T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KİŞİLERARASI İLETİŞİMDE İKNANIN GÜCÜ : DİLBİLİMSEL BİR YAKLAŞIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YASEMİN ORHANOĞLU

ANABİLİM DALI : HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM
PROGRAMI : HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM

KOCAELİ - 2009

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KİŞİLERARASI İLETİŞİMDE İKNANIN GÜCÜ : DİLBİLİMSEL BİR YAKLAŞIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YASEMİN ORHANOĞLU

ANABİLİM DALI : HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM
PROGRAMI : HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM

DANIŞMAN: DOÇ. DR. METE ÇAMDERELİ

KOCAELİ - 2009

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KİŞİLERARASI İLETİŞİMDE İKNANIN GÜCÜ : DİLBİLİMSEL BİR YAKLAŞIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: YASEMİN ORHANOĞLU

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Kurulu Tarihi ve No: 11/02/2009-2009/04

Prof. Dr. Hülya Yengin Doç. Dr. Mete Çamdereli Yrd. Doç. Dr. Betül Pazarbaşı

KOCAELİ - 2009

ÖNSÖZ

Yaşam, neredeyse, her anında ve 'öteki' olandan çok farklı oynadığımız bir oyun. Ancak bu oyunu, adını koymadan, kurallarının bilincinde olmadan oynuyoruz. İşte bundan ötürü insanoğlu binlerce yıldır en müthiş aracı kullanagelmiş ve bu aracı da dil olarak nitelendirmiştir. Çalışmanın amacı, bu oyunun adını koymak ve kurallarını bulup çıkarmaktır. Kendimizin oynadığı ve yine seyredenin de kendimiz olduğu bir oyunun kendisini…

Çalışma, dillerin en önemli işlevinin; belli bir biçime aktararak yarattıkları anlamları dile getirmek, kendileri yaratmadıkları ancak yapıları içinde yer alan anlamlamaları açıklamak, kullanımları aracılığıyla anlamlı birimler içermek olduğunu göstermiş ve çalışmada anlamın yolları saptanmaya çalışılmıştır.

Fikirlerimiz, dil ile ifade edildiğinden iletişimin incelemesi son derece önemli kabul edilmiştir. Bu noktadan hareketle dilsel iletişimin, daima 'öteki'nin ne dediğini, ne kastettiğini anlamayı ve görüşlerinin değerini ölçmek için gerekli olan donanıma sahip olmayı gerektirdiği savunulmuştur.

Dilin temelinde, 'İletişimde birbirini daha iyi anlamak' ifadesi ile kastedilen, çoğu kez kelimelere verilen anlamlarda daha iyi duruma gelinmesi ve kastettiğimiz şeydeki açık-seçikliğin artmasını savunduğum yaklaşımım olmuştur. Bu nedenle çalışma, anlam ile bağıntılı olup iletiyi oluşturan tüm etmenlere dikkat edilmesiyle gelişmiştir.

Çalışmanın esasını oluşturan çıkış noktalarından hareketle kişilerarası ilişkilerde dilbilimsel kavrayışın önemine işaret ediyor ve insana, bilgisine ve düşüncelerine şekil verme şansını kazandıran dilsel yetenekten, daha fazla anlaşılmaya değer çok az insani yetenek bulunduğuna inanıyorum.

"Düşünürüm, düşündüğümü anlamlandırırım, anlamlandırdığımı dil ile ifade ederim, dil ile ifade ettiğim ise davranışımın anlamıdır… Düşüncelerime, anlamlandırdığıma, dilimin davranışına saygı duyan, daima anlayışını ve manevi desteğini esirgemeyen Canım Anneme ve Aileme teşekkürlerimi ve Danışmanım, Hocam, Doç. Dr. Mete Çamdereli'ye ve emeğine saygılarımı sunuyorum…"

Yasemin ORHANOĞLU

Trabzon, Aralık 2008

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖNSÖZ I
İÇİNDEKİLER II
ÖZET V
ABSTRACT VI

GİRİŞ 1
Sorun 3
Amaç 4
Varsayımlar 7
Sınırlılıklar 8
Yöntem 10
1. KİŞİLERARASI İLETİŞİM VE DİL 16
1.1. Kişilerarası İletişim 16
1.1.1.İletişim Kavramı ve Tanımı 16
1.1.2. İletişim Süreci 18
1.2. Dil ve Dilin Yapısı 22
1.2.1. Dil Kavramı ve Tanımı 22
1.2.2. Dilin İşlevleri ve Nitelikleri 23
1.2.3. Dil İncelemeleri ve Çalışmaları 26
1.2.3.1. Ses Bilgisi (Phonetic) 30
1.2.3.2. Yapı Bilgisi (Morfology) 31
1.2.3.3. Sözdizim Bilgisi (Syntax) 32
1.2.3.4. Anlambilim (Semantic) 32
2. DİLSEL İLETİŞİM VE ANLAM ÜRETİMİ 34
2.1. Dilsel İletişim 34
2.1.1. Dil ve İletişim 34
2.1.2. İletişim ve Anlam 35
2.1.3. Dil ve Anlam 35
2.1.4. “Dil”den “Anlam”a: Anlamlama Süreci 36

2.2. Anlam ve Anlamlama 38
2.2.1. Anlam Kavramı ve Tanımı 38
2.2.2. Anlambilim (Semantik) Kavramı ve Tanımı 39
2.2.3. Anlam ve Semantik Bağıntısı 41
2.2.4. Anlam Süreci: Anlam Oluşturan ve Etkileyen Faktörler 43
2.2.5. Anlam İncelemeleri ve Çalışmaları 45
3. ANLAM ÜRETİMİNDE İKNA 49
3.1. İkna Olgusu ve İkna Tasarımı 49
3.1.1. İkna Kavramı ve Kapsamı 49
3.1.2. İkna Tanımı 50
3.1.3. İknanın Temelleri 51
3.1.3.1. Kaynak: Kaynağa İlişkin Faktörler 51
3.1.3.2. İleti: İletiye İlişkin Faktörler 53
3.1.3.3. Kanal: Kanala İlişkin Faktörler 54
3.1.3.4. Alıcı: Alıcıya İlişkin Faktörler 54
3.1.3.5. Ortam: İletişim Ortama İlişkin Faktörler 57
3.1.4. İkna Süreci: İkna Süreci Üzerinde Etkili Faktörler 58
3.1.4.1. İkna Sürecinin Sosyo-Psikolojik Temelleri 59
3.1.4.2. İkna Sürecinin Aşamaları 61
3.1.5. İkna İncelemeleri ve Çalışmaları 63
3.1.5.1. İkna Olgusuna Tarihsel Yaklaşım 63
3.1.5.2. İkna Teknikleri 64
3.1.5.3. İkna Kuramları 65
3.2. İknanın Dilsel Niteliği ve Anlam Üretimi 68
3.2.1. İkna Edici İletişim 68
3.2.2. İkna Edici Dil: Konuşma 70
3.2.2.1. Konuşma Süreci 70
3.2.2.2. Konuşma Sürecinde Etkili Faktörler: Dilin Kullanımı 72
3.2.2.3. İkna Edici Konuşma Üzerinde Etkili Faktörler 78
3.2.3. İkna Edici Anlam: Dilin Kullanımının Anlam Boyutu 79
3.2.3.1. Dili Oluşturan Öğeler ve Kullanımları 80
3.2.3.2. Dili Oluşturan Birimler ve Kullanımlarının “Anlam”ı 82
3.2.3.3. Dil Mühendisliği 85

4. İKNANIN DİLSEL GÜCÜNÜN BETİMLENMESİ 86
4.1. Çözümleme Yöntemi ve Nesnesi 88
4.1.1. Çözümleme Yöntemi 108
4.1.2. Çözümleme Nesnesi 126
4.2. Çözümlemede İzlenecek Adımlar 127
4.3. Elde Edilen Bulgular 137
4.3.1. Dilin Kullanımının Öznel Boyutu 137
4.3.2. Dilin Kullanımının Toplumsal Boyutu 138
4.3.3. Dilin Öznesinin Konumu 141
4.3.4. Nedensellik Olgusu 142
4.3.5. Düzanlam / Yananlam Kullanımı 144
4.3.6. Soyut/Somut İlişkisi 145
4.3.7. Karşıtlık İlişkisi 146
4.3.8. Gönderim Olgusu 147
4.3.9. Çağrışım/Çağrıştırma Etiketlerinin Kullanımı 148
4.3.10.Dolaylı/Dolaysız Üslup Kullanımı 150
4.3.11.Zamansallık/Zamanın Kullanımı 151
4.3.12.Göndericinin Konumu ve Bakış Açısı 154
4.3.13.Anlatıcının Konumu ve Sesi 155
4.3.14.Mantıksal / Zamansal / Mekânsal Düzen 161
4.3.15.Eyleyen-Eylenen İlişkisi 165
4.4. Bulguların Değerlendirilmesi 168

SONUÇ 172
EK 178
YARARLANILAN YAYINLAR 189

ÖZET

Özgün bir araştırma ortaya çıkarma amacına dönük olan bu çalışma, iletişim olgusunun dilbilimsel bir incelemesini sunmaktadır.

Dilsel davranışı nelerin tetiklediği ve tetiklenen bu dilsel davranışın yönelimlerinin ne ile ilişkili olduğu çalışmanın kapsamında yer almaktadır. Bu anlayış çerçevesinde dilsel davranış kaynaklarının, bireyi, doğal ve sosyal çevrede geribesleme yoluyla etkilediği, dilsel edimin yöneldiği özne, sembol ilişkisine göre davranışın yönelim kazandığı saptanmaktadır. Bu edimin doğrultusunun ve gücünün ise bireyin beklentileri ve değerleri tarafından tayin edildiği öngörülerinden hareketle dilsel davranışın oluşumu, yönelimi ve çözümünü sunmaktadır.

Nitekim dilsel davranışını gerçekleştiren birey, 'öteki' tarafından daha doğru anlaşılmasını sağlamak amacıyla kendi duyumsal ve bireysel özelliklerini, kendi anlamına dâhil etmesi durumunda bir amaç gütmektedir. Birey, 'öteki'ni söylediği şey ile ilgili değil, söylemek istediği konuda bilgilendirmeye ve 'öteki'ne söylenmek isteneni sezdirmeye odaklanmaktadır. Bu noktada ortaya çıkan, dilin yapıtaşı sözcük, hem bir eylemi hem de bu eylem sonucunda ortaya ürünü yansıtmaktadır. Bir diğer ifadeyle sözcükler, anlamsal açıdan en küçük birimler olup fikirlerin ve ifadelerin temel yapıtaşlarını oluşturmaktadır.

Her şey bizzat sözcüklere değil, onları ne şekilde kullandığımıza dayanmaktadır. Birey, dili kullandığında ifadelendirmeye çalıştığı alanı ya göründüğü gibi ya da tecrübe edildiği şekliyle anlatmayı ve sunmayı amaçlamaktadır.

Sözü söyleyen ile 'öteki'nin kavrayışlarındaki benzer oluşlar ölçüsünde iletişim de başarılı olmaktadır.

ABSTRACT

The original research reveals that working towards a goal, communication phenomeon provides a review of the linguistic.

The research concerns what triggers the linguistic behaviour and to what this triggred linguistic behaviour is related to. In this context, it is confirmed that the sources of linguistic behaviour affect the individual by the feedback given in natural and social environment and that the linguistic behavior adopts convergence according to its relation to the subject, object and vs. to which linguistic bevaiour is directed.

However, in order to be understood correct by the 'receiver', the individual who performs the linguistic behaviour pursues a goal by including his sensory and individual characteristics to his meaning. The individual focuses on making the 'receiver' perceive what the individual wants to express to the 'receiver' and focuses on informing him on the topic he wants to say, not on something related to what he says. At this point, the word as a foundation Stone of the language reflects both the action and the product of the action. In other words, as the smallest meaningful items, 'words' and foundation stone. In other words, as the smallest meaningful items, 'words' and form the main foundation Stones of the expressions and ideas.

Everything depends not only on the words but also on how we use the them. The individual aims to explain and offer the area that he tries to express by using the language, as it is seen or as it is experienced.

The communication proceeds successfully as well in the light of similar formations in speaker's and listener's apprehensions.

GİRİŞ

Kişilerarası iletişimde, herhangi bir iletiyi anlamada ve yorumlamada, kelime ve ifadelerin ve kullanımlarının bilinmesi ve anlaşılması çok önemlidir. Bu nedenle çalışmanın konusu, dilbilimsel bir yaklaşım üzerinedir.

Önemine vurguda bulunarak üzerinde çalıştığımız anlam olgusu, birçok çabayı gerekli kılmaktadır. Anlam alanlarının ve yönlerinin çokluğu, çeşitliliği ve anlaşılması, anlamın yorumlanması ve çeşitli yönlerden tahlil edilmesi açısından önem arz etmektedir.

Düşünceyi daha sağlam temellere, ilkelere oturtmanın bir yolu olarak karşımıza çıkan dil ve anlambilim ışığında iletilerin, yeniden yorumlanması ve böylece ifade etmeye çalıştığımız ve önemine ilişkin vurguda bulunduğumuz bu alan, anlamı ve açılımlarını belirlemede vazgeçilmeyecek bir saha olarak kabul edilmektedir.

Her bireyin, her toplumun kendine özgü nitelik ve özellikleri mevcut olup buna bağlı olarak yeryüzünde konuşulan ve iletişim aracı olarak kullanılan her beşeri lisanın kendine özgü özellik ve nitelikleri bulunmaktadır. Bu anlamda iletişim aracı olarak dil, beşeri bir iletişim vasıtası anlamında imkân, ifade ve kullanım alanına sahip olmaktadır. Dolayısıyla dilin, diğer lisanlarda mevcut olmayan, ifade, üslup, anlatım biçimi, kelime hazinesi, söz varlığı ve zenginliği gibi nitelikleri ön plana çıkmaktadır.

Çalışmanın temelini oluşturan yaklaşım tarzı, çalışmanın amacına da hizmet etmektedir. Araştırmanın temel amacı, kelime ve ifadelerin gerçekten doğru bir biçimde anlaşılması ve yorumlanması konularında etkili olan faktörlerin, pratik uygulama alanlarını ve çerçevelerini, temel ilkelerini, süreç içerisinde meydana gelen değişim ve gelişimleri ortaya koymaktır.

Araştırmanın birinci bölümünde, dilin başlıca kullanım alanı olan 'kişilerarası iletişim' olgusu ile 'dil' olgusu birbirini tamamlayan yönleriyle ele alınmakla birlikte ikinci bölümünde, 'anlam' olgusunun bu noktada sunduğu imkânlar üzerinde durulmaktadır. Bu bölümde, iletişimsel dilin kullanımının dilbilimsel bir yansıması olan 'anlambilim' yaklaşımı ele alınmakla birlikte üçüncü bölüm, 'iletişim, dil ve anlam'ın birlikteliği ve ayrılmazlığı bağlamında 'ikna' olgusunu ve üzerinde etkili olan faktörleri dilbilimsel bir bakış açısıyla ele almakta ve çözümlemektedir. Çözümlenen bu yapı, iletişimsel dilin, anlamın gücünü ikna olgusu boyutunda yansıtan ve çalışmanın dördüncü bölümünde ele alınan örnek araştırma ile buluştuğunda iletişimin dilini, anlamını, 'niyet'ini ortaya çıkarmaktadır.

Dil, 'kullanım'dan ibarettir. Onu kullanan bireyin, kendini ifade etme biçimlerinden en etkili olanıdır. Dilin kullanım esaslarını belirleyen, bireyin, kendi dünyasında dolayısıyla dünyasını çevreleyen toplumda yarattığı anlamdır.

Dilsel iletişim, yaratılan anlamların alışverişidir. İletişim sürecinin etkinliğini belirleyen, anlaşma, -karşılıklılık içeren bu olgu- anlamların paylaşımıdır. Anlamların paylaşılabildiği ölçüde süreç etkin kılınmakta, sürecin hedeflediği amaca ulaşılabilmektedir. Amaç, bu noktada 'ben' ile 'öteki' arasındaki etkileşimi, anlaşımı sağlamaktır.

Dil, iletişim, anlambilim ve ikna olgularıyla ilgili verilerden yararlanılırken dengeli bir yöntem takip edilmeye ve araştırma konusunun sadece bu alanlardan birine kaymamasına, indirgenmemesine itina gösterilmeye çalışılmaktadır. Araştırmanın bir diğer önemli hedefi, bundan sonra bu alanda yapılacak çalışmalara kendi çapında yardımcı olmasıdır. Bununla birlikte bir çalışmada ulaşılan hedeflerin, çalışmanın sınırları içinde değer kazanacağı da açıktır. Bizim yaptığımız da kendi anlamalarımız, açıklamalarımız ve yorumlamalarımız ile çalışmamızın konusuna yeni bir perspektiften bakmak, yeni bir yaklaşım ve açılım getirmeye çalışmak olmuştur. Şüphesiz ki her araştırma alanı gibi araştırma konumuz ve alanımız da çeşitli yönlerden ele alınıp incelenebilecek bir yapı arz etmektedir.

Sorun

İletişim sürecinin incelenmesi, kuramsal bir temele dayanan bilişsel bir etkinliktir. İnsan bilimlerinde yöntemselliğin öneminin yoğun biçimde tartışılarak doruk noktasına ulaştığı bu alanda birbirinden değişik yöntemler geliştirilmiş, kuramsal yaklaşımlar üzerinde yapılan uygulamalar metine yeni açılarda bakılabileceğini göstermiştir.

Her alıcı iletiye bir işlem uygulamakta, algılama dediğimiz süreç bir işlemler bütünü olarak vurgulanmaktadır. İletinin okunması, kodlarının alıcı tarafından algılanması, iletinin sunduğu imkânlara alıcının katılması ya da araya mesafe koyması, bu karmaşık sürecin ilk akla gelen etmenleridir. Çünkü hepimiz ileti karşısında bir tavır benimsemekte, belirli bir yaklaşım içinde onu algılamaktayız. Burada yaklaşım dediğimiz temelde, bilişsel bir süreçtir. İletiyi belli açlardan çözümlemeye dayanan bilişsel işlemdir. Bu noktada birden çok yöntemle ulaşabileceğimiz iletinin sunduğu anlam evrenlerini birbirinde farklı açılardan kucaklayabileceğimiz açıktır.

Yöntemlerin çeşitliliği özel bir serüven olan alımlama sürecinin yabana atılmayacak bir süreç olduğunu göstermektedir. Bu kuramsal çeşitlilik içinden bir yaklaşımı benimseyerek iletinin çözümlenmesine gitmek için kuşkusuz sözkonusu kuramsal yaklaşıma ilişkin bakışa sahip olmak gerekmektedir. Yönteme bağlı kalarak iletinin çözümlenmesi, diğer yöntemlerin geçersiz hatta yok sayılması, hafife alınması anlamını asla taşımamaktadır. Bir yöntemin ışığında çözümlemeyi sürdürmek, bilimsel tutarlılık, bütünsellik ve yöntemin denetlenebilirliği gibi tümüyle nesnel ölçütlere uymak anlamına gelmektedir.

İletiyi açıklamak, göndericinin deneyimlerinde izler aranarak genel sonuçlara varmak, iletiyi göndericinin salt bedensel-ruhsal-bilişsel yaşam deneyimiyle bir tutmak, iletinin imgeselliğini ve biricikliğini kendi dışında kalan öznel dolayısıyla tartışılabilir kriterlere indirgemek anlamına gelmektedir.

Araştırmanın iki temel öğesi bulunmaktadır: ileti ve yöntem. Yöntemin amacı açıktır: ister yapısal, ister ruhbilimsel, ister felsefi, ister toplumbilimsel olsun, araştırmacı, iletiye bir yöntem ışığında yaklaşmakta ve iletinin barındırdığı anlam evrenlerini çözümlemektedir.

İletişim sürecinin ve dolayısıyla iletinin insan bilimlerinde kilometre taşı olmasındaki en önemli etmenlerden birincisi dilbilimin nesnesi olan "dil"i ve dil incelemesinin yöntemidir. Bunun anlamı, dilbilimin inceleme nesnesi olan dilin bir yapı, bir dizge olarak ele alınması gerekliliğidir. Bir dil durumunda "değerler" sözkonusudur. Her dilsel öğe değerini öteki öğelerle kurduğu ilişkiden almaktadır. Böylece dil, kendisini oluşturan öğeleri, biraraya gelerek aralarında bulunan ilişkilerden oluşmuş bir yapı olarak tanımlanmaktadır.

Amaç

Araştırmanın amaç bölümünde ileti olgusu ele alınmaktadır. Genelde gündelik söylemlerde ileti yerine kullanılan ve aynı bağlamda yer alan terimler de tanımlanmaya çalışılmaktadır. Kimi bağlamlarda birbirleri yerine kullanılmakla birlikte bu terimler arasında belirgin farklar bulunmaktadır ve bu bölümde bu kavramsal ayrılıklar tartışılmaktadır.

İletinin çözümlenmesi denildiğinde, başvurulan bilimsel yaklaşımlar yer almaktadır. Bu noktada kendi ölçüleri içinde ileti dediğimiz olgunun kendine özgü yapısını kavranmakta, anlam evrenlerine ulaşılmakta, birbirinden farklı yollar izlemekle birlikte anlamsallığın betimlenmesi amacında bilimsel yöntemlerin aktarılmasında bir katkıda bulunulmaktadır.

Çözümleme öncelikle iletinin sınırları içinde kalmayı, anlam evrenine ulaşmayı amaçlamaktadır. Bu yolla. Bu yaklaşım üç temel düşünceyle açıklanmaktadır. Bunlardan birincisi iletinin her şeyden önce dilsel öğelerden oluşan bir dizge olarak düşünülmesi, ikincisi iletinin dış dünya ile olan ilişkileriyle değil de iç düzenlenişi yani içyapısıyla ilgilenilmesi ve üçüncü olarak iletinin nasıl düzenlendiği, nasıl bir amaca yönelik olduğu ve nasıl işlediği sorularına yanıt aranması gerekliliğidir.

İleti olgusu, tanımlanması açısından karmaşık bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok kaynakta ve gündelik dilde ileti sözcüğü ile aynı bağlamlarda hatta birbirlerinin yerine kullanılan sözcüklere tanık olmaktayız. İleti kavramının farklı yorumları, göstergebilimciler, dilbilimciler, anlatıbilimcilerin bakış açılarından kaynaklanmaktadır. İleti kavramı, bir tümce olabilmekte, özerk ve kapalı yapısıyla bir dizge oluşturmaktadır anlamlama olgusuna göre ikinci planda bulunmaktadır.

İletinin üç boyutu bulunmaktadır. Bunlar sözel (salt dilsel öğeler bütünü olması), dizimsel (metinsel öğeler arasında ilişkiler bulunması), anlamsal (dizisel öğelerin içerdiği anlam) boyutlarıdır. Bu düzeylerin her biri kendine özgü sorunsalları kapsamaktadır ve iletinin çözümlemesinde her biri farklı bir incelemeye yönelmektedir. Sözel boyutun çözümlenmesi sözbilimi, dizimsel boyutta çözümlenmesi anlatıbilimi ve anlamsal boyutta incelemeyi gerektirmektedir.

İleti her şeyden önce tutarlı bir bütün, dilsel öğelerle kurulmuş süreklilik ve yineleme gibi süreçlerden oluşan bir yapıdır. Bir bütün olarak onu oluşturan öğelerden ayrı olarak ele alınamamaktadır. İletiden söz edebilmek için öğeler arasındaki ilişkinin öneminin vurgulanması, bütünün birbirine bağlı öğelerden oluşmuş olması ve belli bir sonuca doğru ilerleyen bir düzeneği olması gerekmektedir.

İletinin öznelerarası kullanımını ilgilendiren pragmatik boyut, onun içerdiği göndergeye uygun stratejileri ve kanıtlamaya yönelik bir amaçlılığı barındırmaktadır. Öznenin, kendi iletisinde yer alması, bakış açısı, öteki öznelerin söz alması ve bakış açıları gibi olgular, iletinin yapılanması ve iletinin edimsel amaçlılığı gibi temel öğeleri kapsamaktadır. İleti, en genel anlamda, belli bir bildirişim ortamında bir ya da birden çok özne tarafından sözlü olarak oluşturulmuş dilsel dizi olarak tanımlanmakta, temel ölçütlerinin, tümceler arası tutarlılık, söylenişindeki amaçlılık, yorumlanışındaki kabul edilebilirlik olduğunu saptanmaktadır.

İletinin çözümlemesi süreci, belli bir bildirişim durumunda yer alan anlamlı yapının oluşturulmasını sağlayan düzeneklerin incelenmesini kapsamaktadır. İletinin her şeyden önce iletişimsel, somut, deneyimlenebilir ve gözlemlenebilir özelliği vurgulanmaktadır.

Yazılı ya da sözlü olsun, iletinin birinci işlevi bilgi aktarımını sağlamaktır. İşte bu açıdan dil araştırmacılarının ilgisini çekmektedir. İletişim, ileti düzeyinde incelenmelidir. Çünkü ileti, insanlararası bir iletişim aracıdır. Hem her şeyi tam olarak söylememekte, hem her şeyi fazla fazla söylemekte, bilgi üstüne bilgi içermektedir. Bazı şeyleri susarak geçiştirmekte, gölgede bırakmaktadır. Buna karşılık bazı şeyleri de bıkkınlık verene kadar yinelemektedir.

İleti, tutarlılık ölçütünün temel olduğu, belli tutarlılık ilkelerine göre biraraya gelmiş dilsel öğelerden oluşan, insanlararası iletişimin temel aracıdır. Dönüşümlerden oluşan ve sürekliliği olan bir zincirdir. İletinin varlığı onun tekil ve özgül niteliğiyle ilişkilidir.

İleti, dizimsel ve anlamsal bir zincirdir. İnsanlararası bir iletişim ediminin sonucu, belli bir ortamda, belli amaçlar doğrultusunda bir insanın başka bir insana yöneltimidir. Sözel bir malzemedir. Kendi içinde yer alan düzeylerin çözümlenmesine dayanmaktadır. Bunu yaparken iletinin dış dünya ile ilişkilerini, üretilme ve tüketilme koşullarını paranteze almaktadır. Bir iletiden söz edebilmek için dilsel öğelerden oluşmuş, somut, elle tutulur bir varlığı olması gerekmektedir. Araştırması ise bu somut bütüne özel bir bakış içermektedir.

İleti dediğimiz olguyu kavramamızı olanaklı kılacak tek bir tanımdan söz etmek olanaksızdır. Araştırmacıların iletiye bakış açılarının farklılığı, ele aldıkları nesneyi hangi yönden inceledikleriyle ilişkilidir. Kimi dilsel ve kültürel iletişim, kimi sözbilimsel, kimi biçimsel özellikler, kimi kökensel etkiler, kimi de yazınsal türler açısından bir tanım ve yaklaşım göstermektedir. Bunun yanı sıra ortak paydadan söz etmek olasıdır. Metnin gözlemlenebilir varlığıdır. Görülen, okunan, duyulan, sözlü, başı ve sonu olan belli bir tutarlılığa uygun biçimde biraraya gelmiş tümcelerden oluşan, biçimi ve içeriği olan, bir amaç ile üretilmiş bütündür.

Varsayımlar

İleti kavramı geçtiği birçok bağlamda söylem kavramı ile aynı ya da benzer anlamda kullanılabilmektedir. Aslında bu iki terim farklı kullanımları olan kavramlardır. En genel tanımını göz önüne alırsak söylem, belirli durumda "kişilerarasında gerçekleşen dilsel bir etkinliktir. Söylem terimi tümcenin üstünde yer alan ve tümcelerin birbirleriyle zincirlenme kurallarına göre tanımlanan her tür sözceye verilen addır.

Dilbilimin nesnesinin toplumsal nitelikli dil olarak tanımlanmasının ardından sıra bu dili kullanan konuşucuya gelmesiyle birlikte dilde öznellikten söz edilmeye başlanmış ve sözcelem bir söylemin üretilme biçimini ve koşullarını içeren bir terim olarak dilbilime ardından da göstergebilime yeni bir soluk getirmiştir. Buna göre kullanım hem bireysel bir edim hem de toplumsal nitelikli bir bütünü kapsamaktadır.

Dil dizgesinin, konuşucu özneler tarafından üstlenilmesiyle söylem dediğimiz olgunun gerçekleşme sürecinin incelenmeye başlanmasını gerektirmiştir. Böylece dilin temel işlevi, iletişim olarak tanımlanmakta, bireyin edimi olmadan sözel bir etkinlik gerçekleşememektedir. Sözcelem durumunda özne, dilin içinde yer almakta, söylemini gerçekleştirmektedir. Sözcelem, dilin söyleme dönüşümünü sağlayan bir etkinlik, bir üretim sürecidir. Sözce ise bir ürün olarak ortaya çıkan söz olgusudur. Sözcelem öznesi dil, konuşucuya kimi olanaklar sunmaktadır. Sözcelem sonrası dil, konuşan bireyin söylemine dönüşmektedir.

Söylem kavramı konuşucu öznenin konuştuğu özneyle arasında karşılıklı bir yapının varlığını göstermektedir. Bir başka deyişle söylem, dili kullanan bir konuşucunun iletişimsel bir amaçla dili kullanma, üstlenme edimidir. Buna göre sözcelem sırasında "ben" konuşucuyu, "sen" ise dinleyiciyi göstermektedir. "Ben" ve "sen" göstermeleri şimdi, burada göstermeleriyle de ilişkilidir. Bu ulamların dışında yer alan o, orada, o zaman gibi göstermeler ise söylem koşullarının dışında yer alan bir tarihselliğe sahip başka türlü sözceleri oluşturmaktadır. Kendi başımıza geleni anlattığımızda bile oluşturduğumuz sözce, başka bir zaman, başka bir yer ve üçüncü kişilerle ilgilidir.

Söylem, ben-sen arasındadır. Söylem dediğimiz olgu, belli bir toplumsal grup içinde bir konuma sahip olması, kullandığı belli bir iletişim desteği olması, öteki söylemlerle arasında ilişki bulunması gibi temel ölçütlerle tanımlanmaktadır. Anlatı ise bir olayın yeniden sunumu olarak tanımlanmakta herhangi bir olayın anlatı durumuna gelmesi için bir kişi tarafından anlatılması, aktarılması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Böylece anlatının oluşabilmesi için bir yanda olay, diğer yanda da olayın aktarılması süreci gerekmektedir. Anlatı çözümlemesi de başlangıç durumu ile sonuç durumu arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Dolayısıyla bir anlatıyı tanımlayan en önemli ölçüt, önce ile sonra arasında gerçekleşen ve olumsuzdan olumluya ya da olumludan olumsuza doğru giden dönüşümdür.

Sınırlılıklar

Kendimizi ve dünyayı anlamamızın ve algılamamızın temel koşullarını barındıran süreklilik ve değişkenlik ekseninde bizi çevreleyen dünyaya bir anlam vermekteyiz. Anlamsal boyutu gözönüne aldığımızda temel yapı, bir eksikliğin giderilmesi ya da tamamlanması sürecini kapsamaktadır. Bu tür incelemelerin kökenini iki temel kaynak oluşturmaktadır.

Birincisi güzel söz söyleme sanatı, ikincisi de anlatıdır. Anlatı, karmaşık, inceltilmiş ve yapay bir bildirişim biçimidir ve temel işlevi gerçekliğe ilişkin yaşanmışlık içeren bir deneyimi aktarmaktır. Söylem açıkça kişiye yöneliktir. Anlatı, dilsel bir etkinlik, bir düşüncenin yeniden sunumudur. Anlatıyı anlatı yapan koşul, bir dizi olayı ya da eylemi aktarmasıdır. Bireysel ya da toplumsal yaşantının her alanında karşımıza çıkmaktadır.

Sözcelem kuramı, ilk olarak metin çözümlemesi alanında ardından göstergebilimde kuramsal ve uygulamalı bir biçimde ele alınmaktadır. İlk dönem çalışmalarını sözce boyutunda yoğunlaştıran göstergebilimin, bakışını nesneden özneye, eylemden sürece çevirmesiyle incelemeler yeni bir canlılık kazanmaktadır. Sözce genel olarak bir sözcelem ediminin sonucu ya da ürünü olarak tanımlanmaktadır. Belli bir iletişim durumunda gerçekleşmiş kısacık bir tümce, uzun bir paragraf, hatta metin de olabilmektedir.

Önemli olan sözcenin uzunluğu değil, bir sözcelem etkinliğinin ürünü olmasıdır. Sözce metinde yer almaktadır, belirli bir amaçla sözceleyen bir özne tarafından üretilmektedir ve bir söylem türünü örneklemektedir. Bir diyalogda yer alan soru, bir paragraf betimleme sözce olarak tanımlanabilmektedir. Böylece dilbilimsel çözümlemelerde sözce, ileti ile eşdeğer gibi durmaktadır. Sözce, sözlü bir varlığı olan gözlemlenebilir ve betimlenebilir bir metindir. Böylece metin, söylemden farklıdır. Çünkü söylem, toplumsal ya da ideolojik, dil dışı etkilerle belirlenmiş belli bir durumda üretilmiş somut bir nesnedir.

Sözceyi, sözcelem ediminin ürettiği bir gerçeklik olarak ele aldığımıza göre sözcelem, bireysel bir kullanım edimiyle dilin işleyişe geçirilmesidir. Bu edim sırasında konuşucu gerçeklik düzeyinde dili üstlenen ve sahiplenen öznedir. Sözcelem, özde dilsel, genelde ise göstergesel bir süreçtir. Söylem içinde izleri gözlemlenebilmektedir. Sözcelemi belirleyen en önemli özellik, amaçlılıktır. Sözceleyen öznenin niyeti, sözceye yansımaktadır. Bu ise onun dünyaya bakışını yansıtan bir amaçlılık içermektedir. Sözcelem süreci, sözcede yer alan verilerden yola çıkarak yeniden oluşturulabilir bir nitelik arz etmektedir. Sözcede yer alan kişi, yer ve zaman belirten öğeler, öznellik belirten sıfatlar, mantıksal bağlaçlar, vb. dilsel öğeler iletinin sözcelem boyutuna ulaşmamızı sağlamaktadır. Sözceleyen özne ile sözcelenen özne arasında bir sözcenin iletilmesi sözkonusudur. ‘Ben’ ile ‘sen’ arasında değiş-tokuşu olduğuna göre özellikle özneler arası yapıcı, anlatıcı ve dinleyicinin üstlendiği çeşitli rolleri içermektedir.

Söylem bir anlamlandırma sürecidir. Hem bir edim hem de özel ve somut bir durumda gerçekleşmiş bir sözcelemin bir ürünüdür. Metin ise söylemin anlamını dile getirmeye yarayan bir ya da birden çok boyutu olan bir yapı olarak tanımlamaktadır. Böylece sözce, söylem ve metin, anlamlama sürecinin birer parçası olmaktadır. Ancak ele alınma yöntemleri farklılık gösterebilmektedir. Bugün sözcelem, öznenin öznelliğiyle belirdiği, eylem halinde bir söylemi yüklenen bir etkinlik olarak tanımlanmaktadır. Bu bilimsel çerçevede önce anlatıcılar, anlamlandırım sürecine katkıda bulunma biçimlerine göre yeni işlevlerle (gözlemci, bilgilendirici, izleyici, vb.) tanımlanmakta, sözcenin algılanmasında, sunduğu veriler, anlamlılığın betimlenmesinde temel öğeler olarak yeni bir yaklaşım olarak ele alınmaktadır.

Metin, anlatı, söylem, sözce kavramları yaygın olarak birbiri yerine kullanılmakla birlikte kuramsal olarak bakıldığında önemli ayrımlar içermektedir. Bilimsel bakış açısı bu ayrımları dikkate almak durumundadır. Alanların birbirini nasıl desteklediğini örneklemesi açısından ele aldığımız yaklaşım, dilbilim disiplinin karşılıklı etkileşimde bulunduğu disiplinlerce önemli bir olgudur.

Bir ya da birden çok kişi tarafından dile getirilen metin, tümcelerden oluşmuş tutarlı bir bütün olarak tanımlanabilmekte ve sınıflama yapılabilmektedir:

Okuma amaçlı yazılı metinler: Bunlar sözlü değildir. Resmi metinler, gazeteler, duyurular, modern yazılı metinler, vb.

Sözlü olarak okunması gereken yazılı metinler: Savunmalar, tiyatro metinleri,

İlk biçimiyle sözlü, sonra yazıya geçirilmiş metinler, destanlar, masallar, vb.

Söylenmek üzere hazırlanmış sözlü metinler, bizim bu çalışmada ele aldığımız biçimiyle bir iletişim durumundaki karşılıklı konuşmalar, vb.

Yöntem

Dilbilimin yapısalcılıkla kazandığı ivme, araştırmalara yeni bir soluk kazandırmıştır. İncelemelerde dış etkilerden yararlanmanın yanı sıra inceleme öğesinin kendi anlamsal yapısına dikkat çekilmiştir. Metnin anlamsal ve imgesel evreninin tüm bileşenleriyle ortaya konulmasını amaçlayan bu yöntemsel yaklaşımlarda belirleyici olan, metni nesne olarak ele alırken araştırmacının yöntemini de nesnel bilimsel temellere göre oturtmasıdır. Yapısalcılık, metnin öz niteliklerine dikkatleri çekmek gibi yeni bir bakış getirmektedir.

İleti çözümlemesinde farklı yaklaşımlarla karşılaşılmaktadır. İleti çözümlemesi denildiğinde, bildirişim sürecinin karşılıklı etkileşime dayanan yapısını inceleyen disiplinler ilk akla gelen yaklaşımlar olmaktadır. Bu doğrultuda dilsel iletişimin, toplumsal ve dilsel boyutları incelemenin alanını oluşturmaktadır. Bu disiplin bu disiplin, daha çok dil araştırmalarının bir boyutudur ve dilbilim kökenlidir.

Akım daha geniş bir bütünceyi ele almakta, bakış açısı, tümceleri üreten öznenin, sözce içinde yer alma biçimlerine çevrilmiştir. Böylece sözceleyen öznenin oluşturduğu sözceyle ilişkileri, çözümlemenin temelini oluşturmaktadır. Kimi araştırmacılar, bir iletinin başka iletilerle kurduğu ilişkiyi betimlemeye, kimi araştırmacılar da bir ileti içinde anlam oluşturan kalıpların incelenmesine öncelik vermektedir. Öncelikle sözceleyen öznenin, sözceyle ilişkilerinin betimlenmesinde, öznellik izlerinin aydınlatılması ve anlamlandırılmasında, söylemsel bileşenlerin tanımlanmasında önemli gereçler sağladığı bilinmektedir.

Her sözce, dilbilimcinin incelediği, doğal dillerin bir parçası olmadan önce tikel bir olayın, sözcelemin sonucudur. Bu edim bir sözceleyen, bir alıcı, özel bir zaman ve uzam gerektirmektedir. Gerçekten de her ileti, konuşan ve onu dinleyerek yanıtlayan iki özne arasında bir sözcelem etkinliğinden kaynaklanmaktadır. Sözcelem, bireysel bir edimde bulunma yoluyla dilin kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Böylece sözce, dilsel, toplumsal, fiziksel, ruhsal bir dizi koşulun sonucunu oluşturmaktadır. Ancak önemli olan bu bileşenlerin sözcede bıraktığı izlerdir.

Dilde öznenin belirim koşullarını gösteren başlıca öğeler olan kişi, yer ve zaman belirtmeleri, sözcede öznenin izlerini bulmamızı sağlayan gereçler olarak tanımlanmaktadır. Bu dilsel öğeler sayesinde konuşucu dili söylemleştirmektedir. Belli bir zaman ve yerde, sözcenin gerçekleştiği bağlam içinde anlamlı olmaktadır.
Ben adılı, sözcelem durumunda belli bir zaman ve yerde "sen"e seslenen dilsel bir varlığı göstermektedir. Kişi ve gösterme bildiren adıl ve sıfatlar (bu, şu, ben, sen, vb.) ve dilbilgisi zamanları (şimdiki, geçmiş, gelecek zamanlar…) bir sözcenin oluşturulduğu sözcelem durumunu tanımamızı sağlayan öğeler olmaktadırlar.

Araştırma, sözcelem koşuluyla ilgili olarak iki aşamalı çalışmaktadır: Öncelikle her sözcelem durumuna özgü gerçekleşmiş dilsel/söylemsel öğeler saptamakta, ardından bu söylemsel özellik ve öğelerin dil dizgesi içinde hangi koşul ya da yasalara göre biraraya geldiği bir başka deyişle dilin söyleme dönüşmesini "dönüşüm" kurallarını betimlenmektedir. Parçalardan bütüne giden bir yönelim sözkonusu olmaktadır.

Sözcede yer alan birimlerin, dili kullanan öznenin ruhsal-bedensel etkinliğinin sonucu olduğu anımsanırsa söylem araştırmanın ilgisini çeken daha çok dilin söyleme dönüştürülmesi süreci olmaktadır. Buna göre, ben diye öznel varlığı olan bir anlatıcı-özne, "sen" diye tanımlayabileceğimiz bir başka özneye, alıcıya, sözceyi göndermekte, bir sözcelem durumu oluşmaktadır. Belli bir zaman ve yerde, ben-sen karşılaşması, kısaca sözcelem koşulu, tümüyle ayrı bir nitelik taşımaktadır.

Sözce boyutu, öznelliğin belirdiği bir katman olarak çözümlendiğinde bizi sözcelem olgusuna götürmektedir. Tanığı olsun ya da olmasın aktarıcının bakışını çevirdiği her olgu, sözcelem boyutunu bize duyurmaktadır. Bu açıdan bakıldığında vurgulamalar, betimlemeler, anlatı zamanının farklı biçimlerde kullanılması, atlamalar ya da geçiştirmeler, yeri geldiğinde başka tanıklıkları anlatı sürecine katma gibi birçok yöntem bize anlatıcının, sözceleyen özne olarak bilişsel boyutta üstlendiği işlevleri göstermektedir. Edimsel boyutta ise anlatıcının, anlatarak olayları aktarmak ile yükümlü bir özne olduğunu da anımsatmak gerekmektedir. Çözümlemede, sözceleyen öznelerin etkinliği, öncelikli inceleme alanını oluşturmaktadır. Kişiler her söz aldıkları bağlamda bir edimde bulunmaktadırlar; sözü değiştirme, karşısındakine bir şeyi hissettirme, nazikçe tehdit etme, vb. amaçlarla özneler kurdukları söylemlerle kendi inançları arasında bir ayrım yaratmaktadırlar. Bunlar söylemsel stratejilerden başka bir şey değildir.

Söylemin içerdiği niyetlilik, iletişim ortamında bulunan öznelerce belirlenmektedir. Böylece bir anlatıda kişilerin bir içeriği sunmanın çok ötesinde işlevlerle donatıldıkları açıktır. Bu sözcelerin anlaşılması, yerinde değerlendirilmesi için de o sözcelem bağlamının bilinmesi, doğru saptanması gerekmektedir. Bu noktada bilişsel özne olarak kişinin, sözcelem boyutunda üstlendiği işlevler önem kazanmaktadır. Gönderici ve dinleyici arasında aktarımın gerçekleşmesi için iki tarafın algıladığı bir iletişim süreci olmalıdır. İletişim süreci, anlatının oluşmasında yer alan bir tür çıkış noktası oluşturmaktadır. Anlatı, bir sözceleyen özne ile sözcelenen özne arasındaki etkileşim üzerinde kurulmaktadır. Bu noktada iletinin işlevleri ve etkileri üzerinde durulması gerekmektedir. İletinin yapısal özelliklerinin içine yerleştirdiği mantık çerçevesini betimlerken ise sözkonusu iletinin anlaşılma ve yorumlanma süreçlerini de gözönüne almak gerekmektedir.

Biçimsel çözümleme ile özne-ileti arasındaki etkileşim birleştirilmektedir. Biçimsel yapıdan yola çıkarak anlamın üretilme sürecine ulaşmaya çalışılmaktadır. Biçimsel gözlemlerden içerik gözlemlerine geçerek iletide yer alan bileşenlere ulaşmak amaçlamaktadır. Sözceyi oluşturan sözdizimi ve mantığın ötesinde anlamın belirmesi ya da kaybolması gibi süreçleri incelemektedir. Özne/eylem ikilisi üzerinden gidilerek kesin sonuçlara varılabileceği anlaşılmaktadır.

Dilsel birimlerin, dil dizgesi içinde diğer birimlerle benzerlik ve farklılıklarına göre değerler üstlendiğini bir bütüne ilişkin temel anlam yapısının ancak ilişkiler ağı içinde betimleneceğini belirtmek gerekmektedir. Anlamlı öğelerin ancak anlam ekseni üzerinde birbirleriyle eklemleneceği, anlamlı birimlerin çekirdeğini oluşturan anlamsal ulamların ancak bir yapı içinde varolma koşulunu vurgulamaktadır. Anlamlı birimlerin gerçekleşme düzeyi olan söylemde, her birim değişik ulamlara bağlı olarak gerçekleşmekte, bu anlamlılık koşulu, anlam betimlemesinin ve çözümlemesinin temelini oluşturmaktadır. Anlamın oluşum koşullarını, derin yapıda yer alan anlamlama sürecini incelenmekte, anlatı yapılarının betimlemesine yer verilmektedir. İlk olarak dilbilimsel eyleyen kavramı sorgulamaktadır. Her söylemin aktardığı olay örgüsü, bir öznenin, bir nesnenin ardından gerçekleştirdiği eylem ya da eylemler dizisi biçiminde özetlenebilmektedir. Böylece özne, eyleme geçen, eylemde bulunma koşullarını içermektedir. Eyleyenler, ileti boyutunda ete kemiğe bürünmüş, görsel, işitsel, duygusal ya da tutkusal açıdan tanımlanabilir kimlikleriyle incelenmektedir. Bu incelemede anlam çözümlemesi ağırlık kazanmaktadır.

Nesne dediğimiz öğe, öznenin gözünde bir değere sahip, somut bir varlık olabileceği gibi soyut bir kavram, bir değer, bir amaç da olabilmektedir. Öznenin, sözkonusu nesneye sahip olma ya da olmama sürecinde içinde bulunduğu koşullar aktarılmaktadır. Özne-nesne ilişkisi, somut bir eksende yer almaktadır. Bu eksenin üstünde soyut bir düzlemde gönderici ve alıcı ekseni bulunmaktadır. Gönderici ve alıcı arasında isteme koşulu uyandıracak bir sözleşme bulunması gerekmektedir. Gönderici, alıcıya nesne konusunda ilgi uyandıran bilgiyi vererek özellikle de istek uyandırarak onun özneye dönüşmesini ve nesnesinin ardına düşmesini sağlamakla yükümlü bulunmaktadır.

İletişimsel bütün, iletinin yüzeysel yapısını oluşturmaktadır. Yüzeysel yapının içerdiği anlamsal ulamlar ve bunlar arasındaki ilişkiler ise derin yapıyı oluşturmaktadır. Çözümleme yüzeysel yapıdan derin yapıya doğru giden bir yönde gerçekleşmektedir. Derin yapı çözümlemesinde, önce anlamlı en küçük birimler saptanmakta sonra bunlar arasındaki ilişkiler tanımlanmaktadır. Dolayısıyla anlam birimlerden oluşan dizim içinde bir öğenin bir diğeriyle değiştirilmesiyle anlam değişikliği gerçekleşmektedir. Anlam farklılıklardan oluşmakta, çözümleme, biçimsel ve anlamsal düzlemlerde derinleşmektedir.

Öznenin, duyumsayış ve algılamasının, söylemin anlamlama sürecinde üstlendiği işlevleri incelenmekte, öznelliğin söylemde belirim koşullarını ve yerini, temeline yerleştiren bir çözümleme modeli önerilmektedir. Bir nesnenin, öznenin, varlık alanına girmesiyle anlamlılık ortaya çıkmaktadır. Özne-nesne ilişkisinde belirleyici olan değer, değerin değeri anlamına gelen değerlilik kavramı, bu yaklaşımın temelinde yer almaktadır. Öznenin algılama süreci, değerliliklerin duyumsanmasıyla yönlenmektedir.

Nesne ile öznenin ilişkisi boyutunda, söylemi kuran öznenin, sözcelem sürecinde dünya ile onu anlatan söylem arasında bir tür aracılık yaptığı gözlemlenmektedir. Çünkü bedenin duyumsayışıyla ilgilenmek gerekmektedir. Bu noktada anlam olgusu, durum kavramından bağımsız olarak ele almaktadır. Bir amacın peşinde eylemde bulunan öznenin, bir bakış açısı dolayısıyla durum denilen kavram, koşullanan ve eylemde bulunan öznenin ruh durumunu göstermektedir. Dış dünyanın durumları, onun ruh durumlarını etkilemektedir. Böylece özne-nesne ilişkisinde duyumsayan beden kavramı gündeme gelmektedir. Dünya deneyiminin içinde öznenin, yaşadığını anlamlandırması demek, bedenin aracılığıyla algılama ve duyumsayışlarını söylemleştirmesi anlamına gelmektedir.

Öznelliğin belirdiği uzam, söylemdir. Özne bu söylem ile bir bilgiyi aktarmaktadır. Bilgi ise en azından bir bilgilendirici ve bir gözlemleyici öznenin bulunduğunu varsaymaktadır. Çünkü gönderen (sözceleyen) ile alıcı (sözcelenen) arasında gidip gelen bir nesnedir. Bu bilgiyi paylaşan öznelerarası etkileşimin dikkate alınması gerekmektedir.

Öznelliği tanımlayan bilişsel işlemleri (gözlem, bilgilendirme, gizleme, odaklama, vb.) ya da duygu/tutkusal kimliği kavramak için bireyi, sözceleyen özne olarak ele almak gerekmektedir. Öznel izlenim, içebakış gibi konular, bireyin heyecan ve tutkuları, algılama ve algılamanın anlamlama sürecindeki rolü, duyumsanan dünya ile ilişkisi dikkate alınmaktadır.

Bugün sözcelem, artık söylem içinde özneden yansıyan tutku ve heyecanları da kapsayan özneler arası etkileşimle biçimlenen devingen bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Böylece derin ya da yüzeysel yapı incelemeleri yerlerini duyumsanan dünyaya, bu dünyada yer alan eylemlere ve bu eylemlerin algılanışına bırakmaktadır. Böylece söylem, göstergebilimin hem keşif alanı hem de bilimsel tasarısının nesnesi olmaktadır.

Bugün söylem, duyumsanabilir ile anlaşılabilir olanın birbirine eklemlendiği bir uzamdır. "Anlam", duyumsanabilir bir deneyim amacıyla "söylem"e dönüşmektedir. Böylece incelemenin görevi, duyumsanabilir olanın, anlaşılabilir olana dönüşme sürecini aydınlatmaktır. Bugün yalnızca iletişim bağlamında değil çok daha genel anlamlama kuramı içinde yer aldığı bir gerçektir. Birey, yalnızca söylemin göndergelerinin saptanmasına yönelik bir araç değil, aynı zamanda söylemin amacını saptayan, söylemin duygusal ve tutkusal bileşenlerini kuran, söylemin enerjisini belirleyen bir öğedir. Böylece algılama ve anlam olguları arasındaki ilişki, farklı bilimsel kuramlar ışığında ele alınmasıyla bugün yeni gereçler sunmaktadır. Bir yandan söyleme ilişkin sorunsalların, inandırıcılık, belirsizlik, tartışılırlık gibi sözün gerçekliğinin geçerli olmasını etkileyen ve yorumlara açılan konularla ilgilenmektedir. Bir yandan da özneler arasında mesafenin çözülmesi sorunuyla ilgilenmektedir.

İletiyi öncelikle nihai ve tek nesne gibi görmektedir. Bu yaklaşım, yorumlama olarak adlandırılmaktadır. Kimi zaman, yorum, metin açıklaması, çözümleme olarak da adlandırılan yorumlamanın amacı, bizim burada ona atfettiğimiz anlam itibariyle incelenen metnin anlamını adlandırmaktır. Bu amaç (metnin kendisini konuşturmak), tek başına yorumlamanın idealini de tanımlamaktadır.

1. KİŞİLERARASI İLETİŞİM VE DİL

İnsanlararası ilişkilerde iletişim en dar ve en geniş anlamda temel öğesi olan 'dil' materyal olarak aracı ve aynı zamanda kendiliğinden bir iletişim sistemi olarak (semiyotik, semantik, lengüistik özellikleriyle) bir başka disiplinin, dilbilimlerinin derinliklerine çekilir durumdadır. Sözkonusu 'iletişim' olduğu zaman dil sistemiyle işletim sistemi arasındaki ilişkiler daha karmaşık ve daha önemli olmaktadır.[1]

1.1. Kişilerarası İletişim

İletişim anlamayı hedeflemektedir. Gelen iletiyi anlayabilmek, en genel anlamıyla, sözkonusu konuyu karşı açıdan görebilmek demektir. Anlayabilmek, bir olayla ilgili yürütülen farklı düşüncelerin her birinin oturdukları mantıkların kendi içlerinde tutarlı oldukları varsayımını temel almaktadır.

İletişimde, bütünü anlamak, ona bakan açıları anlamayı gerektirmektedir. Bu nedenle iletişim süreci, insanlararası bir anlam alışverişidir. Kişilerarası ilişkiler 'anlama'nın ilk kaynağını oluşturmaktadır.[2]

1.1.1. İletişim Kavramı ve Tanımı

İnsanı diğer varlıklardan ayıran önemli özellik, kişinin duygularını, düşüncelerini, isteklerini başkalarına iletebilme olanağıdır. İnsanın kendisini anlama ve başkalarına anlatma eğilimi, insanın varoluşuyla başlamıştır. Yaşadığımız dünyada belki de en çok kullandığımız ve hayatın her alanında vazgeçilmez olan kavram, kişinin hayatla olan bağlantısının sekteye uğramaması için gerekli olan en önemli yöntem iletişimdir.[3]

---

[1] Gökhan Evliyaoğlu, İletişim Psikolojisi: İnsan ve Toplum İletişiminde Psikolojik Süreçler, Ankara: Gazeteciler Cemiyeti, 1987, s. 19

[2] A. Kadir Özer, **İletişimsizlik Becerisi**, İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2002, s. 99

[3] Seda Çağlayan, "Reklamlarda Dilin Stratejik Kullanımı", (Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), s. 2

İletişimin karşılığı olarak birçok Hint-Avrupa dilinde kullanılan "komünikasyon" (communication) sözcüğünün kökü, Latince "communicare" fiilinden türetilmiş olup, başkalarıyla birlikte olma, bağlantı sağlama, bilgiyi paylaşma, yayma, herkesin paylaşmasını ve yararlanmasını sağlama, herkese pay verme anlamına gelmektedir. Türkçe'de iletişim ya da bununla eşanlamlı olarak kullanılan sözcüklerin hepsi bilginin, karşılıklı olarak bir yerden başka bir yere taşınması anlamına gelmektedir. Türkçe'de ve yabancı dillerde bu kavram, iki birim arasında karşılıklı olarak bilgi alışverişi anlamına gelen sözcüklerle anlatılmaktadır. İletişim, bir birimden çıkan bilginin, karşı birime ulaşması, onda bir etki uyandırması ve bunun ilk birime geri dönmesi sürecidir. Bu süreçte, bilginin bir birimden başka bir birime ya da birimlere aktarılması, iletilmesi, yollanması, ulaştırılması, karşılıklı olarak anlatım-izlenim (expression-impression), başka bir deyişle etkileşim (interaction) sözkonusudur.

Etkileşim, bir birimden çıkan bilginin, başka bir birimi etkilemesi onda bir davranış değişikliğine yol açması, bu değişikliğin ilk birime geri dönüp onun da davranışını değiştirmesi durumudur. Başka bir deyişle, etkileşimde, iki iletişim birimi arasında bilgi, alışverişi sonucu oluşan davranış değişikliği sözkonusudur. İletişim en genel anlamıyla, kaynak ile hedef arasındaki mesaj alışverişi olarak tanımlanabilmektedir [4]

Yapılan çeşitli tanımlar genellikle iletişimin belli bir yönünü vurgulamaktadır. Bostrom'un (1997) belirttiği gibi, iletişim ile ilgilenen araştırmacılar birbirinden farklı alanlara ilgi duyduklarından, iletişimin farklı tanımlarına dikkat etmek gerekmektedir. Bazı araştırmacılar, verilen sözel olmayan ipuçlarını iletişimsel olarak kabul ederken, bazıları ise, iletişimle ilgili en önemli noktanın 'farkındalık' olduğunu ileri sürmektedir. İletişim, bilgi transferi kavramı ile eş anlamlı görülmekte, "birey ve çevre arasında gerçekleşen bir haberleşme" olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda iletişim, insanların bilgi alışverişinde bulundukları her tür ortamda var olmakta, verdikleri ve aldıkları bilgileri, bu bilgilerin kullanım tarzını ve insanların bu bilgilerden anlam çıkarma biçimlerini belirlemektedir.

[4] Özcan Köknel, **İnsanı Anlamak**, 8. bs., İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2005, s. 34

Worth ve Gross (1975) iletişimin tanımını "işaretlerin üretilip transfer edildiği, çeşitli anlamların çıkarılabileceği mesajlardan oluşan, sosyal ilişki yöntemi" olarak yapmaktadır.[5]

İletişim, insan olmak için hava, su, besin kadar gerekli ve zorunludur. İletişim tüm yaşam demektir. Ancak tüm yaşam olan iletişim süreci, alabildiğine bağımsız, ilkesiz, kuralsız, özgür ve serbest değildir. İletişim, insanın kendini araması, bulması için gerekli olan bir varoluş sürecidir. Bu süreç içinde "Kim?", "Ne?", "Nasıl?", "Nerede?", "Ne zaman?" sorularına verilen cevaplarla, insan kendisiyle başkaları arasındaki sınırı belirlemekte, kendini gerçekleştirmekte ve yaratmaktadır. İnsan iletişim süreci içinde gelişmekte, olgunlaşmakta, dünyasını genişletmekte, bilgisini, görgüsünü, deneyimini artırmaktadır. Böylece 'Ben' ile 'Ben olmayan'ın bilincine varmakta, sınırlarını çizmektedir.[6]

Lewandwski, iletişimi bilgi aktarımı ile yakın ilişki içinde görmekte ve insanlararası anlama, dilsel bir edim, işaretlerin amaçlı kullanımı, aktarma ve bilgilerin işlenmesi olarak değerlendirmektedir. John Fiske ise, iletişimi herkesin bildiği ancak çok az kişinin doyurucu biçimde tanımlayabildiği, bir insan etkinliği olarak tanımlamakta, insan edimlerinin pek çok görünümü olarak somutlamaktadır. Fiske'e göre, iletişim "yüz yüze konuşmadır. Enformasyon yaymadır, saç biçimimizdir, edebi eleştiridir (…)"[7]

1.1.2. İletişim Süreci

İletişim, kaynak (source) ile alıcı (receiver) arasında kanal (channel) yoluyla gerçekleşen bir süreçtir. İletişim süreci için gerekli olan bu üç temel öğe, aynı zamanda en basit ve yalın iletişim modeli olarak kabul edilmektedir. Kaynak, aktarmak, iletmek istediği bilgiyi, ileti yapmak için önce belirli ilkelere, kurallara göre düzenlemekte "çıktı" durumuna getirmektedir.

---

[5] Zeynep Cihangir, **Kişilerarası İletişimde Dinleme Becerisi:Örnek Program ve Etkinlikler**, Ankara: Nobel Yayınları, 2004, s. 1
[6] Köknel, a.g.e., s. 25
[7] Asuman Agaçsapan (Kurtman), **Dil Üzerine**, Eskisehir: Anadolu Üniversitesi, 2002, s. 44

Kodlamak (code, encode) adını alan bu işlem sırasında kaynak ve alıcıda ortak olarak bulunan işaret, şifre ve semboller kullanılmaktadır. İletiyi oluşturacak işaret ve simge olanakları genişlemiş olan insan, duruma göre bunlardan birini seçerek iletisini düğümler, yani kodlamaktadır. Kaynak, iletisini alıcıya aktarabilmek amacıyla türlü davranış biçimlerinden yararlanmaktadır. Ayrıca kaynaktan çıkan iletinin, kanalı geçerek alıcıya ulaşması için bir desteğe, taşıcıya (support) gereksinimi bulunmaktadır. Özetle, ileti, taşıyıcı ve bilgi olarak iki ayrı bölümden oluşmakta, kaynaktan gelen ve kanalı geçen ileti, alıcı için "girdi" olarak kabul edilmektedir. Alıcı tarafından "girdi"si yapılan iletinin içerdiği bilgiyi oluşturan işaret ya da simgelerin çözülüp anlaşılması işlemine düğüm çözmek (kod açmak) (decode) adı verilmektedir. Kod açma, iletiyi anlamlandırmak için kodu çözümlemedir. Kodlama sürecinde, sembolik anlatımlar yani sözcük, resim ve göstergeler, alıcıların tecrübeleriyle ilişkilenerek aktarımı gerçekleştirmektedir. Bu işlemlerin gerçekleşebilmesi için de kaynak ile alıcının aynı, ortak işaretleri, simgeleri bilmeleri, kullanmaları ve bunlara aynı, ortak anlamları vermeleri gerekmektedir.[8]

Reardon'a göre insanlar; etkilemek, bilgi sahibi olmak, ilgi göstermek, ikna etmek gibi farklı nedenlerle iletişim kurmaktadır.[9] Grice'e göre de bir şey anlattığı söylenen kişi, söylenimini bunun başka birinde bir etki oluşturması niyetiyle ortaya koyarken, bu etkinin, kendisinin ona ilişkin niyetinin (amacının) kavranıp tanınması yoluyla gerçekleşmesi niyetini (amacını) de taşımak durumundadır. Çünkü böyle bir kavrayış olmadan algılayanlar açısından onun iletişim amacıyla yapılan bir eylem, yani bir söylenim olarak yorumlanması için bir neden de olamaz.[10]

Birey, kendini anlatmak istemekte ve diğerlerinin kendisini, onun istediği gibi anlamalarını amaçlamaktadır. Dolayısıyla tüm gönderimlerini 'diğerleri beni, benim istediğim gibi anlasın' mantığı ve amacıyla düzenlemektedir.

[8] Köknel, a.g.e., s.41
[9] Cihangir, a.g.e, s. 8
[10] Arda Denkel, **Anlam ve Nedensellik,** Türkçe 1.bs., İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1996, s. 129

İnsan bazı şeyleri söylemeyi seçtiği için değil, onları belli bir biçimde, söylemeyi seçtiği için belli bir biçimde söylediği bildirisinin de bir amacı ve belirli bir hedefi bulunmaktadır.[11]

Wilson, bir dil vasıtasıyla iletişimi, öğrenmeyi, kurallarına uyarak bir oyun oynamayı öğrenmeye benzetmekte ve başarılı iletişimin, kelimelerin kullanımını yöneten dil kurallarını öğrenmeye bağlı olduğunu belirtmektedir. Her şeyin, bizim işaretleri kullanma tarzımız konusundaki anlayış ve uylaşımımıza dayandığının altını önemle çizmektedir.[12]

İletişimin birincil amacı anlaşılmak olduğuna göre, herhangi bir sözcük dinleyende konuşanın zihnindekiyle aynı düşünceyi uyandırmalıdır.[13] Bir diğer ifadeyle "iletişimin anlamı, karşımızdakinden aldığımız tepkidir."[14] Alıcı verdiği tepkiyle anlamı aldığını ve anladığını alıcıya bir yolla belirtmekte, bu döngü içende iletişim süreci ilerlemektedir. İletişim süreci durağan değil, devingendir. Sürecin işleyişini ve sonucunu etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır.[15]

İletişim kurma süreci, niyet ve anlamı birlikte içermektedir. Etkin iletişim, bireyin aktardığı düşünce ve duyguların, alıcı tarafından, gönderimin amacına ve beklentisine uygun bir biçimde açıklanması ve davranışa dökülmesi anlamına gelmektedir. Etkin iletişim kurabilmek ise diğerlerini etkileyerek amaçlanan sonuçlara ulaşmak demektir.

Her iletişim bir anlam içermektedir. Anlam ise ilişkiden doğmakta, kodlanmış (encoded) ve kodu çözümlenmiş (decoded) olarak varolmaktadır. Kodlama, anlamların yaratıcısı tarafından yerleştirilme sürecidir.

---

[11] Doğan V. Günay, **Metin Bilgisi**, İstanbul: Multilingual, 2001, s.106
[12] John Wilson, **Dil, Anlam ve Dogruluk**, çev. Ibrahim Emiroglu, Abdullatif Tüzer, Ankara: Ankara Okulu Yayinlari, 2002, s.8
[13] John Locke, **İnsanı Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme: (III.-IV. Kitap),** çev. Meral Delikara Topçu, 2.bs., Ankara: Öteki Yayınevi, 2000, s. 113
[14] Dr. Harry Alder, **NLP Yüksek Performansa Ulaşmanın Yeni Bilimi ve Sanatı**, çev. Zarife Biliz, 6.bs. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2004, s.193
[15] Cem Çınlar, "Halkla İlişkiler ve İkna Olgusu", (Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998), s. 25

Anlam(lar) kodlanmakta ve bu andan itibaren dolaylı bir biçim almaktadır. Öte yandan, kodların çözümlenmesi anlamların yeniden açımlanmasıyla oluşmaktadır.[16]

Meta Model, insanların söyledikleri ile neyi kastettiklerini daha iyi anlamak için bir araç ve dili daha kesin anlam elde etmek için kullanmanın bir örneği olarak kabul edilmekte ve konuları ve sonuçları daha açık hale getirerek, başkalarının olduğu kadar kendimizi de anlamamıza yardımcı olabilmektedir. Meta model, kişilerarası ilişkiyi başka bir düzleme taşımaktadır.[17]

İnsan, kelimeler kullanarak iletişim kurabilmekte, gördüklerini, yaşadıklarını ve düşündüklerini anlatırken temel iletişim aracı olarak sözcükleri kullanmaktadır. Sözcükleri seçme ve iletme becerisi iletişimin etkinliğini artırmaktadır.[18] Kelimeler, hissettiklerimizi, inandıklarımızı ve istediklerimizi başkalarıyla paylaşmanın aracıdır. Kelimeler, dünyayı algılamamıza ve anlamlı kılmamıza yardım etmektedir.[19]

[16] Sevil Uzoğlu, "Kurumsal kimlik ve anlambilim çerçevesinde Vakko örneği", (Basılmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Anadolu Üniversitesi, 1999), s.39
[17] Demet Gürüz ve Ayşen Temel, **İletişime Yeni Yaklaşımlar**, 1.bs., Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005, s. 12
[18] Recep Tayfun, **Etkili İletişim ve Beden Dili**, 1.bs., Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007 s. 107
[19] John C. Condon, **Kelimelerin Büyülü Dünyası: Anlambilim ve İletişim**, çev. Murat Çiftkaya, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995, s. 155

1.2. Dil ve Dilin Yapısı

Dil, insanlararası iletişim aracı olarak, insanların toplu olarak yaşadığı her yerde bulunmaktadır. İletişim aracı olmadan kullanılan bir dil bulunmaktadır. Bunun yanında dil çok değişik biçimlerde ortaya çıkmakta, son derece çeşitli biçimlerde gerçekleşmektedir. Bir iletişim aracı olarak dil, herhangi bir duyumuzu ilgilendiren anlamlandırmaları az ya da çok uzlaşımsal bir biçimde iletmeye yarayan bir bütünde yer almaktadır. Bireyin bilincini, onun ruhsal ve toplumsal kişiliğini de oluşturmaktadır.

1.2.1. Dil Kavramı ve Tanımı

Dil, çok farklı yönleri bulunan, farklı nitelikleri ile birlikte farklı bakış açılarını beraberinde getiren, kimi bilmezlerini bugün bile çözmekte zorlandığımız derin bir olgudur. İnsanla ilgilidir, böyle olunca toplumla ilgilidir. İnsanlar duygularını, düşüncelerini, isteklerini dil aracılığıyla açığa vurmaktadır. İnsanı bu bağlamda farklı kılan da yine dildir.[20]

Dil insana özgü bir olaydır, bir düzen kurmak için karşılıklı olarak etkileşen çok sayıda etmenin işin içine karıştığı, kesinleşmiş bağlantıların oluşturduğu bir sistemidir.[21] Dil, düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan dilsel öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü ve çok gelişmiş, iletişimde bulunma imkânı veren anlamlı ve sesli göstergeler manzumesidir." "Anlam aktaran, bildirişim sağlayan başka dizgelerle birtakım ortak özellikler taşıyan, birçok düzey içeren, çeşitli anlam ve ses katmanlarından oluşan, kendine özgü işleyiş kuralları bulunan, dış etkenlerin son çözümlemedeki belirleyiciliğine karşın, kimi açılardan özerkliği de olan ve az sayıda öğeyle çok sayıda anlam ileten, son derece tutumlu bir düzenektir."[22]

---

[20] Uğur Batı "Yazılı Basın Reklamlarında Dilin Stratejik Kullanımı", (Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002), s. 5

[21] Umberto Eco, **Açık Yapıt: Deneme**, çev. Pınar Savaş, 1.bs., İstanbul: Can Yayınları, 2001, s. 70

[22] Hasan Yılmaz, **Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanması**, Bursa: Kurav Yayınları, 2007, s. 57

"Dil duyusal araçlarla gerçekleştirilen, sadece belirli kombinasyonları uzlaşma yoluyla anlam taşıyan ve böylece iletişim için kullanılabilen, birimlerden oluşan bir sistemdir. Dil, kültürler içinde anlam üretmek için dili kullanan insanlar tarafından inşa edilmiştir. Şeylerin ve olayların kendi içinde anlamları yoktur.

Kültürlerin, değişen dil kullanımıyla yoluyla, şeyleri ve olayları adlandırma konusunda yaptıkları 'anlaşma', şeylerin ve olayların nasıl tanımlandığını belirlemektedir. Dil, başlangıçta, sözlü ve sözsüz bütün sembolleri içeren ve insanın çeşitli gereksinimlerine karşılık olan bir araçtır. Zamanla doğal ihtiyaçlar alanının dışına taşarak genişlemiş ve iletilmek istenen mesajın sınıflandırılması gibi işlevler üstlenmiştir.

Kişilerarası iletişimle gelişmeye başlayan dil, her geçen gün kavramsal ve soyut düzeyde ilerlemiştir. Sesli dil, kodlama malzemesinin olanaklarını, somuttan soyuta geçmekte sınırsızca kullanan iletişim kuracak öznelerin aktarmak istedikleri bilgileri kodlayarak iletmekte kullandıkları şifreler bütünüdür. [23]

1.2.2. Dilin İşlevleri ve Nitelikleri

Dil yaşamımızdaki olmazsa olmaz öğelerin başında gelmektedir. Dil, doğumundan itibaren insanla birliktedir, yaş ilerledikçe çeşitli koşullara göre değişmekte, gelişim göstermekte ve eğitim süreciyle farklı boyutlara taşınmaktadır. Yine dil, birey olma sürecinden itibaren insanı, kendinden başlayarak çevresiyle bir bütün halinde ele almakta, toplumla bütünleştirmektedir.[24]

Dil sosyal bir kurum, seslerin aracılığıyla en az iki kişi arasında anlaşma kurma yoludur. Dilin önde gelen özelliği, başkalarıyla anlaşmamızı, haberleşmemizi sağlamasıdır.[25]

---

[23] İlkmut Yarkın, "Halkla İlişkiler & Dil", (Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002), s. 37
[24] Tuna Sakallı, "Anlam ve Dil", (Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001), s. 1
[25] Süheylâ Bayrav, **Yapısal Dilbilim**, 2. bs., İstanbul: Multilingual, 1998, s. 41

Dil, toplumların kültürlerin olmazsa olmaz öğelerindendir. Kültürün en önemli göstergesi dil kavramıdır. Dil, aslında bir anlatım, ifade aracıdır. Dilin işlevlerinden en başta geleni ve en önemlisi iletişimdir. İletişim ise insanın varlığının ve sosyalitesinin en önemli göstergesidir.

Dil, ister araç olsun ister amaç, sesli de olabilir, sesiz de. Yani sözlü de olabilir, sözsüz de. Yaşamda kullanılan dilde önce semboller oluşturmuş, sonra da simgeler. Konuşmak için, meram anlatmak için kullandığımız dil ise simgelerden ibarettir.[26]

Sözel iletişimde, seslerin işaretleri olan harfler ve onların oluşturduğu kelimeler somut olarak karşımızda olsa bile, dile anlam katan ona güç veren farklı bir güç söz konusudur. Dilin alt birimi olan kelimeler, gösterdikleri eşya ve nesnelerin hayalini canlandırmaktadır. Bu biraz da zihinsel bir tecrübedir. İnsanın tüm yaşamı süresince öğrendiği kelimeler, birey ve toplum hafızasında, sahip oldukları hayalleriyle birlikte gözle görülmeyen ancak var olan bir dünya yaratmaktadır. İnsanlar iletişim sırasında, dilin bu canlandırma gücünden faydalanarak, asıl dünyaya benzen ve farklı bir dünyaları yaratmaktadır.[27]

Dil, ulaşılan bir sonuçtur ve yapısının harcında birçok öğe ve oluşturucu vardır. Dili biçimlendiren, yönlendiren ve ona bir biçimsel yapı kazandıran mesajdır, bildiridir, işlevdir.[28]

Dilin insan için ne anlam taşıdığı ve dil ile neyin kastedildiği sözkonusu edildiğinde; dil olgusunu yaşamdan bağımsız kendi başına varolan bir varlık alanı olarak değerlendirme olanağımız yoktur. Dolayısıyla dilin insan hayatı ve dünyası, yaşama evreni için taşıdığı anlamı, dilin düşünce ve yaşama olan katkısı, varlığın bütün yönleriyle olan ilgisi konusunda hiçbir şüphe yoktur.

---

[26]Ata Yakup Kaptan, "Modernizm ve Sonrası Resim Sanatındaki İmlerin Semantik Açıdan İncelenmesi", (Basılamamış Sanatta Yeterlilik Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2002), s. 44

[27] Uğur Batı, a.g.e., s. 9

[28] Özdemir İnce, **Yazınsal Söylem Üzerine**, 1.bs., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 553, 2002 s. 68

İnsan sahip olduğu dil yetisi ile onun sayesinde kendi sübjektif bireysel varlık alanının dışına taşarak kendi kendini gerçekleştirmekte, anlamlandırmakta ve kurmaktadır. İnsanla insan arasındaki ilişki dilin iletişim işlevi ile gerçekleşmektedir. Bu iletişim sayesindedir ki dil insanın özel konumunu, bildiklerini, duygularını, düşüncelerini başkalarına sözlü ya da yazılı yöntemle anlatmasına, aktarmasına imkân vermektedir. İnsan hem dil olgusuna sahip hem de dil olgusu tarafından kuşatılmış bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani bir varlık olarak insan, dilin hem öznesi hem de nesnesi olmaktadır. İnsan ancak dil sayesinde bir anlam ve değer kazanmakta, dil, insanın hem kendi bilincinin oluşmasını ve hem de insanı insanla birleştirmek suretiyle ortak bir alan ve sübjektif bireysel alanın ortak alana katılmasını sağlamakta, sübjektif alanın da objektif alanda kendisine bir yer bulmasına imkân hazırlamaktadır. Dil, bireyi, toplumu ve kültürü tanıtan anahtardır. İnsanın iç dünyasına, toplumsal bilincin doğasına ve kültürün nasıl bir kültür olduğuna kullanılan dil ile karar verebilmekteyiz.

Dil ile insanın kendi varlık alanı, psikolojisi ve toplumsal yapısı arasında derin bir bağ bulunmaktadır. Dilin dünya görüşü, onun anlam yönünde ortaya çıkmaktadır.[29]

Fert biçimiyle, sistemiyle, içinde taşıdığı anlam yüküyle bir bakıma dili hazır bulmaktadır. Başka bir ifadeyle dil onu kullanan insanın bir işlevi değildir, ferdin edilgen bir biçimde belleğine aktardığı bir üründür. Dilin varlığı sözle mümkündür. Dil, sözün anlaşılır olması ve tüm dil uygulamalarını yürütebilmesi için gereklidir. Söz de dilin yerleşmesi için gereklidir. Söz olguları zaman içinde öncelik taşımaktadır. Dilde ne varsa onu yaratan sözdür. Dilde bütün değişmelerin tohumu söz düzeyinde atılmaktadır.

Fertler tarafından sıkça kullanılan ve toplumca benimsenen biçimler sonunda bir dil olgusuna dönüşmektedir. Dil yürürlükte olan şeylerin toplamıdır. Onun arkasında bütün bir toplum vardır. Fert dil kullanırken kendisine toplum tarafından benimsetilen kalıplara başvurmaktadır.

[29] Yılmaz, a.g.e., s. 38

Dil, dil yeteneğinin toplum tarafından kurallara dönüştürülmüş yönüdür. İnsanlar arasında geniş bir sözleşmeden ve uzlaşmalar bütününden doğan bir toplum kurumudur. Söz ise ferdîdir, konuşan insanın somut olarak yaptığı iştir. Sözün bir çeşit anlatım veya seçme hürriyeti vardır. Çünkü her insan dilin içinden istediği kelimeyi seçmekte, cümleleri kendisine göre oluşturmaktadır. Fert bütün bu işlemleri yaparken ortak kurala, yürürlükte olana uyar, yani dili temel almaktadır.[30]

Dil, bir evrenselliğin somut, tekil ve gelgeç bir varoluşa mahkûm olmanın ifadesi olduğu kadar, bir aidiyetin de ifadesidir. Nesnel davranmak, dili kavramsal bir biçimde kullanmak, kendi somutluğumuzu, nasıl tanımlanırsa tanımlansın bir evrenselliğe doğru aşmak iradi eylemlerdir.[31]

1.2.3. Dil İncelemeleri ve Çalışmaları

Dil olgusunun zaman içinde sürecine ve tarihsel gelişimine bir göz attığımızda, insanın 2500 yıldan beri kendi dili üzerinde düşündüğünü ve bir takım teoriler ileri sürdüğünü gözlemlenmektedir. Yine de dil, tam olarak bilemediğimiz doğal olgulardan biridir. Dilbilim her an kullandığımız dili kavramak için bir girişimdir.
Bu anlamda dilbilimin en büyük özelliği, bu uçup giden nesneyi tıpkı somut bir nesne gibi incelemeyi denemesidir. Dilbilimin inceleme alanı ve nesnesi, dil ya da dillerin çeşitli boyutları ve sorunlarıyla bilimsel açıdan analiz edilmesidir. Kelimenin tam anlamıyla tarihsel ve toplumsal bir olgu ve yorum ufkunun ve sürecinin odak konumunda yer alan dil fenomeninin açıklığa kavuşturulmasıdır. Dilbilim dalı, kendi özel ilmî disiplinine ve perspektifine göre, dil olgusunu, geleneksel dilbilgisi, gramer, söz dizimi, etimoloji ve filoloji disiplinlerinden oldukça farklı ve değişik olarak çok yeni ve çağdaş bir kalıba dökmekte ve öyle sunmaktadır. Dil fenomenini, tıpkı somut bir nesne gibi incelemeyi ve kavramayı hedef edinen çağdaş dilbilim, aslında bir sosyal bilim dalıdır.[32]

---

[30] Mehmet Aydın, **Dilbilim El Kitabı: Temel Kavramlar ve Konular**, İstanbul: 3F Yayınevi, 2007, s. 26
[31] İskender Savasir, **Kelimelerin Anayurdu ve Tarihi**, İstanbul: Metis Yayinlari, 2000, s. 54
[32] Yılmaz, a.g.e., s. 55

Tarih boyunca ve günümüzde insanlar kendilerini ve başkalarını anlamak, etkilemek, bireyi ve toplumu incelemek amacıyla dil üzerinde bilimsel araştırma ve çalışmalar yapmışlar ve yapmaktadırlar.[33]

Dilbilimle ilgili ilk çalışmalar, Eski Hint'te yapılanmıştır. Kutsal metinler olan Veda'ların doğru yorumlanması ve nesilden nesle doğru aktarılması çabalarına dayanmaktadır. Daha sonra M.Ö. IV. yüzyılda yaşayan Pânini, Sanskritçenin dil bilgisi kurallarını belirlemiştir. Bu dönemde kelime ile gerçek ilişkisi üzerinde durulmaya başlanmış, isimlerin fiillerden çıkmış olup olmadıkları tartışılmıştır. Eski Yunan'da ise gramer çalışmaları felsefenin bir kolu olarak anlaşılmıştır. İlk gramer çalışmaları da Yunan filozoflarına aittir. Eflatun, Kratylos adlı eserin kelimelerle gösterdikleri varlıklar arasında ilişki olup olmadığını tartışmıştır. Filozofa göre, isimlerle gösterdikleri varlıklar arasında ilişki vardır.

Aristo ilk defa çelişti gramer kategorilerini belirleyerek bu alanda önemli bir adımın atılmasını sağlamıştır. Aristo ise kelime kavram ilişkisinin uzlaşmaya dayandığı düşüncesindedir Aristo bir dildeki birimleri, harf, hece, bağlaç, tanımlık, isim ve fiil şeklinde sınıflandırmıştır. Yunanlıların kurdukları Bergama ve İskenderiye Okulu mensupları ise özellikle dilde düzen ve düzensizlik üzerinde durmuşlar, Bergamalı dilciler kural dışı kullanımlardan yola çıkarak dilin kuruluşunda bir düzen ya da sistem bulunmadığını savunmuşlardır. İskenderiyeli dilciler ise dilde tutarlı bir sistemin hâkim olduğunu ispatlamaya çalışmışlardır.
Bu tartışma Orta Çağ'da Arapların kurduğu Basra ve Kûfe okullarında da sürdürülmüştür. Basra Okulu düzen, Kûfe okulu düzensizlik taraftarı olmuştur. İlk Çağ'da Yunan filozofları kelime-kavram-nesne ilgisi üzerinde durmuşlar, dilin tabiî mi yoksa uzlaşmaya dayanan bir sistem mi olduğunu anlamaya çalışmışlar ve kelimelerin kökenini araştırmışlardır. Romalılar Yunanlıların gramer konusunda yaptıklarını Lâtinceye uygulayarak işe başlamışlardır. Bu dönemde retorik çalışmaları da dilbilgisi çalışmalarından bağımsız değildir.

[33] Mehmet Rifat, **Homo Semioticus**, 2.bs., Istanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996, s. 85

Orta Çağ'da Batıda dilcilik alanındaki çalışmalar din dili olması dolayısıyla Lâtinceye yönelmiştir. Bu dönemde Dante'nin yazdığı De vulgari eloquentia adlı eser dilcilik alanında önemlidir. Orta Çağ'da dilcilik alanında doğru ve özellikle Arap dünyasında önemli gelişmeler olmuştur. Doğu'da da tartışılan konuların başında dilin doğuşu gelmektedir. İslâm dünyasında da Kur'an metni ebedî kelâm olması dolayısıyla inceleme konusu olmuştur. İslâm dünyasındaki tefsir çalışmalarını bir tür dil incelemesi sayabiliriz. Bu dönemdeki Arap dilcileri türetme (iştikak) ve etimoloji üzerinde de durarak, sözlük çalışmaları yapmışlardır. İlk Çağ ve Orta Çağ'da yapılan dil bilgisi çalışmaları doğru biçimleri yanlış biçimlerden ayıracak kurallar koymayı amaçlamıştır. Bu dönemlere kuralcı dil bilgisi anlayışı hâkimdir. Dil bilgisiyle ilgili çalışmaların hızlandığı ikinci dönem hümanizmin ortaya çıktığı yıllardır. Bu dönemde artık Batıda Yunanca ve Lâtince dışındaki diller de önem kazanmaya başlamıştır. XVII. yüzyılda Paris'teki Porta Royal Okulu öğrencileri için hazırlanan Port Royal Dilbilgisi konuşma sanatının kurallarını ve bazı dil olaylarını açıklamıştır. Daha da önemlisi bu kitap bütün dillerde ortak olan mantık temellerini ortaya koymuştur. N. Chomsky Port Royal Dilbilgisini çok önemli bulmuştur "Chomsky, bir üretici dönüşümlü dilbilgisi tasarlarken Port Royal Dil bilgisi modelinden yararlanmıştır. Bu dönemde ayrıca dilin düşünce yönü yeniden tartışılmaya başlanmıştır.

Dil felsefesi biçiminde adlandırılabilecek alanın temsilcileri Bacon, Herder ve Wilhelm von Humboldt'tur. Yine bu dönemde eski metinler üzerinde yapılan çalışmalar tarihî dil bilgisi anlayışının doğmasını sağlamıştır. Dillerin birbirleriyle ilişkisi anlaşılınca karşılaştırmalı dil bilgisi biçiminde adlandırılan üçüncü dönem başlamış olmuştur. Bopp, Rask ve Jones karşılaştırmalı dil bilgisi anlayışının kurucusu sayılırlar. Dilbilimde önemli gelişmeler XX. Yüzyılda meydana gelmiştir. Bunda da İsviçreli bilgin Ferdinand de Saussure'ün (1857-1913) rolü büyüktür. Saussure 1907-1911 yılları arasında Cenevre Üniversitesi'nde verdiği derslerle dilbilim alanında yepyeni bir rol açmış ve getirdiği yeni yaklaşımlarla kendisinden sonrakileri etkilemiştir. Bu tarih modern dilbilimin kuruluş tarihi kabul edilmiştir. Saussure'ün teorisi daha sonra birçok bilgin tarafından yorumlanarak geliştirilmiş ve yeni dilbilim okulları ortaya çıkmıştır:

Prag dilbilim Okulu (en büyük başarısı ses bilimi alanındadır) ve Kopenhag Okulu (temsilcileri glossematikçiler biçiminde de adlandırılmakta, daha sonra Amerikan Okulu karşımıza çıkmaktadır).[34]

Saussure, dili yaşayan bir görüngü olarak görmektedir. Sözü incelemenin, yani dilin betimsel yapısını göstermek için temel sistemi çözümlemenin, dili toplumsal ortamına yerleştirmenin önemini vurgulamaktadır. Dilin kapladığı alanı bulabilmek için konuşma işlemini çözümlemeye çalışmaktadır. A ve B gibi konuşan iki kişiyi ele almaktadır. A'nın ağzından çıkan ses dalgaları B'nin beynindeki, sesin karşılığı olan kavramla birleşip anlamlandırılmaktadır. A'nın işitim imgesi ile B'nin beynindeki kavramın buluşması bireylerin dil yetisinin açığa çıkmasından başka bir şey değildir.[35]

Nitekim dilbilimi başlangıçta felsefe içinde yer almış, zamanla, insan ve toplum bilimleri gibi felsefeden koparak bilimsel kişiliğini bulmuştur. Çağdaş anlamıyla dilbilimi ancak XX. yüzyılın başlarında gelişmeye başlamış, bağımsız bir bilim dalı durumuna gelmesi insanbilim, ruhbilim, toplumsal ruhbilim etkisinden kurtulması sonucu olmuştur. Günümüzde dilbilimi ile ruhbilim arasında yeni birleşme doğmuştur. Bu bilim dalı kuramsal ve uygulamalı olarak hem dilbilim, hem ruhbilim yöntemlerinden yararlanarak insanın ruh yapısını, bilişsel süreçlerini incelemektedir. Dili ruhsal yaşantının ürünü olarak değerlendirip, dilden ruhsal alana bağlantılar kurarak, bu alanı aydınlatmaya, bilip öğrenmeye çalışmaktadır. Toplumsal dilbilim olarak tanınan yeni bir bilim alanı da dille toplum yapısı arasındaki bağlantıyı ve ilişkiyi aydınlatan araştırma ve çalışmalara yönelmiştir. Günümüzde dil felsefesi, dille öteki bütün dallar arasında bağlantı kurarak insanların ve toplumların birbirlerini daha iyi anlamaları için dili geliştirecek yolları, yöntemleri araştırmaktadır. Öte yandan çağdaş dil felsefesi, dili en önemli iletişim aracı olarak değerlendirecek iletişim ilke ve kurallarına göre en etkili ve uygun dil yapısını da saptama amacına yönelik çalışmaları sürdürmektedir.[36]

[34] Aydın, a.g.e., s. 19
[35] Cengiz Anık, **Siyasal İkna**, 1.bs., Ankara: Vadi Yayınları, 2000, s. 46
[36] Rifat, a.g.e. s.86

İletişimin kendisi olan dilin bilimsel olarak incelendiği araştırma ve çalışma alanına Dilbilimi (lisaniyet) (linguistic) adı verilmektedir. Dilbilimi, dili, ses, biçim, sözdizimi ve anlam bakımından genel ve karşılaştırmalı olarak inceleyen bir bilim dalı olup bu amaca uygun olarak dört ana bölüme ayrılmaktadır.

- Sesbilgisi (Phonetic); Dilin sözcüklerini ses yapısı açısından incelemektedir. Sözlü dilde anlam ayırımı oluşturan yakın ses birimlerini dil yapısı bakımından inceleyen bilim koluna da sesbilim (phonolgy) adı verilmektedir.
- Yapıbilgisi (Morphology); Sözcüklerin yapısını, türlerini, bağlantılarını, çekimlerini, türeme yollarını incelemektedir.
- Sözdizimi bilgisi (Syntax); Bir cümledeki sözcüklerin birbiriyle bağlantısını ve yerini incelemektedir.
- Anlambilim (Semantic); Sözcüklerin ve tümcelerin taşıdığı anlamı incelemektedir.[37]

1.2.3.1. Ses Bilgisi (Phonetic)

Bir dilin ses yönünü inceleyen bilim dalı olarak sesbilimin değişik kolları vardır. Sesbilim de dilbilimin öteki kolları gibi geleneksel dilbilgisi içindeki sesbilgisinden doğmuştur. Dilbilgisi açısından görevlerini, iletişim değerlerini göz önünde bulundurmadan sesleri, somut gerçeklikleri içinde oluşturulmaları, aktarılmaları ve algılanmaları açısından inceleyen alana sesbilgisi denir. Sesbilgisi bir dildeki sesleri sınıflamakta ve tasvir etmekte, çeşitli ses değişimlerini kurallara bağlamakta, seslerin birleşmelerini ve bir birleri üzerindeki etkilerini incelemektedir.[38]

Sesbilim, insan dilinin çeşitli birimlerini ve öğelerini oluşturan sesleri incelemektedir. Sesbilim günümüzde pek çok alanda toplanmasına rağmen, insan dilinin seslerinin nasıl meydana getirdiğini, ne gibi nitelikleri olduğunu, ses dalgalarıyla nasıl aktarılarak dinleyene nasıl ulaştırıldığını, dinleyenin bu sesleri alışını, kısaca dilin ve bildirişmenin ses yönünü incelemektedir.

[37] Köknel, a.g.e., s. 96
[38] Aydın, a.g.e., s. 51

Sesbilim ve onun alt dalları, doğduran doğruya sözlü dile ve konuşulan dile eğilen, onun sesleri üzerinde duran geniş bir bilim dalıdır Sesbilim, sesleri sadece fiziksel nitelikleriyle görevleri açısından ele almaktadır. Yani insan dilinin seslerini, dil dediğimiz dizge içinde yükledikleri görevler açısından ele almakta, bu sesleri görev ve sıralanışları içerisinde incelemektedir. Bunun yanı sıra bunların anlamca birbirinden büsbütün ayrı birlikler haline getiren, diğer seslerle ilişkileri içinde inceleyen bilim dalı yine sesbilimdir.[39]

1.2.3.2. Yapı Bilgisi (Morfology)

Biçim bilimi, geleneksel dil bilgisinin en çok işlenen dallarından biridir. Bir dildeki kök ve ekleri, bunların birleşme yollarını, eklerin anlam ve görevlerini, dilin türetme ve çekim özelliklerini ve biçimle ilgili öbür konuları inceleyen dil bilgisi dalıdır. Biçim biliminin bir taraftan ses bilgisiyle, diğer yandan da sözlük bilgisi, söz dizimi ve köken bilgisi gibi alanlarda çok sıkı ilişkileri bulunmaktadır. Kelimeleri oluşturan kök ve ekler, bunların özellikleri ve birbirine bağlanış biçimleri, kelime türetme yolları biçimbilimin işlediği başlıca konulardır. Yeni çalışmalarda bu alanın en temel terimi olan biçim birime (morpheme) yeni bir yorum getirilmiştir. Dilbilimde biçimbirim söze dönüşmüş en küçük anlamlı birimin taşıyıcısıdır. En küçük birim oluşu daha çok bölünemeyeceğini anlatmaktadır. [40]

Eski Yunan'da, Aritotales'ten beri sözcük türlerinin belirlenimi ve cümle içinde görevleri konusunda araştırmalar yapıldığı bilinmektedir. Dillerin biçim açısından özelliklerinin incelenmesi, dil tiplerinin belirlenmesi bakımından önem taşımaktadır. Karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarında özellikle bu nedenle biçimbilgisine özel bir önem verilmiştir. Biçimbilimin inceleme alanında sözcüklerin düzenlenmesi ve birbiriyle ilişkisi ile kelimeleri anlamlandırma biçimleri de yer almaktadır. Buna ek olarak biçimbilim, kelime yapılarını, bu yapıların diğer kelime gruplarıyla ilişkilerini, daha karmaşık bir gramer formu olan cümle içinde ve o dilin tam kelime haznesinde çalışmaktadır.

[39] Uğur Batı, a.g.e., s.156
[40] Aydın, a.g.e., s. 55

Bugün biçimbilim (morphology) araştırmaları başlığı altında, sözcüklerin kökenlerinin saptanması ile kök ve olarak belirlenmeleri işlevleriyle en eski dilbilgisi ve dilbilim çalışmalarına kadar uzandığını görmekteyiz.[41]

1.2.3.3. Sözdizim Bilgisi (Syntax)

Cümle ile ilgili çalışmalar ilkçağa kadar uzanmaktadır. Geleneksel dil bilgisinde cümle öğelerine ayrılmakta ve bu öğelerin görevleri üzerinde durulmaktadır. Bir dildeki tek tek kelimeler anlaşıldıkları hâlde yapısal anlam gözden kaçırıldığı için cümledeki genel anlam tam olarak kavranamamaktadır. Bu da bir dil bilmenin, yalnızca kelime bilmekten ibaret olmadığını o dilin cümle yapısını bilmek gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.[42]

Dilin cümle düzeyinde incelenmesi, dilbilimin alt dallarından biri olan sözdizimi (sentaks) aracılığıyla olmaktadır. Sözdizimi kelime anlamıyla, cümle yapısı karşılığını almaktadır. Sözdizimi, kelime gruplarının bir araya gelip, cümle ve cümlecikleri nasıl oluşturduğunu incelemektedir. Sözcüklerin cümle içinde sıralanmaları, dillerin tümce yapılarının belirlenmeleri sözdizimi sınırlarında incelenmektedir.[43]

1.2.3.4. Anlambilim (Semantic)

Dil de esas, anlaşma, bildirişmedir. Dil bir anlama taşıt olduğu ölçüde görev gördüğünden, dilcinin gayesi biçimlerin nasıl anlam taşıdıklarını yakından izlemektir. Dilin anlam açıklamasını, dil öğelerinin anlamını inceleyen dal anlambilimi veya semantiktir.[44]

Anlambilim, dil ve anlamlar dünyasıyla ilişkilidir. Anlambilim kapsamında, sözcüklerin anlamları ve tüm anlamlar incelenmektedir.

---

[41] Uğur Batı, a.g.e., s. 143
[42] Aydın, a.g.e., s. 60
[43] a.g.e., s. 131
[44] Bayrav, a.g.e., s. 119

Anlam sadece dilbilgisel olarak sözcüklerin anlamlarını inceleyebileceği gibi bütünsel olarak belirli bir dizgedeki tüm anlamların incelenmesini de kapsamaktadır. Anlambilim, dili anlam açısından incelemektedir. Dilbilimsel anlambilim, semantik, içerik yanını ele almaktadır. Dilsel yapıların anlamsal yönden ortaya koyduğu çeşitli olguları incelemektedir.[45]

Anlambilim, anlamın incelenmesidir. Anlambilim, kelimelerin anlamının incelenmesidir. Anlambilim, kelimelerin cümlelerin ve sözcelerin anlamının incelenmesidir.[46]

[45] Uğur Batı, a.g.e., s. 108
[46] Aydın, a.g.e., s. 72

2. DİLSEL İLETİŞİM VE ANLAM ÜRETİMİ

Dil, belli bir çevrede yaşayanların ortak kullanımlara bağladığı bir düzendir. Bu noktada dil, farklı kişilerin, aynı sözcüklerle bağdaştırıp aktardıkları düşüncelerinin anahtarıdır. Kelimeler, düşündüklerimizi, hissettiklerimizi, duygularımızı, inandıklarımızı paylaşmanın temelidir. İnsanoğlunun iletişiminin yapıtaşıdır.

2.1. Dilsel İletişim

Dil, iletişimin aracı olduğundan dil ve iletişimi birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir. İletişimin en basit şekilde alıcı ve verici arasında iletinin, kanal aracılığıyla iletilmesi süreci olarak açıklandığı tanımında bile dil, iletişim sürecinin ilk akla gelen unsurudur.

2.1.1. Dil ve İletişim

Dil, iletişimi sağlayan unsurları birbirine bağlayandır. Dil, iletişime katılanların, dilsel işaretler ile bunların kullanım kurallarına dair ortak bilgilerin birikimidir. Verici ve alıcının, dilsel sinyallerinin aktarımıdır.

Bireylerin sahip olduğu fikirler, dil olmaksızın onların düşüncelerinde kapalı bir biçimde bulunmaktadır. Bu durum bireyler arasındaki iletişim gereksiniminden doğan anlamlı birimleri, kelimeleri ortaya çıkarmaktadır. İşte dilin varlık sebebi, insanlar arasında sıklıkla ortaya çıkan bir iletişimde bulunma gereksinimidir. Kelimeler de onların taşıdıkları (anlamları) da bu gereksinimi karşılayanlardır. Bu noktada amaç, dil ve iletişimi, bireyin kullanımının hem aracı hem de sonucu olduğunu ve bu iki olgunun örtüştüklerini göstermektedir. Dil ve iletişim, insanları etkileme ve yönlendirme aracıdır.

2.1.2. İletişim ve Anlam

Dil ve iletişim olgularının kesiştiği noktada dil, iletişim kurma ve bildirişim aracıdır. Diğer yandan dil, bireyin dış dünya ile bağlantısını kuran, bireyin ihtiyaçları doğrultusunda kullandığı, onun düşünce yapısına özgü, anlamların oluşturduğu bir dizgedir.

Anlamlılığın temeli, tek tek bireylerden bağımsız olarak varolanın, dilin, iletişim amacıyla ortak kullanımlarında yatmaktadır. Anlam, iletişim için bir koşul, iletişim ise anlamın varlık nedenidir. Anlamın kendisi, kişinin, karşısındakine belli bir düşünceyi iletme çabasıdır. İletişim, iletinin ancak bir anlam(lama) biçiminde düzenlenmesiyle nitelik kazanmaktadır.

2.1.3. Dil ve Anlam

Dilin varlığa gelişi, bağlantıların kendilerine değil dilin semantiği gereğince kullanımına dayanmaktadır. Dolayısıyla belli bir dilin ürettiği bağlantıların niteliğini de o dilin bileşim kuralları anlam uzlaşmaları vermektedir.[47]

Dil önceden hazırlanmış bir şifre sistemi gibidir. O dili konuşanların bildikleri ve kurallarına boyun eğdikleri bir şifredir. Dilin anlamı kullanımına bağlıdır, insanlar sözlü eylemlerini gerçekleştirirken kuralları izlemektedir.[48] Kişi sözdizimi kurallarına uygun biçimde sözcükleri sıralayarak yeni anlamlar yaratmaktadır.[49]

Birey, mensubu olduğu dilden yararlanarak konuşan, dile getirdiği kelimelerin veya ifadelerin anlamını kendine ve başkalarına sunan varlıktır. Anlamlandırma ise bireyin bu süreçte meydana getirdiği eylemdir.

Dili bilen birey, biçimi ve anlamı taşıyan sonsuz sayıda önermenin oluşturduğu kural ve ilkeyi öğrenmiş bireydir. Nesnelerin taklidiyle öğrenilen dil, bireye özgüdür. Kişisel kullanım, bireyin kullandığı biçimiyle dil, bireyin alışkanlıklarının tümüdür.

---

[47] Denkel, a.g.e., s. 135
[48] Edibe Sözen, **Söylem**, 1.bs. İstanbul: Engin Yayıncılık, 1999, s. 30
[49] Seçil Büker, **Film Dili İçin Yazılar ve Yorumlar**, Ankara, s. 40

Sözcükleri, insanlar yaratmaktadır. Ancak sözcüklerin de kendilerine özgü bir yaşamları bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle sözcükleri hem insanlar hem de onlar kendi kendilerini yaratmaktadırlar.

Dilin kullanımı, bir sözcüğün anlamının, kişinin onu ne amaçla kullandığı ile ilgilidir. Bu noktada uygun kelime seçimi hayati önem taşımaktadır. Kelimeler ise yumurtalar gibidir; bir kere kırıldıklarında tamiri imkânsızdır.

Sözcüklerin iletmek istedikleri anlam sözkonusu olduğunda onların ne söylediği değil, gerçekte ne anlam geldikleri önem kazanmaktadır. Bu noktada bir aktarımın (söylenimin) anlamının temelini, onunla başkalarına iletilmesi amaçlanan düşünce, ondan anlaşılan şey oluşturmaktadır. Aktarımın nasıl olup da bir anlam taşıdığı, bu aktarımın iletmeye yaradığı düşünceye nasıl bağlandığı ile açıklanmaktadır.

2.1.4. "Dil"den "Anlam"a: Anlamlama Süreci

Dil, kendi düşünce sistemimizde oluşan yansımaları, karşımızdaki kişinin düşüncesinde yansıtarak iletmeye yaramaktadır. Bu süreçte sözcüklerin kullanıldığı ve anlamlı olduğu ölçüde ses ile düşünce arasında bir bağlantı sözkonusu olmaktadır. Bu nedenle bireyin çıkardığı sesleri, kendi düşüncelerinin işaretleri yapabilmesi zorunludur ki sesler ve düşünceler, başkalarınca da bilinip insandan insana aktarılabilsin.

Sözcükler, duygu ve düşüncelerin işaretleridir. Düşünceler de bu işaretlerin özel ve doğrudan anlamlarıdır. İnsanlar, bu işaretleri, kendi düşüncelerini, kendi belleklerine kaydetmek veya açığa çıkarmak ve diğerlerine sunmak için kullanmaktadırlar. Diğerleri ile anlaşabilmeyi amaçlamakta, sesleri ve düşünceleri iletmektedirler. Bundan dolayı dil düşüncelerimizi şekillendirendir. Dil, sadece gördüklerimizi ve düşündüklerimizi aktaran araç değil, onun izin verdiği ölçüde düşünebildiğimiz, görebildiğimiz bir olgudur. İnsanlara bu olanağı sağlayan ise dilin, insan dilinin oluşmasında ve gelişmesinde zaman içerisinde önemli bir araç haline gelmesidir.

Dış dünyayı bizim için anlaşılır kılan şey dildir. Düşünce ancak dille olanak kazanmaktadır. Düşüncenin tüm boyutlarına ulaşabilmesi için dil gerekmektedir. Dil, düşünme ve düşünüleni aktarma dizgesidir.

Düşünce ile sözcük ilişkisi, devamlılık arz eden bir yapıdır. Düşünce, sözcükler aracılığıyla dünyaya gelmekte, düşünceden yoksun bir sözcük doğamamakta, bir ölüden ibaret olmaktadır. Bu bağlantı ise önceden oluşmuş, değişmez bir bağlantı değildir. Süreklilik ve değişim arz etmektedir.

Kelimelerin anlamları açısından sınırlılık zamanla ortadan kalkmakta ve dil gelişmektedir. Böylece dil, iletişime aracı olan sembolleri oluşturmaktan çıkmakta, zihinsel deneyimin temel parçalarını oluşturarak deneyimlerin aktarımına yardımcı olmaktadır.

Düşünceler, dil bağlamında geçmekte, dil ile anlaşılmakta, nesneleşmekte, dışa vurulmaktadır. Düşüncelerin somutlaştırılması, dil ile mümkün olabilmekte, dil ile gerçekleşmeyen düşünce bulunmamaktadır.

Düşünce, kendi içinde kapalı olmayan, zihinsel anlama ve idrak etme sürecinin bütününden oluşan bir şeydir. Anlama dediğimiz süreç ancak dil ile gerçekleşebilmektedir. Dil olmadan düşünce de olamamaktadır. Bu durumda bireyler, niyetlerini bilinçli olarak aktarabilme yetisine sahip olamamakta ve bu amaçla söylenimlerini oluşturamamaktadırlar.

Söylenimin kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan eylem, dilin davranışıdır ve kurallar ile belirlenmektedir. Bireyin niyetini, öteki tarafından anlaşılır kılıp belirleyen de bu kurallar olmaktadır. Bunlara göre davranış biçimleri üretilmektedir. Böylece anlam ve niyet arasındaki ilişkiden iletişim doğmaktadır. İletişim, niyete bağlı olarak gerçekleşmektedir. İletişimde bulunan kişiden, sürecin devam etmesi beklenmektedir ki bu ise bütünlüktür.

2.2. Anlam ve Anlamlama

Anlam, bir sözcükten, bir sözden, hatta bir davranış ya da olgudan anlaşılan şey, bunların bize hatırlattığı düşünce ya da nesne, manadır. Bir dilsel birimin ilettiği ya da uyandırdığı kavram, tasarımı düşüncedir. Bir sözcüğün, bir cümlenin ya da bir sözün anlattığı düşünce, zihnimizde canlandırdığı şeydir. Dilbilim açısından sözcükler, bir ses topluluğu olmalarının dışında belirli bir anlam yüklenmiş birimler olarak ele alınmaktadır. Anlam, bir tümcenin taşıdığı içeriktir.[50]

2.2.1. Anlam Kavramı ve Tanımı

Anlam, düşünce tarihinin her döneminde, insanda bazen hayranlık bazen de kuşku uyandıran bir tür büyü işlevi görmüştür. Bunun nedenini anlamak pek güç değildir.[51]

Anlam, herhangi bir deneyim veya mesajın niyet veya önemi ile bağlantılı bir olgudur. Eski İngilizce'den (maenem), menem olarak gelen bu terim, dışsal olaylarla ilgili deneyimlerimizin, iç dünyamızda meydana getirdiği zihinsel bir olgudan bahsetmektedir.[52]

Anlam, dilde yer alan, insanın dünya bilgisine dayalı birtakım belirleyicileri bulunan sözcüklerin, belli bir bağlam ve belli bir konu içinde ilettikleri kavramıdır.[53] Anlam" deyince çok kez bir sözcüğün 'gösterdiği' şeyler, sözcüğün dile getirdiği belli bir bağlamın varlığı anlaşılmaktadır.[54]

---

[50] Tuna Sakallı, a.g.e., s. 14
[51] Ata Yakup Kaptan, a.g.e., s. 47
[52] Roberts Dilts, **Dil İllüzyonları=Sleight of Mouth: Kelimelerin Büyüsüyle Mutluluğa Ulaşmak**, çev. A. Volkan Çubukçu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 908, 1999, s.59
[53] Doğan Aksan, **Anlambilim Konuları ve Türkçe'nin Anlambilimi**, 4.bs., Ankara: Engin Yayınevi, 2006, s. 48
[54] Nermi Uygur, **Dilin Gücü**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997, s.56

2.2.2. Anlambilim (Semantik) Kavramı ve Tanımı

Semantik (semantics), anlam çalışma ve araştırmalarına işaret etmek için kullanılan teknik bir terimdir. "Anlam", dilin çok çeşitli yönlerini kapsamaktadır; fakat ne anlamın ne olduğu ne de nasıl tanımlanıp tasvir edileceği konusunda genel herhangi bir görüş birliği vardır. Her ne kadar semantick terimi, 17.yy'da, semantik felsefe (semantick philosophy) ifadesi içinde 'kehanet' anlamına gelmek üzere bir kez kullanılmış ise de semantics teriminin kullanımı, 1894 yılında Amerikan Filoloji Topluluğu'na sunulan "Reflected Meannigs: A Point in Semantics" başlıklı bir bildiride gündeme getirilinceye kadar gerçekleşmemiştir. Bu olaydan bir yıl önce M. Breal, Fransızcadaki semantique terimini Yunancadan keşfedip aktarmıştır. Her iki durumda da semantik terimi 'anlam'a işaret etmek için değil, onun gelişimine 'tarihsel semantik' diyeceğimiz konuya işaret etmek için kullanmıştır.[55]

Semantik terimi, ilkin dilbilim alanında, kullanılmış (fr. Semantique, 1883) ve fonetik dalına paralel olarak kurulan özerk anlam bilimini nitelemiştir. Başlangıçta tarihsel bir inceleme olarak gelişen bir dilbilim dalıdır. Saussure devriminin sonuçlarından yararlanmakta gecikmemiş ve yapısalcı anlayışla baştanbaşa yenilenmiştir.[56]

Fransız dilbilimcisi Michel Breal, "anlamları" ve "bunların değişmesine yol açan yasaları inceleyen bilim"i belirtmek için semantik terimini kullanmıştır Ancak yine de 'semantik' terimi belirli bir süre genel kabul görmemiştir.[57] Kullanılagelen diğer terim ya da isimler, semasiology, semology, semiotics, sememics ve semics gibi terimleri içermiştir. Ancak bu terimleri kullananlar onları genellikle semantics teriminin sahip olduğu anlamdan hem daha geniş hem de daha dar anlamlarda kendi ilgi ve yönelimlerine uygun gelecek şekillerde kullanagelmişlerdir.[58]

---

[55] F. R. Palmer, **Semantik: Yeni Bir Anlambilim Projesi**, çev. Ramazan Ertürk, Ankara: Kitabiyat, 2001, s.11
[56] J. Vendryes, **Dil ve Düşünce**, çev. Berke Vardar, İstanbul: Multilingual, 2001, s.151
[57] Pierre Guiraud, **Anlambilim,** çev. Mehmet Yalçın, 2. bs., Ankara: İmge Kitabevi, 1994,s. 18
[58] Palmer, a.g.e., s.12

Anlambilim, dilin anlam yönünü inceleyen bir dilbilim dalıdır, anlamın bilimidir. Semantik sözcüklerin, tümcelerin ve cümlelerin anlamının incelenmesidir. Sözcük-kelime-kavram semantiği dilbiliminde çeşitli adlarla anılan, genel dilde sözcük olarak adlandırılan öğeleri, bunların türemiş ve başka öğelerle biraraya gelmiş biçimlerini anlam açısından inceleyen bir anlambilim dalıdır.

Anlambilimin bir alt alanıdır. Bu dal belli bir bağlamı hesaba katmadan sözcükleri ele alarak bir nesnenin, bir duygu, düşüncenin belli ses bileşimleriyle dile dönüştürülmesinde tutulan yol, bu bileşimlerin içerdikleri temel anlam öğesi, tasarımlar, duygu değerleri, yan anlamlar, sahne oldukları çeşitli aktarmalar, eşanlamlılık, çokanlamlılık, eşadlılık, zıt anlamlılık gibi konuları aydınlatmaya yönelmektedir. Cümle semantiği ise anlaşmayı sağlayan tümcelerin ve cümlelerin anlam açısından görünümlerinin incelenmesidir.

Anlambilim, kelime içerisine yerleşmiş olan düşünme elemanının veya kavram çekirdeğinin ne şekilde kullanılmakta olduğunu ya da ne gibi tesadüfî anlam işlerini, anlam olaylarını ve değişikliklerini kabullenebileceğini araştırmaktadır.

Anlambilim doğal dillerdeki anlam dünyasını incelemektedir. Kuramsal olarak, bir dilde anlamla ilgili her şey anlambilimin alanına girmektedir. Semantik de anlam çalışma ve anlam araştırmalarına işaret etmek için kullanılan teknik bir terimdir. Anlam, dilin çok çeşitli yönlerini kapsamaktadır. Semantik, kelimelerin anlamlarının ve tarihsel değişim ve gelişim sürecinin incelenmesidir. Kelime ve kavramların tarihsel süreç içerisindeki anlam dereceleri, kazandığı ya da kaybettiği anlamlar ve anlam değişiklikleri yönlerinden yapılan bir anlam çözümlemesidir. Anlambilim, kelimelerle ve diğer sembollerle bu kelime ve sembollerin temsil ettikleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Yani kelime ve sembollerin ve onların temsil ettiklerinin anlam açısından araştırılmasıdır. Kelimeleri doğru anlayarak onları uygun bir şekilde kullanma 'semantik'in görev ve kapsam alanına girmektedir. Semantik, kelimelerin tarihsel süreçte kazandığı ya da kaybettiği anlam dereceleri açısından yapılan bir analiz çalışmasıdır. Bir diğer ifade ile anlambilim, kelime ve kavramların tarihî seyir içinde kazandığı ve kaybettiği manalar ve mana dereceleri bakımından yapılan bir anlam incelemesidir.

Anlambilim, kelime ve ifadelerinin, kavramlarının ve odak terimlerinin zaman içinde uğradığı anlam değişikliklerini ve kazandığı yeni manaları etüt etmektedir. Manası olan her şey semantik bilimin araştırma konusu olabilir. Kelimelerin manalarını, tarihsel değişimlerini ve gelişimlerini, kullanış yapılarını, kelimelerin manalarının insan düşüncesiyle ve davranışlarıyla olan ilişkilerini inceleyen bilim semantiktir.

Semantiğin tanımında dikkati çeken nokta, kelimelerin anlamları ile insanın düşüncesi arasındaki derin varoluşsal anlamdaki ilişki ve insan davranışlarını etkileyen ve yönlendiren dilsel iletişimin incelenmesidir.[59]

2.2.3. Anlam ve Semantik Bağıntısı

Semantik, anlamın tanımlayıcısı, niteleyicisidir. Semantiksel bir değişim, nitelikseldir, anlamsaldır. Bir nesnenin semantiği, onun sıfatıdır.

Semantiğin araştırması, sözcüklerin ve onların oluşturduğu tümcelerin, nasıl olup da bir anlam ifade edebildikleri üzerinedir. Semantik alan, az çok karmaşıklığı ortadan kaldırmaya, anlamlı bütünü bulup ortaya çıkarmaya yönelmektedir. Bu noktada önemli olan her kelime ve tümcenin, her semantik değişim ve gelişim geçirişinde daha fazla semantik alana hitap etmesidir.

İster sözcük düzeyinde, isterse tümce ve sözce düzeyinde olsun, anlam kolaylıkla nitelendirilebilir bir kavram değildir. Anlamlı olanı anlam sıfatıyla tanımlamaya çalışmak, gizemli olanı, ondan daha gizemli bir şey ile açıklamayı ifade etmektedir. Bu nedenle anlam, tarihin her döneminde, insanda kuşku uyandırmış, semantiğin zenginlik, farklı yollarla açıklanmaya çalışılmıştır. Bütün insan bilimlerinin ortak yönü, anlamı araştırmaları olmuştur. Bu nedene çeşitli çalışmaların semantik alan altında toplanması yadırganmamıştır.

[59] Yılmaz, a.g.e., s. 106

Bütün insan bilimlerinin ortak yönü anlam araştırmaları oluşlarıdır. Anlam araştırmalarının insan dünyasındaki önemi düşünülürse çeşitli çalışmaların semantik adını taşıması bizi şaşırtmamaktadır.[60]

İnsan, yaşamı boyunca gerek iç gerek dış varlık dünyasında anlamı öğrenme çabasındadır. İnsan için anlam, her anlamı, yeni bir anlam içinde barındıran bir bağıntıdır.

Anlam istemi (iradesi) dediğimiz şey, insanın temel düşüncesi olarak da değerlendirebilmektedir.[61] Anlamlandıran, bireydir. Anlamların oluşumunu birbirine ekleyerek yeni anlamları yaratan da sorgulayan da bireydir. Birey, anlamı her yerde görmekte, anlam da bireye her yerde varlığını hissettirmektedir. Birey, sıradan dünyadan belli öğeleri seçmekte, yeniden yapılandırmakta ve anlam yapıları yaratmaktadır.[62]

Anlamın zihinsel boyutu ele alındığında, düşünen bir varlık olan insanın bulunmadığı dünyada anlam da var olamamakta, şeyler, anlamlı nitelemesi taşıyamamaktadır.

Bir ifadenin anlamını sezmem, bu ifadenin anlamını bilmekle birlikte aydınlatamamam demektir. Bir ifadenin anlamını öğrenmem, bu ifadenin anlamını bilmem için gerekenin yapılması demektir. Bir ifadenin anlamını öğretmem veya bildirmem, başka bir kimsenin bu ifadenin anlamını bilmesi için gerekeni yapmam demektir. Bir ifadenin anlamını belirlemem, bu ifadenin anlamının bilinmesi için gereken belirlemeleri yapmam demektir. Bir ifadenin anlamını kavramam ise bu ifadenin anlamını bilmem demektir. [63]

---

[60] Bayrav, a.g.e., s. 120
[61] Viktor E. Frankl, **Duyulmayan Anlam Çığlığı: Psikoterapi ve Humanizm**, çev. Selçuk Budak, 4. bs., Ankara: Öteki Yayınevi, 1999, s. 25
[62] Ayşen Yulafçı, "İletişim Bilimleri Açısından Reklamı Anlamak", (Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002), s. 154
[63] Grünberg, a.g.e., s. 202

2.2.4. Anlam Süreci: Anlamı Oluşturan ve Etkileyen Faktörler

Anlam, ilişkilerin kavramsallaştırılmasından oluşmaktadır ve her zaman için bir yere ait bir etkinliktir ve bireyselliğe açıktır.[64] Bir kişi konuştuğunda, yaptığı başka işlerden farklı olarak, söylediği şeyle bir şey anlatmak ister; kişinin söylediği şeyin, yani çıkardığı ses dizisinin, başka şeylerden farklı olarak, bir anlamı olduğu söylenmektedir.[65] Dolayısıyla herhangi bir şeyin anlamının olması, o şeyin belli bir anlama gelmesi için onun, o şekilde nitelendirilmesine izin verecek bir yapı gerekmektedir.

Sözcükler gerçek nesnelerin yerlerine geçmekte ve birey nesneleri canlandırmaktadır. Her zaman için nesnenin kullanımını aşan bir anlam vardır. Anlamdan kurtulan hiçbir nesne yoktur.[66]

Hangi sözcük olursa olsun o sözcük, temsil ettiği nesneden, şeyden tamamen farklı bir şeydir. Semantik bu yaklaşımdan yola çıkarak işe başlamaktadır. Anlam, kelime ve nesne arasındaki bağıntıyla ilgilidir. Kelimeler, nesneleri tanımlamakta ve kelimeler ile dilin yapısına uygun cümleler kurulduğunda bu tamlamaların karşılığı olan anlamlar üretilmektedir. Burada esas olan kelimelerin, kendileriyle bağlantılı oldukları şeyler, nesnelerdir. Dolayısıyla anlam, bir kelimenin tanımladığı nesneden başka bir şey değildir.

Nesne bir kullanımdır, insanla dünya arasında bir aracıdır. Anlam, nesneyi etkisiz duruma getirmekte, onu geçişsiz kılmaktadır.[67] Bu noktada kelimelerin, temsil ettikleri şeyin bir parçası olduğu hatta o şeyden önce geldiği yaklaşımı ön plana çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle anlam, nesnenin kendisini nötr kılmakta, onun bir kullanımını ifade etmektedir.

---

[64] Harry Jamieson, **İletişim ve İkna**, çev. Necdet Atabek, Banu Dağtaş, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, 1996, s. 98

[65] John R. Searle, **Söz Edimleri: Bir Dil Felsefesi Denemesi**, çev. R. Levent Aysever, 1.bs., Ankara: Ayraç Yayınevi, 2000, s. 115

[66] Seçil Büker, **Sinemada Anlam Yaratma**, 2. bs., Ankara: İmge Kitabevi, 1991, s. 35

[67] Roland Barthes, **Göstergebilimsel Serüven**, çev. Mehmet Rifat, Sema Rifat, 1.bs., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993, s.171

Bir kelimenin anlamı, kullanımdan kullanıma değişen bir nitelik arzetmektedir. Anlam, yalnızca kelimenin biçiminin değil aynı zamanda onun kullanımının bir fonksiyonudur. Somut ve özel bir nesneye bağlı bir duyumdan soyut ve genel bir gerçeğe geçiştir.[68] Hem fiziksel olan yani biçim hem de duygusal olan yani bireyin kullanımı, kelime olarak birleştirilmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak sözel bir tanımlama, sözel olmayan bir biçimde tanımlanan kelimelere dayalı bir sunum arz etmektedir.

Çok az sözcüğün açıklandığı şeylerle bağlantısı bulunmaktadır.[69] Sözcükler, birer dış görümündür. İçlerinde düşünce taşımaktadırlar. Düşünceler daima bu görünümlerle ortaya çıkmakta, gerçek yüzlerini saklamaktadırlar. Sözcüklerin kendileri değil, sakladıkları yüzleri, maskeleri kullanılmaktadır.

Zihinsel kavrayışların hem bir içeriği hem de bir biçimi ya da formatı vardır. İçerik, kavrayışın içerdiği temel fikirdir. Dilciler buna mesajın semantiği adını vermektedir.[70] Bu yaklaşıma göre anlam, bir bireyin, öteki üzerinde bir fikir oluşturmasına yönelik niyetleridir.

Bir dilsel formun anlamı, kişinin onu içinde ürettiği durum ile o dilsel formun uyandırdığı tepkidir. Anlam, belirli bir davranışta bulunma eğilimidir.[71] Bu nedenle insanların faaliyetlerinin ardındaki nedenleri veya harekete geçiren etkenleri anlamak, kişilerarası anlamanın en önemli ve zor şekillerinden biridir.[72]

Dil, onu kullanan taraflar arasındaki bir anlaşmanın ürünüdür. Bu niteliğinden ötürü, bireysel, öznel olanın diğerlerine aktarılabilmesi, herkesin deneyimine açık, ortak söylenimler kullanılmasına bağlı bulunmaktadır.

---

[68] Tahsin Yücel, **Anlatı Yerlemleri: Kişi/Süre/Uzam/**, 2.bs., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995, s. 114

[69] Joseph O' Connor, Ian McDermott, **NLP'nin İlkeleri**, çev. Demet Uyar Ezerler, 3.bs. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2003, s. 120

[70] Howard Gardner, **Zihniyetleri Değiştirmek: Kendimizin ve Başkalarının Zihniyetini Değiştirmenin Sanatı ve Bilimi**, çev. Ahmet Kardam, İstanbul: Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası, 2004, s. 27

[71] Atakan Altınörs, **Dil Felsefesine Giriş**, İstanbul: İnkılâp, 2003, s. 70

[72] Robert L. Young, **Yanlış Anlamaları Anlamak,** çev. Murat Abuş, 1.bs., İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2003, s. 73

Ortak geçmiş, tecrübe ve bilgiler, kelimelere dökülmesine bile gerek olmayan önemli noktalar, paylaşılan anlamlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki anlam, önce kelimelerle değil, tarafların ortak tecrübelerinde, ortak zaman ve mekânda yaptıklarının çağrıştırdıklarında yatmaktadır. Ortak kullanım, kelimelerin anlamlarını, tarafların ortak kullanımları için düzenlemektedir. Bu nedenle ki her dilsel birim, özellikle sözcükler, bireyler tarafından ortak tasarıma bağlanan tasarımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözcükler, ortak tasarımlarının yanı sıra bağlı bulundukları bağlamlar tarafından da anlam kazanmaktadır.

2.2.5. Anlam İncelemeleri ve Çalışmaları

Dil, dünyayı ve gerçeği insanın zihin süzgecinden geçirerek yansıtmaktadır. Modern dil bilimine geçmeden önceki çalışmalar, klâsik anlambilimi olarak adlandırılır. Çünkü modern dil biliminin Saussure ile başladığı düşünülmektedir. Dilin sistem olarak alınması yani bütünlük görüşü, klâsik ve modern ayırımının başlıca kıstası olmuştur.[73]

Düşünürlerin dil üzerinde zihin yormaları anlambilim sorunlarını gündeme getirmiş, XVII. Yüzyılda John Locke, sözcüklerin anlamları üzerinde önemle durmuş, aynı çağda Bacon, XVIII. yüzyılda Leibniz, Herder ve daha sonraları (Wilhelm von) Humboldt dilin düşünceyle ilgisine eğilmişlerdir. Humboldt, dilin niteliklerine ilişkin önemli gözlem ve saptamalarda bulunmuş, Leibniz ise dildeki öğelerin anlam açısından doğru çözümlenmesinin, zihnin işleyişini en iyi yansıtan şey olduğunu savunmuştur.

XIX. yüzyıla gelindiğinde yeni bir alanın, anlambilimin ilk temellerinin atıldığını görülmektedir. 1826-27 yıllarında "Latin Dilbilimi Üzerine Dersler" adlı kitabını hazırlarken Alman dilcisi K. Reisig anlama ilişkin sorun ve konulara Semasiologie başlığı altında geniş yer vermiştir. Ancak onun attığı temeller 70 yıl sonra, Fransa'da M. Breal Fr.semantique terimiyle dilbiliminde yeni bir çalışma alanının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

[73] Melek Erdem, **Türkmen Türkçesinde Metaforlar**, Ankara: KÖKSAV, 2003, s. 91

Eski Yunan'dan Breal'e kadar, hatta ondan uzun süre sonra bile anlamla ilgili konular artzamanlı yöntemle ele alınmış ve en çok, anlam değişmeleri üzerinde durulmuştur. Breal, "Essai de semantique" adlı kitabında (1897) anlam konusunu geniş bir çerçeve içinde ele alıyor, onun biçimle ilgisi, anlamların oluşumu, sözdizimiyle olan bağlantısı, eşanlamlılık, anlam değişmeleri gibi sorunlara geniş yer vermiştir.

XX. yüzyılın başlarında ünlü İsviçreli bilgin F. De Saussure'ün dilbiliminde çığır açtığına, 'dizge' (sistem) anlayışını getirdiğine, dilin nitelikleri, incelenme yöntemleri üzerinde önemli ilkeler koyduğuna, 'gösterge' kavramını yerleştirdiğine tanık olunmuştur. Onun çalışmaları, günümüze gelinceye kadar dilcilikte çeşitli yöntem ve akımların doğmasına yol açmış, konuşulan dilin de önem kazanmasını sağlamıştır. Anlambilim çalışmalarında, Avrupa'da Trier, Ullmann, Greismas, Lyons gibi bilginlerin önemli katkıları olmuştur. Saussure ile başlatılabilecek olan yapısalcılık Amerika'da da yankı bulmuş, Amerikan dilbiliminde Bloomfield ve sonrakilerle yeni gelişmeler elde edilmiştir. 1957'den başlayarak Chomsky'nin önemli çalışmaları, aynı doğrultudaki araştırıcıların ve ondan ayrılan doğrultularda ürün veren bilginlerin çabalarıyla XX. Yüzyılın ikinci yarısını kaplayan üretken dilbilgisi/dilbilim (generative grammar/linguistics) akımı sürekli değişmeler ve gelişmelerle günümüze kadar gelmiş ve yeni yönlerde ilerlemeye başlamıştır.

Başlangıçta dil hemen hemen tümceye indirgenerek tümcenin anlam yönüne önem verilmemiş, 1965'ten sonra bu tutum değişerek 'Standart Model' içinde anlamsal bileşene de yer verilmiştir. Anlambilimin tarihçesi üzerinde duran Tamba-Mecz onu üç döneme ayırmaktadır.[74]

Gelişmeci dönem (1883-1931); Kelimelerin tarihi, dildeki anlamların gelişmesi, anlam bilimine özgü kanunların konması gibi konuların ele alındığı, Breal, Trier gibi bilim adamlarının çalışmalarını kapsayan dönem.

[74] Aksan, a.g.e., s. 17

Karma dönem (1931-1963); Kelimelerin tarih ve söz varlığının kuruluşu gibi konuların ele alındığı, Ullmann, Guiraud gibi bilim adamlarının çalışmalarını kapsayan dönem.

Dille ilgili modeller dönemi (1963'ten günümüze); Cümle semantiğine geçişin ağırlık kazandığı ve Chomsky, Katz-Fodor gibi bilim adamlarının çalışmalarını kapsayan dönem.

Anlambiliminin sınırlarının belirlendiği, farklı akımlar doğrultusunda uygulanan yöntemler açısından yapısal anlambilim, yorumlayıcı anlambilim, üretici anlambilim ve mantıksal anlambilim gibi türlerin ortaya çıktığını belirtmiştir. En geniş anlamda yapısal anlam bilimi ile üretici anlambilim arasında geniş bir sınır çizilebilmektedir. Yapısal anlambilim, temelde kelime anlambilimiyle ilgilidir, üretici dil bilgisi ise cümle anlam bilimi konularıyla ilgilenmektedir. Kelime anlambilimi, tek başlarına ayrılmış birimlerle sınırlanmıştır, genel olarak kelimeler arasındaki paradigmatik semantik ilişkiler üzerine odaklanmıştır. Üretici dilbilgisi içinde ise yorumlayıcı anlam bilimi ve üretici anlambilim olmak üzere iki ekol ayırt edilebilmektedir. Katz, Fodor, Chomsky, Jackendoff gibi dilcilerin çalışmalar verdiği yorumlayıcı anlambilim, sentagmatik ilişkiler üzerine yoğunlaşmıştır. Daha çok McCawley, Postal ve Lakoff'un üzerinde çalıştığı üretici anlambilim ise ayrışmalar üzerine odaklanmış ve böylece daha geniş bir şekilde kelime anlambilimi ile sınırlanmıştır. "Pragmatik", anlambilim çalışmalarında giderek ağırlık kazanmaya başlamıştır. Anlambilim incelemelerinde metin dilbilimi ve üslûpbilim alanlarından faydalanılması ve söylem çözümlemelerinin de giderek ağırlık kazanması anlambilimine yeni yaklaşımlar kazandırmıştır. Son yıllarda dilbilimi içerisinde ana ilkenin "insanın algılayışı ile anlamı teşhis etmek" olduğu iki temel ekol ayırt edilmektedir. Bunlardan birincisi, esas savunucuları Lakoff ve Johnson olmakla beraber Turner, Langacker ve Talmy'den başka Brugman, Fillmore, Fauconnier, Herskovits, Levinson ve Vandeloise'in de konuyla ilgili çalışmalarının bulunduğu ve üretici gramerden bağımsız olarak gelişen idrak dilbilimi veya idrak dilbilgisidir. Diğeri ise Jackendoff'un kavram anlambilimi dediği ve Jackendoff'un yanı sıra Bierwisch, Lang, Pinker, Nikanne, Pustejovsky'nin de bu görüşe ilişkin çalışmalar yaptıkları, üretici dil bilgisinin söz dizimi çatısıyla bütünleşen bir semantik teoridir.

Bu iki temel ekolün yanı sıra Amerikan (özellikle Californian) Grup ile bazı özellikleri paylaşan, Descles ve Petitot-Cocorda ile örnekleri verilen bir Fransız semiotik geleneği de dikkati çekmektedir. Ayrıca mantık ve psikoloji içerisinde de anlambilim konuları incelenmektedir. Kavram anlambilim, idrak dilbiliminin birçok hedefini paylaşmakla birlikte, insan zihninde geliştirilmiş bir genel dilbilgisinin kapsamını keşfetmenin hedefleri ile ilişkilendirilerek, bir sözdiziminin mevcudiyetine bağlanmıştır. İdrak anlam bilimi ise özellikle Lakoff ve Johnson'ın çalışmalarıyla şekillenmiştir. Gardenfors, idrak anlambiliminin ilkelerini vermiştir;

Anlam, muhtemel dünyalarda gerçek olmayan şartları zihnî modelde kavramlaştırmadır. Anlamlar kafadadır. Anlam, 'gerçek'ten önce gelmektedir.

Zihnî modeller, temelde idrakle ilgili olarak belirlenmektedir. Anlam idrakten bağımsız değildir.

Semantik elementler, bir kurallar sistemine göre düzenlenebilen semboller olmayıp, boşlukta veya nesneler üzerine kuruludur.

Anlambilimi, söz diziminde birinci sıradadır ve kısmen söz dizimini belirlemekte, söz dizimi anlam biliminden bağımsız olarak tasvir edilememektedir.[75]

Anlambilim, dilin ses ve anlam ilişkisi üzerinde durmakta, dilin zihin ve toplumla ilgili yönünü de incelemeye almaktadır. Kelimeleri, anlamları açısından kıyaslayarak bu anlamların zaman içindeki değişimleri ve gelişimleri ile ilgilenmektedir. Çalışmada anlam dediğimiz olgunun büyük bir bölümünü, diğerleriyle ilişki içine girdiğimiz kişilerarası ve sosyal nitelikli oluşu oluşturmaktadır. Anlamın bu nitelikteki incelemesi, anlamın taşıyıcısından, anlamlı olandan ve onun varoluş koşullarından yola çıkmaktadır. Anlamın temelini oluşturan bilgileri saptamakta, bireyin iletişim amacıyla bu verilerden nasıl yaralandığını göz önünde bulundurmaktadır. Dilin, iletişim biçimlerinin nasıl ortaya çıktığı konusunda varsayımlarda bulunmaktadır

[75] Melek Erdem, **Türkmen Türkçesinde Metaforlar**, Ankara: KÖKSAV, 2003, s.3

3. ANLAM ÜRETİMİNDE İKNA

Arapça bir kelime olan ikna, inandırma kelimeleriyle Türkçeleştirilmektedir. Sözlüklerde ikna, "bir kanaati kabul ettirme, bir kanaat uyandırma, inanmasını sağlama, razı etme" şeklinde tanımlanmaktadır. Fransızca persuasion kavramı inandırma, ikna, inanma, inanış, kanış; persuasif ise inandırıcı, ikna edici kelimeleriyle tercüme edilmektedir. Eylemi olan persuader ise inandırmak, ikna etmek, kandırmak, karar verdirmek kelimeleriyle çevrilmektedir. İkna edici anlamında persuasive, ikna edici şekilde anlamında persuasiveness, ikna eden kimse anlamında persuader, ikna edilebilir anlamında persuadable ikna edilmesi mümkün anlamında persuasible kelimeleri kullanılmaktadır. Eylem olarak kullanılan İngilizce kavram persuadedir.[76]

3.1. İkna Olgusu ve İkna Tasarımı

İkna kavramı ilk kez Aristo ile incelenmeye başlanmıştır. Başlangıçta sağduyu ve içgüdü temeline dayandırılarak açıklanmaya çalışılan ikna kavramı, günümüzde sistematik olarak ele alınmaktadır. İkna, bir kimsenin diğerini bilinçli bir niyetle tutarlı fikirler, etkili çekicilikler, güvenilirlik ve kanıt gibi unsurlar kullanarak istenilen yönde etkileme ve yönlendirme olarak tanımlanmaktadır.

3.1.1. İkna Kavramı ve Kapsamı

Sosyal Bilimler Ansiklopedisi'nde, ikna, "kelimelerle insan zihnini kazanma" sanatı şeklinde tanımlamaktadır. İknanın tanımında geçen "kelime" sözcüğü konunun 'etkileyici iletişim' ile birlikte düşünülmesini gerektirmektedir. Ansiklopedik sözcüklerde kavram "inandırma, razı etme kelimeleriyle tanımlanmaktadır. Ana Britannıca'da ise "kişinin tutum ya da davranışlarını zorlama olmaksızın etkilemeyi hedefleyen iletişim süreci" olarak tanımlanmaktadır.

[76] Anık, a.g.e., s. 32

İkna, açık ve gizli anlamlarla, iletilerin sahip olduğu değerlerle, sembol veya sinyallerin akışıyla ve semiotik, semantik, dilbilim çalışmalarının yeniden gruplandırılmalarıyla ilgilenilmektedir. [77]

3.1.2. İkna Tanımı

Kişilerarası ilişkiler ve iletişim olgularının analizinde önemli bir kavram olan ikna (persuasion), diğer kişi veya kişilerin davranışlarını etkileme eylemidir. İknaya ilişkin tüm tanımlamaların ortak paydası iletişimdir.[78]

Toplumsal bir varlık olarak insan, pek çok nedenden dolayı sürekli bir iletişim içerisindedir. Bilgi vermek, bilgi almak, kendi duygu ve düşüncelerini anlatmak ya da başkansın duygu ve düşüncelerini öğrenmeye çalışmak vb. nedenlerden dolayı belli bir yapı ve düzen içerisinde iletişim kurulmaktadır. İletişimin gerçekleştiği pek çok durumda insanlar ya birisini verdikleri bilginin doğruluğuna, ya davranışlarını değiştirmesine ya da başka bir konuda ikna etmeye çalışmaktadırlar. Çünkü iletişim için ikna etmek önemli ve ortak bir nedendir. Hatta Aristo iletişimi, ikna etmenin bütün uygun anlamları biçiminde tanımlamaktadır. İkna kavramını ise sözlükte Kanaat ettirme, kanaat verebilme; razı etme; inandırma şeklinde tanımlanmaktadır. İkna etme kavramı, belli bir sistematik yapıyla kurulması gereken ve maruz kalan kişide kaynağın amaçladığı istendik değişimin ortaya çıkarılması çabası biçimde ele alınmalıdır. Çünkü letişimin etkisini büyük oranda açık davranışta ortaya çıkarabilecek değişmede görmek mümkündür. İşte tam da burada gündelik iletişim ile ikna arasındaki fark yine gündeme gelmektedir. İkna edici iletişimde beklenen bilgi verildikten sonra ortaya çıkacak açık davranış değişiklikleri amaçlanan ve istendik doğrultuda olasıdır.[79]

---

[77]Nüket Elpeze Ergeç, Televizyon Reklamlarına Yönelik Şüphe: (İkna Bilgi Modelinin Yorumlanması), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 5

[78]Ece Baban, "İkna Amaçlı Kitle İletişim Kuramları ve Edward Bernays'ın Halkla İlişkler Uygulamaları", (Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), s. 3

[79]Prof. Dr. Ahmet Haluk Yüksel, **İkna ve Konuşma,** 1.bs. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 851, 2005, s.4

İkna, kişinin davranışlarını zorlama olmaksızın etkilemeyi hedefleyen iletişim sürecidir. Psikolojik ya da fiziksel baskı ve kişinin içinde bulunduğu fizyolojik durum gibi etkenler de davranışların değişmesinde rol oynayabileceğinden, baskı ya da zora başvurulmaması iknanın belirleyici özelliğidir.[80]

3.1.3. İknanın Temelleri

İkna sürecindeki bu 5 öğenin özellikleri birbirini etkilediği gibi iknanın başarısını da yönlendirmektedir. İletinin hedefi etkilemesi için kaynağın, iletinin, kanalın ve alıcının birbiriyle uyum içinde ve birbirini destekler nitelikte olması gerekmektedir. İkna amaçlı etkin iletişimin sağlanması için ayrıca ortamın özelliklerine de dikkat edilmelidir.[81]

3.1.3.1. Kaynak: Kaynağa İlişkin Faktörler

Kaynak, iletişim sürecini başlatandır. İletinin kaynağı, mesajın kabulünde önemli etkiye sahip olabilmektedir. Bu nedenle farklı kaynaktan çıkan sözcükler, farklı etki yaratabilmektedir.

Kaynağın, kim ya da ne olduğunun, gönderilen iletiye inanılıp inanılmayacağı üzerinde etkisi bulunmaktadır. Araştırma sonuçları, inanılır kaynaktan çıkan etkili iletinin, karşıdaki kişi üzerinde daha fazla değişim yarattığını göstermektedir. İnanırlığın bağlı bulunduğu faktörler ise saygınlık (uzmanlık) ve güvenilirlik olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle alıcıyı etkileyebilmesi açısından kaynağın taşıdığı nitelikler önem arz etmektedir. Öyle ki kaynağın konusundaki uzmanlığı, alıcı tarafından, onun kandırılmasına yönelik olarak yorumlandığında kaynağın, alıcı üzerinde fazla bir etkisi olamamaktadır. Diğer bir ifadeyle alıcı, kaynağın, iletişim sürecinde kazanç sağlamayacağını düşündüğünde etki artmaktadır.

---

[80] Aysun Doğan, "Halkla İlişkilerde İknanın Rolü", (Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998), s. 70

[81] Josef Kirschner, Manipulasyon Ama Nasıl?: İnsanları Etkilemenin ve Kullanmanın 8 Kuralı, İstanbul: Arıtan Yayınevi,1993, s. 42

İkna edici iletişimi başlatan kaynağın nitelikleri, alıcının dikkatini çekmesinde önemli rol oynamaktadır. Kaynak, alıcı üzerinde davranış değişikliği yaratma konusunda önemli bir etkiye sahip olmakla birlikte güvenilir kaynağın gönderimi daha çok önemsenmektedir. Ayrıca kaynağın taşıdığı sosyo-demografik nitelikler (bilgi, eğitim, kültür seviyesi, vb.), onun iletişim kurma becerisinin gelişmesi üzerinde etkide bulunmaktadır. Böylece kaynak, kapsamlı bir biçimde düşünebilmekte, sağlıklı şekilde akıl ve mantık yürütebilmekte, tutarlı ve isabetli yargılamalarda bulunarak iletişim süreci üzerinde olumlu etkiye sahip olmaktadır.

Kaynak ile alıcının, ortak değerlere ve kodlara sahip olması, kaynağın alıcıyı etkilemesini kolaylaştırmaktadır. İletişim becerisi gelişkin olan kaynak, en uygun zaman ve mekânda, etkili bir biçimde iletişim kurabilmektedir. İletişim sürecinde, iletiyi kodlama yeteneği, kaynağın gönderimini en uygun simgelerle ifade edebilmesi ve kendisini alıcının yerine koyarak olay ya da olguya onun gözünden bakabilmesi anlamına gelmektedir.

Kaynağın, nitelikleri arasında önemli yere sahip olan saygınlığı, onun konusunda uzman olup olmadığı, alıcının ona duyduğu saygı ile bağıntılıdır. Uzmanlıkta kasıt, kaynağın, alıcı üzerinde etki yaratmayı amaçladığı konuda ne derece bilgi sahibi olduğudur. Uzman tarafından verilen bilgi, sıradan bir kişi tarafından verilen bilgiye oranla daha fazla değişikliğe yol açabilmektedir. Alıcı, bu nitelikleri taşıyan kaynağa daha fazla güven duymaktadır.

Önemli olan, alıcıyı etkilemek, onun güvenini ve ilgisini sağlamak, onu harekete geçirmektir. Dolayısıyla alıcının, istenen amaçlar doğrultusunda ikna edilebilmesi, onun güveninin sağlanmasıyla mümkün olabilmektedir.

Kişilerarası iletişimde etkinlik kurma, güven sağlama, karşılıklı beklentilere hitap etme yetenekleri, sosyal bilimlerin araştırma konularındandır. Alıcının aklındaki ikna kaynağı ise ikna edici iletişim sürecinde son lafı söyleyen, ulaşılmak istenen amacı belirleyen ve uygulanabilirliğine karar veren kişi(ler)dir.

3.1.3.2. İleti: İletiye İlişkin Faktörler

İleti, kaynak ile alıcı arasındaki ilişkiyi sağlayan öğedir. Bu nedenle iletişim sürecinin merkezindedir. İletinin nitelikleri, onun ikna ediciliği üzerinde etkide bulunmaktadır. Bu nitelikler kapsamında iletinin, ne söylediği kadar nasıl söylediği üzerine yoğunlaşmaktadır.

İleti sunumunda dikkate alınan en önemli nokta, can alıcı noktaların iletinin, başında mı, sonunda mı sunulması gerektiği konusudur. Bu konuda tam bir fikir birliğine ulaşılamamakla birlikte kimi zaman can alıcı noktayı iletinin başında vermek daha etkili olabilmektedir. Aslında önemli olan verilerin nasıl verildiğidir. İster başta, ister sonda verilsin, söylenenler, duyulmak istenen ile aynı mı veya ne ölçüde benzeşmekte sorusu bu aşamada önem kazanmaktadır. Çözümlenmesi gereken, sonucun daha etkili olmasına katkıda bulunan, ikna edici unsurun, iletinin neresinde verileceği, olumlu mu yoksa olumsuz yönlerinin mi sunulacağı ve alıcının eğilimlerinin, iletinin sunum sürecini ne yönde etkilediğidir. Bu soruların yanıtının, çeşitli etmenlere bağlı bulunduğunu belirtmekte de fayda bulunmaktadır.

Karışık cümleler, iyi ve yerinde kullanılmamış kelimeler düşüncelerin, fikirlerin, gerçeklerin yansıması engellemekte, söylenilecek olanı bildirememektedir. Dolayısıyla kelime ve cümlelerin kullanımında hata olmamasına, dilde gereksiz tekrarlardan kaçınılmasına, fazladan bir şeyler katılmamasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu etkenler, iletişim sürecini olumsuz yönde etkilemekte, kaynağın ve iletinin temel nitelikleri arasında saydığımız güvenilirlik ve inandırıcılık unsurlarını sekteye uğratmaktadır.

Anlatımdaki tekrarlar ve atlamalar kadar, fazladan katılanlar da iletişimi bozmaktadır. Eğer konuşmanıza çok sayıda anlamsız sözcük katıyorsanız inandırıcılığınızı kesinlikle zedeliyorsunuz demektir.[82]

[82] John C. London, **Kelimelerin Büyülü Dünyası: Anlambilim ve İletişim**, çev. Murat Çiftkaya, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995, s. 215

İletinin güvenirliği, alıcı ile ortak noktada buluşup buluşmadığı, kaynağın veya iletinin çekiciliği gibi unsurların toplamından oluşan farklı iletiler farklı etki yaratabilmektedir. Greenwald ve Leavitt, alıcının dikkatinin miktarını, iletinin içeriğine bağlamakta ve bu durumu dört farklı seviyede ele almaktadır. Birincisi, mesajdan önceki seviyedir. Kişinin etrafındaki veriler, kişi farkında olmaksızın yer almaktadır. İkincisi, odaksal seviyedir. İletideki birimler kişiselleştirilmektedir. Üçüncü seviye, iletinin karşılaştırmasıdır. İletiye bireysel anlamlar verilmektedir. Dördüncü seviye ise iletiye sözel tepkilerin gösterildiği seviyedir.

İletinin biçimi ne olursa olsun kişi için önemli olan içeriğindeki anlamdır. Dışarıdan alımlanan nesnelerin, şeylerin, zihinde bir anlama sahip olabilmesi için anlam transferinin gerçekleşmesi gerekmektedir. Bunun için de alımlanan şeyin, bireyin zihninde bir anlam ifade edecek nitelikte olması gerekmektedir. Eğer bu süreç gerçekleşmezse kurulan bağıntının hiçbir anlamı ve değeri olmamaktadır.

3.1.3.3. Kanal (Araç): Kanala İlişkin Faktörler

Değişik yollardan oluşturulabilen kanal, iletinin fiziksel aktarımıyla yükümlü olan öğedir. Yapılan araştırmalar, aynı iletinin, değişik kanallardan verilmesi sonucunda iletinin etkileri üzerinde değişiklik gerçekleştirdiğini saptamaktadır. Bu nedenle alıcının iletiyi aldığı araç, ikna sürecinin başarısı açısından önem arz etmektedir. Bu noktada McLuhan'ın "Mesaj masajdır, kullanılan araç mesajın ta kendisidir," sözüyle ne demek istediği daha iyi anlaşılmaktadır.[83]

3.1.3.4. Alıcı: Alıcıya İlişkin Faktörler

İletişim sürecinde mesajı algılaması istenen kimse için hedef kavramı kullanılmaktadır. İkna etme süreci sırasında çeşitli bireysel faktörlerin görülmezden gelmesi mümkün değildir.

[83] Reha Oğuz Türkkan, **İnsanları İkna Etme ve Uzmanlaşma Sanatı**, 2.bs., İstanbul: Hayat Yayınları, 1998, s. 33

Tepki gösterme eğilimi, bilişsel denge, farklı kişilik yapı (kendine güven, şüphe, zekâ, ilginlik) psikolojik yapıya bağlı etkenler, ikna sürecinde temel etken olarak karşımıza çıkmaktadır.[84] Kişisel karar verme konusuyla ilgilenen çoğu araştırmacının temel sorusu, insanların herhangi bir seçme işleminde hangi ana ölçüt veya ölçütleri kullandıklarına yöneliktir. Bazı yazarlar vasıf (attribute), hedef (objective) ve amaç kavramlarını kullanırken bazıları değer, beklenti, strateji ve dikkat çerçevelerinin karşılıklı etkileşimine eğilmekte, bir kısım sosyal psikolog ise konuyu tutum kavramıyla açıklamaya çalışmaktadır. Bazı yazarlar da kişinin değerlerini, hedeflerini, algılarını, ihtiyaçlarını, beklentilerini ve güdülerini kişisel karar verme ölçütleri olarak saymaktadır.[85]

Herkesin kendine özgü bir ikna olma biçimi bulunmaktadır. Bilgilerin değerlendirilmeden önce belirli kanallardan geçmesi gerekmektedir. Kişilerin bilgi edinme yöntemlerinde daha ince ayrımlar da gözlenmektedir. Bazı kişileri ikna edebilmek için konunun defalarca tekrarlanması, bazıları için özgün örnekler sunulması, bazılarına ise zaman gerekmektedir. Bazıları, ayrıntılara inmeden, konuyu yalnız ana çizgileriyle değerlendirdikten sonra karar vermekte, bazıları konunun defalarca kanıtlanmasını istemektedir Onlar yalnız bir durum, yalnız bir nokta için ikna olmaktadır. Alıcıdaki kabul sürecinin doğasına uygun biçimde iletiye biçim ve içerik veremediği takdirde iknada başarı sağlama şansı azalmaktadır. [86] Kişinin ilgileri, alışkanlıkları ve tavırları hakkındaki bilgi ikna edici bir iletişim kurmak için başlıca avantajdır.[87]

Nitekim ikna amaçlı iletişim kurulurken, iletişimi başlatan taraf hedef aldığı tarafta davranış değişikliğine yol açıp, onları yönlendirmek istiyorsa birçok psikolojik değişkeni göze alarak hareket etmelidir. Alıcıda varolan bu değişkenler kaynağın amacını kolaylaştırabilmekte ya da zorlaştırabilmektedir.

---

[84] Ergeç, , a.g.e., s. 9
[85] Ahmet Kalender, **Siyasal İletişim Seçmenler ve İkna Stratejileri**, 2.bs., Ankara: Çizgi Kitabevi, 2005, s. 15
[86] Sue Knıght, **Uygulamalarla NLP**, çev. İpek Görkay Taaffe, 1.bs. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1999, s.34
[87] Patrick G. Riley, **Tek Sayfalık Teklif**, çev. Elif Yıldırım, 1.bs., İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2003, s. 46

Karşımızdakini ikna etmek için kişinin nasıl öğrendiği, öğrendiğini nasıl çoğalttığı ve nasıl sakladığı hakkında bilgi sahibi olunmalı, eyleme geçtiği zaman kişinin eyleme geçmesinde etkin olan sebep ve amaçları, kurulan iletişimin kodları bilinmeli, iletişim sürecinde oluşan zihni çerçeveyle bireyin kişisel özelliklerinin ve toplumsal koşulların karşılıklı birbirini nasıl etkilediği gözardı edilmeden çalışmalara yön verilmelidir.

Birey, kişisel ve toplumsal etkilenme içinde ele alındığında insanın kişisel olarak sembollerle düşündüğü, toplumsal olarak ise sembollerle iletişimde bulunduğu görülmektedir. İkna edici öğe, geçmişe ait olayların, deneyimlerin bugünkü eylemlerimizi belirlemesine dayanmaktadır. İnsan koşullanmayla geçmişi düşünmekte ve geçmişte olan olaylar kişinin bugünkü davranışları etkilemektedir. Birey geleceğe dönük olarak yaptığı projeksiyonlarında ise geçmişte yaşadığı olaylardan etkilenmektedir.

İkna etmek isteyen kişi alıcının isteklerine, beklentilerine net cevap verdiği ya da hitap ettiği oranda alıcıyı kendine yakınlaştırabilmektedir. Bunun için de ikna eden taraf alıcının kodlarını bilmeli ve kendi iletisini ona göre kodlamalıdır. Bunun önemi, ikna edicinin başarıya ulaşması için sadece içerik ve amaç açısından değil, aynı zamanda kod olarak da kavram olarak da biçim olarak da hedefi-alıcıyı, ikna açısından tatmin etmesidir.

Kaynağın hedeflediği anlamın, alıcının aklında oluşturulması için kodlanan anlam ile alıcının kodları birbirine uygun olmalıdır. En alt seviyede olanların anlayabileceği şekilde iletinin kodlanmasının önemi, açık ve net olunmadığı ya yoruma açık olunduğu takdirde mesajın hedeflenenden farklı düzlemde açılımlanmasını ve yanlış yönde oluşabilecek anlamların ortaya çıkmasının engellenmesidir.

Bir insan karşısındakini tüm dikkatiyle dinlese bile kişinin kullandığı sözcüklerin ancak onda ya da yirmide birinin anlamı tam olarak çözebilmektedir. Kaynaktan çıkan sözcüklerin büyük bölümü etkisiz kalmaktadır. Çünkü anlamın büyük kısmı, hatta çok büyük kısmı, ağızdan çıkan sözcüklerde yatmamakta, alıcı tarafından doldurulmaktadır. Zaten aynı kelimelerin ve hareketlerin farklı ortamlarda sahip olabileceği farklı anlamların farkına vardığımız zaman, hareketlere onları yorumlayanlar tarafından anlam verildiği açıktır. [88]

Anlamlar, çeşitli aşamalardan geçerek, birbirleriyle bütünleşerek, birbirleriyle karşıtlaşarak, başka yapılara dönüşerek oluşmaktadır. Anlamların üretilmesinde, yaratıcı kişinin kendi eğilimleri, elindeki anlamlı birimleri şu ya da bu amaca yönelik kullanması becerisi etkili olmaktadır.[89] Seçilmiş sözcük ya da anlatımlar alıcıda belli etkiler uyandırır. Gönderici sözdizimi kadar sözcüklerle da oynayarak yeni anlamlar yakalamaktadır.[90]

3.1.3.5. Ortam: İletişim Ortamına İlişkin Faktörler

Ortam, genel olarak toplumsal ve fiziksel çevredir. İletişimin içinde yer aldığı ortamın psikolojik ve fiziksel özellikleri gönderilen mesajın yorumlanmasını önemli ölçüde etkilemektedir. İletişim nerede yer almaktadır? İki kişinin birbirine yakın bulunabileceği samimi bir sosyal ortam mı sözkonusudur yoksa oldukça belirlenmiş kuralları olan resmî bir ortam mı? İletişimin içinde oluştuğu sosyal ortamla ilgili birçok sosyal kalıp, değer ve beklenti bulunmaktadır. Bu kalıpların, değerlerin ve beklentilerin etkisi altında bize gelen mesajı yorumlamaktayız. Bir mesajı yorumlarken mutlaka o mesajın içinde oluştuğu sosyal ortamı hesaba katmaktayız. İletişimin içinde oluştuğu ortamın, yerin fiziksel konumu ve nitelikleri, yani büyüklüğü ve biçimi, o mekân içinde yer alan iletişimi etkilemektedir. Hepimiz bu etkiler altında bulunmaktayız. Ama bazılarımız bunların bilincindedir, bazılarımız ise değildir.[91]

---

[88] Deborah Tannen, **Hiç Anlamıyorsun: Kadın-Erkek Konuşmaları**, çev. Belkıs Çorakçı, 1.bs., İstanbul: Varlık Yayınları, 1997, s. 25
[89] Mehmet Rifat, **Göstergebilimin ABC'si**, İstanbul Simavi Yayınları, 1992, s. 13
[90] Günay, a.g.e., s. 225
[91] Doğan Cüceloğlu, **İnsan İnsana**, İstanbul: Altın Kitaplar, 1987, s. 174

Davranışı çevre koşulları biçimlendirmektedir. Çevrenin, bir kişinin size 'evet' mi, yoksa 'hayır' mı diyeceği konusunda da çok büyük etkisi vardır. Nitekim etki bir eylemin sonucudur. Ancak ikna açısından etki, eylemin sonucu olarak değil, istenilen bir sonuç yaratmayı amaçlayan eylem olarak düşünülmelidir. Yani etki; hedefte istenilen, beklenen, tahmin edilen bir hareket, davranış yaratmalı, kısacası bir sonuç doğurmalıdır[92]

3.1.4. İkna Süreci: İkna Süreci Üzerinde Etkili Faktörler

Zihinsel değer beklenti teorilerinin ana varsayımı, belli bir davranış yönünde harekete geçmek veya çeşitli alternatifler arasından tercih yapmak için insan zihninde değerlerle beklentilerin belli oranda etkileşime girmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Birey herhangi bir amacı veya sonucu gerçekleştirmek için bu amaç veya sonuçlara zihninde sübjektif bir değer biçmekte, başarılıp başarılmayacağını hesaplamakta ve davranışa karar vermektedir. Birey, sadece geçmişte edildiği tecrübeleriyle bilgi dağarcığını değerlendirme işleminde kullanmamakta, aynı zamanda gelecekte olabilecekleri de hesaba katmaktadır. Hangi tür davranışa geçerse çeşitli alternatifler arasından hangisini tercih ederse ne tür bir sonuca ulaşacağını, hangi yönde tatmin olacağını kestirmeye çalışmaktadır. Bireyin beklentisi doğrultusunda herhangi bir sonuç için zihninde biçtiği değer olumlu ise davranışa geçmekte, aksi takdirde davranıştan kaçınmaktadır. Çoğu karar verme davranışı, belli bir riski göz önünde bulundurmayı gerektirmektedir. Alternatifler arasındaki kişisel tercihlerin belirsizlik sonuçları içerdiği, insan davranışını sadece sonuçlar arasındaki tercihlerin değil, sonuçlara ulaşma ihtimaliyle ilgili inanç derecesi de belirlediğini ifade edilmekte ve beklentiyi belirli bir davranışı yapmakla belirli bir sonuca ulaşma ihtimali hakkındaki geçici bir inanç olarak tanımlanmaktadır.[93]

[92] Kevin Hogan, **İstediğiniz Kişiye 8 Dakikada Nasıl Evet Dedirtirsiniz?**, çev. Taner Gezer, 1.bs., İstanbul: Yakamoz Yayıncılık, 2006
[93] Kalender, a.g.e., s. 20

3.1.4.1. İkna Sürecinin Sosyo-Psikolojik Temelleri

Tutum; bir obje, kavram, sembol veya duruma karşı geçmişten gelen öğrenilmiş bazı bilgiler ve tecrübelere dayanan zihinsel karakteristik sonucu bireyin gösterebileceği fiziksel tepkinin zihindeki hazırlık yani plan aşamasıdır. Tutumların bilişsel, duygusal ve davranışla ilgili üç öğesinin bulunduğu konusunda bir görüş birliği bulunmaktadır. Kişisel karar verme konusuyla ilişkilendirilmesi açısından eğer kişinin belli konulardaki tutumları güçlüyse diğer bir deyişle yoğunluğu yüksekse ve diğer tutumlarla ilişkisinde merkezi bir rol oynuyorsa, kişinin bu doğrultuda karar vermesi daha muhtemel hale gelmektedir.

Değerler sistemi; insanların düşünce, tutum ve davranışlarıyla birer ölçüt olarak ortaya çıkmakta ve bütünlüğün bir parçasını oluşturmaktadır. Bireyler içinde yaşadıkları toplum, kültür ve grupların değerlerini genellikle benimsemekte, karşılaştırma ve seçme işlemlerinde bunları kullanmaktadırlar. Değerler bir ölçüde toplumun normları doğrultusunda oluştuğundan değer sistemleri bir kültürel çevreden diğerine, bir kişiden başka bir kişiye farklılık gösterebilmektedir. Değerleri bazı yazarlar, değişmesi çok zor olan ve süreklilik gösteren özel bir inanç çeşidi olarak görmektedir. Bir tanıma göre değer; bir şeyin arzu edilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır. Değerde başlıca iki temel bulunmaktadır. Bunlardan birisi bilgi, diğeri ise inançtır. Değerler bir bakımdan bilgiye, diğer bakımdan inanca dayanmaktadır. Her değer türünde kesinlikle bilgi ve inanç boyutu bulunmakta, ancak bunların oranı farklı olabilmektedir.

Bireyin karar verme sürecini etkileyen faktörlerden bir diğeri mensup olunan gruplardır. *Grup* kavramı için birbirine benzeyen değişik tanımlar ileri sürülmektedir. Bir kısım görüşe göre grup, etkileşim halinde olan birden fazla insan anlamına gelirken, bir kısım ise birbirleriyle (az çok) belirli statü ve rol ilişkileri içinde bulunan kişilerden oluşan ve en azından grubu ilgilendiren önemli meselelerde üyelerin davranışını düzenleyen kendisine ait bir dizi değer ve normu olan sosyal bir grup tanımı getirmektedir.

Grubu, üyeleri arasında belli ilişkiler bulunan ve her üyenin grubun varlığını bilinçli olarak fark ettiği, iki ya da daha çok üyeden kurulu sürekli bir insan topluluğu olarak tanımlayanlar bulunmaktadır. Standartların ve değerlerin çoğu grup içerisinde öğrenilmektedir. Kişi, yeni bir davranış içerisine girdiğinde, bunun doğruluğunu onaylamak için ilk önce gruba bakmaktadır. Ayrıca gruplar, insan davranışlarını sınırlama veya bazı davranışlardan kaçındırma gibi bir fonksiyon da üstlenmektedir. Grupların en temel özelliklerinden birisi belli normların bulunmasıdır. Bireyler kendi gruplarından dışlanmamak için davranışlarını ve tercihlerini sınırlandırabilmektedirler.

Hedefler; başarılabilecek veya başarılamayacak istekleri ifade etmektedir. Hedeflerin tanımlanmasında genellikle hiyerarşik bir yapıdan yararlanılmaktadır. Amaçlar, karar verenin istek ve ihtiyaçlarıyla tamamen özdeşleşen ilk belirleyicidir. Diğer bir tanımlamaya göre *amaçlar*, belirli bir süre içinde gerçekleşmesi arzu edilen veya ulaşılmak istenen sonuçlar olmaktadır. Bu açıdan bakılınca amaçlar, davranışları yönlendiren beşeri veya sosyal olarak belirlenmiş maddi veya manevi değerlerdir.

Motivasyon; isteklendirme, ihtiyaç uyandırma ve belli bir yönde davranış eğilimi oluşturma olarak tanımlanabilmektedir. Psikolojide motivasyon, daha çok iç kontroller için kullanılmakta ve davranışların ana kaynaklarıyla sebepleri üzerinde odaklanılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında motivasyonun temeli güdülere dayanmaktadır.

Güdü; istek, arzu, ihtiyaç, dürtü ve ilgileri kapsayan genel bir kavramdır. İnsanların neden çeşitli alternatifler içerisinden sadece birini veya birkaçını tercih ettiği ve bunları gerçekleştirmede ısrarcı davrandığı, motivasyon konusunun temel sorularıdır. Psikologlar bu tür sorulara çeşitli cevaplar getirmeye çalışmışlardır. Özellikle kişisel açıdan motivasyona, insan davranışına yönelenleri iki temel yaklaşım altında incelemek uygun olmaktadır. Bunlar etki-tepki ve zihinsel değer-beklenti yaklaşımlarıdır. İnsan motivasyonunu etki-tepki açısından değerlendiren bu teoriler, sosyal davranışın etki ile tepki arasındaki ilişkinin öğrenilmesiyle anlaşılabileceğini savunmaktadır.

Etkiyi, insan davranışında bir değişime sebep olan iç veya dış olaylar oluşturmaktadır. İnsan davranışındaki bu değişime ise tepki adı verilmektedir. Tepkiyle ilgili pekişmenin derecesi, tepkinin tekrar gösterilip gösterilmeyeceğinin belirlenmesinde önem taşımaktadır. Etki-tepki teorilerine göre insanların seçme şansı bulunmamakta, hangi davranışa yönlendirilirse onu yapmaktadır. Eğer insan çevresinden herhangi bir etki almamışsa tepkide bulunmamakta ve dolayısıyla davranışa geçmemektedir. İnsan fizyolojik, biyolojik yapısından veya çevresinden gelen bir etkiye maruz kaldığında, daha önceki tecrübeleri doğrultusunda ödüllendirilen davranışları tekrarlamaktadır. Tekrar, ödüllendirilen davranışları alışkanlıkları, bu davranışların tekrarlanabilmesini etkileyen şartlar ise teşvikleri ve ödülleri oluşturmaktadır. İnsanlar, mesajları seçici algılama yoluyla almakta ve eğilimler, niyetler, çıkarlar vb. dikkate alındığı belli bir değerlendirme sürecini tamamlandıktan sonra bu doğrultuda tepkiye yönelmektedirler.

3.1.4.2. İkna Sürecinin Aşamaları

Bireysel karar vermeyle ilgili olarak iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilki sonuca yönelen, diğeri ise sürece yönelen yaklaşımdır.

Sonuca yönelen yaklaşım, karar süreci sonucunun tamtamına kestirildiği zaman, karar sürecinin açıkça anlaşılacağı görüşüne dayanmaktadır. Karar sonucu ve onun doğru öngörümü bu yaklaşımın merkezi olmaktadır. 'Nasıl'dan daha ziyade 'ne' ve 'nezaman' gibi soruları cevaplamaya çalışmaktadır. Sürece yönelen yaklaşımlar ise karar süreci anlaşıldığı zaman sonucun doğru olarak öngörülebileceği esasına dayanmakta ve kararların 'nasıl' verildiğinin bilinmesinin, nasıl verilebileceğini öğreteceğini ileri sürmektedir.

Karar verme süreci; durumu anlam, problemi tespit etme ve tanımlama, seçenekleri bulma ve değerlendirme, en uygun seçeneği tercih etme ve uygulama aşamalarından oluşmaktadır. Karar verme süreci doğrultusunda öncelikle amaçlar tanımlanmakta, daha sonra ise kontrol edilebilir ve edilemez faaliyet ve değişkenler belirlenmektedir.

Değiştirilmesi bireyin imkân dâhilinde olan faaliyetler kontrol edilebilir kabul edilirken, insanın yönlendiremeyeceği ve daha çok belirsizlik gösterenleri kontrol edilemez faaliyet ve değişkenler olmaktadır. Süreçte daha sonraki aşama, amaçlara uygunluk gösteren her bir alternatifin etkilerini belirlemek ve en iyi kararı bulmaktır. Karara ulaşıldıktan sonra, sonuçlar gözlenmekte ve ne ölçüde amaca hizmet ettiği belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu aşama daha çok değerlendirme sürecini kapsamaktadır. Son aşamada karar sürecine tekrar dönülebilme, imkânı bulunmaktadır. Eğer verilen karar yeteri kadar amaçları tatmin etmemişse, süreç tekrar işletilmektedir.

Karar verme sürecinin; karar öncesi, karar ve karar sonrası olmak üzere üç aşaması bulunmaktadır. Karar vermek için ana ölçüt seçilirken, karar veren önündeki değişik alternatifleri incelemekte ve değerlendirmektedir.

Karar veren birey, yeni alternatifler keşfetmekten ziyade mevcut olan alternatifler arasından bir tercihi gerçekleştirmekte, zıtlığı çözmeye doğru bir süreç hâkim olmaktadır. Eğer ideal alternatif uygulanabilir bir tercihse karar süreci kesilebilmekte ve zıtlık tamamen çözülmektedir. Ancak böyle bir durum nadiren gerçekleşebilmektedir. İdeal alternatiflerin uygulanması her zaman mümkün olmayacağından, birey bu durumda ideale en yakın alternatifleri araştırmaya başlamaktadır. Karar öncesi aşama bundan sonra, yeniden yorumlama süreci ve alternatiflerin yeniden değerlendirilmesiyle devam etmektedir. Amaçları gerçekleştirmede alternatiflerin cazibesi birbirine eşitse karar verme oldukça zorlaşmaktadır. Karar verme aşamasında, amaçlara en iyi hizmet edebilecek alternatifler bulunmaktadır. Ancak bu işlem sonucunda bireyde bilişsel çelişki oluşabilmektedir. Birey kısmen karar vermesiyle birlikte mevcut alternatifler dizisinden birbirine benzeyenleri çıkarmakta ve bir ölçüde zıtlığı azaltmaktadır. Başlangıçta kişi açısından değeri az alternatifler çok kolay elenmekte, geriye kalan alternatiflerin cazibesi ise birbirine çok yaklaşmaktadır. Birey cazibeleri birbirine yakın hangi alternatifi seçerse seçsin, diğerlerinden de kolayca vazgeçememektedir. Son karar verildiğinde ideal alternatif, seçilen alternatif yönünde olmuş ve karar önce zıtlık tamamen çözülmektedir. Bununla birlikte karar sonrası çelişkinin büyüklüğü yükselmektedir.

Birey karar sonrası aşamada, bu çelişkiyi gidermenin yollarını aramaktadır. Bu aşamada, seçilen alternatifin amaçlara ne derece hizmet ettiği gözlenmekte ve bir ölçüde değerlendirme yapılmaktadır. Eğer verilmiş olan kararın uygulanmasından bir tatminsizlik ortaya çıkmışsa, kişi bilişsel çelişkiyi kendi zihninde gidermeye çalışmaktadır. Araştırmalardan çıkan bazı verilere göre; insanlar, bir karar verip olumlu sonuç aldıklarında, bunun kendi doğru seçimleriyle ilgili olduğunu düşünmekte, mantıklı kararlar vermek yerine, duygusal bazda verdikleri kararları rasyonalize etmeyi tercih etmektedirler. Kararlarını içgüdüsel olarak ve anlık bir seçimle almakta sonra da rasyonel bir düşüncenin ürünüymüş gibi bu kararın arkasında durmaktadırlar. Kararlarını toplulukların deneyimlerinden yola çıkarak değil, kendi deneyimlerinden yola çıkarak vermektedirler. Karar alırken içinde bulundukları sosyal koşullardan etkilenmektedirler. Kullanılan sözcüklerin ne kadar önemli olduğunun, bunun, kararlarını ne kadar etkileyebileceğinin farkında değillerdir.[94]

3.1.5. İkna İncelemeleri ve Çalışmaları

İkna konusunda ilk kuramcılardan biri olan Aristo oluşturduğu kuramlarını, iknacıları iş başında ya da bir başka deyişle uygulamada gözlemleyerek ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda Aristo'nun mahkeme salonlarında, pazar yerlerinde sürekli gözlemler yaptığı bilinmektedir.

3.1.5.1. İkna Olgusuna Tarihsel Bakış

Aristo'nun bugün de geçerli olan ve çağdaş iknanın da temellerini oluşturan bilgilerle yüklü değişik bağlamlardaki 400'den fazla çalışması ortaya çıkarılmıştır. Aristo öncelikle ikna konusuna yaklaşırken öncelikle artistik kanıtlar diye nitelendirdiği bir olgu üzerinde durmuştur. Ona göre, artistik kanıtlar, büyük oranda iknacının kontrolünde olan ve ikna faaliyetini gerçekleştirenin yaratım ve yönetim yeteneğiyle ilgili boyutları kapsamaktadır. Artistik olmayan kanıtlar diye nitelendirilen olgu ise iknacının kontrolünde olmayan, biraz onun dışındaki durumlar için geçerlidir.

[94] Hogan, a.g.e., s. 135

İknanın nerede meydana geldiği, konuşmacının fiziksel çekiciliği vb. gibi noktalar verilebilmektedir. Aristo'nun, artistik kanıtları 3 bölümde incelediği görülmektedir. Bunlar; Ethos, pathos ve logos'tur. İknadaki artistik kanıtların ilk öğesi olarak karşımıza çıkmakta ve birçok boyutu sözkonusu olmaktadır.

Her insan karşılaştığı herhangi bir sunuş sırsında bir şekilde etkilenmekte ve belli şartlar gerçekleştiğinde belirli şeylere ikna olmaktadır. Bazı durumlarda ikna faaliyetini gerçekleştiren için yabancı, başka deyişle izleyen, hiç tanımadıkları bir kişi de olabilmektedir. Ancak ikna sırasında gördüklerine dayanarak iknacılar hakkında bir takım yargı ve kararlara varmaktadır. Bu karara yardımcı olan etkenler, konuşmacının fiziği, giyimi, konuşma şekli ve hareketleri olabilmektedir. Kimi zaman ise iknacının dürüst tavır, deneyim, mizah gücü gibi özellikleri ya da bu konularda geçmişten gelen bir unvanının olması iknayı kolaylaştırabilmektedir.[95]

3.1.5.2. İkna Teknikleri

İkna çalışmalarına hangi açıdan yaklaşılırsa yaklaşılsın, değişmeyen ve yoğunlukla kullanılan bazı teknikler bulunmaktadır. Bunlar arasında mesaj tekrarı, korku çekiciliği ve kapıyı aralama (foot in the door) tekniği sayılabilmektedir.

Korku çekiciliği, daha çok duygusal öğelere hitap eden, ancak kullanım durumuna göre rasyonel yönler de içeren tutum temelli bir ikna tekniği olmaktadır. Bu teknikle insanlar bir şeye ikna edilirken, korku uyandırılmaya çalışılmakta ve belli bir davranışı yapmasının sonucunda ortaya çıkabilecek zararlar sıralanmaktadır. Çoğu şartlar altında korku uyandırma, iletişimin etkililiğini artırmaktadır. Ancak yüksek derecedeki korku, kopukluğa yol açabilmektedir. Bir insanın çok fazla korkmasına sebep olmak onu birşey yapmasına engel olacak kadar şaşkınlaştırabilmekte, tehlikeyi görmezlikten gelip kaynağı reddettirebilmektedir. İnsanlar ne kadar çok korkutulursa o konuyla ilgili davranışlarına daha büyük bir inatla devam etme eğiliminde olacaklarından korkunun dozuna dikkat edilmelidir. Ancak her şeye rağmen korku uyandıran bir iletişimin, korku uyandırmayana göre daha etkili olacağı, en azından dikkat çekeceği belirtilebilmektedir.

[95] Yüksel, a.g.e., s.22

'Azıcıktan bir şey çıkmaz tekniği' olarak da nitelendirilen kapıyı aralama tekniği (foot in the door), insanların küçük bir isteğin yerine getirilmesine razı edildikten sonra daha büyük bir isteği ileride yapabilecekleri varsayımıyla işlemektedir. Bu yolla alıcılarda adım adım bir özdeşleşme süreci oluşturulmaya çalışılmakta ve isteğin büyüklüğü giderek artırılmaktadır. Kapıyı aralama tekniğinin temeli, öncelikli olarak davranışa yöneliktir. Kişiler belli bir davranışı gerçekleştirdiği zaman bu yönde olumlu tutumlar kazanmakta ve bu tutumlar doğrultusunda tekrar davranışta bulunmaktadır.

İkna çalışmalarında bazen kapıyı aralama tekniğinin tam tersi bir uygulaması (door in the face) da yapılabilmektedir. Bu teknikte insanların, ilk olarak kesinlikle reddedebilecekleri bir davranışa uymaları istenmekte daha sonra ise istek dereceleri azaltılmaktadır. Bu tekniğin başarılı olabilmesi için büyük istek peşinden hemen küçük istek gelmeli ve açıkça birbirleriyle bağlantılı olmalıdır. Kapıyı aralama tekniğinde, mesaj gönderilirken, tekrarın büyük etkisi olmaktadır. Tekrar yoluyla mesajlar insanlar tarafından daha iyi anlaşılmakta ve hafızada yer almaktadır. Mesaj tekrarlarının etkisi, daha çok seçici dikkat ve algılamada işe yaramaktadır. Seçici dikkat ve algılama yönlendirilmeye büyük engel oluşturduğundan, mesaj tekrarları sayesinde insanlar en sonunda dikkat kesilecek ve değişim artmaktadır. Bir veya iki kere verilmiş mesajların zaman içerisinde unutulmasını önlemek ve beklenen etkiyi gerçekleştirmek amacıyla da mesajlar sıkça tekrarlanmaktadır. Kaynak, özellikle hedefin mesajı anlaması için bilerek tekrara yönelmekte ve benzer mesajlarla etkilemeye çalışmaktadır.[96]

3.1.5.3. İkna Kuramları

Bir kişinin, ailesine, inançlarına, dünya görüşüne ya da hayat tarzına olan bağlılığı ve onlarla bağlantısı başka bir olguyu ve tutumu oluşturabilmektedir. Bu konulardaki tutumlar, daha derinlerde yer etmiş inanış sistemlerinin sonuçları olabilmektedir. Buna bağlı olarak bu tutumlar kişileri kişisel olarak içermektedir. Hatta söz konusu konulardaki tutumlar kişisel düşüncelerin tanımlanmasına yardım etmekte, kişilerin egolarını kapsamaktadır.

[96] Kalender, a.g.e., s. 130

Tutumlar farklı ağırlıklarda ve güçlerde olabilmektedir. Bunların yanı sıra tutumların farklı kabul yelpazeleri olduğunun da vurgulanması gerekmektedir. Bu noktada bir kişi konu üzerinde çok fazla ısrar ettiğinde reddedilmesi, kabulünden fazla bir olasılıktır ve bağımsızlık sıfıra yaklaşmaktadır. Bir kişinin bir konudaki konumunu hafifletmesinin oranı, konunun serbestliğinden büyüktür ve red ile kabul eşitlenmektedir. Sonuç olarak bir kişinin bir konuyu aşırı olarak reddetme genişliği, konu üzerinde hafifletici durum olmasından fazladır ve bağımsızlık genişliği azalmaktadır. Nitekim geniş oranlarda reddetme iknayı zorlaştırmaktadır. Bu durumda kişinin kendini savunma mekanizmasının devreye gireceği unutulmamalıdır.

İletiyi alan kişinin iknaya karşı önceki tutumu aslında o kişinin dayanak noktası hakkında bir fikir vermektedir. Genellikle çok uç olan önceki tutum umulandan daha az tutum değişikliği vermektedir. Önceki tutuma kişinin dayanak noktası da denilebilmektedir. Dayanak noktasının az oluşu fazla değişimi sağlayabilmektedir.

İleti kişinin kabul yelpazesi içinde yer alıyorsa zıtlık en aza indirgenmiş olmaktadır. Bundan dolayı ileti kişinin kabul yelpazesi ile benzeşmelidir. İkna faaliyetlerinde iknanın gerçekleştirileceği konu, kişi, yer ve zaman bağlamında değişiklikler gösterse de belli birtakım önemli prensiplere uyulması gerekmektedir. Buna göre; Tutum bir kişinin, sembolü, objeyi veya uygun olacak ya da olmayacak şekilde dünyaya bakış açısını değerlendirebilmesidir.

Tutumlar inanışlarla desteklenmektedir. Tutumlar dünyaya bakış açımızı gösteren ifadelerdir. Daha derinlerde yer eden inanış sistemleri, tutumları daha çok güdelemekte, belirlemekte ve sonuçlandırmaktadır. Tutumlar; ilgilenme, kendini tanımlama ve kendini koruma gibi çeşitli işlevlere hizmet etmektedir. Tutumlar, ilgi noktalarını ve standartlarını yeni bilgilerin anlaşılması için desteklemektedir. İnsanların bazı tutumlarından elde ettiği deneyimlerinden sağladığı tahminlerle kişilik denilen olgu ortaya çıkmaktadır.

Tutumlar karmaşıktır ve genellikle pek çok sanı ve diğer tutumlarla ilgilidir. Pek çok tutumun bir serbestliği ve sırası vardır. Reddetme oranı fazlalaşırsa iknada o derece zorlaşmaktadır. Kabul veya bağımsızlık fazlalaşırsa ikna da o derece zorlaşmaktadır. Kabul veya bağımsızlık fazlalaşırsa ikna da o derece kolaylaşmaktadır. Reddetme fazlalaştığında kendini savunma başlamaktadır. Yeni bilgi, kişinin fikirlerine aykırı düşmekte veya uyuşmazsa psikolojik gerilim ve karışma yaratmaktadır. İkna da uyuşmazlığı azaltma kuvvetidir. Uyuşmazlık inanılmayacak derecede fazla olursa, iknaya engel olmakta ve tutum değişmektedir.

Tutumların etkili ve kavrama dayalı öğeleri bulunmaktadır ve insanlar bu iki öğe arasında tutarlılık aramaktadırlar. İnsanlar uyumsuzluğu arttıran bilgi ve durumlardan aktif olarak kaçmaktadırlar. Davranış da iknanın nedeni olabilmektedir. Genellikle daha uçtaki ilk tutumlar diğer değişkenlerin devreye girmesini beklemeden daha az tutum değişikliğine neden olmaktadır. İkna alıcının kabul yelpazesinin yakınından veya içinden geçerse, zıtlıklar, ayrılıklar en aza inecek ve ikna özümsenmektedir.

Tutum değişim ve uyum kuramları, toplumsal yargı ve toplumsal öğrenme kuramları gibi kuramlar, tutum, bizim konuştuğumuz kişilere karşı hislerimizi göz önüne almaktadır. Toplumsal yargı kuramı, iknayı, kişinin ikna edici ileti ile kendi iç dayak noktasını karşılaştırmasının sonucu olarak açıklamaktadır. Bu dayanak noktası kişinin ilgileri ve ilişkileri ile alakalıdır ve giderek kuvvetlenmektedir.

Yapısalcı kuramların savunucuları kişinin tutumlarını neden ve nasıl değiştirdiği ile ilgilenmektedir. Temelde yapısalcı kuramlar her birimizin çevremizi saran dünya konusunda kendi kendimizin bilim insanları olduğumuzu ve kendi deneyimlerimize dayanarak dünya hakkında farklı yorum ve yapılar geliştirdiğimizi savunmaktadırlar. Yapısalcılık veya kişisel yapı kuramı, İkna kuramına yaklaşımda en az bilimsel olanıdır. En önemli ilkesi ve farklılığı inançları da kapsamasıdır. Aslında insanlar umulan şekilde davranmaları için çeşitli şekillerde ikna edilebilmektedirler. Burada iknanın ve ikna oluşun nedenlerinde de çeşitlilik olduğu söylenebilmektedir.

Araştırmacıların kurama bağlı olarak gerçekleştirdikleri çalışmalar, kişilerin fikirlerini veya davranışlarını değiştirmek için onlara sunulan nedenlerle ilgilidir. Araştırmacılar, belirli davranışların ortaya çıkmasında belirli birtakım nedenler verilmesinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Çeşitli yapılar geliştirmek, gerçeğin bir niteliğidir. Bu yapılar aşağı yukarı her zaman kişiden kişiye değişmektedir. Çünkü yapılarımızda hiçbirimiz aynı deneyimlere sahip olamamakta ya da aynı deneyimleri yaşayarak belli bir yapıya ulaşamamaktayız. Bunun nedeni ise toplumsallaşma sürecinin her bir kişiyi kaçınılmaz olarak farklı bir biçimde şekillendirmesidir.

3.2. İknanın Dilsel Niteliği ve Anlam Üretimi

İkna konusu, iletişim konusunun kapsamı içinde yer aldığından ikna süreci de büyük ölçüde iletişim süreci ile paralellik arz etmektedir. İkna ile iletişim arasındaki temel fark niyettir. Niyet kavramı, ikna konusunda merkezi bir role sahiptir ve niyet kavramı olmaksızın ikna konusunu çalışmak mümkün değildir. İkna edici iletişimin öğeleri, iknanın başarı ya da başarısızlığının müsebbipleri olarak devreye girmektedir. İkna edici iletişim süreci ile ikna sürecinin aşama ve değişkenleri, ikna yollarının da aynı kavramsal taslağa uygun olarak sınıflandırılabileceğini göstermektedir. Bu değişkenlerin tümü birbirleriyle dinamik bir ilişki içindedir. Bu model de alıcının durumunu belirleyen bazı faktörler ve onun zihinsel cevabı sonucunda ikna edici iletişimin onda kabul veya ret, zihinsel cevap, ileti sonuçlarını doğurduğunu göstermektedir. [97]

3.2.1. İkna Edici İletişim

McGuire, iletişim sürecindeki öğelerin ikna süreci içinde geçerli olduğunu öne sürmekte ve buna bağlı olarak ikna-iletişim sürecinin bağımlı değişkenlerini dikkat, anlama, uyum, mesajı bellekte tutma ve hareket olarak tanımlamaktadır. Bu model bir kişinin sunulan mesajdaki bilgiyi aktif bir şekilde çözmeye bilişsel çaba harcadığını ve iknadan önce beş temel bilişsel aşamadan geçtiğini iddia etmektedir.[98]

[97] Anık, a.g.e., s. 140
[98] Ergeç, a.g.e., s. 24

Harold D. Lasswell'in modelinde mesaj, beş farklı öğe üzerinde incelenmektedir. Ancak bu öğelerin arasında dikkati çeken etkidir. Lasswell'in modelinde "ileticinin alıcıyı etkilemek amacında olduğu ve iletişimin iknaya yönelik bir süreç olduğu görülmektedir. İletilen mesajın ancak inandırıcı olma durumunda algılanabileceği üzerine kurulmaktadır.[99]

İkna konusunda ilk kuramcılardan olan Aristo çok bilinen ifadesiyle tüm iletişimi "İkna etmenin bütün uygun anlamları" şeklinde tanımlanmaktadır. Aristotales, ikna edici iletişim konusunda, kuramlarını ikna profesyonellerini yani büyük çoğunlukla döneminin politikacılarını tecrübe ederek oluşturmuş ve iknayı Ethos, Pathos ve Logos gibi iknanın temeli olarak gösterdiği üç kavram altında toplamıştır. Ethos, kaynağın kişisel özelliklerinin iknaya etkisini içermektedir. İkinci olarak Logos ikna edici iletişimle mantık ilişkisini kurarken son olarak Türkçe'ye erdem olarak çevirebileceğimiz Pathos ise ikna edici iletişimle insan duygu ve hisleri arasındaki ilişkiyi irdelemektedir.[100]

İkna edici iletişim süreci, nesneye, sözcüğe yüklenen anlam ile alıcının çıkarsadığı anlam arasında örtüşürlük sözkonusu olduğu ölçüde başarılı kılınmaktadır. Bu süreçte iletiyi, en az işaret ile en fazla anlamı, en kısa yol (kanal) ile en etkili biçimde alıcıya ulaştırmak esas olmaktadır. Çünkü anlam olgusu, ikna sürecinde en önemli rolü oynamaktadır.

Alıcıda amaçlanan anlamın oluşabilmesi için kaynağın ve alıcının paylaştığı bir dil kullanılması gerekmektedir. Bu yaklaşımın, anlam olgusunun oluşturduğu sonuçlar üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. İkna edici iletiler, alıcının kavramsal çerçevesi hakkında bilgi sahibi olunup onun dilinden sunulduğunda başarıya ulaşmaktadır.

---

[99] Serhat Ulağlı, **İmgebilim: "Öteki"nin Bilimine Giriş**, 1.bs., Ankara: Sinemis Yayınları, 2003, s. 17

[100] Uğur Batı, a.g.e., s. 28

3.2.2. İkna Edici Dil: Konuşma

İkna dilsel yapının davranış bilimsel işlevidir. Özne ise dil içinde oluşandır. Konuşma, duygu ve düşüncelerimizi, görüp yaşadıklarımızı karşımızdakilere sözel iletişimin sözlü boyutuyla iletme işidir. Konuşma günlük bir gereksinme olduğu gibi iş ve uğraşımız yönünden de bir gereksinmedir. Kısacası iletişimin bir türü olarak konuşma, varoluşumuzun bir biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Varlığımızı kanıtlamak, kendimizi kabul ettirmek, konuşmamızın, düşüncelerimizin, açıklamadaki kısacası konuşmadaki ustalığımızın gücüne bağlıdır. Konuşma, insanlararası iletişimi sağlayan ve anlatıma yarayan bir işaretler sistemi ve örgütüdür. Kuşkusuz, konuşma günlük eylemlerle ilgili ve bunlara ilişkin olarak başlamış ve pratiğin içinde gelişmiştir. Bununla kalmamış, kendi içinde katlanarak, bilinçli bir anlam kazanmış, pratik yaşamın üstünde yön verici, biçimlendirici, oluşturucu niteliklere sahip bulunduğu anlaşılmış, uygarlıkların en önemli öğesi haline gelmiştir.

Konuşma, konuşanın, başkalarını ilgilendireceği varsayımı ile ve diğer kişi ya da kişilerle bir anlaşma sağlamak amacıyla, düşündüklerini dil ve ses kalıpları halinde, haberleşme kanalları aracılığıyla aktarması ve tepkilerini kontrol ederek bu eylemi geliştirmesidir.

3.2.2.1. Konuşma Süreci

Konuşma, çeşitli organlarımızın ortaklaşa çalışarak ürettikleri seslerden ya da ses birimlerinden oluşan hecelerle ve bunlardan oluşan sözcüklerle sağlanmaktadır. Bu organlar gırtlak, boğaz, ağız, geniz ve burun boşluklarıdır. Soluk borusunun üst bölümünde bulunan bu organlar, solukla çalışmaktadır. Ses düzeneğimizde içten dışa doğru ses telleri, gırtlak kapağı, küçük dil, dil ve dudaklar yer almaktadır. Akciğerlerden başlayıp dudaklarda son bulan bu organların tümüne "ses yolu" denmektedir. Sesin oluşması için havaya ve titreşime ihtiyaç vardır. İnsan sesinin oluşmasını, akciğerlerden gelen hava gırtlaktaki ses tellerinin titreşimi sağlamaktadır. Ses, ağız ve burun yollarından solukla birlikte yayılmaktadır.[101]

[101] Baldur Kirchner, **Etkileyici Konuşma Sanatı**, çev. Ercan Tuzcular, 1.bs., İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1995, s. 133

İnsanın konuşabilmesi için önce bilişsel işlevleri başlatıp sürdürecek enerjiye gereksinim bulunmaktadır. Bu enerji, türlü güdülerden kaynaklanan konuşma isteğidir. Anlatacakları olan ve bunları iletiye dönüştürmek isteyen insan, önce belleğindeki işaret ve simgeleri anımsamaktadır. Bunları vereceği iletiye göre tasarlayıp düşünceyi oluşturmakta ve mantık süzgecinden geçirmektedir. İletide kullanacağı sözcükleri seçerek, dilbilgisi ilke ve kurallarına göre düzenlemektedir. Böylece konuşmanın ruhsal süreci tamamlanmış olmaktadır. Seçilen sözcüklere uygun olan davranış kalıplarıyla bağlantı kurulmaktadır. Merkezi sinir siteminde konuşma merkezinde bulunan kalıplardan çıkan buyruklar konuşmayla ilgili organlara ulaşarak buralardaki kasların kasılma ve gevşemesiyle seslerin çıkmasını sağlamaktadır. Ağız, burun, boğaz boşluğundaki dilin, dişlerin, dudakların çeşitli hareketleri konuşmanın tonunu, hecelerin, sözcüklerin oluşması için gerekli olan bağlantıyı (artikülasyon) sağlamaktadır. Sesin oluşması ve bağlantısı için gerekli olan uyaranlar merkezi sinir sisteminden gelmektedir.

Uyaranlar, beyinde bulunan konuşma merkezlerindeki ses ve söz kalıplarını taşımaktadır. Böylece ses, ağzın, dilin, dudakların, yumuşak damağın hareketleriyle biçimlendirilmektedir. Konuşmada rol oynayan değişik kasların kasılması, eşgüdüm ve geri iletişimle (feedback) sağlanmaktadır. Böylece konuşma, bir yandan ilgili kasların hareketinin algılanmasıyla öte yandan çıkarılan sesin işitilmesiyle sürdürülen bir iletiyle oluşmaktadır. Konuşma, önce belli seslerin çıkarılmasıyla başlamaktadır. Konuşmada harflerin yan yana gelmesi, hecelerin ve sözcüklerin yapısını kuran en küçük ses birimi fonemi (phoneme) oluşturmaktadır. Her dilin kendine özgü fonemleri bulunmaktadır. Fonemler, insanın anladığı, tanıdığı alıcı birimleri değildir. Kulak tarafından tek tek duyulup anlaşılmamaktadırlar. Kulak fonemlerin bileşimi olan heceyi duymakta, anlamakta, ayrımlamakta ve tanımaktadır.

Hece, alıcıda bir davranışa neden olabilen en kısa ve küçük bir davranış biçimi, konuşmanın ve konuşmayı algılamanın en kısa ve küçük birimidir. Seslerin ya da harflerin birleşmesiyle, sırasıyla heceler, sözcük (kelime), küçük tümcecik (ibare), yan tümceler ve tümce (cümle) oluşmaktadır.[102]

[102] Köknel, a.g.e., s. 91

Konuşma, sürekli bir düşünme alışverişidir. Aynı zamanda bireyi aşan ve tarih içinde toplumsal birikim sağlayan bir haberleşme örgütüdür. Böyle dinamik bir örgütte düşüncelerin ve duyguların dile getirilmesi gibi aktif ve bunların algılanması gibi pasif iki yanlı bir çalışma vardır. Günümüzde konuşma, bir dil olmaktan fazla bir şeydir. Fakat bu onun yine de dile dayalı bir tabanı kaynağına ilişkin bir akışı ve yayılışı olduğu gerçeğini görmemize engel değildir. Bu nedenle çoğu kez, konuşma ile dili birbirinin tamamlayıcısı olarak anlamak gerekmektedir. Öyle ki bu anlamda büyük çoğunlukla dil denildiği zaman konuşmanın, konuşma denildiğinde de dilin işaret edildiği hatırdan çıkarılmamalıdır. Düşünce ve duyguların, başkaları sözlü olarak bildirilmesine konuşma ya da sözlü anlatım denmektedir. Konuşma, insanın çevresiyle doğrudan iletişim kurmasının en etkili yoludur. Konuşma için sesli düşünme de denmektedir. Buna göre insanlar, düşüncelerini başkalarına seslerle iletmektedir. Konuşma olgusu, dil, düşünce, duygu, ses ve konuşma organları gibi öğelerle doğrudan ilgilidir.[103]

3.2.2.2. Konuşma Sürecinde Etkili Faktörler: Dilin Kullanımı

Her insan hayatı boyunca bazen bilinçli bazen bilinçsiz, çevresindekilerle konuşmaktadır. Bazı insanlar etkileyici olmayı ve konuşmanın sonucunda istediği hedefe ulaşmayı amaçlayıp konuşurken bazıları öylesine konuşmaktadır. Her konuşma sonucunda konuşan, dinleyenin zihnine bazı imajlar bırakmaktadır aslında. Bırakılan imajların niceliği yoğundur. Konuşmalarda genel olarak konuşmanın bir mesajı, bir ana fikri mevcuttur. Bu mesajın doğru ulaştırılmasında en büyük katkı mesajın veriliş, sunuluş biçimidir. Konuşmanın iyi bir sunuş, konuşanın "iyi bir sunu(m)cu" olması tamamen "konuşanın" elindedir. İnsanlar bir konuşmada mesajın içeriğinden çok bu mesajın sunuluş biçimiyle ilgilenmektedir.

Mesajın nasıl sunulduğu, "çok bilmekten" daha önemlidir. Öyleyse istediğimiz etkiyi öncelikli sorumlusu mesajı sunandır.[104]

---

[103] Yüksel, a.g.e., s. 108
[104] A. Veyis Ateş, **Etkili Konuşma**, İstanbul: Tiem Yayıncılık, 2006, s. 38

Konuşma beş etmenden oluşmaktadır: Ses, boğumlanma (telaffuz), konuşma dinamiği, sözcük hazinesi ve biçim (Üslup). Genel anlamıyla hava titreşiminin kulakla duyulmasına ses denilmektedir.

İnsanların anlaşma araçlarından en önemlisinin, gelişmeye en elverişli olanının seslenme olduğu ve dillerin bu seslenmelerden doğduğu öne sürülmektedir. Ses, akciğerden gelen havanın gırtlaktaki kirişlere çarpmasıyla, onları titretmesiyle çıkmaktadır. Kirişlerde perdelenen sesler, ağzımızda bulunan organların gereğince açılıp kapanması, yaklaşıp uzaklaşması, gerilip çözülmesiyle çeşitli değişme ve değiştirmeleriyle boğumlanmakta, konuşma sesi biçimine girmektedir.

Çıkarılan herhangi bir sesle konuşma sesi birbirine karıştırılmamalıdır. Sözel simgeleri dinleyicinin duyum mekanizmasına iletmede sesin yüklendiği önem sözkonusudur. Ses, konuşmayı tamamen olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ses, sadece sözcükleri değil konuşmacının tutumunu, coşkusal durumunu, konuya olan hâkimiyetini de belirtmektedir. Bu nedenledir ki çoğu zaman söyledikleri kadar söyleyiş biçimleri de önem kazanmaktadır. Sesle kişilik arasındaki ilişki, nitelikten kaynaklanmaktadır. Sesin niteliği, konuşmacının coşkusal tepkilerinin, alışkanlıklarının göstergesidir, kendisine, başkalarına ve yaşama karşı öz tutumunu göstermektedir.

Konuşmalardaki genel kusurların başında sesin tekdüzeliği gelmektedir. Bu, konuşmacıyı etkili konuşmaktan alıkoyan en büyük etkendir. Bu nedenle akıcı, değişken bir konuşma biçimi geliştirilmelidir. Belirli bir duygunun anlatımına elverişli olan bir ses, başka bir duygunun anlatımına hiç de elverişli olmayabilmektedir. Bu noktada iyi bir konuşma sürecinin nitelikleri üzerinde etkili olan faktörler de devreye girmektedir. Bu faktörlere değinilmesi gerekmektedir.

İnsanın insanlaşmasında baş etmen olan el-beyin diyalektiğinin doğrultusunda doğal seslerin, bağırtılarla çığlıkların, evrim süreci içinde, sözcük seslerine dönüşmesi olayına boğumlanma (telaffuz) denmektedir. Sözel konuşmanın temelini boğumlanma oluşturmaktadır.

Telaffuz, konuşmada oldukça önemli etmenlerden biridir. Sözcükleri telaffuz edemediğimizi ya da doğru telaffuz edemediğimizi düşündüğümüzde etkili bir konuşma yapmamın ne denli zor olduğu görülmektedir.

Düşünce genişliğimiz bildiğimiz kelime kadardır. Kurulan cümlelerin temel öğesi sözcüklerdir. Söylemedeki rahatlığımız, verimliliğimiz kullanabildiğimiz sözcüklerin çokluğu ile doğru orantılıdır. Çeşitli yol ve biçimlerde insanların sözcük hazinelerini genişletmeleri gerekmektedir. Ayrıca değişik durum ve olguları ifade edebilmek farklı sözcüklerin bilinmesi ile mümkündür. Bunların ifade edilmesi ve onlardan yararlanılabilmesi ancak kişilerin sözcük hazinelerini genişletmeleri ile mümkündür.

En kısa tanımıyla üslûp, deyiş-söyleyiş özelliğidir. Çok hızlı ya da çok yavaş konuşma biçimi; sözcükleri yaya yaya, uzata uzata ya da kesik kesik, kopuk kopuk söyleme biçimi, tekdüze bir konuşma biçimi, yersiz ve yanlış duraklar yapılan bir konuşma biçimi, bazı sözcükleri genel kabulün dışında yerel özelliklere bağlı olarak telaffuz etme gibi faktörler konuşmayı bir bakıma olumsuz yönde etkilemektedir.

İnsanlar, söylemek istediklerini ya tam anlamıyla söyleyemez ya da söylerse bile dinleyenler anlamayacak veya yanlış yorumlamalar yapıp yanlış ve istenmeyen sonuçlara ulaşabilmektedir. Günlük yaşamımızda yer alan konuşmaların büyük bir bölümü karşılıklı konuşmalar, söyleşmeler biçiminde gerçekleşmektedir. Güzel ve etkili bir konuşma yapabilmek için konuşmayı oluşturan öğeleri tanımak gerekmektedir. Bunlar ayrı ayrı gibi gözükseler de gerçekte aralarında sıkı bir etkileşim ve bağ bulunmaktadır. Her birini tanıma, konuşmayı hangi yönlerden etkilediğini öğrenme, konuşmacının başarısı için önem taşır konuşmayı oluşturan öğeler; dinleyici, ortam, konu ve konuşmacı, iyi bir konuşmada dikkat edilmesi gereken noktalardır.

İyi bir konuşma sağlam bilgilere dayanmaktadır Hangi konu seçilirse seçilsin, o konu üzerinde rahatça, doğal bir biçimde konuşabilmemiz, konunun gerektirdiği bilgileri, araç gereçleri edinmeye bağlıdır.

Düşüncenin dinleyicilere etkisiz ve etkili bir biçimde aktarılması sadece sözcüklerle, sözel simgelerle olmaz. Bunları konunun ve durumun gerektirdiği gereçlerle de somutlamak gerekebilmektedir. Konuşmayı daha etkili ve çarpıcı kılmaktadır. Çünkü konuşma, görsel ve işitsel simgelerle birlikte oluşturulan bir iletişim işidir. Başka deyişle konuşma sadece konuşmacının sesinden ibaret değildir. Aynı zamanda diğer olukların kullanımıyla da desteklenmeli ve etki arttırılmalıdır. İyi bir konuşma, yıkıcı değil yapıcıdır. Konuşmacı dinleyenlerin dünya görüşlerini, inançlarını, değer yargılarını göz önünde tutmalıdır. Bunları hiçe sayan ya da yadsıyan konuşma, tepkilere yol açmaktadır. Elbette ki her konuşmanın bir iletisi bulunmaktadır. Konuşmacı dinleyicilerde bir değişim yaratmak, onları belli bir görüşe ve davranışa eriştirmek istemektedir.

Yapıcı konuşma, dinleyicilerin dünya görüşlerini, inançlarını, değer yargılarını, düşüncelerini olumlu bir yönde değiştirmeyi amaç edinmektedir. İyi bir konuşma, konuşmanın temel öğelerini çözümleyerek oluşmaktadır. İyi bir konuşma yapabilmek için konu, dinleyici, ortam ve konuşmacı ayrı ayrı ele alınmalı ancak bir bütün olarak değerlendirilmeli ve çözümlenmelidir. Üzerinde konuşulacak konunun boyutları nelerdir? Dinleyiciler yönünden önemi nedir? Konuşma kimler için yapılacaktır? Konuşulacak kişilerin toplumsal, kültürel, ekonomik durumları, yaş ve cinsiyet özellikleri nelerdir? Konuşma nerede, ne kadar süreyle yapılacak? Konuşmacının kendi durumu nedir? Bu soruların üzerinde durup bir bütün olarak bunların değerlendirilmesi gerekmektedir. İyi bir konuşma, dinleyicilerin ilgi ve dikkatini toplamaktadır. Hangi konuda olursa olsun dinleyicinin ilgi ve dikkati dağıldığı zaman iletişim durmaktadır. İlgi ve dikkatin canlı kalması, dinleyicileri güdülemeye, onların meraklarını ayakta tutabilmeye ve dikkatlerini konuşma üzerinde yoğunlaştırmalarını sağlayabilmeyle doğrudan ilişkilidir. Bu da öncelikle dinleyicinin iyi tanınması ve çözümlenmesi, söylenenlerle onların ilgileri arasındaki bağlantının kurmasıyla elde edilmektedir. İyi bir konuşma, canlı bir dil bereketli bir üslup gerektirmektedir.

Konuşmanın temel aracı sözcüklerdir. Canlı, amaca uygun sözcüklerin seçilmesi, bunları cümle içinde yerli yerinde kullanma, her birinin ses ve anlam hakkını vererek doğru söyleme, konuşmanın etkisini ve güzelliğini artırmaktadır.

Daha ileri gidilecek olursa, bu, cümleler için de böyledir. Kısa, hareketli cümleler kurma, bunlar arasındaki geçişleri doğal bir biçimde bağlama, anlatımı canlı kılmakta ve ilgiyi yoğunlaştırmayı sağlamaktadır. İyi bir konuşma, etkili ses tonu, el yüz hareketleriyle geliştirilmektedir. Etkili bir ses tonu kullanmayan, mimik ve jestlerle bunu tamamlamayan bir konuşma ölüdür. Sözcüklerin anlamı ve duygu yükü sesteki tonlama ve oynamalarla yapılıp el yüz hareketleriyle olay zenginleştirilebilmektedir. Söz, göz ve kulağa daha iyi iletilebilmektedir. Bu da konuşmanın başarısını artırmaktadır.

İletişim bilimi açısından ifade edilirse, sözel iletişimin sözlü boyutu olan konuşma sözsüz iletişimin ilgili boyutları ile desteklenmeli, bütünleştirilmeli ve zenginleştirilmelidir. İyi bir konuşmada, konuşmacı gözlem gücünü geliştirmiş olmalıdır. Duyuları uyanık, canlı ve gerçek dünya ile sıkı sıkıya ilişkili olduğu için, konuşmacı anlamca zengindir.

Son çözümlemede, dinleyici, konuşmacının söylediklerini, kendi görme ve işitme duyularına yaptığı etki ile ölçüp biçerek değerlendirmektedir. İyi bir konuşmacı konuşması sırasında sürekli olarak iletişim ortamını gözlemlemeli, ortaya yeni çıkabilecek gürültü kaynaklarını kontrol edebilmelidir. En önemlisi de dinleyeni sürekli gözlemeli ve onun verdiği yansımaları anında değerlendirmeli, dikkatinin ve ilgisinin sürüp sürmediğini değerlendirmelidir. Bu gözlem ona gerekli düzeltme ve düzenlemeleri yapabilme ve konuşmanın etkisini artırma şansını da vermektedir. İyi bir konuşma, konuşmacının kişiliği ile bütünleşmektedir. Konuşmacının kişisel niteliği ve geçmişi ile konuşma ve etkileri arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Dinleyici, konuşmacının kişisel nitelikleriyle söylenen sözler arasında bir bağ kurmak istemekte ve kurmaktadır. İyi bir konuşma, ilginç ve değerli konuları kapsamaktadır. Seçilen konu hem dinleyicinin hem de konuşmacının ilgisini çekmelidir. Konuşmacının ilgi duymadığı, sadece aktarmak zorunluluğu duyarak yaptığı konuşmalar tekdüze bir yapıda olacağından hem dinleyici için hem de konuşmacı için verimsiz olmaktadır. Çok sıkıcı konular dahi, araya ilginç ve güzel örnekler konarak aktarılabilmektedir. Böylelikle istenen etki ve dikkat sürekli olarak sağlanabilmektedir.

İyi bir konuşma, belli bir amaca yöneliktir. Konuşma konusunda yalın bir tanımla amaç, konuşmacının dinleyiciler üzerinde bırakmak istediği etkidir. Bunun için bazı sorular konuşma boyunca hep göz önünde tutulmalıdır. Dinleyiciye ne verilmek isteniyor? Onlar neye yöneltilecek? Dinleyicide ne tür bir değişiklik yaratılmak isteniyor? Bir amaca yönelmeden yapılandırılan ve gerçekleştirilen konuşma, dağınık ve etkisiz kalacak, dinleyicide bir karışıklık uyandıracaktır.

Konuşmalarda önem taşıyan diğer bazı önemli püf noktalarına da değinmek gerekmektedir. Konuşmadan önce söylenecekler düşünülmeli ve planlanmalıdır. Konuşmaya nasıl giriş yapılacağı, nasıl sürdürüleceği, hangi araç gereçlerle destekleneceği, nasıl biteceği, sonuçta ne şekilde özetlenerek dinleyicinin aklında kalmasının sağlanacağı planlanmalıdır. Konuşurken dinleyici ile sanki karşılıklı bir konuşma yapıyormuş gibi davranılmalıdır. Konuşurken dinleyicinin gözlerine bakılmalıdır. Bu durum özellikle yansıma (feedback) alınabilmesi için gereklidir.
Konuşurken sözlere tad katılmalıdır. Unutulmamalıdır ki "Ne söylediğiniz değil, nasıl söylediğiniz daha önemlidir."

Lord Morley şöyle demiştir: "Söylevde üç şey çok önemlidir. Kim Söylüyor, nasıl söylüyor? Üçüncüye yani ne söylüyor konusuna gelince bunun hemen hemen hiç önemi yoktur." Bu püf noktalarından sonra konuşmalarda nasıl söylemek gerektiği konusuyla ilgili noktalara değinmek yararlı olmaktadır.

Konuşmada önem taşıyan kelimeler şiddetli, önemsiz kelimeler normal söylenmelidir. Dinleyicilerin dinlediklerini anlayıp, hatırda tutmaları konuşmacının konuşmasında bu özelliği kullanmasına bağlıdır. Böylece dinleyicinin önem vermesi gereken kelimeler hakkında ayrıca bir şey söylenmeden ya da fazla bir çaba göstermeden dikkati çekilebilmektedir. Gerektiği zaman ses perdesi değiştirilmelidir. Bunun kullanılmaması konuşmayı sıradan ve monoton kılmaktadır. Oysa uygun durumlarda ses perdesinde değişikliğe gidildiğinde bu durum etkili konuşmaya yardımcı olmaktadır. Yine gerektiğinde konuşmanın şekli değiştirilmelidir. Konuşmanın şekli değiştirilerek ifade kuvvetlendirilebilmekte ya da gerekiyorsa dikkat başka bir yere çekilebilmektedir.

Önemli fikirleri söylemeden önce ve söyledikten sonra duraklamalıdır. Böylece dinleyicinin dikkati çekilerek susulacak doğru yer ve zamanı bilmek, en az konuşma içinde sözleri akıllıca kullanmak kadar değerlidir. Gerçekten de susma olayının yeri ve süresi de çok önemlidir. Ne hakkında konuşulduğunu unutturan susmalar pek bir işe yaramamakta; olumlu değil tersine olumsuz bir etki yaratmaktadır.[105]

3.2.2.3. İkna Edici Konuşma Üzerinde Etkili Faktörler

Konuşmanın özel, sık karşılaşılan ve en önemli türü olan ikna edici konuşma, belli birtakım sözel tartışmalar oluşturma, oluşturulan bu sözel tartışmaları özel ve belli izleyicileri harekete geçirme, istendik değişimler ortaya çıkarmak amacıyla düzenleme sanatıdır. Bu tanımı içerdiği öğeler bağlamında irdelemek gerekmektedir. İkna edici konuşma bir sanattır. Bu konuşma türündeki konuşmacı etkenliği daha çok o kişinin yaratıcı becerilerine dayanmaktadır. İkna edici konuşma bir sözel tartışma oluşturma ile ilgilidir İkna edici konuşmacı, nedenler ve kanıtlardan oluşan sözel tartışmalar sunmak durumundadır. Sonuç olarak konuşmacı izleyici ile duygusal olarak bağ kurmada iknanın mantık ötesi anlamlarını unutmamalıdır.

İkna edici konuşma, amaçlı ve istendik değişimler ortaya çıkarmaya yöneliktir. Etkili bir konuşmacı öncelikle izleyiciden nasıl bir tepki beklediğini, onları hangi istendik değişime yönlendireceğine dikkatle düşünmeli ve iletilerini biçimlendirmelidir. Bu biçimlendirme izleyicinin inançların etkileyecek ve harekete geçirecek biçimde olmalıdır. İkna edici konuşmada konuşmacının etkililiğinin önemli bir bölümü doğrudan konuşmacıya dayanmaktadır. Eğer izleyicilerin konuşmacıya güveni yoksa konuşmacının söyleyeceği şeyler izleyiciyi etkilemekten uzak kalmaktadır. Sonuçta kaynak ne denli güvenilirse, tutum değişikliğinin orta çıkma olasılığı o denli çoktur. Günümüzde ise buna artık inanılırlık adı verilmektedir. Bir konuşmacının yeteneği onun nitelikleri ile ilgili alandaki bilgisini kapsamaktadır. Eğer bir kişinin iyi bilgisi varsa olgular ve sayılardan emin ise iyi öğüt verme geçmişine sahipse, iyi düşünebiliyorsa ve düşünceleri için destekleri varsa bu kişi uzman olarak nitelenebilmektedir.

[105] Yüksel, a.g.e., s. 60

Araştırmalar, tek başına uzmanlığın ikna edebilirliği etkilediğini göstermiştir. İzleyicilerin konuşmacıyı daha çok uzman olarak algılaması konuşmacıdan gelecek iletileri daha çok kabul etmesi anlamını taşımaktadır. İkna edici iletiler, izleyicinin kaynağı güvenilir olarak algılaması ile daha güçlenmektedir. Güvenilirlik, konuşmacının zihinsel ve ahlaksak özelliklerini kapsamaktadır. Dinleyici, dürüst, çalışkan, bağlı, güçlü ve azimli olarak algıladığı insanlara daha fazla inanma eğilimindedir. Dinleyicinin, güvenilirlikle beraber tanımladığı özelliklerin artışı ikna edebilirliğin artışını, azalışı da ikna edebilirlikteki düşüşü beraberinde getirmektedir. Konuşmacının görevi, dinleyicinin aklını, düşüncesini ve giderek davranışını değiştirmektir. Başka deyişle konuşmacı dinleyicinin kendisi ile hemfikir olmasını sağlamalıdır. Amaç bir görüşü savunmak, bir rakibi yalanlamak, bir ürün satmak veya insanları bir konuda tepki göstermeye yönlendirmek olabilmektedir. Bu anlamda bakıldığında ikna edici konuşma, diğer konuşma türleri arasında en karmaşık olandır denilebilmektedir. Bütün bunlara rağmen kişileri ikna etmek kuşkusuz imkânsız da değildir. Mesele, ikna ve ikna edilecek konu hakkında gerçekçi olmaktır. İkna edici konuşma niteliği itibarı ile bir inancı pekiştirmekte, bir inanç oluşturmakta, inancı değiştirmekte veya dinleyiciyi bir harekete yönlendirmektedir. [106]

İkna edici konuşma, göndericinin alıcıyı belli bir konuda, belli bir amaca yönlendirmek istediği durumlarda gerçekleştirilmektedir. Alıcının inançlarını değiştirmeye ve yeni bir inanç oluşturmaya yönelik olmasının yanı sıra bu tür konuşmalarda önemli olan alıcıyı harekete geçirmektedir.

3.2.3. İkna Edici Anlam: Dilin Kullanımının Anlam Boyutu

Anlam, konuşmada anlaşmayı sağlayan asıl unsurdur. Dilin anlam boyutu, gerek anlamın kazandırılması gerek alıcıda açımlanması ve yorumlanmasına dayanmaktadır. Bununla birlikte anlam, konuşmadaki ruhsal yönü de yansıtmaktadır.

[106] Yüksel, a.g.e., s. 113

Her konuşmanın belli bir içeriği bulunmakta, her konuşmada belli bir anlam işlenmektedir. Konuşma taraflarının içeriğe yönelik yaklaşımları, onların davranışlarına yansımaktadır. Her bir tarafın davranışı, konuşma sürecini etkilemektedir. Anlamın değeri, anlamın hedeflediği ile konuşmanın hedefi birbirinden ayrıldığı anda zayıflamaya başlamaktadır. Etki gücü olmayan, planlanmamış bir sözün, çok anlamı bulunmamaktadır.

3.2.3.1. Dili Oluşturan Öğeler ve Kullanımları

Süre, durak, ton, ezgi, vurgu, ölçü, dizem ve seslerin hızı insan bildirişiminde önemli bir işlevi olan bu parçalarüstü birimlerdir. Bu tür bürünsel öğelerin söyleyişte önemli bir yeri bulunmaktadır. Bir konuşma zincirindeki seslem, biçimbirim ve sözcükleri kapsayan ton değişimlerinin tümü, tümcenin, bağlamın ya da dizenin ezgisini oluşturmaktadır. Ezginin en önemli işlevlerinden biri odaklamadır. [107]

Göndericinin konuşma süresince alıcının dikkatini çekmek istediği noktalarda ton değişikliği yapması durumunda odaklanma, çeşitli biçimlerde gerçekleşmektedir. Vurgulanmak istenen öğenin, baskın bir ses tonuyla verilmesinin öncesinde ve sonrasında verilen duraklar, vurguyu değiştirmektedir.

Sözlü iletişimde bulunanların seslerinin monotonluğu, yüksekliği, alçaklığı, tınısı, tonu, ritmi gibi özellikler, sözcüklerin anlamına katkıda bulunan öğelerdir. Tarafların birbirleri üzerinde yarattığı etki konusunda, söylenenlerle ilgili yorumlamada sesin taşıdığı nitelikler önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle sesin, tonunun, vurgusunun ve diğer özelliklerinin yerli yerinde kullanımının ikna edicilik üzerindeki etkisi yadsınamamaktadır. Konuşma sürecinde ses perdelerinde sürekli değişiklik meydana gelmektedir. Seslerin farklı farklı tonlarda çıkmasını sağlayan bu değişikliktir. Düşüncelerin ve duyguların dile getirilmesinde seslerin uyum içinde yükseltilip alçaltılması tonlama sayesinde gerçekleşmektedir. Tonlama, konuşmaya ahenk katmakta, tekdüzeliği önlemektedir. Dolayısıyla ses tonu, sözcükler için bir temel oluşturmaktadır.

[107] Günay, a.g.e., s. 228

Sözlü iletişim denilince aklımıza gelmesi gereken bir diğer şey, ses tonumuz olmalıdır. Konuşmaya şekli, ses tonumuz vermektedir. Ses tonumuzdaki ritimsellik (yükselme, alçalma, sesin titremesi, duygusal imgeler) konuşmaya karakter kazandırmaktadır. Dünyanın en etkili cümlesini kuruyor olsanız da bu cümleyi uygun, vurgulu bir ses tonu ile ortaya koyamıyorsak, cümle değerini gösterememektedir. Kaynağın ürettiği, hedefe aktarmayı istediği mesaj, açık, net ve uygun ses tonuyla iletilirse etkili olmaktadır.[108]

Konuştuğunuz sırada sesinizin yüksekliğini zaman zaman değiştirip tonlamalar kullanılmalı ve arada etkiyi artırıcı ustalıklı vurgulamalar yapılmalıdır. Sözel vurgu, ses tonumuzun kullandığımız sözcüklerden daha çok anlam ifade etmesini sağlamaktadır. Sözel vurgunun etkisi, yorumlar, sorular ve değerlendirmelerle artırıldığında, dilin ucundaki ikna gücünü maksimuma çıkarılmış olmaktadır.[109] Genellikle ses tonumuzla, bazen sesimizi yükseltip alçaltarak konunun ne kadar önemli olduğunu vurgularız. Konuşmanın belli yerlerinde dururuz. Karşımızdakine olayın önemini aktarıp aktaramadığımızı onun ses tonundan, heyecanından anlamaya çalışırız. Sözel iletişim sadece söylenen kelimeler değildir. Önemli olan 'ne söylediğiniz' değil 'nasıl söylediğiniz'dir. Konuşma tarzınız, söylenen kelimelerin anlamını rahatlıkla değiştirebilmektedir. Birçok duygu durumunda söyleyiş tarzınız anlamı ve algıyı değiştirmektedir.[110]

Konuşmada, sözcüklere, tümcelere anlam veren, canlılık katan ses tonu ve vurgular sesbilgisi ilke ve kurallarına göre düzenlenmektedir. Ses tonu, kaynağın duygulanım durumunu sözcüklere ve tümcelere yansıtmaktadır. Ses tonunun kesinliği, sertliği ya da yumuşaklığı, emir ya da soru temeli üzerine kurulmuş olan tümcelerin taşıdığı iletinin çözümünü ve anlamını değiştirmektedir. Ses tonu yanında konuşmada ve okumada sözcüklere ve tümcelere canlılık katan, renk veren ikinci bir ses öğesi vurgudur. Vurgu, sözcükleri oluşturan hecelerin birbirinden farklı biçimde seslendirilmesidir.[111]

---

[108] Ercan Kaşıkçı, **Yüreğini Bedenine Yansıt: İmaj-İletişim, Beden Dili**, İstanbul: Hayat Yayıncılık, 2006, s. 56
[109] Kevin Hogan ve James Speakman, a.g.e., s. 125
[110] Murat Toktamışoğlu ve Cengiz Alkış, **İnsan Tanıma Klavuzu**, 2.bs., İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri, 2005, s. 188
[111] Cem Çınlar, a.g.e., s. 212

Anlamı belirlemede önemli bir işlevi vardır vurgunun. Anlam ve duygu değişmelerini belirtmede vurgudan yararlanırız. Vurgu, cümle içerisindeki sözcüklerdeki kimi hecelerin başka sözcük ve hecelere göre dik, baskılı okunuşuna ve söylenişine denmektedir. Gerektiği zaman vurgu yapılmazsa ya da yanlış ve eksik yapılırsa sözün duygu değeri yitmektedir. Dinleyicinin dikkati uyanmamakta, anlamın kavranması güçleşmektedir. Cümle içerisinde anlamca önemli olan vurguyla belirtiriz. Cümlede sözcüklerin sıralanışını değiştirmeden de cümle vurgusuyla, cümleye değişik duygu ve anlam katabiliriz. Cümleyi oluşturan kimi sözcükler ve bu sözcüklerin kimi hecelerin vurgulanarak söylendiğinde anlam değişmeleri yapılabilmektedir.[112] Konuşma sürecinde, gönderimde bulunan için önemli olan kısmın ön plana çıkarılması, vurgu sayesinde gerçekleşebilmektedir. Gerektiğinde vurgu yapılmadığı ana tema kaçırılmakta, ilgi dağılmaktadır. Vurgu, dilin müziğine katkı sağlamaktadır.

Konuşma bir müziktir. Hep aynı notayı çalarsanız bir süre sonra bıktırırsınız. Notalar sürekli değişmeli ve bu değişim, size özel bir besteye dönüşmelidir. Önemli bir kelimeyi söylemeden önce ve sonra kısa duraklar oluştururuz. Sözden önce sözü sabırsızlıkla beklercesine bilinçli ve kontrollü susmanız dikkatleri gelecek kelimeyi beklemek üzere toparlanmasına, sözden sonra durmanız da söylediğiniz zihinlerde tekrarlanmasına yol açmaktadır. Duralamalardan hemen önceki heceler daha kesin ya da yükseltiyle söylendiklerinden, duralama onları etkilemiş olmaktadır.[113]

"Doğru sözcüğü söylemek etkili olabilir, ama hiçbir sözcük, zamanlaması doğru yapılmış bir susma kadar etkili olamaz !"[114]

3.2.3.2. Dili Oluşturan Birimler ve Kullanımlarının "Anlam"ı

Dil, tek tek kelimelerle konuşulmamakta, kelimeler dilin kurallarına uygun bir biçimde, bağlamından kopmadan sözdizimsel ilişkilerle tümceler oluşturmakta, oluşturulan bu yapılarla iletişim sağlanmaktadır.

---

[112] Emin Özdemir, **Güzel ve Etkili Konuşma Sanatı**, 9.bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004, s. 54

[113] Birol Vural**, Uygulama ve Örneklerle Toplum Önünde Etkili ve Başarılı Konuşma: Prezantasyon-Sunum,** 6.bs., İstanbul: Hayat Yayınları, 2006, s. 143

[114] Ian MacKay, **Soru Sorma Sanatı**, çev. Aksu Bora & Onur Cankoçak, 1.bs.,Ankara: İlkkaynak Kültür ve Sanat Ürünleri, 1997, s. 25

Kelimeler tek başlarına dilin yerine geçememektedir. Dilsel ifadeleri oluşturan anlamlı birimler, o ifadeleri anlamını sunmaktadır. Bu noktada sözcükler birbiriyle anlam ilişkisi içinde bulunmakta, birbirinden bağımsız olamamaktadır.

Anlam, bir sözcüğün kendi başına sahip olduğu bir oluşumdan ibaret değildir. Anlam, bir sözcüğün diğer sözcüklerle ve belki de cümlenin tamamıyla olan ilişkisinden ortaya çıkan bir oluşumdur. Bu nedenle bir sözcüğün, diğer sözcüklerden ve cümleden soyutlanmış anlamı aranmamalı, içerisinde bulunduğu cümle ile bir bütün olarak ele alınmalıdır.

Sözcükler söz'ün bütünü dışında bir anlam ifade etmezler, anlamlarını ancak söz'ün bütünü içerisinde kazanmaktadırlar. Tek sözcüğün de ancak söz'ün bütünü içerisine dâhil olduğu dizge içinde bir anlamı bulunmaktadır. Her sözcük ancak söz'ün bütünü içinde anlamlıdır. Anlam, sözcüğün kendisinde değil, içine dâhil olduğu sözün ve dizgenin bütünündedir. Bütünlük yoksa anlam da yoktur!

Kelimeler, bütünün dışında bir anlam ifade etmemekte, anlamlarını ancak bütünün içerisinden almaktadırlar. Tek bir sözcük de dâhil olduğu bütün içerisinde anlamlı olmaktadır. Dolayısıyla anlam, sözcüğün kendisinde değil, bağlı bulunduğu bütündedir. Bütünlük yoksa anlam da yok olmaktadır. Bir kelime bütünlüğünden koparıldığında, bütünün dışına itildiğinde anlamını yitirmektedir. Bu nedenle sözcük, kendi başına, bütünün dışında var olamamaktadır. Bütünü ise onu oluşturan sözcüklerin işlevleri tamamlamaktadır. Oluşan bütün, belli bir yapı sunmaktadır.

Birey, bir şeyi aktarmak için genellikle sözcükleri değil, tümceleri kullanmaktadır. Sözcüklerin ancak tümceler bağlamında anlamları olduğundan o tümcenin anlamını da onu oluşturan anlamlı parçaların bütünü sunmaktadır. Bunun yanı sıra bir cümlenin anlamlı öğelerinin, cümlenin içinde geçen sözcüklerle ve bu sözcüklerin dizilişi ile sınırlı olup olmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır.

Düzanlam ile yananlam, anlamlamanın iki temel ve karşıt türünü oluşturmaktadır. Anlamlama sürecinin ilk önemli uzantısı düzanlamdır. İlk anlamı düzanlamdır.

Belli bir grupta, iletişim sürecinin sağlıklı işleyebilmesi için topluluk üyelerinin ortak payda üzerinde, ortak kodlar çerçevesinde birleşmesi gerekir ki, bunu gerçekleştiren düzanlamdır. Anlamlandırırken grubun yaptığı ortak yorum, düzanlamı ortaya çıkarmaktadır. Düzanlam, kelimenin sözcük anlamına denk gelmektedir. Düzanlamda, bir sözcük, gerçek anlamıyla değil de zihin çağrışımlarıyla anlamlandırmaktadır. Anlamlama, alıcı tarafından fark edildiğinde gerçekleşmektedir. Bir cümleyi düzanlamıyla aktaran kişi, alıcının, kendisinde belli bir etki meydana getireceği yönelimini kavramasını sağlayarak o etkiyi meydana getirmeye yönelmekte ve söylediği sözcükleri düzanlamıyla kullanmaktadır. Sözcükler, her fırsatta düzanlamları ile bulunmamakta, aynı sözcük yananlamlılığı ve çok anlamlılığı içeren bir biçimde bulunmaktadır. Çok anlamlılık, aktarma sonucunda kelimelerin, düzanlamlarına yeni anlamlar ilave edilmesiyle oluşmaktadır. Bu yeni anlamlar aracılığıyla dil zenginlik kazanmaktadır.

Sözcüklerin yananlamları daha çok öznel ve bireysel bir nitelik taşımaktadır. Bu niteliği nedeniyle kullanıcısının duyguları, düşünceleri, değerleri, tutumları, o sözcüğün yananlamı üzerinde etkili olmaktadır. Diğer yandan yananlam oluşumunun toplumsal bir niteliği de bulunmaktadır. Yananlam kullanımında sözcüğün bağlı bulunduğu toplumun değerleri belirleyici olmaktadır. Düzanlam kullanımında ise toplumun paylaştığı ortak düşünceler, değerler üzerinden hareket edilmektedir.

Düzanlamsal kullanımda imaya yer bulunmamaktadır. Birey, düzanlam kullandığı gönderiminde anlatmak istediğini dolaysız bir biçimde sunmaktadır. Yananlamsal kullanımda ise gönderim direk birey ile buluşturulmaktadır. Düzanlam kullanımında ortak görüşler hakim olmakla birlikte alıcı, açık ve net bir gönderim sayesinde yorulmamaktadır.

Anlamın oluşumu, tıpkı cümlelerin kuruluşunda olduğu gibi yaratıcı bir yapı arzetmektedir. Günlük yaşamda çoğu zaman farkına varmadan uygulama alanı bulmaktadır. Anlamsal yapı bir diğeri ile birleştirilerek yeni anlamlar üretilmektedir. Böylece dilin sözdizim kapasitesi, anlamlar tarafından doldurulmakta ve kullanılmaktadır.

3.2.3.3. Dil Mühendisliği

Anlam, daha ilkçağda tanımlanmış ve betimlenmiştir. Sözbilimin önemli bir bölümü bu alanın incelemesine ayrılmıştır. Anlam değişimleri, deyiş yöntemlerini, "daha güzel, daha canlı, daha etkin konuşma yolları"nı oluşturmuştur. Dilsel değişiklikler, dili doğrudan doğruya etkilemiş, dizge içinde anlamın gerçekten değişmesine yol açmıştır.

Kelimelerin bir kere yaratılıp da belli bir anlamda yüklendikten sonra bu anlamı herhangi nedenle daraltıp genişletmeleri, bir düşünce alanından bir başkasına herhangi nedenle aktarılmaları, kısacası nasıl anlam değiştirmeleri sözkonusu olmaktadır. Semantiğin, yani anlambilimin incelediği konulardan birisi de budur. Kelimelerin biçim ya da kullanım değişiklikleri, anlam değişimine yardımcı etken olmaktadır [115]

Anlamlar, benzersiz olmaları nedeniyle her an değişebilmekte ancak yaşam hiçbir zaman anlamdan yoksun olamamaktadır.

İnsanların dinlediklerini anlamaları, anladıklarını söze dönüştürmeleri büyük ölçüde sözcüklerle gerçekleşen bir olgudur. Çünkü anlamanın da, anlatmanın da temel yapı taşıdır sözcükler. Düşünmeyi, duymayı boyutlandıran öğelerdir. Çözümleyip değerlendirmede de sık sık başvurulan birimlerden biridir. Birer kavram birimidir sözcükler. Kullanım alanına çıkması genellikle tümce içinde olmaktadır. Tek tek ya da yalın birimler biçiminde dilin akışına giren sözcükler de bazen birer tümce niteliğini taşmaktadır. Bu nedenle sözcük çalışmalarında çıkış noktası "kullanım"dır. Sözcüğün karşıladığı kavramı belirleyen, anlamını sınırlayan tümce içindeki yeridir, kullanımsal biçimidir. [116]

Her şey bizzat kelimelere değil, onları ne şekilde kullandığımıza dayanmaktadır.

---

[115] Guiraud, a.g.e., s. 53

[116] A. Fikret Işıkyakar, "Çeviri ve Anlam Öğretimi Üzerine Birkaç Uygulayım", **İzlem (Yabancı Dil Öğretimi Dergisi)**, Sayı: 1, Sayfa: 56-60, Ekim 1978, s. 17

4. İKNANIN DİLSEL GÜCÜNÜN BETİMLENMESİ

"Metin çözümlemesi" kuramsal bir temele dayanan bilişsel bir etkinliktir. İnsan bilimlerinde yöntemselliğin öneminin yoğun biçimde tartışılarak doruk noktasına ulaştığı altmışlı yıllardan başlayarak "metin çözümlemesi" alanında da birbirinden değişik yöntemler geliştirilmiş, kuramsal yaklaşımlar üzerinde yapılan uygulamalar metine yeni açılarda bakılabileceğini göstermiştir. Bu noktada birden çok yöntemle ulaşabileceğimiz metnin sunduğu anlam evrenlerini birbirinde farklı açılardan kucaklayabileceğimiz açıktır. Yöntemlerin çeşitliliği özel bir serüven olan alımlama sürecinin yabana atılmayacak bir süreç olduğunu göstermektedir. Bu kuramsal çeşitlilik içinden bir yaklaşımı benimseyerek metnin çözümlenmesine gitmek için kuşkusuz sözkonusu kuramsal yaklaşıma ilişkin bakışa sahip olmak gerekmektedir. Yönteme bağlı kalarak metnin çözümlenmesi, diğer yöntemlerin geçersiz hatta yok sayılması, hafife alınması anlamını asla taşımamaktadır. Bir yöntemin ışığında çözümlemeyi sürdürmek, bilimsel tutarlılık, bütünsellik ve yöntemin denetlenebilirliği gibi tümüyle nesnel ölçütlere uymak anlamına gelmektedir. Yer verdiğimiz yöntemin yapısalcılık kaynaklı, sürekli gelişerek güncelliğin yitirmeyen yaklaşım olması metine yapısalcılıktan farklı yaklaşan bilimsel yöntemleri yok saydığımız anlamına gelmemektedir.

Araştırmanın iki temel öğesi bulunmaktadır; metin ve yöntem. Yöntemin amacı açıktır: ister yapısal, ister ruhbilimsel, ister felsefi, ister toplumbilimsel olsun, araştırmacı, metine bir yöntem ışığında yaklaşmakta ve metinin barındırdığı anlam evrenlerini çözümlemektedir.

1960'lı yıllar insan bilimlerinde pilot bir bilim dalının, dilbilimin parladığı dönemdir. Bu süreci hazırlayan en temel olgu, İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'ün 1907-1911 yılları arasında Cenevre Üniversitesi'nde verdiği dilbilim derslerinin 1916'da yayımlanmasıdır. Ancak özellikle Fransa'da Genel Dilbilim Dersleri'nin dilbilimin ve ardında insan bilimlerinin temel kaynak yapıtına dönüşmesi için belli bir sürenin geçmesi, savaş yıllarının geride kalması gerekmiştir.

Metnin insan bilimlerinde kilometre taşı olmasındaki en önemli etmenlerden birincisi yöntem konusudur. 1960'lara doğru herhangi bir düzlemdeki öğeleri birbiriyle ilişkisiz olarak tek tek ve evrimleri açısından karşı çıkan bilginlerin kullanımında bir öğeler bütününü belirten yapı, tüm insan bilimlerinde etkisini derinden duyuran yapısalcılık akımının anahtar terimi olacaktır.

Saussure, dilbilimi tanımlarken, dilbilimin nesnesi olan "dil"i ve dil incelemesinin yöntemini tanımlamıştır. Dil incelemelerinde 19. yy.'dan miras kalan tarihsel yaklaşımın dillerin kökenbilimsel açıdan incelenmesine yöneldiğini ve tarihsel gelişimini konu aldığını oysa dilsel olguların eşsüremlilik içinde incelenmesiyle tutarlı bir bakışa ulaşabileceğini belirtmiştir.

Saussure öğretisinde anmamız gereken ikinci önemli yaklaşım dilbilimin inceleme nesnesi olan dilin bir yapı, bir dizge olarak ele alınması gerekliliğidir. Saussure, yapı kavramını açıklarken ünlü satranç tahtası benzetmesine başvurmuştur: Bir dil durumunda tıpkı satranç oyunundaki gibi "değerler dizgesi" sözkonusudur. Satranç tahtasındaki her taşın, değerini ötekilerle olan konumundan alması gibi her dilsel öğe değerini öteki öğelerle kurduğu ilişkiden almaktadır. Saussure'ün deyişiyle "dizge hep anlıktır; bir konumdan öbürüne değişir."[117] Böylece dil, kendisini oluşturan öğeleri, maddeselliğine göre değil, bu öğelerin biraraya gelerek aralarında bulunan ilişkilerden oluşmuş bir yapı olarak tanımlanmaktadır.

Saussure, dizge/öğe, dil/söz, ses/anlam, vb. gibi karşıtlıkları değerlendirerek dile ilişkin bilgilerimizi de dilsel olgulara bakışımızı da baştan sona yenilemektedir, araştırmaları daha ileri götürmemizi sağlayacak bir yöntemin temellerini atmaktadır.[118]

Gündelik söylemlerde "metin" yerine kullanılan ve aynı bağlamda yer alan söylem, anlatı gibi terimler de tanımlanmaya çalışılmaktadır. Kimi bağlamlarda birbirleri yerine kullanılmakla birlikte bu terimler arasında belirgin farklar bulunmaktadır ve bu bölümde bu kavramsal ayrılılar tartışılmaktadır.

[117] F.de Saussure, Genel Dilbilim Dersleri, çev. Berke Vardar, Multilingual, 1998, s. 137

[118] Tahsin Yücel, Yapısalcılık, YKY, 1999, s.26

4.1. Çözümleme Yöntemi ve Nesnesi

"Metin çözümlemesi" denildiğinde, başvurulan bilimsel yaklaşımlar yer almaktadır. Bu bilimsel yöntemlerin ortak noktası Fransa'da yapısalcılığın etkisiyle ortaya çıkmış olmasıdır. Metinlere uygulanan "söylem çözümlemesi", "anlatıbilim", "retorik", "biçembilim" gibi yaklaşımlar sonraki bölümün konusunu oluşturmaktadır. Bu noktada kendi ölçüleri içinde "metin" dediğimiz söylem türünün kendine özgü yapısını kavranmakta, imge ve anlam evrenlerine ulaşılmakta, birbirinden farklı yollar izlemekle birlikte anlamsallığın betimlenmesi amacında bilimsel yöntemlerin aktarılmasında bir katkıda bulunulmaktadır.

Çözümleme öncelikle metnin sınırları içinde kalmayı amaçlamaktadır. Bu yolla metnin anlam evrenine ulaşacaktır. Bu yaklaşım üç temel düşünceyle açıklanmaktadır. Bunlardan birincisi anlatının her şeyden önce dilsel öğelerden oluşan bir dizge olarak düşünülmesi, ikincisi anlatının dış dünya ile olan ilişkileriyle değil de iç düzenlenişi yani içyapısıyla ilgilenilmesi ve üçüncü olarak anlatının nasıl düzenlendiği, nasıl bir amaca yönelik olduğu ve nasıl işlediği sorularına yanıt aranması gerekliliğidir.[119] Bunun yanı sıra metnin herkesin kullandığı dilde varolan biçimleri kullanıyor olması metin çözümlemesinin niçin dilbilimsel temellere dayandığını açıklamaktadır.

"Metin" terimi, tanımlanması açısından karmaşık bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok kaynakta ve gündelik dilde metin sözcüğüyle söylem, anlatı gibi terimlerin aynı bağlamlarda hatta birbirlerinin yerine kullanıldığına tanık olmaktayız. Metin kavramının farklı yorumları, göstergebilimciler, dilbilimciler, anlatıbilimcilerin bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Örneğin, dilbilimci O. Ducrot, metin çözümlemesiyle dilbilim ilişkisini vurgulamakta ve anlambilimin gereksinim duyduğu gereci, metin çözümlemesinin sunduğunu belirtmektedir. Buna göre metin, dilbilimin bir gereci, bütüncesi gibi algılanabilmektedir.[120]

[119] A. Eziler Kıran - Z. Kıran, Yazınsal Okuma Süreçleri, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, 2003, s. 83

[120] O. Ducrot, Les mots du discours, Minuit, 1980, s.7

O. Ducrot ve T. Todorov'un Dil Bilimleri Sözlüğü'nde, metin, taşıdığı özelliklere göre tanımlanmaktadır. Metin kavramı, bir tümce olabilmekte, özerk ve kapalı yapısıyla tanımlanmaktadır. Metin bir dizge oluşturmaktadır. Ancak dilsel dizgeyle karıştırmamak gerekmekte olsa olsa dilsel dizgeyle ilişkilendirilebilmektedir. Öğelerin birbirleriyle yan yana bulunması ve benzerlikleri açısından Hjelmslev'in belirttiği gibi metin, yananlama dayalı bir dizgedir çünkü başka bir anlamlama dizgesine göre ikinci plandadır.[121]

Metnin üç boyutu bulunmaktadır. Bunlar sözel (salt dilsel öğeler bütünü olması), dizimsel (metinsel öğeler arasında ilişkiler bulunması), anlamsal (dizisel öğelerin içerdiği anlam) boyutlarıdır. Bu düzeylerin her biri kendine özgü sorunsalları kapsamaktadır ve metin çözümlemesinde her biri farklı bir incelemeye yönelmektedir. Sözel boyutun çözümlenmesi sözbilimi (retorik), dizimsel boyut, anlatıbilimi, anlamsal boyutta incelemeyi gerektirmektedir.

J.- M. Adam, "dilbilimciler, sözcük ya da tümcelerin birbirini herhangi bir biçimde izlemesinin zorunlu olarak bir metin oluşturmayacağını belirtirler" derken metinden söz edebilmek için çizgiselliğin değil, öğeler arasındaki ilişkinin önemini vurgulamaktadır. Ona göre, sözcelerin birbirini izlediği bir yapıyı metin olarak yorumlayabilmemiz için o bütünün birbirine bağlı öğelerden oluşmuş olması ve belli bir sonuca doğru ilerleyen bir düzeneği olması gerektiğini belirtmektedir.[122]

Metnin öznelerarası kullanımını ilgilendiren pragmatik boyutu ise içerdiği göndergeye göre sözcelem stratejileri ve kanıtlamaya yönelik bir amaçlılık barındırmaktadır. Öznenin sözcede yer alması, kendi bakış açısı, öteki öznelerin söz alması ve bakış açıları gibi "çokseslilik" adı altında toplanabilecek sözcelem olguları, metnin yapılanması ve son olarak metnin edimsel amaçlılığı yine metin olgusunun temel öğeleri olarak belirmektedir. Bir başka bilim adamı, D. Maingueneau da tıpkı söylem ya da sözcede olduğu gibi metin teriminin kullanım değerlerine dikkat çekmektedir.

---

[121] Nedret Tanyolaç Öztokat, Yazınsal Metin Çözümlemesinde Kuramsal Yaklaşımlar, Multılıngual, İstanbul, 2005, s. 22

[122] J.-M. Adam, Langue et litterature, Hachette, 1991, s. 5

Metnin özellikle sözce ile eşdeğer bulunduğunu, "belli bir bildirişim ortamında bir ya da birden çok sözceleyen özne tarafından sözlü olarak oluşturulmuş özerk dilsel dizi" olarak tanımlandığını belirten Maingueneau, metnin temel ölçütlerinin, tümceler arası tutarlılık, metnin söylenişindeki amaçlılık, yorumlanışındaki kabul edilebilirlik olduğunu saptamaktadır. Metinlerin anlamsal açıdan zengin ve karmaşık yapısını düşünecek olursak, metin ile söylemin birbirinden ayrıldığı açıktır.

A. Bouacha ve D. Bertrand metni, kendi işlevsel kuralları ve düzeneği olan bir bilgi nesnesi olarak tanımlamakta ve metin çözümleme sürecinin belli bir bildirişim durumunda yer alan anlamlı yapının oluşturulmasını sağlayan düzeneklerin incelenmesini kapsaması gereğini vurgulamaktadır. Bu durumda da metin çözümlemesi, sözceyle sözcelem yapılarının incelenmesini kapsayacaktır. Onlara göre metin, kaçınılmaz olarak söyleme benzemektedir. Çünkü sözbilimsel (retorik) kategorilere göre üst-dilsel kategorilere göre ya da metin türlerine göre üretilmiş olabilmektedir.

Metnin somut, deneyimlenebilir ve gözlemlenebilir özelliğini vurgulayan bir başka araştırmacı G.-E. Sarfati'dir. Metni, "Söylem çözümlemesinin nesnesi, sözlü bir konu oluşturan sözcelerin tutarlı ve bütüncül bir dizi olarak bir araya gelmesi" biçiminde tanımlamaktadır.

A. Kibedi-Varga, metnin her şeyden önce iletişimsel özelliğini vurgulamaktadır. Yazılı ya da sözlü olsun, metnin birinci işlevi bilgi aktarımını sağlamaktır. İşte bu açıdan dil araştırmacılarının ilgisini çekmektedir. "İletişim, metin düzeyinde incelenmelidir. Çünkü metin, insanlararası bir iletişim aracıdır." Ona göre, metnin çok açık anlaşılabilir ya da tamamlanmış olması diye bir zorunluluğu bulunmamaktadır. Çünkü temel yönelimi biraz çelişkilidir. "Hem her şeyi tam olarak söylemez, hem her şeyi fazla fazla söyler, bilgi üstüne bilgi içerir. Bazı şeyleri susarak geçiştirir, gölgede bırakır. Buna karşılık bazı şeyleri de bıkkınlık verene kadar yineler."[123]

[123] Nedret Tanyolaç Öztokat, a.g.e., s.24

Bir ya da birden çok yazar tarafından dile getirilen metin, tümcelerden oluşmuş tutarlı bir bütün olarak tanımlanabilmekte ve sınıflama yapılabilmektedir:

- Okuma amaçlı yazılı metinler: Bunlar sözlü değildir. Resmi metinler, gazeteler, duyurular, modern yazılı metinler, vb.
- Sözlü olarak okunması gereken yazılı metinler: Savunmalar, tiyatro metinleri, vb.
- İlk biçimiyle sözlü, sonra yazıya geçirilmiş metinler, destanlar, masallar, vb.
- Söylenmek üzere hazırlanmış sözlü metinler, bizim bu çalışmada ele aldığımız biçimiyle bir iletişim durumundaki karşılıklı konuşmalar, vb.[124]

A. Kibedi-Varga metnin "insanlararası iletişimde bir araç olduğunu" belirttikten sonra kuramsal açıdan metinden söz edebilmek için tutarlılık ölçütünün temel olduğunu, metnin belli tutarlılık ilkelerine göre bir araya gelen dilsel öğelerden oluştuğunu vurgulamaktadır.

M. Charles'a göre, metin, dokunulmaz değildir, dönüşümlerden oluşan ve sürekliliği olan bir zincirdir. Metnin varlığı onun tekil ve özgül niteliğiyle ilişkilidir. M. Charles, metni incelerken sözbilimden esinlenen bir yapı önermektedir. Böylece metnin sözbilimsel katmanları, anlatıcıların konumları, metnin yapısı çözümlemenin alanını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda M. Charles'ın sözbilimciyi yine bizim bu çalışmada ele aldığımız biçimiyle "başkalarının söylediğini çözümleyen bir araştırmacı" olarak nitelemesi bizi şaşırtmamaktadır.

J.-M. Schaeffer'a göre, metin denilen şey dizimsel ve anlamsal bir zincirdir. Yapıt ise bu özelliklerin yanı sıra "insanlararası bir iletişim ediminin sonucu belli bir ortamda, belli amaçlar doğrultusunda bir insanın başka bir insana yönelttiği bir iletidir." Söylemsel bir edimin sonucudur. Bir iletişim içermektedir.[125]

[124] a.g.e., s. 25

[125] a.g.e., s.26

Yapısalcı ilkeler doğrultusunda metni ele alan Y. Reuters'in metin tanımı, "anlatıbilimin temel nesnesi olan metin, özerk, sözel bir malzemedir." Bu tanımdan yola çıkan anlatıbilim ise, "metnin içinde yer alan düzeylerin çözümlenmesine dayanmaktadır, bunu yaparken de metnin dış dünya ile ilişkilerini, üretilme ve tüketilme koşullarını paranteze almaktadır."

D. Günay'ın dile getirdiği gibi bir metinde söz edebilmek için "dilsel öğelerden oluşmuş", kesitlenebilir, somut, elle tutulur bir varlığı olması gerekmektedir. Araştırması ise bu somut bütüne özel bir bakış içermektedir.[126]

Metin dediğimiz olguyu kavramamızı olanaklı kılacak tek bir tanımdan söz etmek olanaksızdır. Araştırmacıların metne bakış açılarının farklılığı, ele aldıkları nesneyi hangi yönden inceledikleriyle ilişkilidir. Kimi dilsel ve kültürel iletişim, kimi sözbilimsel, kimi biçimsel özellikler, kimi kökensel etkiler, kimi de yazınsal türler açısından bir tanım ve yaklaşım göstermektedir. Bunun yanı sıra ortak paydadan söz etmek olasıdır. Metnin "gözlemlenebilir" varlığıdır. Görülen, okuna, duyulan, sözlü, başı ve sonu olan belli bir tutarlılığa uygun biçimde bir araya gelmiş tümcelerden, paragraflardan oluşan, biçimi ve içeriği olan, amacıyla üretilmiş bir bütündür.

"Metin" sözcüğü, geçtiği birçok bağlamda "söylem" ile aynı ya da benzer anlamda kullanılmaktadır. F. Neveu, "söylem ve metin kavramları dilbilimsel çözümlerde, tutarlılık ve bağdaşıklık olgularının betimlenmesinde ya da türler sınıflanmaların hazırlanmasında neredeyse birbiriyle yarışır" demektedir.[127] Aslında metin kavramı gibi söylem de farklı kullanımları olan bir terimdir. En genel tanımını göz önüne alırsak, özellikle Saussure sonrası Avrupa dilbiliminin önemli inceleme alanlarından olan "söylem çözümlemesi"nin nesnesi olan "söylem", belirli durumda "kişilerarasında gerçekleşen dilsek bir etkinlik"tir. J. Dubois'nın Dilbilim Sözlüğü'nde şu saptama bulunmaktadır:

[126] V. Doğan Günay, Metin Bilgisi, Multılıngual, 2000, s. 35

[127] F. Neveu, Lexique, des notions linguistiques, Nathan, 2001, s.33

"Modern dilbilimsel anlamıyla söylem terimi tümcenin üstünde yer alan ve tümcelerin birbirleriyle zincirlenme kurallarına göre tanımlanan her tür sözce"ye verilen addır.[128]

Dilbilimin nesnesinin toplumsal nitelikli dil olarak tanımlanmasının ardından sıranın bu dili kullanan konuşucuya gelmesiyle Saussure kaynaklı "dil/söz" ayrımı geliştirilerek dilde öznellikten söz edilmeye başlanmıştır ve sözcelem kuramıyla dilbilimin "dil/söz" ikiliğine dayanan inceleme alanı genişlemiştir. "Sözcelem" bir söylemin üretilme biçimini ve koşullarını içeren bir terim olarak dilbilime ardından da göstergebilime yeni bir soluk getirmiştir.

Özne göstergebiliminin kurucusu J.-Cl. Coguet, Benveniste öğretisiyle ilgili olarak daha önceleri Prag Okulu'nun bazı temsilcilerinin 1930'larda sözcelemden söz ettiğine ancak bu kavramı tümcenin eylemine ilişkin bir terim olarak kullandıklarına dikkat çekerek "yapısalcı akımın ağırlıklı sözcelemi dışlamaya eğilim gösterdiğini, en azından bir süreliğine askıya aldığını" vurgulayarak modern anlamda sözcelem kavramını Benveniste'e borçlu olduğumuzu belirtmiştir.[129]

Benveniste'in yapıtı sözcelem kuramının Fransız dilbiliminde kapsamlı bir biçimde ele alınmasının en önemli örneğidir. Saussure öğretisinin yakın izleyicisi ve yapısal dilbilimin, sözbilimin özellikle de Greimas göstergebiliminin bilimsel temellerinin oluşturulmasında yapıtıyla önemli olan bir rol oynayan Danimarkalı dilbilimci L. Hjelmslev'de de dilin kullanımı olgusuna rastlamaktadır.

Dilbilimsel Denemeleri'nde yayımlanan 1943 tarihli "Dil ve söz" başlıklı yazısında Hjelmslev, "Saussure'ün büyük buluşunun dilin keşfi olduğunu ancak o dönemin dilbiliminin aslında yalnızca söz olgularıyla ilgilendiğini" belirterek yeni bir tanımlama önermektedir.

---

[128] J. Dubois ve diğerleri, Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage, Larousse, 1994, s.150

[129] J. –Cl. Coquet- S. Öztürk Kasar, Discours, semiotique et traduction, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, 2002, s. 43

Hjelmslev'e göre, dil olgusunun iç düzenekleri, saf bir biçim olan "şema" ve tözel bir biçim olan "norm" ve dilsel alışkanlıkların tümünü kapsayan "kulanım" ile tanımlanabilmektedir. Böylece Hjelmslev, dilin iki boyutu bulunduğuna, soyutlama düzeyi ve somutluklar düzeyine dikkat çekmektedir. Norm, soyutluklar; kullanım yani edim ise somutluklar düzeyinde yer almaktadır. Öte yandan kullanım hem bireysel bir edim hem de toplumsal nitelikli bir bütünü kapsamaktadır.[130] Böylece Saussure'cü "dil/söz" ikiliği, Hjelmslev'in glosematiğinde "şema/kullanım" ikiliğine dönüşmektedir.

Hjelmslev'in kuramının, "kullanım" kavramının, genel dizge olan dilin üstlenilmesi düşüncesini açık biçimde içerdiğini belirtilebilmektedir. Bununla birlikte dil dizgesinin konuşucu özneler tarafından üstlenilmesiyle söylem dediğimiz olgunun gerçekleşme sürecinin incelenmeye başlanması ve "dil/söz" ayrımının, yeni açılımlara olanak sağlayacak "dil/söylem" ayrımına dönüşmesi için Benveniste'in denemelerinin yayınlanması, okunması ve yorumlanması gerekmiştir.[131]

Söylem olgusuna ilk olarak dilbilimciler dikkat çekmiştir. Her ne kadar dilin temel işlevi, iletişim olarak tanımlanmışsa da bireyin edimi olmadan sözel bir etkinlik gerçekleşememektedir. Sözcelem durumunda özne, dilin içinde yer almakta, söylemini gerçekleştirmektedir. "Sözcelem, dilin söyleme dönüşümünü sağlayan bir etkinlik, bir üretim sürecidir. Sözce ise bir ürün olarak ortaya çıkan söz olgusudur.

Benveniste, sözcelem edimini, gerçekleştiği durumları ve gerçekleşirken kullanılan gereçleri incelemektedir. Sözcelem öznesi dil, konuşucuya kimi olanaklar sunmaktadır. Sözcelem sonrası dil, konuşan bireyin söylemine dönüşmektedir." Benveniste'in öğretisinde bulduğumuz söylem kavramı konuşucu öznenin konuştuğu özneyle arasında karşılıklı bir yapının varlığını göstermektedir. Bir başka deyişle söylem, dili kullanan bir konuşucunun iletişimsel bir amaçla dili kullanma, üstlenme edimidir.

[130] L. Hjelmslev, Essais linguistiques, Minuit, 1971, s. 78

[131] Nedret Tanyolaç Öztokat, a.g.e., s. 30

Benveniste göre, sözcelem sırasında "ben" konuşucuyu, "sen" ise dinleyiciyi göstermektedir. "Ben" ve "sen" göstermeleri "şimdi", "burada" göstermeleriyle de ilişkilidir. Bu ulamların dışında yer alan "o, orada, o zaman" gibi göstermeler ise söylem koşullarının dışında yer alan bir tarihselliğe sahip başka türlü sözceleri oluşturmaktadır. Kendi başımıza geleni anlattığımızda bile oluşturduğumuz sözce, başka bir zaman, başka bir yer ve üçüncü kişilerle ilgilidir. "Söylem", "ben"-"sen" arasındadır, "anlatı" ise "o"nu anlatmaktadır.

Benveniste'in geliştirdiği tanımlamalar, dil kuramlarının yanı sıra çözümlemelere de katkıda bulunmuş, "anlatı/söylem" karşıtlığının bir bakıma yasallaşmasını sağlamıştır. Bu karşıtlık, zaman kullanımlarındaki farklılıklarla ortaya çıkmaktadır.[132]

Anlatı, sözcelem zamanına göre geçmişle ilgili belli bir zamansallığı aktaran söylemdir. Bugün kabul edilen ve en yaygınlaşmış kullanımlara baktığımızda ise anlatı daha çok yazınsal çözümlemelerde karşımıza çıkan bir kavramken söylem, belli bir amaç doğrultusunda oluşan dilsel bir etkinlik biçiminde algılanmaktadır. Böylece söylem dediğimiz olgu, belli bir toplumsal grup içinde bir konuma sahip olması, kullandığı belli bir iletişim desteği olması, öteki söylemlerle arasında ilişki bulunması gibi temel ölçütlerle tanımlanmaktadır.[133]

Anlatının temel niteliği olan biçimsel açıdan olayların belli bir düzene göre biraraya gelmesi kadar içerik açısından bir durum değişikliği içermesi koşulu göstergebilimin de benimsediği bir ilke olmuş, çalışmalarda anlatının dizimsel boyutta bir değişim içeren temel yapısı vurgulanmıştır. Greimas'ın ilk önerdiği anlatı çözümlemesi modeli, Levi-Strauss'un söylem çözümlemelerinden esinlenmiştir. Onun söylensel anlatılarda saptadığı "anlamsal kategoriler" Greimas'ın anlatı şemalarını oluşturmasının temeli olmuştur. Greimas, bu işlevlerin çoğunun karşıtlıklara dayandığına dikkat çekmiş ve belirlenen ikili karşıtlıkları anlamsal bir kategorinin öğeleri olarak tanımlamıştır. Ardından ikili karşıtlıkların bağlanabileceği üst kategorileri saptamış ve anlamlamanın temel yapısına ulaşmıştır.

[132] E. Benveniste, Genel Dilbilim Dersleri, çev. E. Öztokat, YKY, 1995, s. 10

[133] G.-E Sarfati, Elements d'analyse du discours, Nathan, 1997, s. 16

Greimas göre, başlangıçta sunulan sorunun sonuç kısmında çözülmesi, içeriğin tersine çevrilmesi olarak kabul edilmektedir. Kişilerin değişen ve değişmeyen rollerini inceleyen bu durumu, bir dönüşüm dizisi olarak betimlemektedir.[134]

Anlatı, bir olayın yeniden sunumu olarak tanımlanmakta herhangi bir olayın anlatı durumuna gelmesi için bir kişi tarafından anlatılması, aktarılması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Böylece anlatının oluşabilmesi için bir yanda olay, diğer yanda da olayın aktarılması süreci gerekmektedir. Anlatı çözümlemesi de başlangıç durumu ile sonuç durumu arasındaki ilişkiyi ele almaktadır.

J. Courtes, kendimizi ve dünyayı anlamamızın ve algılamamızın temel koşullarını barındıran süreklilik/değişkenlik ekseninde bizi çevreleyen dünyaya bir "anlam" verdiğimizi söylemektedir. Hjelmslev'in deyişiyle bu, "içerik düzlemi"dir. Anlamsal boyutu gözönüne aldığımızda temel yapı, bir eksikliğin giderilmesi ya da tamamlanması sürecini kapsamaktadır. Bir anlatıyı tanımlayan en önemli ölçüt ise "önce" ile "sonra" arasında gerçekleşen ve olumsuzdan olumluya ya da olumludan olumsuza doğru giden dönüşümdür.[135]

A. Kibedi-Varga'ya göre bu tür incelemelerin kökenini iki temel kaynak oluşturmaktadır. Bunlardan birincisi "güzel söz söyleme sanatı", ikincisi de "anlatı"dır. Ona göre, söylemden daha eskil bir metin ulamı olan anlatı, karmaşık, inceltilmiş ve yapay bir bildirişim biçimidir ve temel işlevi gerçekliğe ilişkin "yaşanmışlık içeren bir deneyimi" aktarmaktır. Ayrıca söylem, kılgısal (pratik, uygulamalı) nitelikli göndermeler içerebilmektedir, oysa anlatıda niyetler gizli tutulabilmektedir. Söylem açıkça kişiye yöneliktir. J. Molino ve R. Lafhail-Molino anlatının dilsel bir etkinlik, bir düşüncenin yeniden sunumudur. Anlatıyı anlatı yapan koşul, bir dizi olayı ya da eylemi aktarmasıdır. Bireysel ya da toplumsal yaşantının her alanında karşımıza çıkmaktadır.[136]

---

[134] A.-J. Greimas, Kusur Üzerine, çev. A. Kıran, YKY, 1996, s. 172

[135] J. Courtes, Analyse Semiotique du discours, Hachette, 1991, s. 72

[136] A. Kıbedi-Varga, Discours, Pierre Mardaga, 1989, s. 65

"Sözce/sözcelem" ikilisi dilbilimde çözümlemelere aktarılmış diğer kavramlardır. Tümüyle dilbilime özgü olan "sözcelem kuramı", ilk olarak metin çözümlemesi alanında ardından 1980'lerde göstergebilimde kuramsal ve uygulamalı bir biçimde ele alınmıştır. İlk dönem çalışmalarını sözce boyutunda yoğunlaştıran gösterge bilimin 1980'de bakışını nesneden özneye, eylemden sürece çevirmesiyle incelemeler yeni bir canlılık kazanmıştır.

Sözce genel olarak bir sözcelem edimini sonucu ya da ürünü olarak tanımlanmaktadır. Belli bir iletişim durumunda gerçekleşmiş kısacık bir tümce, uzun bir paragraf, hatta metin de olabilmektedir. Önemli olan sözcenin uzunluğu değil, bir sözcelem etkinliğinin ürünü olmasıdır. Sözce metinde yer almaktadır, belirli bir amaçla sözceleyen bir özne tarafından üretilmektedir ve bir söylem türünü örneklemektedir. Bir diyalogda yer alan soru, bir paragraf betimleme sözce olarak tanımlanabilmektedir. Böylece dilbilimsel çözümlemelerde "sözce", "metin" ile eşdeğer gibi durmaktadır.[137]

J.-M. Adam "metin" ile "sözce"nin karıştırılmaması gerektiğini belirtmektedir. Çünkü metin, tanımla oluşturulmuş soyut bir nesne sözce ise sözlü bir varlığı olan gözlemlenebilir ve betimlenebilir bir metindir. Böylece her iki kavram ayrı sorunları ve kuramları ilgilendirmektedir. Metin, söylemden farklıdır. Çünkü söylem, toplumsal ya da ideolojik, dil dışı etkilerle belirlenmiş belli bir durumda üretilmiş somut bir nesnedir. E. Benveniste'in tanımladığı biçimiyle "sözcelem", bireysel bir kullanım edimiyle dilin işleyişe geçirilmesidir. Bu edim sırasında konuşucu gerçeklik düzeyinde dili üstlenen ve sahiplenen öznedir.[138]

1980'lerde göstergebilimciler, dilbilimsel sözcelem kuramlarından yola çıkarak göstergebilimsel bir sözcelem yaklaşımı geliştirmişlerdir. Buna göre sözcelem, özde dilsel, genelde de göstergesel bir süreçtir. Mantıksal olarak sözceye bağlıdır ve söylem içinde izleri gözlemlenebilmektedir. Sözcelemi belirleyen en önemli özellik, Greimas'ın da sıklıkla altını çizdiği "amaçlılık"tır.

---

[137] Nedret Tanyolaç Öztokat, a.g.e., s. 40

[138] J.-M. Adam, Les Textes: types et prototypes, Nathan, 1992, s. 15

Sözceleyen öznenin "niyeti" sözceye yansımaktadır, bu da onun dünyaya bakışını yansıtan bir amaçlılık içermektedir. Sözcelem süreci, sözcede yer alan verilerden yola çıkarak yeniden oluşturulabilir niteliğinden söz edilmektedir. Sözcede yer alan kişi, yer ve zaman belirten öğeler, öznellik belirten sıfatlar, mantıksal bağlaçlar, vb. dilsel öğeler metnin sözcelem boyutuna ulaşmamızı sağlamaktadır. Öte yandan J. Courtes'in de belirttiği gibi sözcelem yapısı anlatısal bir özellik sunmaktadır. Çünkü sözceleyen özne ile sözcelenen özne arasında bir sözcenin iletilmesi sözkonusudur. "Ben" ile "sen" arasında değiş-tokuşu olduğuna göre özellikle öznelerarası yapıcı, anlatıcı ve dinleyicinin üstlendiği çeşitli rolleri içermektedir. [139]

J. Fontanille, söylemi, sözcelem etkinliği olarak görmektedir. Söylem bir anlamlandırma sürecidir. Hem bir edim hem de özel ve somut bir durumda gerçekleşmiş bir sözcelemin bir ürünüdür. Metni ise söylemin anlamını dile getirmeye yarayan bir ya da birden çok boyutu olan bir yapıla olarak tanımlamaktadır. Böylece sözce, söylem ve metin anlamlama sürecinin birer parçası olmaktadır. Ancak ele alınma yöntemleri farklılık gösterebilmektedir.

Göstergebilimin, sözcelem kuramına ilk yer verdiği 1980'li yıllarda sözcelem, sözceden yola çıkılarak sözcede yer alan öznellik içeren öğelerin saptanmasıyla yeniden oluşturulabilmiş, söylem-üstü bir katman olarak kabul edilmiştir. Bu bilimsel çerçevede önce anlatıcılar, anlamlandırım sürecine katkıda bulunma biçimlerine göre yeni işlevlerle (gözlemci, bilgilendirici, izleyici, vb.) tanımlanmışlardır. Ardından sözcenin algılanmasında, sözcenin sunduğu veriler anlamlılığın betimlenmesinde temel öğeler olarak yeni bir yaklaşımla ele alınmaya başlanmıştır. Bugün sözcelem devingen yapısıyla ele alınmakta, öznenin öznelliğiyle belirdiği, "eylem halinde bir söylem"i yüklenen bir etkinlik olarak tanımlanmaktadır.[140]

[139] J. Courtes, a.g.e., s. 246

[140] J. Fontanille, La Semiotique litteraire, Essais de Methode, PUF, 1999, s. 16

Metin, anlatı, söylem, sözce kavramları yaygın olarak birbiri yerine kullanılmakla birlikte kuramsal olarak bakıldığında önemli ayrımlar içermektedir. Bilimsel bakış açısı bu ayrımları dikkate almak durumundadır. Alanların birbirini nasıl desteklediğini örneklemesi açısından ele aldığımız yaklaşım, dilbilim disiplinin karşılıklı etkileşimde bulunduğu disiplinlerce önemli bir olgudur.

Metnin anlamsal ve imgesel evreninin tüm bileşenleriyle ortaya konulmasını amaçlayan yöntemsel yaklaşımlarda belirleyici olan, metni nesne olarak ele alırken araştırmacının yöntemini de nesnel bilimsel temellere göre oturtmasıdır. Yapısalcılık, metnin öz niteliklerine dikkatleri çekmek gibi yeni bir bakış getirmektedir.[141]

Metin çözümlemesinde farklı yaklaşımlarla karşılaşılmaktadır. Metin çözümlemesi denildiğinde, bildirişim sürecinin karşılıklı etkileşime dayanan yapısını inceleyen disiplinler ilk akla gelen yaklaşımlardır. Bu doğrultuda "dilsel iletişim"in, toplumsal ve dilsel boyutları incelemenin alanını oluşturmaktadır. Fransa'da bu disiplin bu disiplin, daha çok dil araştırmalarının bir boyutudur ve dilbilim kökenlidir.

1960'larda M. Pecheux'nün çalışmalarının Saussure'ün ünlü dil/söz ayrımından yola çıkan Fransız Metin Çözümlemesi Okulu'nun temelini oluşturduğu bilinmektedir. Bu dönem çalışmaları daha çok hukuk söylemlerinin incelenmesiyle sınırlı kalmıştır. 1980'lerde bu akım daha geniş bir bütünceyi ele almaya başlamıştır. Bakış açısı, tümceleri üreten öznenin, sözce içinde yer alma biçimlerine çevrilmiştir. Böylece sözceleyen öznenin oluşturduğu sözceyle ilişkileri, çözümlemenin temelini oluşturmaktadır. Söylem çözümlemesi bunun dışında "söylemlerarası"lık olgusunu da incelemektedir. Söylemlerarasılık denildiğinde kimi araştırmacılar, bir söylemin başka söylemlerle kurduğu ilişkiyi betimlemeye, kimi araştırmacılar, bir söylem içinde "anlam" oluşturan söylem kalıplarının incelenmesine öncelik vermektedir.

[141] T. Yücel, Eleştirinin ABC'si, Simavi Yayınları, 1991, s. 75

Söylemi, bir sözcelem etkinliği olarak ele alan söylem çözümlemesi metni, bir söylem ediminin ürünü olarak tanımlamamızda önemli işlev üstlenmektedir. Öncelikle sözceleyen öznenin söylem olan sözceyle ilişkilerinin betimlenmesinde, bu üretilmiş sözcede öznellik izlerinin aydınlatılması ve anlamlandırılmasında metnin söylemsel bileşenlerinin tanımlanmasında önemli gereçler sağladığı bilinmektedir.

Maingueneau'nun bakışı, öncelikle sözcelem olgusuna yöneliktir. Her sözce, dilbilimcinin incelediği, doğal dillerin bir parçası olmadan önce tikel bir olayın, sözcelemin sonucudur. Bu edim bir sözceleyen, bir alıcı, özel bir zaman ve uzam gerektirmektedir. Bu, bütün sözcelem durumunu belirlemektedir. Dilbilimin konusu olan sözcelem olgusunun söylem çözümlemesi sözkonusu olduğunda sıradan bir söz alışverişi olarak algılanmaması gerektiğini belirtmektedir. Gerçekten de her söylem, konuşan ve onu dinleyerek yanıtlayan iki özne arasında bir sözcelem etkinliğinden kaynaklanmaktadır. Bu noktada söylemin çok özel bir sözcelem koşulu barındırdığı da dikkati çekmektedir. Benveniste'in sözcelem görüşüne bağlı olarak sözcelemi "bireysel bir edimde bulunma yoluyla dilin kullanılması" olarak tanımlayan Maingueneau, sözceyi bu dil edimin ürünü olarak tanımlamaktadır. Böylece sözce, dilsel, toplumsal, fiziksel, ruhsal bir dizi koşulun sonucunu oluşturmaktadır. Ancak dilbilimci için önemli olan bu bileşenlerin sözcede bıraktığı izlerdir.[142]

Dilde öznenin belirim koşullarını gösteren başlıca öğeler olan kişi, yer ve zaman belirtmeleri, sözcede öznenin izlerini bulmamızı sağlayan gereçler olarak tanımlanmaktadır. R. Jakobson, bunları shifter olarak adlandırmaktadır. Bu dilsel öğeler sayesinde konuşucu dili söylemleştirmektedir. Değeri tümüyle göndergesel olan shifter'ler, belli bir zaman ve yerde, sözcenin gerçekleştiği bağlam içinde anlamlı olmaktadır. Ancak örneğin, "ben" adılı, sözcelem durumunda belli bir zaman ve yerde "sen"e seslenen dilsel bir varlığı göstermektedir. Kişi ve gösterme bildiren adıl ve sıfatlar (bu, şu, ben, sen, vb.) ve dilbilgisi zamanları (şimdiki, geçmiş, gelecek zamanlar…) bir sözcenin oluşturulduğu sözcelem durumunu tanımamızı sağlayan öğelerdir.

[142] D. Maingueneau, Les termes cles de analyse du discours, Seuil, 1996, s. 50

Söylem araştırmacıları, sözcelem koşuluyla ilgili oalrak iki aşamalı çalışmaktadırlar: Öncelikle her sözcelem durumuna özgü gerçekleşmiş dilsel/söylemsel öğeleri saptamakta, ardından bu söylemsel özellik ve öğelerin dil dizgesi içinde hangi koşul ya da yasalara göre bir araya geldiğini bir başka deyişle dilin söyleme dönüşmesini "dönüşüm" kurallarını betimlerler. Parçalardan bütünü giden bir yönelim sözkonusudur. Sözcede yer alan birimlerin, dili kullanan öznenin ruhsal-bedensel etkinliğinin sonucu olduğu anımsanırsa söylem araştırmacılarının ilgisini çeken daha çok dilin söyleme dönüştürülmesi süreci olmaktadır.

Maingueneau'ya göre, sözce, bir sözcelem ürünüdür. "Ben" diye öznel varlığını kesinleyen bir anlatıcı-özne, "sen" diye tanımlayabileceğimiz bir başka özneye, alıcıya, sözceyi göndermektedir. Gerçekten de bir sözcelem durumu bulunmaktadır. Maingueneau, belli bir zaman ve yerde, "ben-sen" karşılaşmasının, kısaca sözcelem koşulunun tümüyle ayrı bir nitelik taşıdığını vurgulamaktadır. Sözce boyutu, öznelliğin belirdiği bir katman olarak çözümlendiğinde bizi sözcelem olgusuna götürmektedir. Tanığı olsun ya da olmasın aktarıcının bakışını çevirdiği her olgu, metnin sözcelem boyutunu bize duyurmaktadır. Bu açıdan bakıldığında vurgulamalar, betimlemeler, anlatı zamanının farklı biçimlerde kullanılması, atlamalar ya da geçiştirmeler, yeri geldiğinde başka tanıklıkları anlatı sürecine katma gibi birçok yöntem bize anlatıcının, sözceleyen özne olarak metin üstü bir boyutta, bilişsel boyutta üstlendiği işlevleri göstermektedir. Metnin edimsel boyutunda, anlatıcının "anlatmak" ile olayları "aktarmak" ile yükümlü bir özne olduğunu da anımsatmak gerekmektedir.[143]

Metin çözümlemesinde sözceleyen öznelerin etkinliği, öncelikli inceleme alanını oluşturmaktadır. Kişiler her söz aldıkları bağlamda bir edimde bulunmaktadırlar; sözü değiştirme, karşısındakine bir şeyi hissettirme, nazikçe tehdit etme, vb. amaçlarla özneler kurdukları söylemlerle kendi inançları arasında bir ayrım yaratmaktadırlar. Bunlar söylemsel stratejilerden başka bir şey değildir. Edimbilim, bu ayrımları, düşünce/söz farklılaşmalarını incelemektedir. Kararsızlıklar, sapmalar, vazgeçmeler, üstelemeler, vb. bizi özel bir sözcelem durumuna göndermektedir.

[143] Nedret Tanyolaç Öztokat, a.g.e., s. 51

Söylemin içerdiği "niyetlilik" iletişim ortamında bulunan öznelerce belirlenmektedir. Böylece bir anlatıda kişilerin bir içeriği sunmanın çok ötesinde işlevlerle donatıldıkları açıktır. Bu sözcelerin anlaşılması, yerinde değerlendirilmesi için de o sözcelem bağlamının bilinmesi, doğru saptanması gerekmektedir. Bu noktada bilişsel özne olarak sözcelem boyutunda üstlendiği işlevler önem kazanmaktadır.

Anlatının izleksel boyutuna dikkat çeken Adam'a göre, anlatıcı ve dinleyici arasında aktarımın gerçekleşmesi için iki tarafın algıladığı bir anlatı iletişimi olmalıdır. Devingen nitelikli iletişim, anlatının oluşmasında yer alan bir tür çıkış noktası oluşturmaktadır. Adam'ın anlatı olgusuna bakışında son aşama, sözcelem edimini ilgilendirmektedir. Anlatı, bir sözceleyen özne ile sözcelenen özne arasındaki etkileşim üzerinde kurulmaktadır. Sözcelem konusunda edimbilimsel bir yaklaşım benimseyen Adam, metnin işlevleri ve etkileri üzerinde durulması gerektiğini belirtmektedir. Anlatının yapısal özelliklerinin içine yerleştirdiği mantık çerçevesini betimlerken ise sözkonusu anlatının anlaşılma ve yorumlanma süreçlerini de gözönüne almaktadır. Adam, anlatının biçimsel çözümlemesiyle özne-anlatı arasındaki etkileşimi birleştirmektedir. Metnin biçimsel yapılarından yola çıkarak anlamın üretilme sürecine ulaşmaya çalışmaktadır. Biçimsel gözlemlerden içerik gözlemlerine geçerek metinde yer alan izleksel alanları oluşturan bileşenlere ulaşmayı amaçlamaktadır. Sözceyi oluşturan sözdizimi ve mantığın ötesinde anlamın belirmesi ya da kaybolması gibi süreçleri incelemektedir. Adam'ın anlatıbilimsel modelinde, özne/eylem ikilisinden kesin sonuçlara varılabileceği anlaşılmaktadır.[144]

Greimas, dilsel öğeyi, söylem boyutunda incelerken yapısal dilbilim yaklaşımına bağlı kalarak dilsel birimlerin, dil dizgesi içinde diğer birimlerle benzerlik ve farklılıklarına göre değerler üstlendiğini bir bütüne ilişkin temel anlam yapısının ancak ilişkiler ağı içinde betimleneceğini belirtmektedir; benzerlik, karşıtlık ya da çelişkinlik gösteren öğeler arasında anlam boyutunda kurulabilecek ortak paydayı "anlamsal eksen" olarak tanımlamaktadır.

[144] J.-M. Adam, Langue et Litterature, Hachette, 1991, s.161

Anlamlı öğelerin ancak anlam ekseni üzerinde birbirleriyle eklemleneceğini belirten Greimas, sesbilimsel betimleme modelinden esinlenerek "anlambirimcik çözümlemesi"ne, anlamlı birimlerin en küçük bileşenlerinin saptanmasına gitmektedir. Anlamlı birimlerin çekirdeğini oluşturan anlamsal ulamların ancak bir yapı içinde varolma koşulunu vurgulamaktadır.

Anlamlı birimlerin gerçekleşme düzeyi olan söylemde, her birimin değişik ulamlara bağlı olarak gerçekleştiğini belirten Greimas, her anlamlı birimin bir anlamsal çekirdeği bir de bağlamdan bağlam değişkenlik gösteren bağlamsal içeriğinin bulunduğunu belirtmektedir. Bu anlamlılık koşulu, anlam betimlemesinin ve çözümlemesinin temelini oluşturmaktadır.

Anlamın oluşum koşullarını, derin yapıda yer alan anlamlama sürecini inceleyen Greimas, anlatı yapılarının betimlemesine yer vermektedir. İlk olarak dilbilimsel "eyleyen" kavramını sorgulamaktadır. Her söylemin aktardığı olay örgüsü, bir öznenin, bir nesnenin ardından gerçekleştirdiği eylem ya da eylemler dizisi biçiminde özetlenebilmektedir. Böylece özne, eyleme geçen, eylemde bulunma koşullarını içermektedir. Eyleyenler, metin boyutunda ete kemiğe bürünmüş, görsel, işitsel, duygusal ya da tutkusal açıdan tanımlanabilir kimlikleriyle incelenmektedir. Bu incelemede anlam çözümlemesi ağırlık kazanmaktadır. Nesne dediğimiz öğe ise öznenin gözünde bir değere sahip, somut bir varlık olabileceği gibi soyut bir kavram, bir değer, bir amaç da olabilmektedir. Anlatı, öznenin, sözkonusu nesneye sahip olama ya da olmama sürecinde içinde bulunduğu koşulları aktarmaktadır. Özne-nesne ilişkisi, somut bir eksende yer almaktadır. Bu eksenin üstünde soyut bir düzlemde "gönderici" ve "alıcı" ekseni bulunmaktadır. Gönderici ve alıcı arasında isteme koşulu uyandıracak bir sözleşme bulunması gerekmektedir.

Gönderici, alıcıya nesne konusunda ilgi uyandıran bilgiyi vererek özellikle de istek uyandırarak onun özneye dönüşmesini ve nesnesinin ardına düşmesini sağlamakla yükümlü bulunmaktadır.[145]

[145] A.- J. Greimas, a.g.e., s. 21

Anlatıyı, ikili yapısı olan bir bütün olarak ele alan yaklaşımda, metinsel bütün, anlatının yüzeysel yapısını oluşturmaktadır. Yüzeysel yapının içerdiği anlamsal ulamlar ve bunlar arasındaki ilişkiler ise derin yapıyı oluşturmaktadır. Çözümleme yüzeysel yapıdan derin yapıya doğru giden bir yönde gerçekleşmektedir. Derin yapı çözümlemesinde, önce anlamlı en küçük birimler saptanmakta sonra bunlar arasındaki ilişkiler tanımlanmaktadır. Anlambirimcik çözümlemesi, anlamlamayı oluşturan en küçük birimleri saptanması işlemidir. En küçük anlamlı birimlerin elde edilmesi için sesbilimsel betimlemede başvurulan, değiştirim işlemi olmaktadır. Dolayısıyla anlam birimlerden oluşan dizim içinde bir öğenin bir diğeriyle değiştirilmesiyle anlam değişikliği gerçekleşmektedir.

"Anlam farklılıklardan oluşur" diyen yapısalcılığın temel ilkesine bağlı kalarak belli bir dizgisellik içinde anlatı çözümlemelerini, biçimsel ve anlamsal düzlemlerde derinleştiren Greimas, en verimli çözümlemelerini vermiştir.[146]

Öznenin, söyleme yansıyan varlığını inceleyen varlık göstergebilimi, öznenin duyumsayış ve algılamasının, söylemin anlamlama sürecinde üstlendiği işlevleri inceleyen, öznelliğin söylemde belirim koşullarını ve yerini, temeline yerleştiren bir çözümleme modeli önermektedir. Varlık kavramı, öznenin varoluşunu ilgilendiren alana ilişkin bir terim olarak önerilmekte, bir nesnenin, öznenin, varlık alanına girmesiyle ortaya çıkan anlamlılığı göstermektedir.

Özne-nesne ilişkisinde belirleyici olan değer, "değerin değeri" anlamına gelen değerlilik kavramı, bu kuramsal yaklaşımın temelinde yer almaktadır. Öznenin algılama sürecindeki dikkat akışı, değerliliklerin duyumsanmasıyla yönlenmektedir. Nesne ile öznenin ilişkisine kesintili bir tanımlama getiren eylem göstergebilimi, söylemi kuran öznenin, sözcelem sürecinde dünya ile onu anlatan söylem arasında bir tür aracılık yaptığını gözlemleyen yeni göstergebilime doğru yol almaktadır. Çünkü bedenin duyumsayışıyla ilgilenmek gerekmektedir.

[146] J. Courtes, a.g.e., s. 47

Eyleyen ve dönüşüm kavramları üzerine kurulu eylem göstergebilimi, anlam olgularını, durum kavramından bağımsız olarak ele almaktadır. Oysa bir amacın peşinde eylemde bulunan öznenin, bir bakış açısı bulunmaktadır. O zaman "durum" denilen kavram, koşullanan ve eylemde bulunan öznenin "ruh durumu"nu göstermektedir. Dış dünyanın durumları, onun ruh durumlarını etkilemektedir. Böylece özne-nesne ilişkisinde "duyumsayan beden" kavramı gündeme gelmektedir. Dünya deneyiminin içinde öznenin, yaşadığını anlamlandırması demek, bedenin aracılığıyla algılama ve duyumsayışlarını söylemleştirmesi anlamına gelmektedir.

Fontanill'e göre, öznelliğin belirdiği uzam, söylemdir. Özne bu söylem ile bir "bilgi"yi aktarmaktadır. "Bilgi" ise en azından bir "bilgilendirici" ve bir "gözlemleyici" öznenin bulunduğunu varsaymaktadır. Bilgi, gönderen (sözceleyen) ile alıcı (sözcelenen) arasında gidip gelen bir nesnedir. Bu bilgiyi paylaşan ya da özneler arası etkileşimin dikkate alınması gerekmektedir. Öznenin temel bilişsel işlevini gösteren "gözlemleyen özne" kavramı daha çok anlatıcıda odaklanan aktarma işlevlerinin yeniden tanımlanmasına yol açmaktadır. Öznelliği tanımlayan bilişsel işlemleri (gözlem, bilgilendirme, gizleme, odaklama, vb.) ya da duygu/tutkusal kimliği kavramak için bireyi, sözceleyen özne olarak ele almak gerekmektedir. Özneyi araştırmanın temelini koyan ve bu son dönem çalışmalarına baktığımızda şimdilik varılan son noktayı J. Fontanille özetlemektedir. Greimas sonrası dönemde kuramın gelişmesinde "beden" öğesinin işlevlerini derinleştiren Fontanille, göstergebilimsel çözümlemenin amacının artık "söylem göstergebilimi"nin konusu olduğunu kesinlemektedir.[147]

Göstergebilimin söylemin sözcelem boyutuna yönelmek için 1980'leri beklemesinin bir nedeni yapısalcığın, bilimsel düşüncenin dışında olduğu gerekçesiyle dışladığı öznel izlenim, içebakış, sezgisel psikoloji, vb. konulara kuşkucu yaklaşımın olduğunu belirten Fontanille, işte bu nedenlerle göstergebilimin heyecan ve tutkuları, algılama ve algılamanın anlamlama sürecindeki rolünü, duyumsanan dünya ile ilişkilerinin ve fenomenoloji ile uzlaşmayı keşfetmek için belli bir zamanın geçmesi gerektiğini savunmaktadır.

[147] J. Fontanille, C. Zilberberg, Tension et signification, Mardaga, 1998, s. 15

Bugün sözcelem, artık söylem içinde özneden yansıyan tutku ve heyecanları da kapsayan özneler arası etkileşimle biçimlenen devingen bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Böylece derin ya da yüzeysel yapı incelemeleri yerlerini duyumsanan dünyaya, bu dünyada yer alan eylemlere ve bu eylemlerin algılanışına bırakmaktadır. Böylece söylem, göstergebilimin hem keşif alanı hem de bilimsel tasarısının nesnesi olmaktadır.

Bugün göstergebilimin nesnesi olan söylem, duyumsanabilir ile anlaşılabilir olanın birbirine eklemlendiği bir uzamdır. "Anlam", duyumsanabilir bir deneyim amacıyla "söylem"e dönüşmektedir. Böylece incelemenin görevi, duyumsanabilir olanın, anlaşılabilir olana dönüşme sürecini aydınlatmaktır. Bugün göstergebilimin, yanlızca iletişim bağlamında değil çok daha genel anlamlama kuramı içinde yer aldığı bir gerçektir. Birey, yalnızca söylemin göndergelerinin saptanmasına yönelik bir araç değil, aynı zamanda söylemin amacını saptayan, söylemin duygusal ve tutkusal bileşenlerini kuran, söylemin enerjisini belirleyen bir öğedir. Böylece algılama ve anlam olguları arasındaki ilişki, farklı bilimsel kuramlar ışığında ele alınmasıyla bugün göstergebilime yeni gereçler sunmaktadır. Son dönem göstergebilimin yönelişinde ise retoriğin önem kazandığını belirten Bertrand, dilin belirli amaçlara göre kullanılmasını inceleyen retoriğin, etkili söylem oluşturulmasındaki stratejilerle ilgilenmesini desteklemektedir. Eğer retorik, öznenin kendi söylemiyle ilişkisi üzerine kuruluysa Bertrand'a göre, retorik, bir yandan söyleme ilişkin sorunsalların, inandırıcılık, belirsizlik, tartışılırlık gibi sözün gerçekliğinin geçerli olmasını etkileyen ve yorumlara açılan konularla ilgilenmektedir. Bir yandan da özneler arasında mesafenin çözülmesi sorunuyla ilgilenmektedir. İşte tam bu noktada göstergebilim ve retorik birbiriyle buluşmaktadır.[148]

Retoriğin yeniden doğuşunda (1960'larda) dilbilimcilerin payı büyüktür. Retoriğin, elocutio bölümü, biçem ve anlam ilişkisini içerdiğinden doğrudan göstergebilimin; actio, söz ile edimin buluşması olduğundan dilbilimin; örtülü ya da ironik söylemler dilbilimin ve göstergebilimin alanına girmektedir.

[148] Nedret Tantolaç Öztokat, a.g.e., s. 100

Güzel ve etkili konuşmanın amacı, söylem yoluyla karşıdaki kişiyi etkilemek, inandırmak, kendi yanına çekmektir. Reboul'a göre sözle etkileme olgusu, aslında sözün ortaya çıkmasıyla eşzamanlıdır.

Jakobson, Genel dilbilim Denemeleri'nde söylemin estetik özelliklerinin betimlenmesi olgusunu gündeme getirmektedir. Ona göre, dilin işleyişi, bir seçme işlevi ve bir birleştirme işlevinin biraraya gelmesiyle gerçekleşmektedir. Seçme işlevi, birbirine benzeyen öğeler arasında işlem yapmakta, birleştirme işlevi de birbirine benzemeyen öğelerin (bir belirteç ile bir adın) yan yana gelme koşullarını düzenlemektedir. İletişim sırasında konuşucu, sözcükleri seçmekte ve tümce halinde bunları biraraya getirmektedir.

Retorik ve dil konularındaki düşünceleriyle yeni retoriğin tanımlanmasında önemli rol oynayan Barthes'e göre, eski ya da yani olsun retorik, bilginin aktarılma tekniklerinden başka bir şey değildir. Karşımızdakinin kendisini anladığımızı, anlamasını amaçladığımız ölçüde iletişim ile ilgilidir. Retorik, sıradan olanı, değişik biçimde sunma sanatıdır.

Yeni retoriğin çizgisinde, bilimsel bir dalın tanımlanmasında Jakobson kadar Todorov'un da önemli rolü olmuştur. Jakobson'un 1963 tarihli Dilbilim Denemeleri'nin ardından Todorov'un 1965 tarihli "Yazın Kuramı" da metin için önerdiği görüş ve ilkeleri Fransız düşüncesiyle tanıştırarak metinbilimin oluşumunda ve çözümlenmesi üzerinde etkili olmuştur.

4.1.1. Çözümleme Yöntemi [149]

Todorov, metinde üç önemli öğe saptamaktadır. Anlatının içeriğini oluşturan *anlamsal* nitelik, anlatıyı oluşturan öğelerin biraraya gelme biçim ve koşullarını içeren *dizimsel* nitelik ve anlatının tümce boyutunu içeren *sözel* nitelik. Ona göre, anlatının temelinde bir eylemin, bir insan tarafından gerçekleştirilmesi koşulu yatmaktadır. Birçok anlatısal önermenin biraraya gelmesiyle bir sekans oluşmaktadır. Bu sekansı oluşturan önermeler arasında ilişkiler bulunmaktadır. Bu ilişkilerin en basiti, olayların içinde yer aldığı zaman bileşenidir. Olaylar arasındaki birbirini varsayma, birbirini içerme türünden ilişkilere Todorov, mantıksal ilişkiler adını vermektedir. Üçüncü tür ise uzamsal ilişkileri kapsamaktadır. İki önerme, belli bir benzerlik sonucu yan yana geldiğinde uzamsal ilişki sözkonusu olmaktadır. Bu ilişkiler, bir anlatı içinde her zaman farklı farklı ölçülerde bulunmakta ve belli bir düzen içinde yer almaktadır. Birbirini izleyen tümcelerin bir bütün olması için öncelikle metinsel bir tutarlılık gerekmektedir. Sözdizimsel ve anlamsal niteliğini yanısıra metinsel tutarlılık bir mantık ilişkisi içermektedir. Anlatıcının/dinleyicinin, sözcükler ya da tümceler arasında anlamsal ilişkiler kurmakla yükümlü olduğu varsayılmaktadır. Böylece metin tutarlılığı dediğimiz kavram, anlatıcı/dinleyiciye ilişkin iki sürecin birbirini gerektirmesi ilkesine dayanmaktadır. Her anlatının oluşmasında yer alan amacın kodlanması ve ardından çözümlenmesi gerekmektedir.[150]

Metni öncelikle nihai ve tek nesne gibi görmektedir. Bu yaklaşım, yorumlama olarak adlandırılmaktadır. Kimi zaman yorum, metin açıklaması, çözümleme olarak da adlandırılan yorumlamanın amacı, bizim burada ona atfettiğimiz anlam itibariyle incelenen metnin anlamını adlandırmaktır. Bu amaç (metnin kendisini konuşturmak), tek başına yorumlamanın idealini de tanımlamaktadır.[151]

---

[149] Tzvetan Todorov, Poetikaya Giriş, çev. Kaya Şahin, Metis Yayınları, İlk Basım, İstanbul, Ekim 2001

[150] a.g.e. s. 64

[151] a.g.e. s. 106

Todorov, metnin üç yönünü ya da üç "görünüş"ünü ayrıştırmaktadır: Anlambilimsel (semantique) görünüş, sözel (verbal) görünüş ve sözdizimsel (syntaxique) görünüş. İlki metinde anlamlama ve simgeleme işlemlerinin gerçekleştiği düzeye aittir. İkincisi, sözel bildirilerin sunuluş tarzıyla ilgilidir ve "kip", "zaman", "görüş açısı", "ses" gibi olguları kapsamaktadır.

Metinde gözlemleyeceğimiz sayısız ilişkiler öncelikle ikiye ayrılmaktadır. Metindeki öğeler arasında hâlihazırdaki ilişkiler, hazır bulunan ve bulunmayan öğeler arasındaki gıyabi ilişkiler. Bu ilişkilerin işlevleri kadar doğaları da farklıdır. Metinde hazır bulunmayan fakat belli bir dönemin alıcısının ortak hafızasında o denli yer etmiş öğeler vardır ki neredeyse bir hâlihazırda ilişki ile karşı karşıyayızdır. Bu durumun tam tersine yeterli uzunlukta olan bir metnin parçaları arasında öyle bir mesafe olabilir ki bu parçalar arasındaki ilişki gıyabi ilişkiden farklı değildir. Metindeki gıyabi ilişkiler, bir anlam ve simgeleme ilişkisidir. Şu veya bu gösteren, şu veya bu gösterileni göstermekte, şu veya bu olgu, başka bir olguyu çağrıştırmakta, şu veya bu olay, bir düşünceyi simgelemekte, bir başkası belli bir psikolojiyi resmetmektedir. Hâlihazırdaki ilişkiler ise biçimlendirme inşa etme ilişkileridir. Bu bağlamda bir çağrışım değil bir nedensellik sayesinde olgular birbirine bağlanmaktadır. Sözcükler bir gösteren ilişkisi içinde biraraya gelmektedir. Bu karşıtlığa çeşitli isimler verilmektedir. Dilbilimde dizimsel (halihazırda) ve paradigmatik (gıyabi) ilişkilerden veya daha genel olarak dile ait sözdizimsel ve anlambilimsel görünüşlerden söz edilmektedir. Burada hammadde olarak önceden var olan bir sistem olan dil kullanılmaktadır. Böylece metnin sözel mi sözdizimsel mi yoksa anlambilimsel yönüyle mi ilgili olduğuna bakılarak çözümlemenin sorunları üç bölümde toplanabilmektedir. Farklı isimler taşısa ve ayrıntıları itibarıyla farklı görüş açılarına göre tanımlansa da bu ayrım bizim çalışma alanımızda da mevcuttur.

Eskilerin güzel söz söyleme sanatı kendi alanını elocutio (sözel), dispositio (sözdizimsel) ve inventio (anlambilimsel) olarak üzere üçe ayırmaktaydı. Günümüzün dilbilim teorisinde de *sesbilim, sözdizim ve anlambilim* birbirinden ayrılmaktadır.

Anlambilimsel görünüş ; Metinde bütün yorumlamaların öne çıktığı kapsamdır. Dolayısıyla en fazla ele alınan görünüş budur. İlgilenilen şey, anlamın doğuşunun genel koşulları değil, metnin anlamıdır. Metin, öncelikle nihai ve tek nesne gibi ele alınmaktadır. Bu yaklaşım, yorumlama olarak adlandırılmaktadır. Kimi zaman, yorum, metin açıklaması, çözümleme olarak da adlandırılan yorumlamanın amacı, bizim burada ona atfettiğimiz anlam itibariyle incelenen metnin anlamını adlandırmaktır. Bu amaç (metnin kendisini konuşturmak), tek başına yorumlamanın idealini de tanımlamaktadır.

Çağdaş dilbilimin izinden giderek iki anlambilimsel tür olan biçimseli ve tözeli birbirinden ayırmak gerekmektedir. "Bir metin nasıl gösterir/anlamlandırır ve bir metin ne gösterir/ne anlama gelir." Dilbilimsel anlambilimin çalışmalarının merkezinde bu olguları birincisi yer almaktadır. Ancak dilbilimsel yaklaşımda iki sınırlama bulunmaktadır. Bir yandan yananlam ile dilin oyun amaçlı kullanımıyla ilgili sınırlar bir kenara bırakılarak en katı anlamıyla "anlamlandırma/gösterme" ile ilgilenilebilmektedir. Öte yandan temel dilbilimsel birim olan tümcenin sınırlarının ötesine geçilmemektedir.

Biçimsel anlambilimin iki yönü, söylemin çözümlemesi açısından son derece önem arz etmektedir. Bu iki yön uzun zamandan beri uzmanların ilgisini çekmektedir. Asıl ya da düz anlamın dışında kalan anlamların incelenmesi geleneksel olarak retoriğin bir parçasını oluşturmaktaydı.

Bugün birincil ve ikincil anlamlar arasındaki etkileşim basit bir ikame değildir. Özel nitelikleri üzerine yeni yeni çalışmaya başladığımız bir özgül ilişki oluşturmaktadır. Ancak bir gösterenin bir gösterilene atıfta bulunduğu gösterme süreci ile bir ilk gösterilenin başka bir gösterileni simgelediği simgeleme süreci birbirinden ayrılmaktadır. Gösterme eylemi, söz dağarcığında, sözcükleri paradigmaları içinde gerçekleşmektedir. Simgeleme ise söylemde (dizimde) gerçekleşmektedir. Tümceden daha geniş parçaların simgesel özellikleri için simgeselliğin metin içi olup olmadığına dikkat etmek gerekmektedir. Metin içi simgesellik durumunda metnin bir parçası başka bir parçasına işaret edebilmektedir. Bir karaktere, eylemleriyle veya betimsel ayrıntılarla karakter kazandırılabilmektedir.

Kolayca tespit edilebilen ve bir bağlamı nitelemeyi sağlayan bir kategori, bağlamın "somut" veya "soyut" doğasıdır. Bu sürekliliğin bir ucunda özneleri itibariyle tekil, maddi ve süreksiz bir varlığa işaret eden tümceler bulunmaktadır. Öteki uçta ise her tür mekânsal ve zamansal göndermeden bağımsız olarak bir hakikat ifade eden genel düşünceler durmaktadır. Bu iki uç arasında dile getirilen nesnenin az ya da çok soyut olmasına göre değişen sayısız geçiş durumu bulunmaktadır. Alıcı içgüdüsel olarak söylemin bu niteliğine her zaman bir tepki vermektedir. Ancak onu farklı şekillerde değerlendirmektedir.

Soyut bir düşünce metindeki düğümün bütünü tarafından resmedilmektedir. İkinci bir metin çözümlemesi, çeşitli yorumlamalar veya soyut kurallar tarafından sınırlandırılmaktadır. Anlamların karşılıklı etkileşimiyle ilgili olgulara rastlanabilmektedir. Metnin bilinmesi için gerekli olan koşullardan biri bu çeşitliliğin tanınması ve bunu ardından gerçek bir tipolojinin oluşturulmasıdır.

Birincisi kadar iyi bilinen ancak daha sınırlayıcı olan ikinci kategori, retorik betilerin varlığı tarafından belirlenmektedir. Bu, söylemin betilik derecesidir. Fakat beti nedir? Beti, sözcüklerin belli bir şekilde dizilmesinden, adlandırabileceğimiz ve betimleyebileceğimiz bir dizimden başka bir şey değildir. Eğer iki sözcük arasında bir özdeşlik, bir karşıtlık, bir derecelenme varsa burada bir beti bulunmaktadır. Aynı an ve yerde varolan iki veya ikiden fazla sözcük arasındaki ilişki bir beti haline gelebilmektedir. Bu sadece söylemin alıcısı, betiyi algıladığı anda gerçekleşmektedir.

Algılama, zihnimizde duran bazı şemalara başvurarak ya da bazı sözel ilişkilerin ortaya çıkarılması konusunda özel bir çaba gösterilmesi yoluyla gerçekleşmektedir. Sözcükler, düşüncesel bir cismin basit bir kılıfı olarak kabul edilmektedir. Peirce bu kılıftan tamamen kurtulmanın hiçbir zaman mümkün olmadığını ancak onu daha saydam olan bir başkasıyla değiştirebileceğimizi belirtmektedir. Dil tamamen ortadan kalkmamakta, saf bir gösterme aracısı haline gelememektedir.

Dilin içindeki farklı bağlamları saptamaya yarayan kategorilerden biri önceki bir söyleme yapılmış bir göndermenin bulunması veya bulunmamasıdır. Kendisi de ancak bir sınır olarak düşünülebilecek bu söylem önceki konuşma biçimlerini çağrıştırmıyorsa tekdeğerli, bu konuşma biçimlerini açık veya örtük bir biçimde çağrıştırıyorsa çokdeğerli olarak adlandırılabilmektedir. Çokdeğerli bir söylemde yer alan sözcükler bizi iki doğrultuya göndermektedir. Bu ise söylemi, şu veya bu doğrultudan mahkûm bırakmak, onu anlamamak anlamına gelmektedir.

Dil kullanan her topluluğun mensupları, başkalarının değerlendirmeleri ve yönelimlerinden bağımsız, yansız dilbilimsel sözcükler değil, başka seslerle dolu sözcükler bulmaktadırlar. Bunları başkalarının sesi aracılığıyla başkalarının sesiyle dolmuş bir şekilde edinmektedirler. Kendi bağlamından gelen her bir sözcük aslında bir başkasının yorumuyla belirlenmiş farklı bir bağlamdan kaynaklanmaktadır. Düşünceleri, çoktan işgal edilmiş sözcüklerle karşılaşmaktadırlar. Bireyin söyleminin içinde başkalarının sesleri bulunmaktadır ve bu söylem bir anda "çokdeğerli" hale gelmektedir. Bu, belli bir biçem, belli bir tikel gelenek, sözcükler veya yöntemlerin belli bir kullanımıdır. Kullanılan klişeler, tematik veya anlatısal olabileceği gibi üslupsal da olabilmektedir. Bunlar bir metnin anlamının oluşturulmasında belirleyici rol oynamaktadır. Modern üslûpbilimin kurucusu Charles Bally, bu tür olguları, ortam yoluyla çağrıştırma etiketleri olarak tanımlamakta ancak bunları konuşma dili içinde betimlemektedir.

Sözel bağlamların çeşitliliğini nitelemek için ele alacağımız son nitelik Benveniste'nin izinde giderek dilin "öznelliği"dir. Bu öznellik genelde dilin nesnelliği ile karşı karşıya getirilmektedir.

Her ifade kendi sözcelenmesinin, kendisini üreten zamansal ve kişisel edimin izlerini taşımaktadır. Fakat bu izlerin yoğunluğu çok ya da az olabilmektedir. Bilebildiğimiz tek şey betimlenen edimin, betimleme ediminden önce gerçekleşmiş olduğudur. Burada iki önemli dizi saptanabilmektedir. Birincisi, konuşmacıların kimlikleri ve söz ediminin mekansal-zamansal koordinatlarıyla ilgili bilgilerdir ki bunlar genelde özel biçimbirimler (zamirler ya da fiil çekim ekleri) aracılığıyla aktarılmaktadır.

İkincisi, konuşan ya da dinleyen kişinin, söylem veya söylemin nezdindeki tavrı hakkında bilgilerdir. (söylem nesnesi burada bir anlambirimcik yani diğer sözcüklerin anlamlarının bir görünüşüdür) Sözceleme süreci tam da bu sayede bütün sözel önermelere nüfuz etmektedir. Her tümce, onu dillendiren kişinin niteliklerine dair bir bilgi taşımaktadır. Örneğin, "Bu kitap güzeldir" diyen kişi, bunu diyerek bir değer yargısında bulunmuş olmakta ve böylece sözce ile onun göndergesi arasına girmiş olmaktadır. Fakat "Bu ağaç büyüktür" diyen bir kişi, daha örtük olmakla birlikte aynı türden yargıda bulunmakta ve bize örneğin, ülkesinin bitki örtüsü hakkında bilgi verebilmektedir.

Her tümcede, değişen derecelerde sıralanan bir değerlendirme bulunmaktadır. Bu durumda da "değerlendirmeci" bir söylem ile sözün diğer bağlamlarını karşı karşıya getirebilmemizi sağlamaktadır. Bu öznel bağlam içinde daha katı şekilde belirlenmiş özellikler taşıyan birkaç sınıf tespit edilmektedir. Bunların en bilineni duygulanımsal (veya dışavurumsal) söylemdir. Bu bağlam dair klasik nitelikteki çalışma, Charles Bally tarafından gerçekleştirilmiştir. O günden bu yana adı geçen söylemin sessel, dilbilgisel ve sözcüksel özellikler aracılığıyla ortaya konulduğu biçimleri saptayan çok sayıda çalışma yapılmıştır.

"Yürüyordu, yürürken de yüzündeki gülümsemesi siliniyordu, koyu renkli bir bulut güneşi yavaş yavaş kapatıyor, Trinity College'ın zaten kasvetli olan duvarını karartıyordu. Tramvaylar karşılaşıyor, gidip geliyor, çanlarını çalışıyorlardı. Yararsız sözcükler, işler de aynı şekilde günden güne akıp gidiyor: gelip giden polis devriyeleri; gelip giden tramvaylar. Aptalca şeylerle vakit geçiren şu iki sersem. Eşek cennetine yollanan Dignam."

Sözcenin ilk tümcesi nesnel bir söyleme aitmiş gibi durmaktadır. Ancak "kasvetli" diye düşünen Bloom'un kendisi midir yoksa anlatıcı mı, bunu böyle olduğunu söylemektedir.? Sonraki tümceler, "yararsız sözcükler" deyişinden sonraki bölüm, belli bir kopuşa yol açmaksızın sözceleme sürecini (sözdizimini) belirgin kılmaktadır. Düşünen Bloom'dur. Düşüncesi bir "iç monolog" üzerinden sunulmaktadır.

İç monolog, duygulanımsal veya değerlendirimsel söylemlerin pek çok niteliğini, isim tümcelerini eksiltili deyişleri, şimdiki zamanı tümcedeki sözcüklerin sıralarının değiştirilmesini biraraya getiren bir biçimdir. Yapılan sıralamanın amacı, bu bağlamların çeşitliliği hakkında bir resim sunmaktır. Metnin, bütüncül ve ilksel örgütlenmesini asıl sağlayan şey de söylemsel kaynakların bu dağılımıdır. Metnin diğer düzeyleri, bu dağılıma ayak uyduracaklardır.

Sözel görünüş ; Sistemli bir biçimde var olarak bir bağlam yaratan söylemlerin dilbilimsel niteliklerini gözden geçirdikten sonra ön plana çıkan bu görünüş, metnin biçiminin temelini oluşturan nitelikler ele almaktadır. Bu incelemede, sözel görünüş, üç farklı özelliğe ayrılmaktadır.

Kip teorisi, metinde belirtilen olayların buradalık dereceleriyle ilişkilidir. *Zaman kategorisi*, iki zamansal çizgi arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Son olarak *görüş* kategorisi gelmektedir. Nesnenin gözlemlendiği *bakış açısı* ve bu gözlemin niteliği ile ilgilidir. Bu üç kategoriye, onlarla aynı düzlemde yer almayan fakat olgular içinde onlarla ayrılmaz şekilde bağlı duran bir dördüncüyü ekleyeceğiz: Biçimbilimsel düzlemde incelenen bu kategori sözceleme sürecinin, sözcenin içinde bulunmasıdır. Bu son kategoriye *ses* adını vereceğiz.

Kip kategorisi, sözcüklerin yardımıyla bir bölümü sözcüklerden bir bölümü sözel olmayan etkinliklerden oluşan evrene gönderme yapmaktadır. Çünkü şeylerin isimleri kendilerinde yazılı değildir hiçbir zaman. Sözlerle kurulan anlatının pek çok türü bulunmaktadır. Sözler, metine az ya da çok kesin bir biçimde eklenebilmektedir.

Gerard Genette, eklenme derecesinin, üç biçimde birbirinden ayırt edilmesi gerektiğini önermektedir. Bunlardan birincisi dolaysız üsluptur. Söylem burada hiçbir değişim geçirmemektedir. Bazı durumlarda taşınmış söylemden söz edilmektedir. İkincisi dolaylı üslup veya aktarılmış söylemdir. Burada telaffuz edilen söylemin içeriği saklı tutulmakta ama bunu yaparken içerik dilbilgisel olarak anlatıcının anlatısıyla bütünleştirilmektedir. Üstelik yapılan değişiklikler sadece dilbilgisel de değildir. Kısaltmalara gidilmekte, duygusal yargılar atılmakta, vb.

Dolaysız ile dolaylı üslup arasında yer alan çeşitleme, serbest dolaylı üsluptur. Burada dolaylı üslubun dilbilgisel biçimleri kullanılmakta ancak söylemin anlambilimsel nüansları, özellikle de sözcelemenin öznesiyle ilgili bütün belirtiler saklı tutulmakta, aktarılan tümceyi taşıyan ve niteleyen bildirme fiili bulunmamaktadır. Üçüncüsü ise anlatıcının sözlerinin dönüşümünün en son derecesi, anlatılan söylemdir. Burada yalnızca söz edimini içeriği kaydedilmekte ve edime dair hiçbir öğe korunmamaktadır. Tümce, sözel bir eylemin gerçekleştiğini ve bu eylemin kapsamının ne olduğunu belirtmektedir.

Söylemin kipi, o söylemin kendi göndergesini ne denli kesin olarak çağrıştırdığıyla ilişkilidir. Dolaysız üslup sözkonusu iken bu kesinlik en üst düzeyde sözel olmayan olgularla kurulan bir anlatıda ise en alt düzeydedir. Diğer durumlarda kesinlik en üst ile en alt arasında yer almaktadır.

Zaman, olgusu kapsamında iki farklı zamansallık birbiriyle ilişki içinde bulunmaktadır. Bu, temsil edilen evrenin zamansallığı ile bu evreni temsil eden söylemin zamansallığıdır. Olayların düzeni ile sözleri düzeni arasında böyle bir farklılık bulunmaktadır.

Gözlemlenmesi en kolay olan ilişki düzendir. Anlatan zamanın düzeni, hiçbir zaman anlatılan zamanın düzenine tümüyle koşut değildir. Önce ve sonra arasında kaçınılmaz olarak bazı yer değiştirmeler bulunmaktadır. Bu yer değiştirmeler, iki zamansallığın farklı doğalara sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Söylemin zamansallığı tekboyutlu, anlatının zamansallığı ise çokboyutludur.

Düzenler arasında bir koşutluk olmaması zamandışılıklara yol açmaktadır. Bu zamandışılıkların da iki türü bulunmaktadır. Geriye bakış, yani geriye dönüş ile ileriye bakış yani ileride olacak olanları haber vermedir. Daha sonra gerçekleşecek olan bir olay önceden haber verildiğinde bir ileriye bakış bulunmaktadır. Daha sık rastlanılan geriye bakış ise önceden olanı sonradan haber vermektedir.

Süre açısından bakıldığında, temsil edilen eylemin süreceği varsayılan zaman ile bu eyleme göndermede bulunan söylem için ihtiyaç duyulan zaman birbiriyle karşılaştırılabilmektedir. Söylemin zamanına denk düşen hiçbir zaman bulunmadığında, zamanın askıya alınması, bir durak sözkonusu olmaktadır. Betimlemeler, genel düşünceler bu duruma girmektedir. Bu durumun karşıtı, ikinci durum, söylemsel zamanın hiçbir parçasının anlatı içinde geçen zamana denk düşmemesidir. Burada bütün bir dönemin bir kenara atılması yani eksilti bulunmaktadır. Üçüncü temel durum, iki zaman arasında mutlak ve kusursuz bir çakışma durumunun bulunmasıdır. Böyle bir çakışma, gerçekliğin doğrudan söylemin içine girmesi durumunda gerçekleşebilmektedir. Son olarak, söylemin zamanının, anlatı zamanına göre daha uzun veya daha kısa olduğu durumlardır. Bu ara durumlar, bizi farklı bir olanağa, betimlemeye götürmektedir. İkinci ara durum çokça bilinen haldir. Bu, koskoca yılları, tek bir tümcede toplayan özetlemedir.

Söylemin zamanı ile anlatının zamanı arasındaki ilişki ile ilgili diğer bir önemli nokta, sıklıktır. Tek bir söylemin, tek bir olaydan söz ettiği tekli anlatı, pek çok söylemin tek ve aynı olaydan söz ettiği yinelenen anlatı ve tek bir söylemin pek çok benzer olaydan söz ettiği yineleyen anlatı. Tekli anlatıyı uzun uzadıya açıklamaya gerek yoktur. Yinelenen anlatı, çeşitli süreçlerden kaynaklanabilmektedir: aynı olayın, aynı kişi tarafından saplantılı bir biçimde sürekli olarak anlatılması, pek çok kişinin aynı olayla ilgili tamamlayıcı anlatıları, bir veya birden fazla kişinin, bizi gerçeklikten veya belirli bir olayın öneminden kuşkulanmaya iten çelişkili anlatıları.

Görüş açısı ve ses ; Anlatı evrenini oluşturan olayların bize kendilikleri içinde değil, belli bir görüş içinden, belli bir bakış açısından sunulmasıyla ilgilidir. *Görüş açısı,* burada algılamanın tümü anlamındadır. Çünkü saf olgular ve olaylarla değil, belli bir şekilde sunulan olaylarla karşılaşmaktayız. Bir nesnenin tüm görünüşleri, bize nesneyle ilgili sunulan görüş açısı tarafından belirlenmektedir. Görüş açısı, alıcının, metnin dışındaki etmenlere bağlı olan ve her an değişebilen gerçek algısıyla ilgilidir. Her görüş açısı, inceleyecek olduğumuz çeşitli farklı nitelikleri biraraya getirmektedir.

İlk kategori, temsil edilen olaylar hakkındaki öznel veya nesnel bilgidir. Bir algı, bize hem algılanan kişi hem de algılayan kişi hakkında bilgi vermektedir. Nesnel bilgi, algılanan kişiye dair, öznel bilgi ise algılayan kişiye dair bilgidir. Olguyu, bütün bir anlatıyı birinci tekil şahıs ile sunma olanağıyla karıştırmamak gerekmektedir. Anlatı, ister birinci tekil şahıs, ister üçüncü tekil şahıs ile anlatılsın, bize istediğimiz bilgiyi verebilmektedir. Bu ilk kategori, alıcının gerçekleştirdiği inşanın doğrultusu ile ilgilidir. Bir algıdan hareketle onun öznesine veya nesnesine dönülmektedir.

İlk kategoriden kesinlikle ayrıştırılması gereken ikinci kategori, edinilen bilginin niteliğiyle ilgili değil niceliğiyle, bir diğer deyişle, alıcının düzeyiyle ilgilidir. Bu ikinci kategori içinde iki ayrı anlayış saptanabilmektedir: *görüş alanı* ile *görüş derinliği*.

Görüş alanı, sözkonusu olduğunda ortaya çıkan iki karşıt kutup çoğu kez içsel ve dışsal görüş ya da içeriden ve dışarıdan bakış olarak adlandırılmaktadır. Tümüyle dışsal olan, algılanabilen edimleri, hiçbir yorumda bulunmadan, kişinin düşüncelerine hiç girmeksizin yansıtan görüşe, saf halde pek rastlanmamaktadır. Durum, bir içsel-dışsal karşıtlığından çok içselin çeşitli ve farklı derecelerde varolmasıdır. Tümüyle içsel olan bakış açısı ise bize göndericinin düşüncelerini sunmaktadır.

Fiziksel veya psikolojik yüzey ile yetinmeyip, derine inmek, alıcının bilinçdışı niyetlerine nüfuz etmek amaçlanabilmektedir. Evren hakkındaki bilgilerimiz, nesnel veya öznel, daha az veya daha çok geniş (içsel ve dışsal) olabilmektedir.

Eksik görüş açısı, her zaman kişinin hatasından kaynaklanmamaktadır. İsteyerek yapılan bir gizleme de sözkonusu olabilmektedir. Bu noktada bir yanılsamaya inanabilmemiz için ne kadar yanlış olsa da elimizde bir bilgi olması gerekmektedir. En uç durum yani bütünüyle bir bilgi yokluğu, bilisizlik sözkonusu olabilmektedir. Dolayısıyla belli bir noktada bizden birşey gizlendiği konusunda bilisizlik ve yanılsama iki tür düzeltme durumunu kışkırtmaktadır. Bu, bilgilenme ve daha önceden eksik bir biçimde bildiğimiz bir şeyin yeniden değerlendirmesidir.

"Konuşur gibiyim ama bu ben değilim, konuşmak benim hakkımda değil. Başlangıç niyetine birkaç genelleme. Nasıl yapmalı, nasıl yapacağım, nasıl ilerlemeli? Tam bir söz yokluğuyla mı yoksa söylenir söylenmez veya er geç hükümsüzleşen olumlamalar ve olumsuzlamalarla mı? Tabii genel olarak söylersek. Başka çözüm yolları olmalı yoksa her şeyden umudu kesmek gerek. Ama her şey umutsuz zaten." (S. Beckett, Adlandırılamayan)

Sürekli olarak kendi üzerine dönen, kendisi dışında hiçbir şeyle uğraşmayan bu söylemde, görüş açılarına yer bulunmamaktadır. Onların üstlendiği rol sözün bağlamları tarafından üstlenilmektedir. Metnin sözel görünüşünü incelemek bu noktadan sonra anlamlı olmaktan çıkmaktadır. Çünkü sözel görünüş, anlatının kendisiyle dayanışma içindedir.

Sözel görünüşle ilgili olarak incelediğimiz tüm kategoriler, farklı bir bakış açısıyla ele alınabilmektedir. Söylem ve kurmaca, ikisi birlikte bu söylemi üstlenen şey ile sözcelemenin öznesi ile genelde anlatıcı ile ilişkilendirilmektedir. Bu ise bizi anlatısal ses ile ilgili sorunlarla karşı karşıya getirmektedir.

Anlatıcı, gözlemlediğimiz bütün inşa işinin failidir. Anlatıcının tüm bileşenleri, bizi onun hakkında doğrudan bilgi sahibi yapmaktadır. Değer yargılarının türetildiği ilkeler, anlatıcıda kişileşmektedir. Anlatıcı, düşüncelerini gizlemekte ya da açığa vurmaktadır. Böylece kendi psikoloji algısını paylaşmaktadır. Anlatıcı, dolaysız söylem ile aktarılmış söylem, zamansal sıra ve zamansal altüst oluşlar arasında tercih yapmaktadır. Anlatıcı olmadan da anlatı bulunmamaktadır. Açık seçik bir temsil durumunda anlatıcıdan, genel durum için de 'örtük anlatıcıdan bahsedilmektedir. Birinci tekil kişinin ("ben") görülmesi, iki durumu birbirinden ayırmaya yetmemektedir. Anlatıcı, anlatıya müdahale etmeden "ben" diyebilmektedir. Kendisini anlatıda yer alan bir kişi olarak değil anlatıyı oluşturan kişi olarak temsil edebilmektedir. Örneğin, bir ev görmek ile "Bir ev görüyorum" demek yalnızca ayrı değil aynı zamanda karşıt olan iki edimdir. Olaylar kendi kendilerini anlatamamaktadırlar. Hiçbir zaman sözleştirme edimi indirgenememektedir. Aksi halde "ben" ile asıl sözceleme öznesi yani aktarıcı birbirine karışmaktadır.

Örneğin, “O koşuyor” denildiğinde, sözcenin öznesi olan “o” ile sözcelemenin öznesi olan “ben” bulunmaktadır. “Ben koşuyorum” denildiğinde, kendisi de sözcelenen bir sözceleme öznesi, “ben” ve “o” arasına yerleşmiş, her birinden kendi önceki içeriğini bir parçasını almış ama onları tamamen ortadan kaldıramamıştır. Çünkü “o” ve “ben” her zaman bulunmaktadır. Koşan bu “ben” sözceleyen ben ile aynı kişi değildir.

Anlatıcı, “ben” dediği metnin sözceleme öznesi olması durumunda daha gizlenmiş olmaktadır. Birinci tekil kişideki anlatıcı, anlatıcının görüntüsünü daha fazla açığa çıkarmak yerine daha fazla gizlemektedir. Açığa çıkarmaya yönelik her çaba sözceleme öznesinin giderek daha da kusursuz biçimde gizlenmesine neden olmaktadır. Kendisinin söylem olduğunu itiraf eden bir söylem, yalnızca kendisinin söylem olma özelliğini de saklıyor demektir. Anlatıcı, diğerlerinin konuşmalarını ve betimlemelerini aktarabilmektedir. Anlatıda yer alanlar gibi konuşmamakta, anlatmaktadır. Anlatıda merkez bir rol de oynayabilmekte, sessiz bir tanık da olabilmektedir.

Anlatılan, anlatıcı ile alıcı arasında bir bağlantı kurmaktadır. Anlatının çerçevesinin belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Anlatıcıyı nitelemeye yaramaktadır. Bazı izlekleri öne çıkarmaktadır. Düğümün ilerlemesini sağlamaktadır. Ahlakın sözcülüğünü yapmaktadır. Anlatılanın incelenmesi, anlatını bilgisine varmak açısından anlatıcını incelenmesi kadar gerekli bulunmaktadır.

Sözdizimsel görünüş ; Rus Biçimcilerinin 1920’lerdeki dikkatli incelemelerine kadar en fazla ihmal edilen görünüş olmuştur. O günden beri bu görünüş araştırmacıları özellikle de yapısalcı yönelim içinde yer alanların ilgisinin merkezine yerleşmiştir. Sözel görünüş, yakın dönemde çeşitli eleştirel yönelimlerin ilgisini toplamaktadır. Üslûpbilim çerçevesinde *üslup*, gerçekleştirilen çalışmalar çerçevesinde anlatının *kipleri* ve *görüş açıları* çalışılmıştır.

Metnin yapıları, metnin küçük birimlere bölünebileceği önermesi getirmektedir. Eşvaroluşlu birimler arasındaki ilişki türleri, çeşitli metinsel yapıları belirlemek açısından kullanacağımız birincil ölçüttür. Söz edeceğimiz ayrımlar nedeniyle öncelikle söylemek gerekir ki bu yapıları birbirinden ayrı olarak bulmak hemen hemen olanaksızdır.

Metnin kendi birimleri arasında aynı anda pek çok ilişki türü bulunmaktadır. Bir metin aynı zamanda birden fazla düzene bağımlı bulunmaktadır. Bu düzenler nicel (biçimler arasında en sık görülen ilişki türünü belirtir) ve nitel (birimler arasındaki bu ilişkiler bazı imtiyazlı anlarda görülmektedir) yönlerdir.

Tomaşevski'nin söylediklerine uygun olarak metnin örgütlenmesinin iki ana türü ele alınmaktadır. Ona göre izleksel (tematik) öğelerin düzenlenişinde, iki ana tür bulunmaktadır. İzleksel öğeler belli bir kronoloji içine yerleşerek bir nedensellik ilkesine uyum göstermektedir veya zamansal bir kaygı olmaksızın sunulmaktadırlar. Yani hiçbir içsel nedenselliği dikkate almayan bir biçim içinde sıralanmaktadırlar. Biz birinci türe mantıksal ve zamansal düzen, Tomaşevski'nin olumsuz olarak değerlendirdiği ikinci türe ise mekânsal düzen demekteyiz.

Mantıksal ve zamansal düzen, neden olma veya daha sık kullanılan deyişle nedensellik ilişkisi ile ilgilidir. Nedensellik, zamansallığa sıkı sıkıya bağlı bulunmaktadır. Hatta bu ikisi kolayca birbirine karıştırılabilmektedir. Bu iki ilişkinin her metinde bulunduğunu ancak birincisinin düğümü, ikincisinin ise anlatıyı oluşturduğunu söyleyen Forster, bu iki ilişki arasındaki farklılığı belirtmektedir. Ona göre, 'Kral öldü, ardından da kraliçe öldü' tümcesi bir anlatıdır. 'Kral öldü, ardından Kraliçe kederinden öldü' tümcesi ise bir düğümdür.

Her nedensel anlatıda zamansal bir düzen bir düzen olmasına karşın, zamansal düzeni pek seyrek algılamaktayız. Bunun nedeni, bilinçli bir şekilde anlatının kendisine atfettiğimiz belirlenimci bir düşünce tarzıdır. Roland Barthes'e göre, anlatısal etkinliğin en önemli yönlerinden bir art arda gelen ile sonucu birbirine karıştırılması, anlatıda sonra gelenin bir nedenin sonucu gibi alımlanmasıdır.

Alıcının gözünde mantıksal dizi, zamansal diziden daha güçlü bir ilişkidir. Bu nedenle ikisinin birlikte bulundukları yerde, alıcı yalnızca mantıksal diziyi görmektedir. Mantıksal ile zamansalın saf halde birbirinden ayrı olarak bulundukları durumlar da düşünülebilmektedir.

Eylemler arasındaki tek veya en önemli ilişki, onların art arda sıralanmasıdır. Bir yerde veya bir kişinin zihninde olup bitenler bize dakika dakika aktarılmaktadır. Nedenselliğin kendisi, çeşitli türler halinde incelenebilmektedir. Bizim bakış açımız itibarıyla önemli olan karşıtlıklar bulunmaktadır ki bu da küçük nedensellik birimlerinin birbiriyle doğrudan bir ilişki içine mi girdiklerini yoksa bu ilişkileri, bir parçası oldukları genel bir yasa aracılığıyla mı kurduklarını bilmektir. Bu iki nedensellik biçimini kullanım tarzlarına bakarak ilk nedensellik biçiminin egemen olduğu bir anlatıya mitolojik, ikincisinin egemen olduğu anlatıya ise ideolojik denmektedir. Yapısalcılıktan esinlenen çalışmaların nesnesi olan ilk anlatı, burada mitolojik olarak adlandırdığımız anlatıdır. Doğrudan nedenselliği yalnızca eylemler arasındaki ilişkilere indirgememek gerekmektedir. Eylemin bir duruma neden olması da eylemin kendisinin bir durumun sonucu olması da eşit derecede olanaklı bulunmaktadır. Bu durum bizi psikolojik denilen anlatılara götürmektedir.

İdeolojik anlatı, kendisini oluşturan birimler arasında doğrudan bir bağlantı kurmamaktadır. Ancak bu birimler bizim gözümüzde tek bir düşüncenin, tek bir yasanın dışavurumları gibi görünmektedirler. Eşvaroluşları ilk bakışta tamamen olumsal gibi duran iki eylem arasındaki ilişkiyi bulmak için kimi zaman soyutlamayı epeyce ileri götürmek gerekmektedir. Farklı kişiler tarafından yerine getirilen yalıtılmış ve bağımsız eylemler, aynı soyut kuralı, aynı ideolojik örgütlenmeyi yansıtmaktadır.

Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş adlı kitabında Roland Barthes, nedensellik kavramını incelemenin nedenli önemli olduğunu göstermektedir. Benzer birimlere neden olan veya onların sonucu olan birimlerin yanısıra belirti denilen başka bir birim türü bulunmaktadır. Bu birimler, metin açısından gerekli olan belli belirsiz bir kavrama (kişilik özellikleri, kimliklerine dair bilgiler, ortam ile ilgili ifadeler, vb.) göndermede bulunmaktadırlar.

Anlatı, nedensel bir düzen uyarınca örgütlenmekte ancak örtük bir nedensellik taşımakta ise potansiyel alıcıyı, anlatıcının yapmaktan kaçındığı şeyi tamamlamaya zorluyor anlamına gelmektedir. Bu nedensellik metnin algılanması açısından önemli olduğu ölçüde alıcı onu metin çerçevesinde oluşturmak durumundadır. Anlatıyı yeniden oluşturma görevi, alıcıya düşmektedir. Her metnin belli bir miktar nedensellik gerektirdiği söylenebilmektir. Anlatıcı ve alıcı bu nedenselliği sağlamaktadır ve sarfettikleri çabalar birbirine karşıt olarak artmakta ve azalmaktadır.

Mekânsal Düzen, genel olarak metnin birimlerinin az ya da çok düzenli bir biçimde konumlanışının varlığı olarak tanımlanabilmektedir. Mantıksal ve zamansal ilişkiler, ikinci plana düşmekte veya kaybolmaktadır. Örgütlenme, öğelerin mekânsal ilişkileri tarafından sağlanmaktadır.

Mekânsal düzen, en sistemli şekilde Roman Jakobson tarafından incelenmektedir. Jakobson, çözümlemelerinde, sesbirim ve ona dair ayırıcı özelliklerden dilbilgisi kategorilerine ve mecazlara kadar tüm sözce katmanlarının simetriler, derecelenmeler, antitezler ve koşutluklar şeklinde karmaşık bir örgütlenmeye girdiklerini, birlikte hakiki bir mekânsal yapı oluşturduklarını göstermektedir. Bugün nedenselliğin aleyhine mekânsal ve zamansal türden metinlere yönlenilmekte, biri "ben", diğeri "o" tarafından üstlenilen iki söylem değişimli olarak kullanılmaktadır. Yer değiştiren sözel bağlamlar veya dilbilgisi kategorileri, anlambilimsel ağlar, vb. çerçevesinde kurulmaktadır.

Anlatısal Sözdizim, metinsel birimlerin kendi aralarındaki ilişkiler tarafından oluşturulmasını kapsamaktadır. Bu birimlerin doğasına daha yakından bakmak gerekmektedir. En küçük anlatısal birimin belirlenmesi, Rus Biçimcilerinden Aleksander Vesselovski tarafından sorun edilmektedir. En küçük birim için motif terimini kullanmaktadır. Biz bu en küçük birime anlatısal önerme diyeceğiz. Önermenin iki bileşeni bulunmaktadır. Bunlar "eyleyen" ve "yüklem"dir.

Eyleyen denilen birimlerin iki yönü bulunmaktadır. Bir yandan zaman veya mekân içine kesin bir biçimde yerleştirilmiş olan süreksiz öğeleri saptamaya yaramaktadırlar. Bu, doğal dilde özel isimler (ayrıca bir gösterme sıfatı taşıyan ifadeler) tarafından üstlenilen göndergesel bir işlevdir. Eyleyenler çoğu zaman tekil varlıklara, insanlara denk gelmektedir. Öte yandan fille ilişkileri içinde de belli bir konuma sahip bulunmaktadırlar. Bu, eyleyenlerin sözdizimsel işlevidir. Bu açıdan bakıldığında eyleyenler, dile özgü sözdizimsel işlevlerden pek farklı değildir. Sözdizimsel işlevler, pek çok dilde vakalar olarak ifade edilmektedir.

Yüklemler, dilin bütün çeşitlemelerini içerdiğinden çeşitli biçimler alabilmektedir. Belirlemede ölçüt olarak bir yüklemin kendinden önceki yüklemle olan ilişkisi ele alınmaktadır. Tomaşevski, kendi sözcük dağarcığındaki deyişiyle motiflere uygulanan bu ayrımı ifade etmektedir. Durumu değiştirenlere dinamik motifler, değiştirmeyenlere statik motifle demektedir. Bu ikilik, dilbilgisinde sıfat ile fiil arasındaki ayrımı açıklamaktadır. Burada isim de sıfat sayılmaktadır. Sıfatsal yüklem, adlandırma sürecinden önce gelmekte, fiilsel yüklem ise adlandırma süreciyle eşzamanlı olmaktadır. Bunlardan ilki, var olan ikincisi, meydana gelendir.

En küçük birimi yani önermeyi betimledikten sonra başlangıçta sorduğumuz en küçük birimler arasındaki ilişkiler konusunda, içerikleri açısından bu ilişkilerin çeşitli düzenler içinde yer aldığını söyleyebilmekteyiz. Bunlar mantıksal ilişkiler yani nedensellik veya içerme ilişkileridir, zaman yani sıralanma, eşzamanlılık ilişkileridir, vb. Ancak önermeleri biraraya gelmeleri, daha farklı durumlar ortaya çıkarabilmektedir. Öncelikle bir üst birimin belirlenmesi gerekmektedir. Önermeler sonsuz zincirler oluşturmamakta, her alıcı içgüdüsel olarak anımsayıp tanıdığı ve çözümlemenin kolaylıkla saptadığı döngüler halinde örgütlenmektedir.

İdeal bir anlatı, sabit bir durumla başlamakta daha sonra bir güç bu durumu bozmaktadır. Sonuç olarak ortaya bir dengesizlik çıkmakta, ters yönde bir gücün etkisiyle denge tekrar kurulmaktadır. İkinci denge, birinci dengeye benzemektedir. Ancak hiçbir zaman aynı değildir. Dengeden dengesizliğe veya dengesizlikten dengeye geçişte daha küçük parçalara bölünmesi de mümkündür. Bir halden diğerine geçiş, ifadeleri en soyut düzeyde ele almaktadır.

Yüklemler ile ilgili olarak daha önce sözünü etmediğimiz bazı özellikler bulunmaktadır. Öncelikle her bir yüklemin, diğerlerinde tamamen farklı olduğu sonucuna varılabilmektedir. Ancak yüzeysel bir bakışla bazı eylemlerin birbirine yakın olduğu dolayısıyla bu eylemlerin çeşitli biçimleri olan tek bir eylem gibi temsil edilebileceği anlaşılmaktadır. Bu noktada örneğin, 'ihlal etmek' fiilini 'yasaklama'nın tersi, 'yasaklamak' fiilini de 'buyurma'nın olumsuz bir dönüşümü olarak kabul etmek mümkündür.

Dilde, hem bir eylemi belirtmeye hem de bu eylemin diğerleriyle ortak özelliklerini ortaya koymaya yarayan kategoriler, fiil çekim ekleriyle, zarflarla veya edatlarla ifade edilmektedir. En basit ve en yaygın örnek, 'olumsuzlama'dır (ve bunun bir değişkesi olarak 'karşıtlık'tır). Burada iki özerk yüklem değil, aynı yüklemin olumlu ve olumsuz iki biçimini görmek gerekmektedir. Bir diğer fiil kategorisi görünüştür. Böylece bir eylem bize başlangıcı, serimlemesi ve bitimi çerçevesinde sunulabilmektedir. Daha önemli olan diğer kategori de 'kiplik'tir. Örneğin, yasaklama, yükümlülük kipinde sözcelenmiş ('yapmamalısın') olumsuz statülü bir önermeden başka bir şey değildir. Bu belirleme türü, dilin bilgisel yapısına içkin olduğu sürece kendiliğinden işlemektedir. Ancak davranışı niteleyen bir zarfın da benzer bir rol oynayabileceğini bilmek gerekmektedir.

Her tür eylemi "iyi" veya "kötü" bir icra olarak nitelendirebilmekte ve böylece bunların ortak niteliklerini saptayabilmekteyiz. Bunun aksine aynı eylemin şu ya da bu şekilde yapılıp yapılmadığına bakılarak değerlendirilebilmektedir. Böyle bir mantıksal çözümleme basit bir yazılım işleminde ibaret değildir. Aksine bu sayede çözümleme, parçalanamayan birimlere kadar ilerletilebilmekte ve böylece her ayrıntılı betimlemenin gereklilikleri yerine getirilebilmektedir.

Yüklemler sözkonusu olduğunda gruplandırma ve sınıflandırmaya başvurarak başlangıçtaki yüklemi değiştirmeye yarayan kategorileri oluşturmak gerekmektedir. Ancak eylemleri kipliklerine değil, birincil ve ikincil oluşlarına bakarak gruplandırabileceğimiz ikinci bir yol daha bulunmaktadır.

Birincil eylemler, başka hiçbir eylemin gerçekleşmesini gerektirmemekte, birbirinin ardından gelmektedir. Kimi zaman da birbirine zincirlenmektedir. Ama aynı zamanda yalıtılmış bir şekilde de görülebilmektedir. Sözcüklerin anlamını bir parça zorlayarak ilk durumda eylem ikinci durumda tepki olduğu söylenebilmektedir. Tepkiler, her zaman için başka bir eylemin ardından gelmektedirler. Sözceleyen özne ile kurdukları ilişkiler veya tasarlanan eylemin onanma derecesi uyarınca bir zamansal oyuna giren çok sayıda yüklem bulunmaktadır. Örneğin, 'ileriye yansıtmak' veya 'karar vermek' özne tarafından üstlenilen ve yanlızca ona göndermede bulunan eylemlerdir. Öte yandan 'vaad etmek' veya 'tehdit etmek' eylemleri, hitap edilen kişiyi de ilgilendirmektedir. 'Ummak' veya 'kaygı duymak' gibi eylemlerde ise olayların sonucu özneye bağlı değildir.

En çeşitli ve en çok sayıda tepki görüş açısına dair kategoriler içinde bulunmaktadır. En basit durum yanılsama veya yanlış bilgi ile bunun ortadan kaldırılması üzerinedir. Yeniden yorumlama edimi veya hakikatin açığa çıkarılması, keşfetme diye adlandırılmaktadır. Bu noktada ilk defasında bir yorumlama hatası yapılamakta dolayısıyla ortaya ikincil bir eylem veya bir tepki koyulmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak en sık rastlanan örnekler, bir karakterin kimliğiyle ilgili olmaktadır. Karakterin bir olayın sonucunu 'umması' veya bu sonuçtan 'kaygı duyması' mümkündür derken bu tepkilerin aynı zamanda bir değer yargısı, bir değerlendirme barındırdıklarını da belirtmek gerekmektedir. Bir eylemi, kendi nesnel durumundan bir karakterin öznelliğine aktarmak, bir görüş açısının varlığı demektir.

4.1.2. Çözümleme Nesnesi

Çalışmamızın giriş bölümünde yer alan sınırlılıklar ve uygulama kısmını oluşturan dördüncü bölümdeki yöntem başlığı altında da belirtildiği üzere çözümleme yönteminin uygulanacağı çözümleme nesnesini; dilsel iletişimin ikna olgusu bağlamında ele alınıp inceleneceği, rastlantısal olarak seçilen, konuşma metinleri oluşturmaktadır.

Metinlerin, ikna sürecini ön plana çıkaran diyalogların yer aldığı, anlatısal ve yazınsal konuşma metinlerinden seçilmesine ve bu metinlerin, çalışmanın mantığına hizmet eden bir bütünce oluşturan örnekler sunması konusunda özen gösterilmektedir.

Her çözümleme metninin, kendi içinde bir bütünlük arz eden yapıya sahip olması, o metinlerin çözümlenirken, tümcelerinin tek tek ilgili kriterler başlığında değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Metinlerde yer alan tümcelerin numaralandırılmasına başvurulmasının nedeni, çözümleme kriterleri başlıkları altında sunulan ilgili tümcelerin, tespitinde ve sıralanmasında hem çözümleme yönteminin uygulanabilirliği hem de çözümleyici ve okuyucu açısından kolaylık sunmaktadır.

Çalışmanın yöntemi bağlamında ele alınarak çözümlenen üç konuşma (diyalog) metni, çalışmanın biçimsel yönüne uygunluğu açısından, Ek'te sunulmaktadır.

4.2. Çözümlemede İzlenecek Adımlar [152]

Dilin Kullanımının Öznel Boyutu: Her ifade kendi sözcelemesinin, kendisini üreten zamansal ve kişisel edimin izlerini taşımaktadır. Fakat bu izlerin yoğunluğu çok ya da az olabilmektedir. Öznellik genelde dilin nesnelliği ile karşı karşıya gelmektedir. Nesnel bilgi, algılanan kişiye dair, öznel bilgi ise algılayan kişiye dair bilgidir. Öznel bağlam içinde daha katı şekilde belirlenmiş özellikler taşıyan birkaç sınıf tespit edilmektedir. Bunların en bilineni duygulanımsal (veya dışavurumsal) söylemdir. Evren hakkındaki bilgilerimiz, nesnel veya öznel, daha az veya daha çok geniş (içsel ve dışsal) olabilmektedir. Bu noktada bir eylemi, kendi nesnel durumundan bir karakterin öznelliğine aktarma durumu sözkonusu olmaktadır.

Hangi yaklaşımla olursa olsun çözümleme, bir metnin ayrıntılı okunmasıdır. Oluşturulmuş sözcelerin düzenlenişi ve konuyu ele alma biçimi (bir durumu ya da olayı gösterme, doğrulama, basit varsayımlar ya da tutarlı kanıtlarla ortaya koyma, vb.) üzerine (örtük biçimde de olsa öznel) değerlendirme ve yargılama getirmektedir. Öznel yanlar, gerçekte göndericinin çıkış noktasını ve amaçlarını ortaya koymakla ilgili olmaktadır.

Dilin Kullanımının Toplumsal Boyutu: Dilin kullanımının yansıması olan metin, aynı zamanda hem toplumsal nitelikli bir söylemdir Dili kullanan bireylerin başka seslerle (başkalarının yorumlarıyla) dolu sözcüklere yer vermesi, bu durumun söylenime çok değerli bir nitelik kazandırması durumunu yansıtmaktadır.

Toplumsal bilincin doğasına ve kültürün nasıl bir kültür olduğuna kullanılan dil ile karar verebilmekteyiz. Dil ile insanın kendi varlık alanı ve toplumsal yapısı arasında derin bir bağ bulunmaktadır. Dilin dünya görüşü, onun anlam yönünde ortaya çıkmaktadır. Bu noktada dili, toplumsal ortamına yerleştirmenin önemi vurgulanmaktadır.

[152] Tzvetan Todorov, a.g.e.

Dilin Öznesinin Konumu: Belli bir dönemin alıcısının kafasında yer etmiş, birbirini çağrıştıran öğelerin, düşüncelerin, sözcüklerin, simgelerin, vb. kullanımını kapsamaktadır. Metinde, belli bir dönemin alıcısının ortak hafızasında o denli yer etmiş öğeler vardır ki neredeyse hazırda bulunan bir ilişki ile karşı karşıyayızdır. Bunun yanı sıra bir sözcüğün, metnin dönemine ait başka şeyi çağrıştırabileceğini gözönünde bulundurmak gerekmektedir.

Her metin, toplumun belli bir dönemine gönderimde bulunmaktadır. Eğer koşullar bilinmiyorsa yanlış bir biçimde, metinle ilgili bir durumu, metne ait olmayan güncel bir bağlam içinde değerlendirmekten kaçınılmalıdır.

Nedensellik Olgusu: Birbirine bağlanan olgular sayesinde metnin bir parçasının diğer bir parçasına işaret edebilmesi durumunu yansıtmaktadır. Sözcükler bir gösteren ilişkisi içinde biraraya gelmektedir. Öğeler belli bir kronoloji içine yerleşerek bir nedensellik ilkesine uyum göstermektedir. Bu birimler, tamamlayıcı ve sonuç niteliğinde bir edime değil herşeye rağmen metin açısından gerekli olan belli belirsiz bir kavrama göndermede bulunmaktadırlar.

Nedenselliğin kendisi, çeşitli türler halinde incelenebilmektedir. Bizim bakış açımız itibarıyla önemli olan karşıtlıklar bulunmaktadır ki bu da küçük nedensellik birimlerinin birbiriyle doğrudan bir ilişki içine mi girdiklerini yoksa bu ilişkileri, bir parçası oldukları genel bir yasa aracılığıyla mı kurduklarını bilmektir.

Nedensellik, metnin algılanması açısından önemli olduğu ölçüde alıcı onu metin çerçevesinde oluşturmak durumundadır. Anlatıyı yeniden oluşturma görevi alıcıya düşmektedir. Her metnin belli bir miktar nedensellik gerektirdiği söylenebilmektir. Anlatıcı ve alıcı bu nedenselliği sağlamaktadır ve sarfettikleri çabalar birbirine karşıt olarak artmakta ve azalmaktadır.

Metinler neden-sonuç ilişkisine ve zaman dizimine göre düzenlenmektedir. İnsan belleği zamansal bitişiklik ya da birliktelik sonucunda nedenselliği kolayca birbiriyle karıştırmaya yatkındır. Belleğimizin birbiri ardına gelen iki olgudan öncekini neden, sonrakini sonuç sayma gibi bir koşullanması vardır. Bu da kolaylaştırıcı bir durumdur.

Düzanlam / Yananlam Kullanımı: Sözcükler arasındaki etkileşimi ve yananlam ile dilin oyun amaçlı kullanımını kapsamaktadır.

Düzanlam ile yananlam, anlamlamanın iki temel ve karşıt türünü oluşturmaktadır. Anlamlama sürecinin ilk önemli uzantısı düzanlamdır. İlk anlamı düzanlamdır. Ortak kodlar çerçevesinde birleşilmesi gerekir ki bunu gerçekleştiren düzanlamdır. Anlamlandırırken yapılan ortak yorum, düzanlamı ortaya çıkarmaktadır. Düzanlam, kelimenin sözcük anlamına denk gelmektedir. Düzanlamda, bir sözcük, gerçek anlamıyla değil de zihin çağrışımlarıyla anlamlandırmaktadır. Anlamlama, alıcı tarafından fark edildiğinde gerçekleşmektedir.

Sözcükler her zaman düzanlamsal yanıyla bulunmamakta, aynı sözcük yananlamları, çok anlamları içerecek biçimde bulunmaktadır. Çok anlamlılık, aktarmalar yoluyla sözcüklerin düzanlamlarına yeni anlamların eklenmesiyle oluşmaktadır. Sözcüklere düzanlamları dışında yüklenen yeni anlamlar aracılığıyla zenginlik kazanmaktadır. Yananlam daha çok bireysel, öznel bir nitelik taşımaktadır.

Düzanlam, paylaşılan ortak düşünceler, değerler üzerinde hareket ederken, daha öznel olma niteliğiyle yananlam kapsamın, kullanıcıların duyguları, tutumları, heyecanları ve sahip olduğu değerler etkili olmaktadır. Diğer taraftan, yananlam kullanımında, anlamın yapılandırıldığı dilin ait olduğu toplumun değerleri belirleyici olmaktadır.

Düz anlamda imalara yer yoktur. Kişiler, düzanlam kullanılarak kendilerine gönderilen mesajdan aynı şeyi, yani dolaysız olarak anlatılmak isteneni almaktadır. Yan anlamda ise mesaj bu kadar direkt biçimde birey ile buluşturulmamaktadır. Mesajın algılanma biçimi kişisel özelliklere göre farklılıklar gösterebilmektedir. Düz anlam kullanımında ortak görüşler hâkimdir. Yan anlamda kişinin mesajı ne şekilde algılamak istediği genel kanılardan daha ön plandadır. Düz anlam mesajı açık ve net bir biçimde hedef ile buluşturmakta ve onu yormamaktadır.

Soyut / Somut İlişkisi: Varlığa işaret eden tümcelerin kullanımını, soyut bir düşüncenin resmedilebilmesini, sözcüklerin, düşüncesel bir cismin kılıfları olması durumunu ifade etmektedir. Metni oluşturan öğeler, öznenin gözünde bir değere sahip, somut bir varlık olabileceği gibi soyut bir kavram, bir değer, bir amaç da olabilmektedir. Soyut bir düşünce metindeki düğümün bütünü tarafından resmedilmektedir.

Soyut ve somut doğası, bağlamın kolayca tespit edilebilen ve bir bağlamı nitelemeyi sağlayan bir kategori sunmaktadır. Bu iki uç arasında dile getirilen nesnenin, az ya da çok soyut olmasına göre değişen sayısız geçiş durumu bulunmaktadır. Alıcı içgüdüsel olarak söylemin bu niteliğine her zaman bir tepki vermekte, onu farklı şekillerde değerlendirmektedir.

Metin, kendini oluşturan dilsel göstergelerden kurulmuş anlamlı yapılar bütünüdür. Anlamlı yapıların oluşturduğu metnin soyut dünyası, üretim ve algılama (anlama, yorumlama, anlamlandırma) koşullarına göre, metin, kendi biçimsel kapalılığı içinde olmak ve algılanmaktadır.

Karşıtlık İlişkisi: Sözcükler arasında karşıtlık ilişkisinin kurulması, alıcının, kendi zihnindeki şemalara başvurarak bunları fark etmesi durumudur. Bu noktada, başlangıç durumu ile sonuç durumu arasında yer alan anlamsal bir karşıtlık temeli üzerine kurulan bir yapı sözkonusu olmaktadır.

Dilsel birimler, dil dizgesi içinde diğer birimlerle benzerlik ve farklılıklarına göre değerler üstlenmekte, bir bütüne ilişkin temel anlam yapısı ancak ilişkiler ağı içinde betimlenmektedir. Benzerlik, karşıtlık ya da çelişkinlik gösteren öğeler arasında anlam boyutunda kurulabilecek ortak payda, anlamsal ekseni yansıtmaktadır.

Gönderim Olgusu: Önceki söylenimlere yapılmış olan göndermeleri kapsamaktadır. Bir metinde sunulan her yeni bilginin öncekilerle ilintili olması, öncekilerle bağıntılı olması ve önceki bilgilere katkı yapması ile gerçekleşmektedir. Böylece metnin birliğinden söz edilebilmektedir.

Doku zenginliğinden ve anlam bakımından yoğunluğundan söz edilen metinde yoğun olan bir anlatımda kullanılan herşey birden çok şeye gönderimde bulunabilmekte, birden çok biçimde yorumlanabilmektedir.

Önceki bir söyleme yapılmış bir göndermenin bulunması veya bulunmaması, dilin içindeki farklı bağlamları saptamaya yarayan bir kategoridir. Öyle ki söylem, önceki "konuşma biçimleri"ni çağrıştırmıyorsa tekdeğerli, bu konuşma biçimlerini açık veya örtük bir biçimde çağrıştırıyorsa çokdeğerli olarak adlandırılabilmektedir.

Çağrışım / Çağrıştırma Etiketlerinin Kullanımı: Klişelerin (ortam yoluyla çağrıştırma etiketlerinin) kullanımını ifade etmektedir. Kullanılan klişeler, tematik veya anlatısal olabileceği gibi üslupsal da olabilmektedir. Bunlar bir metnin anlamının oluşturulmasında belirleyici rol oynamaktadır. Bu tür olgular, ortam yoluyla çağrıştırma etiketleri olarak tanımlamakta ancak bunlar konuşma dili içinde betimlenmektedir. Dizgisel, tutarlı, bütüncül bir yaklaşımla metnin sunduğu imgeler ve çağrışımlar, araştırmacının nesnesini oluşturmaktadır.

Dolaylı / Dolaysız Üslup Kullanımı: Söylenimin ne derece kesin olduğunun belirleyicisi olmakla birlikte dolaylı üslupta, anlatıcının kendi anlatısının, değer yargılarının, kısaltmaların, vb. belirgin olmasını, dolaysız üslupta ise söylenimin hiçbir değişiklik geçirmemiş nitelikte olmasını kapsamaktadır.

Her anlatı, bir anlatıcının bakış açısı ile anlatıldığına göre, değişik anlatı kipleri bulunmaktadır. Öncelikle anlatıcı kendi anlatımında dolaysız anlatımı kullanmaktadır. Ancak anlatı içindeki kişilerin sözcelerini aktarmada dolaylı anlatım kullanılmaktadır.

Kuşkusuz anlatıcı sözü doğrudan kişilere verdiğinde alıcı dolaysız anlatım biçiminde alımlamaktadır. Alıcı, anlatıdaki tüm konuşmaları, anlatıcının ağzından öğrenmektedir. Belki de her bir konuşmanın sonunda "söyledi", "dedi", "sordu" gibi anlatıcıya ait aktaran söylemleri de eklemek (ya da bu söylemlerin var olduğunu kabul etmek) gerekmektedir Anlatıcı bazen kişilerin konuşması sırasında ortadan silinmekte ve konuşmayı doğrudan anlatı kişilerine bırakmaktadır. Ancak kendi konuşmaları içindeki anlatı kişilerinin söyleminin aktarılması gerekiyorsa bu durumda anlatıcı kendi varlığını hissettirmektedir.

Dolaylı anlatım, bir kişinin sözünün bir başkasınca kendi söylemi içinde aktarılmasıdır. Türkçede dolaylı anlatım genellikle "söyledi", "sordu" ve "dedi" aktarma eylemi ile belirtilmektedir. Aktaran söylemdeki "dedi, söyledi, iddia etti, biçiminde belirtti" şeklindeki dilsel anlatımlar, bir kişinin söyleminin bir başkasınca aktarıldığını, bu aktaranın kendi söyleminde diğer söylemle ilgili öznelliğini belirtmektedir. Alıcı, anlatı kişilerinin sözlerini anlatıcının bakış açısı ile öğrendiğini göstermektedir.

Zamansallık / Zamanın Kullanımı: İki zamansal çizgi arasındaki ilişkiyi karşılamaktadır. Temsil edilen eylemin zamansallığı ile bu evreni temsil eden söylenimin zamansallığı ve söylenim zamanı ile anlatı zamanının çakıştığı durumlar, önce ile sonra arasında yer değiştirmeler (geriye bakış ve ileriye dönüş olguları) bu kapsamda yer almaktadır.

Her anlatı iki zaman yapısından oluşmaktadır. Olayların anlatım zamanı ile anlatıcının kendisinin de bulunduğu, nesnelliğini, bakış açısını belirttiği anlatma zamanı. Anlatıyla ilgili zamanlardan birisi sunulan evrene (yani anlatıda sözü edilen olayların geçtiği dönemle ilgili zamana) aittir. İkinci olarak da "sunulan evreni" anlatan söyleme ait (sunma ya da anlatma zamanı) zaman bulunmaktadır.

Anlatma zamanı (Anlatıcının daha önce gördüğü, tanık olduğu ya da duyduğu olayı anlatması süresince geçen zaman) ile anlatıdaki olayın geçtiği var sayılan ve genellikle anlatma zamanından daha uzun olan zaman arasında bir benzerlik, karşıtlık ya da koşutluk kurulabilmektedir. Anlatı zamanı, anlatıdaki kişiler tarafından yaşanılan zamandır. Anlatma zamanı ise aktaran söylemin zamanıdır, anlatıcıya ait bir zamandır. Geriye dönüş, erken anlatma, ara verme gibi durumlar nedeniyle anlatı zamanından daha kısa bir anlatma zamanı sözkonusu olmaktadır.

Göndericinin Konumu ve Bakış Açısı: Göndericiye ait içsel ve dışsal bakış açısını kapsamaktadır. Göndericinin düşüncelerini sunan içsel bakış açısı ile göndericinin yorumunu hiç katmadığı dışsal bakış açısının varlığı, alıcının metin dışındaki etmenlere bağlı olan değişebilen algısı, nesnenin gözlemlendiği bakış açısı ve bu gözlemin niteliği ile ilgilidir.

Anlatı evrenini oluşturan olaylar bize kendilikleri içinde değil, belli bir görüş içinden, belli bir bakış açısından sunulmaktadır. Görüş açısı, burada algılamanın tümü anlamındadır. Çünkü saf olgular ve olaylarla değil, belli bir şekilde sunulan olaylarla karşılaşmaktayız. Bir nesnenin tüm görünüşleri, bize nesneyle ilgili sunulan görüş açısı tarafından belirlenmektedir.

Görüş alanı, sözkonusu olduğunda ortaya çıkan iki karşıt kutup çoğu kez içsel ve dışsal görüş ya da içeriden ve dışarıdan bakış olarak adlandırılmaktadır. Tümüyle dışsal olan, algılanabilen edimleri, hiçbir yorumda bulunmadan, kişinin düşüncelerine hiç girmeksizin yansıtan görüşe, saf halde pek rastlanmamaktadır. Durum, bir içsel-dışsal karşıtlığından çok içselin çeşitli ve farklı derecelerde varolmasıdır. Tümüyle içsel olan bakış açısı ise bize göndericinin düşüncelerini sunmaktadır. Fiziksel veya psikolojik yüzey ile yetinmeyip, derine inmek, alıcının bilinçdışı niyetlerine nüfuz etmek amaçlanabilmektedir.

Anlatıcının Konumu ve Sesi: Anlatıcının gözlemlediği bütün inşa işinin faili olduğu, bu durumun, bireyi, onun hakkında bilgi sahibi yaptığı ve anlatıcının, düşüncelerini gizleyerek (isteyerek, bilinçli olarak yapılan bir gizleme, bilgi yokluğu, yanılsama, vb.) veya açığa vurarak kendi psikolojik algısını paylaştığı durumlar ile ilgilidir. Ben zamirinin, anlatıya müdahale etmeden kendisini anlatıda yer alan bir kişi olarak temsil ettiği durumlar ile kendisinin söylenim olduğu durumlar da bu kapsam içinde yer almaktadır.

Ben zamirinin kullanıldığı tümceler anlatıcının kendi yorumunu katmadığı tümcelerdir. Anlatıcının yorumlarının mevcut olduğu başka 'ben' kullanımları da sözkonusudur. Burada sözceleyen özne ile sözcelenen özne arasında bir sözcenin iletilmesi sözkonusudur. Ben ile sen arasında değiş-tokuşu olduğuna göre özellikle öznelerarası yapıcı, anlatıcı ve dinleyicinin üstlendiği çeşitli rolleri içermektedir. Ben diye öznel varlığını kesinleyen bir anlatıcı özne, sen diye tanımlayabileceğimiz bir başka özneye, alıcıya, sözceyi göndermektedir.

Mantıksal / Zamansal / Mekansal Düzen: Mantıksal olanın neden olma ve nedensellik (bir tümcenin bir diğerinin nedenini sunması) ilişkisini yansıtması, bu noktada benzer birimlere neden olan veya onların sonucu olan belirtilerin aktarılması, zamansal olanın ise kişinin, eylemleri ard arda sıralayarak zihninde olup bitenleri aktarmasını yansıtması gibi durumları karşılamaktadır.

Mantıksal ilişkiden kasıt, neden olma veya daha sık kullanılan deyişle nedensellik ilişkisidir. Nedensellik, zamansallığa sıkı sıkıya bağlı bulunmaktadır. Hatta bu ikisi kolayca birbirine karıştırılabilmektedir. Bu iki ilişkinin her metinde bulunduğunu ancak birincisinin düğümü, ikincisinin ise anlatıyı oluşturmaktadır.

Eylemler arasındaki tek veya en önemli ilişki, onların art arda sıralanmasıdır. Bir yerde veya bir kişinin zihninde olup bitenler bize dakika dakika aktarılmaktadır. Nedenselliğin kendisi, çeşitli türler halinde incelenebilmektedir. Bizim bakış açımız itibarıyla önemli olan karşıtlıklar bulunmaktadır ki bu da küçük nedensellik birimlerinin birbiriyle doğrudan bir ilişki içine mi girdiklerini yoksa bu ilişkileri, bir parçası oldukları genel bir yasa aracılığıyla mı kurduklarını bilmektir. Anlatısal etkinliğin en önemli yönlerinden bir art arda gelen ile sonucu birbirine karıştırılması, anlatıda sonra gelenin bir nedenin sonucu gibi alımlanmasıdır. Alıcının gözünde mantıksal dizi, zamansal diziden daha güçlü bir ilişkidir. Bu nedenle ikisinin birlikte bulundukları yerde, alıcı yalnızca mantıksal diziyi görmektedir. Mantıksal ile zamansalın saf halde birbirinden ayrı olarak bulundukları durumlar da düşünülebilmektedir.

Mekânsal Düzen, metnin birimlerinin düzenlenişini, metinde bir denge durumundan dengesizliğe (sabit durumdan güç duruma) ve dengesizlik durumundan dengeye geçişte küçük parçaların yer almasını, ben ve o tarafından kullanılan söylenimin değişik biçimlerde aktarılmasını yansıtmaktadır.

Mekânsal düzen, genel olarak metnin birimlerinin az ya da çok düzenli bir biçimde konumlanışının varlığı olarak tanımlanabilmektedir. Mantıksal ve zamansal ilişkiler, ikinci plana düşmekte veya kaybolmaktadır. Örgütlenme ise öğelerin mekânsal ilişkileri tarafından sağlanmaktadır.

Bir anlatımın sözdizimi, bir tümcenin sözdizimine benzer biçimde incelenebilmektedir. Her anlatı, insana ait edimlerin, davranışların ve durumların birbiriyle ilişkilendirilmesinden oluşmaktadır. Bu öğelerden bazılarının anlatı mantığı içinde ayırt edici bir özelliği bulunmakta ve anlatının gelişiminin temel aşamalarını oluşturmaktadır. Bu durumda her anlatı için temel kesitler ve ikinci derecedeki olayları belirten kısımlar biçiminde bir sınıflama yapmak olasıdır.

İdeal bir anlatı, sabit bir durumla başlamakta daha sonra bir güç bu durumu bozmaktadır. Sonuç olarak ortaya bir dengesizlik çıkmakta, ters yönde bir gücün etkisiyle denge tekrar kurulmaktadır. İkinci denge, birinci dengeye benzemektedir. Ancak hiçbir zaman aynı değildir. Dengeden dengesizliğe veya dengesizlikten dengeye geçişte daha küçük parçalara bölünmesi de mümkündür. Bir halden diğerine geçiş, ifadeleri en soyut düzeyde ele almaktadır.

Bir anlatının sözdizimsel mantığını ortaya koyan temel yapısı anlatı izlencesi olarak adlandırılmaktadır. Bir anlatı içinde başlangıçta bir durum ortaya konulmakta, sonunda ise başlangıçtaki durumla ilgili bir sonuca varılmakta ya da yeni bir başlangıç söz konusu olabilmektedir. Bu durum kısaca anlatı izlencesi olarak belirtilmektedir. Her anlatı için söylenebilecek olan temel yaklaşım şu olabilmektedir: Bir dizi olaylar, örgeler ya da kesitler anlatı boyunca birbiriyle ilişkili olarak arka arkaya gelmektedir.

Eyleyen / Eylenen İlişkisi: Önermenin iki bileşeni eyleyen ve yüklem üzerine yoğunlaşmaktadır. Eyleyeni karşılayan isim, sıfat, fiil, vb. (eyleyenin sözdizimsel işlevlerinin) kullanımı ve yüklemi karşılayan isimsel veya fiilsel yüklemlerin işlevleri, kendinden önceki yüklemlerle olan ilişkisi, algı üzerindeki etkileri ve kullanımları (öznenin kendisinin yüklendiği ve karşısındaki kişiyi ilgilendiren eylemler, bunların bir değer yargısı taşıdığı, tepkilerin bir eylemin ardından geldiği durumlar) bu kapsamda ele alınıp incelenmektedir.

En küçük anlatısal birimin belirlenmesi kapsamında en küçük birim olarak anlatısal önerme kavramı çıkmaktadır. Önermenin iki bileşeni bulunmaktadır. Bunlar "eyleyen" ve "yüklem"dir.

Her söylemin aktardığı olay örgüsü, bir öznenin, bir nesnenin ardından gerçekleştirdiği eylem ya da eylemler dizisi biçiminde özetlenebilmektedir. Böylece özne, eyleme geçen, eylemde bulunma koşullarını içermektedir. Eyleyenler, metin boyutunda ete kemiğe bürünmüş, görsel, işitsel, duygusal ya da tutkusal açıdan tanımlanabilir kimlikleriyle incelenmektedir.

Eyleyenler denilen birimlerin iki tarafı bulunmaktadır. Bir yandan zaman veya mekân içine kesin bir biçimde yerleştirilmiş olan süreksiz öğeleri saptamaya yaramaktadırlar. Bu, doğal dilde özel isimler (ayrıca bir gösterme sıfatı taşıyan ifadeler) tarafından üstlenilen göndergesel bir işlevdir. Eyleyenler çoğu zaman tekil varlıklara, insanlara denk gelmektedir.

Öte yandan fille ilişkileri içinde de belli bir konuma sahip bulunmaktadırlar. Bu, eyleyenlerin sözdizimsel işlevidir. Bu açıdan bakıldığında eyleyenler, dile özgü sözdizimsel işlevlerden pek farklı değildir. Sözdizimsel işlevler, pek çok dilde vakalar olarak ifade edilmektedir.

Yüklemler, dilin bütün çeşitlemelerini içerdiğinden çeşitli biçimler alabilmektedir. Belirlemede ölçüt olarak bir yüklemin kendinden önceki yüklemle olan ilişkisi ele alınmaktadır.

4.3. Elde Edilen Bulgular

4.3.1. Dilin Kullanımının Öznel Boyutu

Metin 1

Bir zamanlar burası şehrin iç sarayı imiş ve şimdi sarı yüzlü, sakallı ve dünyadan uzak zavallıların dolaştığı bu bahçede asırlarca önce genç cariyeler, belki aynı hürriyet aşkıyla gözlerini yukarı çevirip denizi dinleyerek dolaşırlarmış (19).

Fakat benim yüreğim, kör olası bu korku, bir can korkusu ile öyle yaman atmağa başlamıştı ki üstümü başımı yırta yırta kendimi dükkâna zor fırlattım ve taşı eski yerine kapatarak sabahı ve koğuşların açılmasını bekledim (131)

"Ah ne enayilik ettim!" dedi, "ne enayilik ettim! Bir candarma kurşunu on beş seneden daha mı kötü sanki? Bir korku yüzünden gençliğimi yok ettim (147).

Hayatımda, kendisini bu kadar istihkar eden, kendisine bu kadar kızan insan görmedim; her gün üst üste yığılarak müthiş bir kin halini alan bu nefret dudaklarından çıkarak bir tükürük halinde kendi korkaklığının yüzüne fırlatıyordu (155).

Birkaç taşı daha ellerine alıp bir kenara koyduktan sonra birdenbire yüzlerinde elle tutulabilecek bir dehşet ifadesiyle, doğruldular... (162)

Yüzü sapsarıydı ve bu yüzde henüz ölümden kurtulanlarda görülen şaşkın bir hayata sarılış vardı.(171)

Alıntılanan tümcelere baktığımızda, kullanılan bireysel düşüncelerde, öznel yorumlarda anlatıcının varlığı görülebilmektedir. Anlatıcı, olayları kendi görebildiği, bilebildiği kadarı ile ve kendi bakış açısından anlatmaktadır.

Metin 2

Fırıncı korku ve hayret içinde başını yere eğdi (35).

- Bu herif elbette deli değil... (65)

Başlarından bu belayı defetmek için zenginlerden, hükümet erkânından, aşiret reislerinden üç bin altını toplayıp kadıya yolladılar (71).

Beş yüz liralık atlas keseyi hürmetle sedirin üstüne bıraktı (82).

Şeyhülislam keseye elini sürmekten çekinerek, dikkatle bakıyordu (85).

Öznel olarak adlandırılan yorumlamalar metinden yola çıkılarak varılmış sonuçlardır. Metin hiçbir zaman tek anlamlı değildir. Değişik yorumlara elverişli bir yapıdır. Değişik anlamlardan, anlamlama biçimlerinden söz edilebilmektedir.

Metin 3

"Herkesin içinde çok küçük de olsa eşinin yaşadığına dair varolan umut nedeniyle herkes kapıya dönüp baktığından sanığın masum olduğunu belirterek sözlerimi bitiriyor ve kararı takdirlerinize bırakıyorum (8)."

Yargıç cevap verir;

"Doğru herkes baktı. Fakat sanık hariç!(12)"

İçinde barındırdığı her türlü zengin yapısı ile çok değişik öznel yorumlara elverişli bir yapı sunmaktadır.

4.3.2. Dilin Kullanımının Toplumsal Boyutu

Metin 1

Bu, yarım kalmış bir firar hikâyesiydi (16)

Sekiz metre kadar geniş olan surun yıktırılması epey uzun sürüyordu ve dış bahçenin bu tarafına gelmelerine müsaade olunan emniyetli yahut eski mahpuslar, uzun seneler içinde pek bol olarak görülmeyen bu "eğlenceyi" sabahtan akşama kadar oturup seyrediyorlardı (24).

"Bir zamanlar ben bu duvardan kaçacaktım!" dedi (26).

Sessiz insanlar olduğumuz için müdür bizi koruyordu (33).

Bir kadın yüzünden vukuat yapıp içeri düştüğümüz zaman burada birkaç günden fazla kalacağımızı aklımız kesmiyordu (39).

Dört taraf dört duvar (43). Belki af çıkar, cezasını sonuna kadar yatan kaç kişi var ki?... diye kendimizi avutmaya çalıştık (44).

"Bu delikten dışarı çıkmak zor olmasa gerek, hemen kaçalım" dedi, biri, diğerine (54).

Ben, onlara "düşünelim" diye cevap verdim (55).

Başı deliğe yaklaştığı için dışarıda, kalenin üstünde dolaşan candarmanın duymasından korkuyor ve yavaş konuşuyorduk (92).

Bizi dışarı atacak olan deliğe yarım adım bile yoktu (104). "Bir şu taş düşse!" diyordum (105).

Başımı yavaşça uzattım ve elli adım kadar ötede kalede nöbetçi candarmanın gölgesini gördüm (118).

"Yazık, kaçamayız!..." dedim (120).

Arkadaşlarım evvela güldü ve biri, deliğe kendisi girdi (121).

"Bu akşam geçti, başka bir akşam inşallah!" dedim (124).

Fakat bu kadar yaklaştıktan, hatta serbestliğin içine böyle başını uzatıp baktıktan sonra insana geri dönmek pek zor geliyor (125). Arkadaş başını salladı: "Başka akşamı falan yok, bu akşam gideriz!" dedi (126):

"Artık bu akşam kalmadı, bugün diye konuş!" dedi diğerine. (126)

"Peki, bugün gideriz!" (127)

İlk önce ben de geri dönmeyi ister değildim, fakat bunun lazım olduğunu onlara anlatırken onları değil kendimi kandırdım (128). En sonunda sözlerime o kadar inanmış ve kendimi o kadar korkutmuştum ki:

"Siz isterseniz gidin, ben kalırım, candarma kurşunuyla geberecek halim yok!" diye bağırdım, hızla geriye dönüp dükkâna doğru sürünmeğe başladım (129). Onlar arkamdan bağırdı:

"Ülen gitme! candarmanın gözünü avlar, daha ortalık adamakıllı aydınlanmadan otların arasına sine sine gideriz!" dedi biri (130).

Kendim kaçmadığım için hapishane müdürü, karakol kumandanı, hatta müddeiumumî halime acıdılar (143). Fakat keşke dayaktan öldürselerdi!..." (144)

"Hâlbuki onlar kim bilir şimdi nerelerdedir (148). Bir daha buralarda görünmediler (149). Herhalde uzak bir memlekette, kendilerini tanımayanlar arasında yerleştiler, akıllı uslu adam oldular... (150) Belki çoluğa çocuğa da karışmıştırlar (151). İstesem ben de onlarla beraber olabilirdim... (152)

Belirtilen niyet, bir bakıma belirli bir toplum grubunca kabul görmektedir. Hapiste yatan kişilerin beklentileri, içinde bulundukları durumları ve değişik toplumsal tiplerin aynı olay karşısında verecekleri tepkileri ortaya koymayı amaçlayan bir aktarımdır.

Metin 2

Şeyhülislam Efendi, Fırıncı Kamil Ağaya, göz ucuyla oturmasını işaret etti (1).

Efendi hazretlerinin kimi elini, kimi eteğini öptükten sonra adım adım geri çekilerek gidiyorlardı (6). Fırıncı Kamil Ağanın cesareti büsbütün kırıldı (7).

- Parayı nasıl isteyeceğim! Diye düşünüyordu (8).

- Ömrü devletinize duacıyım efendim! (14)

- Fakat ben hiç okumadım.(31) Büsbütün cahilim.(32) Şeyhülislam Efendi kaşlarını çattı (33).

- Kolay dedik a... (34)

- Makamına gidersin, huzuruna gelecek davacılardan şahit istersin (36). Varsa dinler hükmünü verirsin (37). Yoksa atarsın hapse (38). İşte bu kadar... (39)

- Hay, hay, emrettiğiniz gibi yaparım (40).

Şeyhülislam Efendi samur kürkünü etekleyen fırıncının arkasını sıvazladı (41).

- Haydi bakalım, din ü devlete hizmet etmeli... (42) Göreyim seni! (43)

Fırıncıyı cüppe, kavuk, şalvar büsbütün değiştirmişti (45). Yeni kadının vasi salahiyetle geldiğini duyanlar onu görünce heybetinden korktular (46). Kaşlar çatık, surat asık, elde tesbih, kimsenin yüzüne bakmıyor, karşısında eğilenlere selam bile vermiyordu (47). Bir müctehit azametiyle makamına kuruldu

- Atın şunu hapse! (58)

Kimse kadının yanına gitmeğe cesaret edemiyordu (63).

Fırıncı Şeyhülislamı etekledi (76):

- Himmetinizle az zamanda işlerimi bitirdim (77). Mühim meseleleri hallettim (78). Artık bu vazifeyi kim olsa görebilir (79).

- Yani kadılıktan vaz mı geçiyorsun? (80)

- Evet efendim, kulunuz tekrar mesleğime dönmek niyetindeyim! (81)

Beş yüz liralık atlas keseyi hürmetle sedirin üstüne bıraktı (82).

- Bu nedir? (83)

- Efendimize Hicaz'dan getirdiğim armağan! (84)

Şeyhülislam keseye elini sürmekten çekinerek, dikkatle bakıyordu (85).

- Helal malinden midir? (86)

- Helali hoş olsun! (90)

Metin, belirli dil ilişkilerinin toplumsal ve kültürel bir sonucudur. Her metinde belli bir toplum, dönem ya da grup için kabul edilebilirlik ölçüsünden söz edilebilmektedir. Metnin alıcısı yaşadığı kendi dünyası ile ilgili bir metni algılayabilmekte ve yorumlayabilmektedir. Bu bakımdan kültür, toplum, yer ve zaman gibi dış öğeler de metni anlamlandırmada yardımcı olmaktadır.

Metin 3

İş adamının karısını öldürdüğü düşünülmektedir ve karısını öldürmekten yargılanmaktadır (2). Zengin iş adamı, kendisini savunmak üzere ülkenin en ünlü avukatını tutar (3).

Karar için toplanılmasının ardından mahkeme başkanı kararını açıklar ve sanık karısını öldürmekten mahkûm olur (9).

Her metnin kendi bağlamı içinde taşıdığı anlam, değişik biçimde yorumlanabilmektedir. Metnin anlamını bir bakıma alıcının yaşadığı toplumda kabul gören bilgi ve değer yargılarını da aşma alıştırması biçiminde algılamak gerekmektedir.

4.3.3. Dilin Öznesinin Konumu

Metin 1

Jandarma yerine "candarma", işçi yerine "amele" denilmesi (bu sözcüklerin kullanımından yıllara bakarak) otuzlu ve kırklı yıllar Türkiyesi ile ilgili olduğunu belirtilmektedir. Jandarmanın silah olarak "mavzer" kullanması [Bir candarma mavzerini uzatarak iki sıkı attı (138)]. Savcı için "müddeiumumî" denilmesi [Kendim kaçmadığım için hapishane müdürü, karakol kumandanı, hatta müddeiumumî halime acıdılar (143)] aynı dönemi belirtmektedir. İşte bu nedenle göndericinin, dışgönderge olarak kendi yaşadığı toplum ve dönemle ilgili ipuçları taşıdığı söylenmektedir.

Bir sözcüğün, metnin dönemine bit başka şeyi çağrıştırabileceğini gözönünde bulundurmamız gerekmektedir. Her metin, toplumun belli bir dönemine gönderimde bulunmaktadır. Eğer koşullar bilinmiyorsa yanlış bir biçimde, metinle ilgili bir durumu, metne ait olmayan güncel bir bağlam içinde değerlendirmekten kaçınılmaktadır.

Metin 2

Fırıncı Kamil ‘Ağa’ya, göz ucuyla oturmasını işaret etti (1).
‘Sarıklı, cüppeli’, sakallı, birçok adamlar ‘tazim’le içeri giriyor (5).
‘Ömrü devletinize duacıyım’ efendim! (14)
- Hicaz ‘kadılığı münhal’ (23).
- Haydi bakalım, ‘din ü devlete hizmet etmeli’... (42)

Yeni kadının vasi salahiyetle geldiğini duyanlar onu görünce heybetinden korktular(46).
‘Muhzirlere emretti’ (57):
- Ona ne şüphe efendi, ‘sayei şeriatte’ kazanılmıştır (87).
Allah kar açıklığı versin, ‘el kasibü habibullah’, oğlum! (93)

Türk toplumuna ait daha eski bir tarihten kesit sunan bu metinde yer alan aşağıda tırnak içinde belirtilen ifadeler yine metnin dönemine ait tanımlamalardır.

Metin 3

Günümüz Türkiye toplumundan bir kesit sunan kullanılan duruşma, avukat, mahkeme heyeti, jüri, yargıç, sanık, vb. ifadeler ise metni günümüze taşımaktadır.

4.3.4. Nedensellik Olgusu

Metin 1

Kır saçlı mahpusun kendini içeriye değil dışarıya ait hissetmesinin, firar hikâyesini anlatmasının nedenini oluşturması, hapishanenin duvarının zamanında, yabancı gözlerden ve düşmanlardan korunmak için yapılmış olması, yeni münferit daireler yapılacağı nedeniyle duvarın yıktırılması, bir kadın yüzünden vukuat işleyip hapise düşmeleri ve on beş yıl ceza almaları, dükkânda çalışırken tesadüfen yere düşen taş parçasının onları firar planına kadar getiren süreçte yaşadıkları, sürecin sonuna yaklaştıklarında mahkûmlardan birinin can kokusunun kaçmaması, diğer ikisinin şartların uygun olduğunu, kaçabileceklerini düşünmeleri nedeniyle yollarına devam etmeleri, ertesi gün firar planının duyulması nedeniyle açılan deliğin iki yandan ördürülmesi, kır saçlı mahpusun arkadaşlarını bir daha görmemesi nedeniyle kaçabildiklerini düşünmesi ve kendine hayıflanması ancak duvarın yıktırılması sırasında gerçekle yüzyüze gelmesi, bütün bir metnin neden-sonuç örgüsüdür.

Metinler zaman dizimine ve neden-sonuç ilişkisine göre düzenlenmektedir. İnsan belleği zamansal bitişiklik ya da birliktelik sonucunda nedenselliği kolayca birbiriyle karıştırmaya yatkındır. Belleğimizin birbiri ardına gelen iki olgudan öncekini neden, sonrakini sonuç sayma gibi bir koşullanması vardır. Bu da kolaylaştırıcı bir durumdur. Bu metinde yer alan tümcelerin hemen hepsi yaşanan duyguların, sonrasındaki gelişmelerin, neden-sonuç ilişkisini oluşturur niteliktedir.

Metin 2

"borcunu almak için toplantı yerine (kahvehane) gitme, bulunulan durumdan rahatsızlık, alacağını isteyeceği kişinin (Şeyhülislam) görkemi ve heybeti, kurnazlığı, (din adamının borcunu ödemek yerine, borcu karşılığı olarak çıkar amaçlı kadılıkların satılması yoluyla borcunu ödeme) önerisi, önerinin Kamil Ağa tarafından kabul edilmesi, uzam değiştirme ve yeni uzamda din adına söylenenleri yapma, bu davranışlardan kazanç elde etme, geri gelme, işin bedelini ödeme, din adamının ticari kazanç ve din arasındaki düşünsel kargaşası ve sonunda ticari yanın ağır basması, son olarak da Kamil Ağa'nın eski işine (dolayısıyla anlatının başına, ama daha zengin olarak) dönmesi" gibi olaylar sayılabilmektedir. Bunlar anlatının örgeleridir. Bu örgeler de din ticareti (kazanç sağlamak için dinsel görevin kullanılması) izleğini oluşturulduğunu söylenebilmektedir.

Öğeler arasında sebep-sonuç ilişkileri bulabiliriz. Örneğin şu alıntılar bir arada açımlandığında bir neden-sonuç ilişkisi kurulabilmektedir. (Tümcelerin sonundaki sayılardan da anlaşılabileceği gibi neden-sonuç ilişkisi metnin bütününden çıkartılmıştır. Ancak art arda iki tümce ya da paragrafta neden-sonuç ilişkisi bulunabilmektedir.

- Parayı nasıl isteyeceğim! Diye düşünüyordu. (9)
- Sermayemiz tükendi. Fırını kapayacağız efendim! (17)
- Sana bir iyilik edelim! (21)
- Hicaz kadılığı münhal. Seni oraya salahiyeti vasia ile tayin edelim, ister misin? (24)

Kamil Ağa, mühim kadılıkların birkaç bin liraya satıldığını işitmişti (25)

Hicaz kadılığı o sırada beş altı yüz liraya satılıyordu. Buna gidip gelme yol masraflarıyla kadılığın hâsılatını da ilave ettiler. Üç bin lira kadar bir şey tuttu (70). Başlarından bu belayı defetmek için zenginlerden, hükümet erkânından, aşiret reislerinden üç bin altını toplayıp kadıya yolladılar.

Tümcelerin biraraya gelmesinde bir sebep-sonuç ilişkisi aranabileceği gibi metinde art arda gelen olaylar arasında belirli bir sebep-sonuç ilişkisi bulunabilmektedir. Anlatıdaki değişik olaylar arasında bir ilişki bulunabilmektedir. Bu çok belli olmasa da alıcı bunu kendi bilgileriyle tamamlayabilmektedir.

Metin 3

İş adamının karısının kaybolma nedeni olarak onu öldürebileceği ihtimali sunulmakta, iş adamı da bu noktayı (mahkemenin ve dinleyicileri bu ihtimal üzerinde yoğunlaşacağını) dikkate alarak kendini savunmak üzere ülkenin en iyi avukatını tutmaktadır.

Avukat davayı sanığın lehine sonuçlandırabileceğini düşündüğü için bir hamle yapmakta ancak sanığın sürece kendini dâhil etmemesi (anlık davranışı) davanın aleyhine sonuçlanmasına neden olmaktadır. Bu metinde neden-sonuç ihtimalleri artırılabilir nitelik taşımaktadır. Çünkü metin kendi içinde gizli bir anlam sunmaktadır. Daha çok alıcının düşüncesine bırakmaktadır.

4.3.5. Düzanlam / Yananlam Kullanımı

Metin 1 / Metin 2

Bir mahpusu dünya ile hiç alakası olmayan bir zindana kapamak ona en büyük 'iyiliği' yapmaktır (4). Onu 'en çok yere vuran şey', hürriyetin elle tutulacak kadar yakınında bulunmak, aynı zamanda ondan ne kadar uzak olduğunu bilmektir (5) Dışarıda 'ele avuca sığar şey' değildik (38). …aklımız başımıza geldi (40). Daha doğrusu aklımız başımızdan gitti (41). Kâfir Arap her sefer esrarı çekince bir köşede uyur kalırdı ama bu sefer 'domuzuna dolaşacağı tutmuştu' (64). Fakat keşke dayaktan öldürselerdi!..." (144)

Fırıncı Kamil Ağanın cesareti büsbütün 'kırıldı' (7).

Şeyhülislam Efendi 'şimşekli' bir bakışla Kamil Ağayı süzdü (19).

Alıcının tamamlaması gereken anlamsal yapılardan biri düzanlamın yanında kullanılan ve öznellik içeren yananlamların değerlendirilmesidir. Metinlerde işlevi gereği, sıklıkla yananlam kullanılmaktadır.

Yananlamın, bir sözcüğün sürekli olarak taşıdığı düzanlamına, kullanım sırasında katılan ve alıcı tarafından her zaman algılanamayan (ya da algılanmasında zorluk çekilen) ikincil kavramlara, imgelere, öznel izlenimlere ilişkin anlamlardır. Bu da alıcının metni, kendisinin anlamlandıracağı, kendi bilgi birikimine göre yapacağı bir yorumlama işidir.

Tırnak içindeki ifadeler yananlamları ile kullanılmakta alıcıyı, düşünceye sevk etmektedir.

Metin 3

Yananlama yer veren bir nokta saptanamamaktadır. Mevcut durumun sunumu ve konuşmalar düz aynı zamanda derin anlamıyla sunulmaktadır. Koşulların sözcüklerin anlamını değiştirebileceği ya da sözcüklerin farklı bir yananlamının (hatta düzanlamının) kullanılabileceğini gözönünde bulundurmamız gerekmektedir.

4.3.6. Soyut / Somut İlişkisi

Metin 1 / Metin 3

Onu en çok yere vuran şey, 'hürriyetin elle tutulacak kadar yakınında bulunmak', aynı zamanda ondan ne kadar uzak olduğunu bilmektir (5). Bahçede insanın ayakucuna inerek ekmek kırıntılarını toplayan ve aynı 'hürriyetsiz topraklarda' sağa sola adım atan bir kuşun kanat vuruşlarıyla bu duvarları aşarak 'serbestliklere kucaklaşmağa gittiğini' görmektense nefes almaktan başka hürriyeti hatırlatacak hiçbir şey bulunmayan bir yerde kapanmak daha iyi değil midir? (7) Fakat benim kaldığım hapishanede her şey, her ses, 'hürriyeti gözlerin önüne kadar getirmek, sonra birdenbire çekip götürmek' için yapılmış gibiydi (8).

Surların üstünde büyüyen ufak ağaçlar, yosunlu taşlardan aşağıya sarkan sarı çiçekler bir bahar havası içinde 'eli kolu bağlı olmanın bütün acılarını' içime dökerdi (9). Uçsuz bucaksız, gökte bir kuğu gibi ağır ağır yüzen küçük beyaz bulut1ar benden bir tek teselliyi: 'unutmayı alırlardı' (10). Sanki hiç kimse buraya girdikten sonra yaşamıyor yahut 'hafızası bunu zaptetmiyordu' (12). O 'sıkıntılı' yolu bir daha geçerek dükkâna döndüm (98). "Fakat bir dakikalık korku... o kahrolası korku..." (153) Hayatımda, kendisini bu kadar istihkar eden, kendisine bu kadar kızan insan görmedim; her gün 'üst üste yığılarak müthiş bir kin halini alan bu nefret dudaklarından çıkarak bir tükürük halinde kendi korkaklığının yüzüne fırlatıyordu' (155). Yüzü sapsarıydı ve bu yüzde henüz ölümden kurtulanlarda görülen 'şaşkın bir hayata sarılış' vardı…

"Herkesin içinde çok küçük de olsa eşinin yaşadığına dair varolan 'umut' nedeniyle herkes kapıya dönüp baktığından sanığın masum olduğunu belirterek sözlerimi bitiriyor ve kararı takdirlerinize bırakıyorum." (8) diyerek sözlerini tamamlar.

Metin, kendini oluşturan dilsel göstergelerden kurulmuş anlamlı yapılar bütünüdür, ama bu anlamlı yapıların oluşturduğu metnin soyut dünyası, üretim ve algılama (anlama, yorumlama, anlamlandırma) koşullarına göre, metin, kendi biçimsel kapalılığı içinde olmak ve algılanmak zorundadır.

Metinlerde geçen tümcelerde yer alan tırnak içindeki soyut nitelikteki ifadeler, bir düşünceyi resmetmektedir.

4.3.7. Karşıtlık İlişkisi

Metin 1

Hapishane	-	Dışarısı
Kapalı	-	Açık
İçeri	-	Dışarı
Şimdi	-	Önce ve Sonra
Arzu Edilmeyen	-	Arzulanan
Çerçevelenen	-	Çerçeveleyen
Sınırlı	-	Sınırsız
Düşlenilen	-	Düşlenilmeyen

Tablo üzerinde simgesel ve gerçek arasında yapılabilecek karşıtlıkları yerleştirmek, anlatıdaki zihinsel şemalara hitap eden unsurları daha iyi anlamaya olanak vermektedir. Karşıtlıklar yeterince görülebilmektedir.

Metin 2

Alacak	-	Verecek
Efendi Hazretleri	-	Fırıncı Kamil Ağa
Samur Kürk	-	Sarık, Cüppe
Hükümet Erkânı	-	Eşraf
İçeri	-	Dışarı
Zengin	-	Fakir
Helal	-	Haram
Şimdi	-	Önce ve Sonra

Metinlerde yer alan genel karşıtlıklar, tutarlılık ile ilgili bir durumdur. Metinde birden çok tümce kullanılmaktadır. Düşünceleri açık seçik belirtmek ya da olayları sebep, sonuç, amaç, karşıtlık gibi ilişkilere göre sıralamak gerekmektedir.

4.3.8. Gönderim Olgusu

Metin 1

Onu en çok yere vuran şey, hürriyetin elle tutulacak kadar yakınında bulunmak, aynı zamanda ondan ne kadar uzak olduğunu bilmektir (5). Fakat benim kaldığım hapishanede her şey, her ses, hürriyeti gözlerin önüne kadar getirmek, sonra birdenbire çekip götürmek için yapılmış gibiydi (8). Başımı yavaşça uzattım ve elli adım kadar ötede kalede nöbetçi candarmanın gölgesini gördüm (118).

Bir gün yukarıda söylediğim kır saçlı mahpusla birlikte bu yıktırılan duvarı seyrediyor, kazmayı vurdukça parça parça aşağı dökülen harçlara bakıyorduk (23). Ses çıkarmamak için çekici hiç kullanmıyor, yalnız keski ile taşın etrafındaki harçları dökmeğe, taşı oynatmaya çalışıyorduk (103).

Gözlerime inanamayacaktım: uzakta ta ileride dar bir ışık görünüyordu (51). Delik birdenbire darlaştı (95). Bir taş var, onu söktürmek lazım (96). (Duvardaki deliğin çok geniş olmadığını ve bir engelin (taş) olabileceğini belirtilmektedir).

Ay ışığı olmadığı için orası şimdi koyu yeşil bir fener gibi parlıyordu (67). "Ulen gitme! candarmanın gözünü avlar, daha ortalık adamakıllı aydınlanmadan otların arasına sine sine gideriz!" dedi (130) (Karşıda görülen yeşillikle otlar arasında bir ilişki kurulabilmektedir.)

Elimle iki yanımı, üstümü yoklayınca geniş bir yerde olduğumu anladım yine yoklaya yoklaya doğruldum (71). Burası üç adım eninde, üç adım boyunda bir yerdi (72). Yanımdakiler gülümsemeğe çalışarak: "O benim söylediğim boşluğa geldiler galiba, duvarın tam orta yerindeki boşluğa... (158)

"Vıyy, her yanlar da yaş!" (82). Orada, binlerce seneden beri güneş görmemiş olan rutubetli taşların üstünde bembeyaz insan iskeletleri uzanıyordu (167). (Alıcı iskeletin nerede ve kime ait olduğunu çıkarabilmektedir).

Elimle onu aradım, parmaklarıma meşin bir torba dokundu (83). O zaman ne diye zor zoruna sürüklenebildiğini anladım (84). Gündüzün acele ile bir torba bulmuş, belli etmemek için yalnız kendi tayınlarımızı içine koyarak saklamıştık (85). Çoğu birbirinden ayrılmış olan kemiklerin ayakucunda iki çift eski kundura, yanı başında meşin bir torba vardı (168).

Yarım saat kadar uğraştıktan sonra taş, bir sürü sıva ile beraber, önüme yuvarlanıverdi (112). Tam bu sırada gürültüyle birkaç taşın yuvarlandığı duyuldu (156).

Metinde sunulan her yeni bilginin öncekilerle ilintili, bağıntılı olması ve önceki bilgilere katkı ile gerçekleşmektedir. Doku zenginliğinden ve anlam bakımından yoğun olan anlatımda her şey birden çok şeye gönderimde bulunabilmekte, birden çok biçimde yorumlanabilmektedir. Metinde birbiriyle ilişkili birçok durum bulunabilmekte, çıkarsama ve sezdirim olarak anlamlandırılabilmektedir.

Metin 2 ve Metin 3 dialoğun geçtiği anı yansıtmakla birlikte metin içinde geçen önceki söylenimlere gönderme sergilememektedir.

4.3.9. Çağrışım / Çağrıştırma Etiketlerinin Kullanımı

Metin 1

Uzun zamanlar deniz kenarında ve surlar içindeki bir hapishanede kaldım (1). Kalın duvarlara vuran suların sesi taş odalarda çınlar ve uzak yolculuklara çağırırdı (2). Onu en çok yere vuran şey, hürriyetin elle tutulacak kadar yakınında bulunmak, ayni zamanda ondan ne kadar uzak olduğunu bilmektir (5) (arada yalnızca duvar vardır). On adım ötede en büyük hürriyetlere götüren denizi dinlemek ve sonra aradaki kalın kale duvarlarına gözleri dikerek bakmağa, denizi yalnız muhayyilede görmeğe mecbur kalmak az azap mıdır? (6). Surların üstünde büyüyen ufak ağaçlar, ... (9). Ve burada konuşulan şeyler hep eskiye, dışarıya ait şeylerdi (11) (duvarın dışına ait). Belki bunu ona sıkılmadan anlattıran, içeriden ziyade dışarıya ait olmasıydı (15). Yalnız daha evvel hapishanenin duvarlarından bahsedelim (17). Avlunun dört tarafını çeviren surlar kara tarafından kalın ve birbiri arkasına birkaç tane idiler (18). Şimdi yer yer çöken ve üzerlerinde biten bin türlü ot altında taşları görünmez olan bu duvarların garp köşesindeki kısmının yıktırılmasına başlanmıştı (21). Bir gün yukarıda söylediğim kır saçlı mahpusla birlikte bu yıktırılan duvarı seyrediyor, kazmayı vurdukça parça parça aşağı dökülen harçlara bakıyorduk (23). Sekiz metre kadar geniş olan surun yıktırılması epey uzun sürüyordu... (24). Duvar yarı yarıya yıkılmıştı ki, ... (25). "Bir zamanlar biz bu duvardan kaçacaktık!" dedi (26). Yan yana çömeldik, gözlerini parça parça aşağıya düşen duvardan ayırmadan anlattı (29). Dokuz sene evvel, yeni hapse düştüğünün birinci senesinde bu duvarların dibinde ahşap dükkânlar vardı (30). Biz de cürüm arkadaşlarımla birlikte, evimizden beş on kuruş getirterek şu şimdi yıkılan duvarın önündeki bir dükkânda çalışmağa başladık (32). Bir gün dükkanın bir köşesinde tutkal kaynatıyorduk. (45) (bir köşesi, duvarın dibi) çanağın altına sürdüğüm odun, duvarın taşına çarptı (46). Azıcık [duvardan] kireç döküldükten sonra koca bir tepsi ekmeği kadar büyük olan taş yere düştü (49). Eğilerek [duvardan] içeri baktım (50). Gözlerime inanamayacaktım: uzakta, ta ileride dar bir ışık görünüyordu (51). Bu [duvardaki] delikten dışarı çıkmak zor olmasa gerek, hemen kaçalım" dedi (54). Yatsıdan sonra lambayı köşeye çekerek [duvardaki] taşı oradan aldım, arkadaş pencereden nöbetçi gardiyanı gözlüyordu (63). Ben delikten içeri süzüldüm (65). Gözüm öbür baştaki delikteydi (66). Biraz daha sürünerek ilerledim (68). Sırtım taşlara dokunuyor, enseme kireçler dökülüyordu (69). Burası [duvarın içindeki bu boşluk] üç adım eninde, üç adım boyunda bir yerdi (72). [Duvarın içindeki boşlukta] Başımı eğerek ayakta durabiliyordum (73). Duvara dayanarak solumağa başladım (74). Sonra ellerini duvarda gezdirerek söylendi: "Vıyy, her yanlar da yaş!" (82). Başı deliğe yaklaştığı için dışarıda, kalenin üstünde dolaşan candarmanın... (92). Karşımda öteki surun taşları vardı (107). Fakat bu surlar pek harap olduğu için aralarından geçmek kolaydı (108). Yarım saat kadar uğraştıktan sonra taş, bir sürü sıva ile beraber, önüme yuvarlanıverdi (112). Fakat üstümü başımı yırta yırta kendimi dükkâna zor fırlattım ve taşı eski yerine kapatarak... (131). Taşı çektiler, delik meydana çıktı (135). Eğilip bakınca öbür baştaki delik bu sefer kocaman olarak görünüyordu (136).

Duvarlar muayene edildi, bizim arkadaşın kaçtığı delik iki yandan ördürüldü ve bir daha böyle dükkân açmak falan yasak edildi (141). Karşıda ameleler duvarı iyice alçaltmışlardı, ikimiz de ayağa kalkarak o tarafa yürüdük (156). Tam bu sırada gürültüyle birkaç taşın yuvarlandığı duyuldu (156). Yanımdaki gülümsemeğe çalışarak: "O benim söylediğim boşluğa geldiler galiba, duvarın tam orta yerindeki boşluğa... (158) Ben o zamandan beri çok düşündüm ama bunun ne diye yapıldığını bulamadım (159). Kim bilir eski zamanlarda burada duvar içinde yollar, kapılar mı vardı?" dedi (160). Ameleler bu sefer taşların düştüğü deliğe yaklaşmışlar, içeri doğru bakıyorlardı (161). Etrafta bulunanlar ve bunların arasında kır saçlı mahpusla ben, o tarafa yürüdük; artık bir metreye kadar inmiş olan duvara tırmanarak deliğe yaklaştık (163). Orada, binlerce seneden beri güneş görmemiş olan rutubetli taşların üstünde bembeyaz iki insan iskeleti uzanıyordu (167).

Metin ele aldığı ana konusunu oluşturan, 'duvar' akla ve mantığa göre yorumlamaktadır. Bu bakımdan birçok öğe ile ilgili klişeler, sözcük grupları oluşturulabilmektedir. Örneğin başlıkta sözü edilen duvar ile ilgili unsurları metin genelinde aradığımızda aynı nesnenin yinelendiğini görebilmekteyiz. Bazen duvarın kendisinden, bir özelliğinden, onun bir sonucundan ya da onunla ilgili bir başka şeyden söz edilmektedir. Duvarı belirten sözcüklerde belli bir sözcüksel alandan ve anlamsal yığılmadan söz edilebilmektedir.

Metin 2

Yine benzer ifadeler; Fırıncıyı cüppe, kavuk, şalvar büsbütün değiştirmişti (45). Yeni kadının vasi salahiyetle geldiğini duyanlar onu görünce heybetinden korktular (46). Kaşlar çatık, surat asık, elde tesbih, kimsenin yüzüne bakmıyor, karşısında eğilenlere selam bile vermiyordu (47). Bir müçtehit azametiyle makamına kuruldu (48). Biraz sonra iki büklüm tebrike gelen defterdar beye sordu (49): Fırıncı Şeyhülislamı etekledi (76):

- Himmetinizle az zamanda işlerimi bitirdim (77). Efendimize Hicaz'dan getirdiğim armağan! (84) Şeyhülislam keseye elini sürmekten çekinerek, dikkatle bakıyordu (85).

- Helal malinden midir? (86)

Genelinde Şeyhülislam Efendi, Fırıncı Kamil Ağa gibi toplumsal konumu vurgulayan ifadelere yer verilmektedir. "göz ucuyla oturmasını işaret etti" demek, Şeyhülislamın daha bir üst konumda olduğunu göstermektedir. Yine fırıncının gördüğü durum karşısında cesaretinin kırılması da toplumsal konum açısından değerlendirilebilmektedir. Dialoğun geçtiği ortam olarak da (kahve ısmarlandığına göre) bir kahvehanede ya da kahve satılan ortam belirtilebilmektedir.

Metin 3

Zengin iş adamı, kendisini savunmak üzere ülkenin en ünlü avukatını tutar.(3) Duruşmalar devam eder ve karar son duruşmaya kalır. (4) Son duruşma için avukat ilginç bir çıkış yapar ve duruşmaya bir tanık getireceğini bildirir. (5) Salonda herkes bir anda kapıya bakar ancak içeriye kimse girmez.(7) … sözlerimi bitiriyor ve kararı takdirlerinize bırakıyorum." (8)

Diyalog mahkeme salonunda geçmektedir. Klasik bir duruşma sahnesini ve sanığın beraatı için başvurulan benzer yöntemleri yansıtan ifadeler yer almaktadır.

4.3.10. Dolaylı ve Dolaysız Üslup Kullanımı

Metin 1

"Bir zamanlar ben bu duvardan kaçacaktım!" dedi (26).

Yan yana çömeldik, gözlerini parça parça aşağıya düşen duvardan ayırmadan anlattı (29): (Anlatıcı anlatının bu kısmında (30-144) anlatma işini kır saçlı adama bırakmaktadır. Zaten bu uzunca kısmın bir alıntı olduğunu 30. tümceden önce ve 144. tümceden sonra koyduğu tırnak işareti ile belirtmektedir).

"Dokuz sene evvel, yeni hapse düştüğümün birinci senesinde bu duvarların dibinde ahşap dükkânlar vardı (30)

Ben çok dayak falan yemedim (142). Kendim kaçmadığım için hapishane müdürü, karakol kumandan! Hatta müddeiumumî halime acıdılar (143). Fakat keşke dayaktan öldürselerdi!..." (144) "Ah ne enayilik ettim!" dedi (147)

Yanımdaki gülümsemeğe çalışarak: "O benim söylediğim boşluğa geldiler galiba, duvarın tam orta yerindeki boşluğa... (158) Ben o zamandan beri çok düşündüm ama bunun ne diye yapıldığını bulamadım (159). Kim bilir, eski zamanlarda burada duvar içinde yollar, kapılar mı vardı?" dedi (160).

Doğrudan ve dolaylı anlatım biçimi beraber kullanılmakla birlikte olayı kendi ağzından aktardığı doğrudan anlatı ağır basmaktadır. Bazı bölümlerde de "dedi, söyledi, sordu" ifadelerinin yer aldığı dolaylı anlatıma başvurulmaktadır. Burada bir anlatıcının varlığını görebilmekteyiz. O da anlatının içindedir ve eylemler yapmıştır. Hem anlatıcı hem de anlatı kişisi olarak bulunmaktadır.

Metin 2 ve Metin 3 direk (doğrudan) katılanların ağzından aktarılmaktadır. "dedi, söyledi, vb." ifadelere yer veren anlatıcının varlığı sözkonusu olmamaktadır.

4.3.11. Zamansallık / Zamanın Kullanımı

Metin 1

Bir zamanlar burası şehrin iç sarayı imiş ve şimdi sarı yüzlü, sakallı ve dünyadan uzak zavallıların dolaştığı bu bahçede asırlarca önce genç cariyeler, belki aynı hürriyet aşkıyla gözlerini yukarı çevirip denizi dinleyerek, dolaşırlarmış (19).

Anlatının uzunca bir kısmı çok az bir ayrıntıyı belirtirken, çok kısa bir kısmı, olmuş birçok olayı hızla aktarmaktadır. Değişken durumlar gözönünde bulundurulmalıdır: yavaşlatma ya da hızlandırma anlatı içinde yapılmaktadır. Bazı anlatılarda tek bir olay çok uzun olarak anlatılmaktadır. İncelediğimiz metinde benzer farklılık görebilmektedir.

Bir tek tümce "Bir zamanlar burası şehrin iç sarayı imiş ve şimdi sarı yüzlü, sakallı ve dünyadan uzak zavallıların dolaştığı bu bahçede asırlarca önce genç cariyeler, belki aynı hürriyet aşkıyla gözlerini yukarı çevirip denizi dinleyerek dolaşırlarmış" (19) ile duvarın kuruluş nedeni (tarihi) verilmektedir. Bu belki de ayları (hafta yılları) alan bir zaman dilimidir. Ancak anlatı açısından önemli olan duvardan bir gecelik geçiş, anlatının önemli bir (58-131) kısmını oluşturmaktadır.

Bazı geceler, iş çok olursa gardiyana beş on kuruş vererek dükkânda kalmak mümkündü (58). Gardiyan, koğuş yoklamasında bizi mevcut gösterirdi (59).

"Ülen gitme! candarmanın gözünü avlar, daha ortalık adamakıllı aydınlanmadan otların arasına sine sine gideriz!" dedi (130). Fakat benim yüreğim, kör olası bu korku, bir can korkusu ile öyle yaman atmağa başlamıştı ki üstümü başımı yırta yırta kendimi dükkâna zor fırlattım ve taşı eski yerine kapatarak sabahı ve koğuşların açılmasını bekledim (131)

Anlatıdaki uzun olayların kısa bir şekilde belirtilmesidir biçimindeki anlatma zamanı, anlatı zamanından daha kısa olmaktadır. Geriye dönüş, erken anlatma, ara verme gibi durumlar nedeniyle anlatı zamanından daha kısa bir anlatma zamanı sözkonusu olmaktadır.

Anlatma zamanı (Anlatıcının daha önce gördüğü, tanık olduğu ya da duyduğu olayı anlatması süresince geçen zaman) ile anlatıdaki olayın geçtiği var sayılan ve genellikle anlatma zamanından daha uzun olan zaman arasında bir benzerlik, karşıtlık ya da koşutluk kurulabilmektedir. Anlatı zamanı, anlatıdaki kişiler tarafından yaşanılan zamandır. Anlatma zamanı ise aktaran söylemin zamanıdır, anlatıcıya ait bir zamandır.

Metin 2

Hicaz Kadısı adlı metinde Kamil Ağa ile Şeyhülislam Efendi'nin konuşması (gerçek zamanda en fazla iki ya da üç saatlik bir zaman dilimini belirtecektir) çok uzun tutulduğu halde Kamil Ağa'nın üç ay süren yolculuğu tek bir tümce ile açıklanmaktadır:

Şeyhülislam Efendi, Fırıncı Kamil Ağaya, göz ucuyla oturmasını işaret etti (1).

- Haydi bakalım, din ü devlete hizmet etmeli... (42) Göreyim seni! (43)

…

Üç ay sonra Kamil Ağa, maiyeti ile beraber Hicaz'a vardı (44). Fırıncıyı cüppe, kavuk, şalvar büsbütün değiştirmişti (45).

Yine aynı öyküde Kamil Ağa'nın Hicaz'da sürdüğü yaşam daha uzun olmasrna karşın anlatıda çok kısa bir biçimde belirtilmiştir.

Şeyhülislam Efendi'nin dairesine her gün elli çift ekmek veriyordu. Alacağı beş yüz altını bulmuştu (10).

Kamil Ağa, mühim kadılıkların birkaç bin liraya satıldığını işitmişti (25). Fakat şimdiye kadar kendisine bir kadılık teklif edilebileceğini hayalinden bile geçirmemişti.

- Fakat ben hiç okumadım... Büsbütün cahilim…

Hicaz kadılığı o sırada beş altı yüz liraya satılıyordu (68).

Geriye dönüş tekniğinin anlatı içinde açıklayıcı bir görevi, geçmişe ait bir eylemin anlatısı bulunmaktadır. Anlatıda geçen olguların ya da bir kişinin tanımı için kullanılmaktadır. Anlatıdaki bir kişi bir davranışta bulunmakta, bunun anlaşılması da ancak geçmişindeki bazı bilgileri öğrenmekle olabilmektedir. Bu nedenle de eylemin anlatımı kesilerek geriye dönüş tekniği ile kişinin geçmişinden bir kesit anlatılmaktadır. Her anlatı gibi incelediğimiz anlatıda da az ya da çok geriye dönüş ve önceden bildirme tekniği bulunmaktadır.

İkinci olarak gelecekte olacak olayların olmadan önce anlatımı sözkonusudur. Daha sonra olacak ya da olabilecek bir olayla ilgili olarak önceden bir bilgi verme söz konusudur. Önceleme anlatıda seyrek görülen bir anlatım biçimidir. Çünkü bir şeyi önceden haber vermek alıcının ilgisini öldürmekte, gelecekte olacak bir olayın bilinmesi alıcı açısından daha sonrasının dinlenmesini gereksiz kılmaktadır.

Metin 1

"Bu akşam geçti, başka bir akşam inşallah!" dedim (124). Fakat bu kadar yaklaştıktan, hatta serbestliğin içine böyle başını uzatıp baktıktan sonra insana geri dönmek pek zor geliyor (125). Arkadaş başını salladı: "Başka akşamı falan yok, bu akşam gideriz!" dedi (126):

"Artık bu akşam kalmadı, bugün diye konuş!" dedi diğerine. (126)

"Peki, bugün gideriz!" (127)

İlk önce ben de geri dönmeyi ister değildim, fakat bunun lazım olduğunu onlara anlatırken onları değil kendimi kandırdım (128). En sonunda sözlerime o kadar inanmış ve kendimi o kadar korkutmuştum ki: "Siz isterseniz gidin, ben kalırım, candarma kurşunuyla geberecek halim yok!" diye bağırdım, hızla geriye dönüp dükkâna doğru sürünmeğe başladım (129). Onlar arkamdan bağırdı:

"Ülen gitme! candarmanın gözünü avlar, daha ortalık adamakıllı aydınlanmadan otların arasına sine sine gideriz!" dedi biri (130).

Fakat benim yüreğim, kör olası bu korku, bir can korkusu ile öyle yaman atmağa başlamıştı ki, üstümü başımı yırta yırta kendimi dükkâna zor fırlattım ve taşı eski yerine kapatarak sabahı ve koğuşların açılmasını bekledim (131)

"Halbuki onlar kim bilir şimdi nerelerdedir (148). Bir daha buralarda görünmediler (149). Herhalde uzak bir memlekette, kendilerini tanımayanlar arasında yerleştiler, akıllı uslu adam oldular... (150) Belki çoluğa çocuğa da karışmıştırlar (151). İstesem ben de onlarla beraber olabilirdim... (152) Fakat bir dakikalık korku... o kahrolası korku..." (153)

Anlatma zamanına göre anlatı zamanı farkı sözkonusu olduğunda anlatım zamanlarıyla ilgili eşzamanlılıkta bir üst üste gelmeden ya da iki zamanın çakışmasından, gerçek bir zaman içinde anlatılması durumunda eşzamanlılıktan söz edilebilmektedir.

Metin 2

- Parayı nasıl isteyeceğim (9)! Diye düşünüyordu.

- Hicaz kadılığı münhal. Seni oraya salahiyeti vasia ile tayin edelim, ister misin?' (24)

- Makamına gidersin, huzuruna gelecek davacılardan şahit istersin. Varsa dinler hükmünü verirsin. Yoksa atarsın hapse (39).

- Haydi bakalım, din ü devlete hizmet etmeli... Göreyim seni! (43).

Haydi öyle ise ticarete başla.. Allah kar açıklığı versin, el kasibü habibullah, oğlum!(93)

Metin 3

Anlatma zamanı ile anlatı zamanı eşzamanlı bir nitelik sergilemektedir. Alıcıda, dialoğun o anda gerçekleştiği ve aktarıldığı şeklinde bir izlenim yaratılmaktadır.

4.3.12. Göndericinin Konumu ve Bakış Açısı

Metin 1

Bir zamanlar burası şehrin iç sarayı imiş ve şimdi sarı yüzlü, sakallı ve dünyadan uzak zavallıların dolaştığı bu bahçede asırlarca önce genç cariyeler, belki aynı hürriyet aşkıyle gözlerini yukarı çevirip denizi dinleyerek dolaşırlarmış (19).

Fakat benim yüreğim, kör olası bu korku, bir can korkusu ile öyle yaman atmağa başlamıştı ki, üstümü başımı yırta yırta kendimi dükkâna zor fırlattım ve taşı eski yerine kapatarak sabahı ve koğuşların açılmasını bekledim (131)

"Ah ne enayilik ettim!" dedi, "ne enayilik ettim! Bir candarma kurşunu on beş seneden daha mı kötü sanki? Bir korku yüzünden gençliğimi yok ettim (147).

Hayatımda, kendisini bu kadar istihkar eden, kendisine bu kadar kızan insan görmedim; her gün üstüste yığılarak müthiş bir kin halini alan bu nefret dudaklarından çıkarak bir tükürük halinde kendi korkaklığının yüzüne fırlatıyordu (155). Birkaç taşı daha ellerine alıp bir kenara koyduktan sonra birdenbire yüzlerinde elle tutulabilecek dehşet ifadesiyle doğruldular…(162)

Yüzü sapsarıydı ve bu yüzde henüz ölümden kurtulanlarda görülen şaşkın bir hayata sarılış vardı.(171)

Metinde anlatıcının kendi düşüncelerine yer verdiği ve yorumlarda bulunduğu, kendi (içsel) bakış açısını yansıttığını görümektedir.

Metin 2

Kirpi gibi köşeye büzülen Kamil Ağa şaşkın şaşkın girip çıkanları seyrediyordu. Sarıklı, cüppeli, sakallı, birçok adamlar tazimle içeri giriyor (5).

Fırıncı Kamil Ağa'nın cesareti büsbütün kırıldı.

Fırıncı korku ve hayret içinde başını yere eğdi (35).

Yeni kadının vasi salahiyetle geldiğini duyanlar onu görünce heybetinden korktular. Kaşlar çatık, surat asık, elde tesbih, kimsenin yüzüne bakmıyor, karşısında eğilenlere selam bile vermiyordu.

- Parayı nasıl isteyeceğim! diye düşünüyordu.

Şaşırdı.

- Aman efendim, ben nasıl yaparım?

Hala itimat etmiyor gibi görünüyordu.

Şeyhülislam keseye elini sürmekten çekinerek, dikkatle bakıyordu (85).

(Kişilerin gerçek davranışını ya da yapmacık davranışını biliyor)

Oda boşalınca Şeyhülislam Efendi, bir müddet murakabeye dalmış gibi durdu, elindeki mercan tesbihi birkaç defa parmakları arasında çevirdi. Gene bir müddet murakabeye daldı, parmaklarının arasındaki mercan tesbihi süratle çevirdi (20).

(Kişilerin toplumsal konumunu biliyor)

Efendi hazretlerinin kimi elini, kimi eteğini öptükten sonra adım adım geri çekilerek gidiyorlardı.

(Geçmişi biliyor)

Şeyhülislam Efendi'nin dairesine her gün elli çift ekmek veriyordu. Alacağı beş yüz altını bulmuştu (10).

Kamil Ağa, mühim kadılıkların birkaç bin liraya satıldığını işitmişti (25). Fakat şimdiye kadar kendisine bir kadılık teklif edilebileceğini hayalinden bile geçirmemişti.

- Fakat ben hiç okumadım... Büsbütün

Efendi kaşlarını çattı. .

(Aynı anda birden çok yerdeki olayı biliyor)

Hapsedilenler baş başa verip dertleşmeğe başlar…

Anlatıcının konumu içsel bakış açısına uygundur. Anlatıcı kişilerle ilgili birçok şeyi bilmektedir. Geçmiş, gelecek ya da değişik yerlerdeki olayların tamamından haberli durumdadır. Ruhsal durumu, düşünceleri, kişilerin aklıdan geçenleri, davranışını bilmektedir.

Metin 3

Aktaranın yorumunun bulunmadığı, gördüğünü birebir aktaran dialoglara yer veren bir izlenim sunan, dışsal bakış açısı yoğunluk kazanmaktadır. Metin, dava sürecini kendinden bir şey katmadan yansıtmakta ve tarafların birbirine aktardığı cümleleri birebir sunmaktadır.

4.3.13. Anlatıcının Konumu ve Sesi

Metin 1

"On adım ötede en büyük hürriyetlere götüren denizi dinlernek ve sonra aradaki kalın kale duvarlarına gözleri dikerek bakmağa, denizi yalnız muhayyilede görmeğe mecbur kalmak az azap mıdır? (6)

Bahçede insanın ayakucuna inerek ekmek kırıntılarını toplayan ve ayni hürriyetsiz topraklarda sağa sola adım atan bir kuşun kanat vuruşlarıyla bu duvarları aşarak serbestliklere kucaklamağa gittiğini görmektense, nefes almaktan başka hürriyeti hatırlatacak hiçbir şey bulunmayan bir yerde kapanmak daha iyi değil midir? Yalnız daha evvel hapishanenin duvarlarından bahsedelim (17)"

Metinde anlatıcı birkaç kez bir alıcıya seslenmektedir. Bu (her ne kadar adı olmasa da) bir yanıyla anlatılan, diğer yanıyla da alıcıdır. Anlatı içindeki sorularda bu kimliğin varlığını sezinleyebilmekteyiz. Anlatıcı gibi anlatılanın da adı burada geçmemektedir. Ancak varlığını sezinleyebilmekteyiz. Örneğin, "bahsedelim" derken anlatıcı, anlatılanı da işin içine katmaktadır. Sorulan sorularla da bir yanıyla anlatıcıya, diğer yanıyla alıcıya seslenilmektedir

Metinde dört kişi bulunmaktadır. Bunlardan ikisi anlatı kişisidir. Üçüncü ve dördüncüsü ise anılardaki kişilerdir. Her birinin çok belirgin bir kimlikleri, kendilerine özgü çok belirgin özellikleri bulunmamaktadır. Anlatıcının kimliği ile ilgili olarak yalnız, umutsuz ve bıkkın bir tip özellikleri belirtilmektedir

> Uzun zamanlar deniz kenarında ve surlar içindeki bir hapishanede kaldım (1). Kalın duvarlara vuran suların sesi taş odalarda çınlar ve uzak yolculuklara çağırırdı (2). Bir mahpusu dünya ile hiç alakası olmayan bir zindana kapamak ona en büyük iyiliği yapmaktır (4). Onu en çok yere vuran şey, hürriyetin elle tutulacak kadar yakınında bulunmak, aynı zamanda ondan ne kadar uzak olduğunu bilmektir (5). On adım ötede en büyük hürriyetlere götüren denizi dinlemek ve sonra aradaki kalın kale duvarlarına gözleri dikerek bakmağa, denizi yalnız muhayyilede görmeğe mecbur kalmak az azap mıdır? (6). Fakat benim kaldığım hapishanede her şey, her ses, hürriyeti gözlerin önüne kadar getirmek sonra birdenbire çekip götürmek için yapılmış gibiydi (8). (Dışarıyı özleyen bir kimlik)

Anlatıcının yanındaki kişi için de bazı bilgiler bulunmaktadır. Örneğin otuzlu yaşlarda olması gerekmektedir. (Kır saçlı; Dokuz sene evvel, yeni hapse düştüğümün birinci senesinde bu duvarların dibinde ahşap dükkânlar vardı (30) İkimiz de yirmi iki yaşındaydık (37) (Yani 33 yaşında olmalı.) Ancak saçları ağarmış. Bu da çektiği azaba bağlanabilmektedir. Yine güven veren bir kimliği bulunmaktadır. (hapishane yönetiminin güvenini kazanmıştır. Son olarak da geçmişteki yaptığı ya da yapmadığı durumlar için kendisine zarar verecek ölçüde sinirli olduğu söylenebilmektedir.)

> Yalnız kır saçlı bir mahpus bana hapishaneye ilk geldiği senelere ait bir vaka anlattı(14)
>
> Duvar yarı yarıya yıkılmıştı ki, benim yanımda sesini çıkarmadan duran kır saçlı mahpus yavaşça kulağıma eğildi (25):
>
> "Biz de cürüm arkadaşımla birlikte evimizden beş on kuruş getirterek şu şimdi yıkılan duvarın önündeki bir dükkânda çalışmağa başladık (32).

(Yaşamı anlamlı kılmaya çalışan, gününü yararlı işlerle değerlendirmek isteyen birisi)

Sessiz insanlar olduğumuz için müdür bizi koruyordu (33). İkimizde yirmi iki yaşındaydık (37). Dışarıda ele avuca sığar şey değildik (38). (Gerçek yaşamda sağlıklı bir kimlik)

Ben onlara "düşünelim" diye cevap verdim (55)" Acemilik etmeğe gelmezdi (56). Tere gömülüvermiştim (119). Ağır ağır geriye döndüm ve: "Yazık, kaçamayız!..."dedim (120) (Karşılaşılan durumları daha ayrıntılı olarak değerlendirip bir sonuca gitmek isteyen kimlik)

Bahçeyi bir güzel dinledim: ne ayak sesi, ne Arabın öksürüğü duyulmuyordu (99). ... taşı eski yerine kapatarak sabahı ve koğuşların açılmasını bekledim (131) (Temkinli davranmaktadır.)

Fakat bu kadar yaklaştıktan hatta serbestliğin içine böyle başını uzatıp baktıktan sonra insana geri dönmek pek zor geliyor (125). İlkönce ben de geri dönmeyi ister değildim, fakat bunun lazım olduğunu onlara anlatırken onları değil kendimi kandırdım (128). En sonunda sözlerime o kadar inanmış ve kendimi o kadar korkutmuştum ki: "Sen istersen git, ben kalırım, candarma kurşunuyla geberecek halim yok!" diye bağırdım, hızla geriye dönüp dükkâna doğru sürünmeğe başladım (129). (Bazen mantığa uygun davranışını kendisi de kabul edememektedir. Ama her durumda akla ve mantığa uygun davranan bir kimlik çizmeye çaba göstermektedir.)

Kendim kaçmadığım için hapishane müdürü, karakol kumandanı, hatta müddeiumumî halime acıdılar (143). Yüzü sapsarıydı ve bu yüzde, henüz ölümden kurtulanlarda görülen şaşkın bir hayata sarılış vardı... (171) (Akla uygun davranmasının olumlu sonucunu da görmektedir.)

İstesem ben de "onlarla beraber olabilirdim... (152) Fakat bir dakikalık korku... o kahrolası.korku..." (153).

Hayatımda, kendisini bu kadar istihkar eden, kendisine bu kadar kızan insan görmedim; her gün üst üste yığılarak müthiş bir kin halini alan bu nefret dudaklarından çıkarak bir tükürük halinde kendi korkaklığının yüzüne fırlatıyordu (155).

Anlatıcının bir sabit ya da değişken bir karakteri ve ruh durumu bulunmaktadır. Durağan ya da değişken ruhsal bir yanı vardır. Kendi kimliğinin ruhsal yanını da ortaya koyacak nesneler, davranış biçimleri ya da başka özelliklerinden söz edilebilmektedir:

Kır saçlı mahpus bir müddet sustu (145). Yarı kapalı gözleri bir hayali kovalıyor gibiydi (146). Başını bana çevirmeden, küfrediyormuş gibi keskin keskin:

"Ah ne enayilik ettim!" dedi, "ne enayilik ettim! Bir candarma kurşunu on beş seneden daha mı kötü sanki? Bir korku yüzünden gençliğimi yok ettim (147)

"Hâlbuki onlar kim bilir şimdi nerelerdedir (148). Bir daha buralarda görünmediler (149). Herhalde uzak bir memlekette, onları tanımayanlar arasında yerleştiler, akıllı uslu adam oldular... (150) Belki çoluğa çocuğa da karışmışlardır (151). İstesem ben de onlarla beraber olabilirdim... (152) Fakat bir dakikalık korku... o kahrolası korku..." (153)

Başımı kaldırarak yanımdakine baktım (169). O hala elimi tutuyor ve sinirli sinirli sıkmakta devam ediyordu (170). Yüzü sapsarıydı ve bu yüzde. Henüz ölümden kurtulanlarda görülen şaşkın bir hayata sarılış vardı…(171)

Üçüncü ve dördüncü kişi de, yol arkadaşları kır saçlı adama benzer kimlik çizmektedirler. Tek farklılık, onlar daha ataktır ve duyguları ile hareket etmektedirler.

Biz de cürüm arkadaşlarım birlikte, evimizden beş on kuruş getirterek şu şimdi yıkılan duvarın önündeki bir dükkânda çalışmağa başladık (32). Sessiz insanlar olduğumuz için müdür bizi koruyordu (33). Üçümüz de yirmi iki yaşındaydık (37). Dışarıda ele avuca sığar şey değildik (38).

Hemen arkadaşlarımı çağırdım (52). Onlar da yere yatarak bakmağa başladı (53). Sonra biri bana dönüp:

"Bu delikten dışarı çıkmak zor olmasa gerek, hemen kaçalım" dedi (54). (Sonunun ne olacağını düşünmeden hemen karar verebilen bir tip)

Elimle onu aradım, parmaklarıma meşin bir torba dokundu (83). O zaman ne diye zor zoruna sürüklenebildiğini anladım (84). (Arkadaşlarına göre daha planlı)

Gündüzün acele ile bir torba bulmuş, belli etmemek için yalnız kendi tayınlarımızı içine koyarak saklamıştık (85). Belki bir gün, iki gün insan yüzü görmeyecektik... (86).

Ben bunu unutmuştum bile arkadaşım unutmamış ve beraberinde getirmiş (87). Arkadaş başını salladı: "Başka akşamı falan yok, bu akşam gideriz!" dedi (126).

"Ülen gitmeyin! candarmanın gözünüzü avlar, daha ortalık adamakıllı aydınlanmadan otların arasına sine sine gideriz!" dediler (130).

Metin 2

"Fırıncıyı cüppe, kavuk, şalvar büsbütün değiştirmişti (45). Yeni kadının vasi salahiyetle geldiğini duyanlar onu görünce heybetinden korktular (46). Kaşlar çatık, surat asık, elde tesbih, kimsenin, yüzüne bakmıyor, karşısında eğilenlere selam bile vermiyordu (47)"

Anlatı kişisinin, toplumsal bir konumu, bir mesleği, bir kimliği ve unvanı bulunmaktadır (Şeyhülislam, Fırıncı Kamil Ağa, Kadı). Yaşadığı çevresi ile mevcuttur (Şeyhülislam-kandil tebriklerini kabul etmek için halktan kişilerin girdiği oda). Bir eylem içinde belli bir rolü bulunmaktadır (şeyhülislam ve kadılık görevini uygun kişilere verme). Bir davranış içindeki sürekliliği, sürekli sahip olduğu bir nesne ya da tutumu bulunmaktadır. Fiziksel bir dış görünümü vardır, vücudu, elbisesi ve bu elbisenin kültürel bir koda gönderiminden söz edilebilmektedir (Şeyhülislam ve elindeki tesbihi, kürkü).

Anlatı kişisinin bir sabit ya da değişken bir karakteri ve ruh durumu bulunmaktadır. Durağan ya da değişken ruhsal bir yanı vardır. Kendi kimliğinin ruhsal yanını da ortaya koyacak nesneler, davranış biçimleri ya da başka özelliklerinden söz edilebilmektedir.

Kirpi gibi köşeye büzülen Kamil Ağa şaşkın şaşkın girip çıkanları seyrediyordu (4) Fırıncı Kamil Ağanın cesareti büsbütün kırıldı (7).

- Parayı nasıl isteyeceğim! Diye düşünüyordu (8).

Kamil Ağa güçlükle cevap verdi: (16)

Şeyhülislam Efendi şimşekli bir bakışla Kamil Ağayı süzdü (19).

Kekelemeğe başladı (30):

Şeyhülislam Efendi kaşlarını çattı (33).

- Kolay dedik a... (34)

Fırıncı korku ve hayret içinde başını yere eğdi (35).

- Bre herif, şahidin var mı diyorum sana, çabuk söyle! (55)

- Atın şunu hapse! (58)

Metin 3

Anlatı kişisinin, toplumsal bir konumu, bir mesleği, bir kimliği ve unvanı bulunmaktadır (İş adamı - Sanık, Avukat, Yargıç). Bulunduğu çevresi ile mevcuttur (İş dünyası, Hukuk camiası). Bir eylem içinde belli bir rolü bulunmaktadır (Avukatın sanığı savunması, sanığın yargıcın verdiği karar ile karısını öldürmekten suçlu bulunması) Bir davranış içindeki sürekliliği, sürekli sahip olduğu bir nesne ya da tutumu bulunmaktadır. (avukatın ilginç çıkışı, yargıcın gözünden kaçmayan ayrıntı)

Metin 1

Duvar yarı yarıya yıkılmıştı ki, benim yanımda sesini çıkarmadan duran kır saçlı mahpus yavaşça kulağıma eğildi (25): "Bir zamanlar ben bu duvardan kaçacaktım!" dedi (26).

Ben, onlara "düşünelim" diye cevap verdim (55). Ben delikten içeri süzüldüm (65). Onlar benden daha zor sürünebiliyordu (80). Nihayet benim durduğum yere geldi (81). Ben bunu unutmuştum bile, arkadaşım unutmamış ve beraberinde getirmiş (87). Ben de yere uzanarak arkalarından gitmeğe hazırlandım (90).

Ben kalktım; o geri geri sürünerek geldi (94). En son ben girmiştim (111). Fakat ben bu işle uğraşırken hiç dışarı doğru göz atmamıştım; deliğe yaklaşınca ne bakayım: şafak sökmüş bile (117). Ben çok dayak falan yemedim (142). "O benim söylediğim boşluğa geldiler galiba, duvarın tam orta yerindeki boşluğa... (158) Etrafta bulunanlar ve bunların arasında kır saçlı mahpusla ben, o tarafa yürüdük; artık bir metreye kadar inmiş olan duvara tırmanarak deliğe yaklaştık (163).

Diyalogda yer alan iki ayrı kişi tarafından kullanılan ben zamiri mevcuttur. Biri geçmişte (anlatı zamanından daha önceki bir zamanda) yaşadığı olayı aktaran anlatıcı ve diğeri, onun aktardığı sırada karşısında olan dinleyici. Burada ele aldığımız Ben zamirinin kullanıldığı tümceler anlatıcının kendi yorumunu katmadığı tümcelerdir. Anlatıcının yorumlarının mevcut olduğu başka 'ben' kullanımları da sözkonusudur elbette. Ancak bulara dilin bireysel, öznel kullanımında yer verdik.

Metin 2

- Fakat ben hiç okumadım... (31)
- Defterdar bendeniz! (51)

Metinde yer verdiğimiz (metin içerisinde yer alan göndericinin ve alıcının) Ben kullanımları, anlatıcının nesnel yaklaşımından ibarettir

Metin 3

Aktarım, sanki dialoğu gözlemleyen ve olduğu gibi sunan bir kişi sağlıyormuş izlenimi verdiği için Ben zamirinin kullanımı sözkonusu değildir.

4.3.14. Mantıksal / Zamansal / Mekânsal Düzen

Bir anlatının sözdizimsel mantığını ortaya koyan temel yapısı anlatı izlencesi olarak adlandırılmaktadır. Bir anlatı içinde başlangıçta bir durum ortaya konulmakta, sonunda ise başlangıçtaki durumla ilgili bir sonuca varılmakta ya da yeni bir başlangıç söz konusu olabilmektedir. Bu durum kısaca anlatı izlencesi olarak belirtilmektedir. Her anlatı için söylenebilecek olan temel yaklaşım şu olabilmektedir: Bir dizi olaylar, örgeler ya da kesitler anlatı boyunca birbiriyle ilişkili olarak arka arkaya gelmektedir. Bu yaklaşımdan yola çıkarak ele aldığımız verilerden (Metin 1, Metin 2 ve Metin 3 arasından yaklaşıma uygunluğu açısından) inceleyecek olduğumuz Metin 2'dir.

Bir anlatı izlencesinde temel olarak şu durumlar bulunmaktadır:

Metnin başlangıç durumu kapsamında metin, bir kurulu düzenin varlığını belirterek başlamaktadır. Başlangıç durumu, anlatımın başında, daha önceden de süregeldiği varsayılan kurulu düzeni belirten bölümdür. Başlangıç durumunda var olan düzenle ilgili yer, kişi, zaman ya da bazı nesnelerle ilgili bilgiler verilmektedir. Anlatıcı başlangıç kısmında olayın geçtiği yeri yalın bir dille betimlemektedir.

İncelediğimiz anlatıda 1. ile 7. tümceler arası başlangıç durumunu belirtmektedir:

> Metin 2
>
> Şeyhülislam Efendi, Fırıncı Kamil Ağa'ya, göz ucuyla oturmasını işaret etti (1).
>
> -Ağaya bir kahve (2)
>
> Oda kandil tebrikine gelenlerle dolup taşıyordu (3). Kirpi gibi köşeye büzülen Kamil Ağa şaşkın şaşkın girip çıkanları seyrediyordu (4). Sarıklı, cüppeli, sakallı, birçok adamlar tazimle içeri giriyor (5). Efendi hazretlerinin kimi elini, kimi eteğini öptükten sonra adım adım geri çekilerek gidiyorlardı (6). Fırıncı Kamil Ağanın cesareti büsbütün kırıldı (7).
>
> -Parayı nasıl isteyeceğim! Diye düşünüyordu (8).

Anlatıda başlangıç durumu ile bitiş durumu arasındaki farklılığı açıklayan, eylemlerin ardarda gelmesidir. Beklenmedik durum, dengeyi sağlayan güç gibi öğeler gözönünde bulundurulmaktadır.

Metinde kişiler (Şeyhülislam Efendi, Fırıncı Kamil Ağa), toplumsal konum ("göz ucuyla oturmasını işaret etti" demek, Şeyhülislamın daha bir üst konumda olduğunu göstermektedir. Yine fırıncının gördüğü durum karşısında cesaretinin kırılması da toplumsal konum açısından değerlendirilebilmektedir), uzam (kahve ısmarlandığına göre, olay bir kahvehanede ya da kahve satılan ortamda geçmektedir), zaman (kandil tebriki, zaman açısından bir ipucudur. Yani İslamiyet açısından kutsal bir gün söz konusudur) gibi anlatısal belirleyicileri açıklamaktadır.

Dönüştürücü öğe, kurulu düzende var olan durumu değiştirecek bir olay gelişmektedir. Anlatının başlamadan öncesinden süregelen durumun bozulması sözkonusudur. Var olan durumun değişimine neden olan karıştırıcı öğe anlatıya yeni bir ivme kazandırmaktadır.

Metin 2

Dönüştürücü öğe, 8. tümcedir. Yani anlatının başta varolduğu sayılan, tekdüze anlatımına getirilen yenilik (ki bu yenilik anlatının daha sonrası için temel bir izlek durumundadır) anlatının dönüştürücü öğesidir.

-Parayı nasıl isteyeceğim! Diye düşünüyordu (8).

Dönüştürücü güçler çoğunlukla anlatının merkezinde, bir durumun oluşmasında, doğmasında ya da gelişmesinde ya da çatışmanın başlamasında görülmektedir. Bu durum bazen anlatı kişisinin bilincindeki bir çatışmaya bağlı olarak gelişmekte bazen bir durumu altüst eden, ansızın gelişen bir olaya bağlı olmaktadır. Bu, anlatı kişilerinin dışında gelişen bir olay olabilmekte ya da anlatı kişileriyle ilgili de olabilmektedir. Bazen de hem iç hem de dış nedene bağlı olarak (bir bakıma sebep-sonuç ilişkisi içinde) gelişen bir olay dönüştürücü öğe durumunda olabilmektedir.

Eylemler dizini, dönüştürücü öğe ile anlatıda yeni olaylar gelişmektedir. Başlangıçtaki sakin durum bozulmuştur ve düzensizlik değişik olaylarla sürmektedir. Ardarda gelişen bu olaylar anlatıda en çok yer alan kısımdır denilebilmektedir.

Metin 2

9. tümce ile 64. tümce arası eylemler dizinini belirtmektedir. En uzun yeri eylemler dizini almaktadır:

...ekmek veriyordu (9), Sermayemiz tükendi (17), Fırını kapayacağız efendim! (18), Sana bir iyilik edelim! (21), Hicaz kadılığı münhal (23), Seni oraya salahiyeti vasia ile tayin edelim; ister misin? (24), Makamına gidersin, huzuruna gelecek davacılardan şahit istersin (36). Varsa dinler hükmünü verirsin (37), Yoksa atarsın hapse (38). Işte bu kadar... (39), Hay, hay, emrettiğiniz gibi yaparım (40), Kamil Ağa, maiyeti ile beraber Hicaz'a vardı (44), Fırıncıyı cüppe, kavuk, şalvar büsbütün değiştirmişti (45), geldiğini duyanlar onu görünce heybetinden korktular (46), kimsenin yüzüne bakmıyor, karşısında eğilenlere selam bile vermiyordu (47), Atın şunu hapse! (58), Arkasından diğer vilayet erkânıyla, eşraf sökün etti (59), Kadı efendi hepsine aynı suali sordu (60). birer birer hapse tıktırdı (61), Hapsedilenler baş başa verip dertleşmeğe başlar (64)

Dengeleyici öğe, olayın çözümlenmesinde yardımcı olabilecek beklenmedik olgu ve dengeyi sağlayan bir güç sözkonusudur. Denge yeniden kurulmaktadır. Dönüştürücü öğeden bu yana süren düzensizliği gidermeye yönelik olaylar gelişmektedir. Bu, başlangıç durumundan sonra varılan durumla ilgili anlatının bölümüdür.

Metin 2

Baştaki "parayı nasıl isteyeceğim" (9) sorusunun yanıtı, 66-71. tümcelerin de verilir. Bu da anlatımın dengeleyici öğesidir.

- Bu herif elbette deli değil… (65) Bizi hapsetmesinden maksadı para istemek olacak! (66) dediler (67).

Hicaz kadılığı o sırada beş altı yüz liraya satılıyordu (68). Buna gidip gelme yol masraflarıyla kadılığın hâsılatını da ilave ettiler (69). Üç bin lira kadar bir şey tuttu (70). Başlarından bu belayı defetmek için zenginlerden, hükümet erkânından, aşiret reislerinden üç bin altını toplayıp kadıya yolladılar (71).

Sorunun çözümlenmesi ile anlatının düğümü çözümlenmiş olmakta ve hızla anlatının sonuna doğru gidilmektedir. Anlatının bu aşamasında çok fazla betimleme, ara verme vb. olmamaktadır. Olaylar birbirini izlemektedir.

Metin 2

Fırıncı Kamil Ağa, gece yarısı maiyetini hazırladı (72). Şafak sökmeden yola düzüldü (73). Şeyhülislam Efendi, ummadığı bir gün Kamil Ağayı karşısından görünce sordu (74):

Hayrola, Kadı Efendi, nereden böyle? (75)

Fırıncı Şeyhülislamı etekledi (76):

Himmetinizle az zamanda işlerimi bitirdim (77). Mühim meseleleri hallettim (78). Artık bu vazifeyi kim olsa görebilir (79).

Yani kadılıktan vaz mı geçiyorsun? (80)

Evet efendim, kulunuz tekrar mesleğime dönmek niyetindeyim! (81)

Bitiş durumu, anlatının sonuç kısmıdır. Yeniden kurulan dengeye bağlı olarak ya anlatının en başına dönülmekte ya da yeni bir durum içinde anlatı bitmektedir. Metinde en başa dönülmektedir. Anlatı kişisi, uzamı değiştirmesi nedeni ile anlatının başlangıcındaki konumda değildir (zaten böyle olsa anlatının okunurluğu kaybolmaktadır) Uzam değiştirmesi (ve geçici mesleği) kendisine servet kazandırmaktadır. Artık şeyhülislamdan alacağı da kalmamaktadır. Alıcının dikkatini çeken de başlangıç durumundan sonraki altüst olma durumu ile ilk durum arasındaki karmaşık yapının çözümüdür.

Metin 2

Beş yüz liralık atlas keseyi hürmetle sedirin üstüne bıraktı (82).

- Bu nedir? (83)

- Efendimize Hicaz'dan getirdiğim armağan! (84)

Şeyhülislam keseye elini sürmekten çekinerek, dikkatle bakıyordu (85).

- Helalinden midir? (86)

- Ona ne şüphe efendi, sayei şeriatta kazanılmıştır (87).

Hala itimat etmiyor gibi görünüyordu (88).

- Elimi sürmeden hakkını helal et, bakayım! (89)

- Helali hoş olsun! (90)

Keseyi avucunda tarttı (91).

Haydi öyle ise ticarete başla (92) Allah kar açıklığı versin, el kasibü habibullah, oğlum!

Metin, genel anlatıdaki olayları, kendi içindeki mantıksal tutarlılıkla yapılabilen olay gruplarını belirten kesitlerden oluşmaktadır. Kesitlemeler genellikle anlatının gelişiminden çıkarılmaktadır. Bu kesitleme olay örgüsünün temel evrelerine bağlı olarak yapılmaktadır. Kesitler, mantıksal olarak birbirini izleyen eylemler dizinidir.

Her metinde bir başlangıç durumu bulunmaktadır. Sonra bir durum değişikliği, süre giden durumdan sapma, yeni olguların eklenmesi sözkonusudur. Sonra da bu olayın başlangıçtaki olaya eklenmesi ve varılan sonucu görebilmekteyiz. Bütün bunlar kesitlemede önemli ipuçlarıdır. Kesitlerin bazıları simetri durumundadır, bazen birbirinin tamamlayıcısı ya da karşıtı durumunda olabilmektedir.

İncelediğimiz anlatı 5 kesite ayrılabilmektedir:

Başlangıç durumu (1-8)

Borcunu isteme ve borcun geri ödenme biçimi (9-43)

Yeni görev ve söylenilen biçimde davranma (44-71)

Borcun (dolaylı yoldan) ödenmesi (Hatta din adamının borcunu öderken bile yeni kazançlar elde etmesi) (74-91)

Bitiş durumu (92-93)

Bu kesitlemede 2. ile 4. birbirinin karşıtı durumundadır. Birisinde alacağı istenmekte, diğerinde ise alacağı ödenmektedir. 1. Kesit ile 5. Kesit benzer kesitlerdir. Özellikle Kamil Ağa açısından, anlatının başındaki konuma dönüş sözkonusudur. 3. kesit ise 2. ile 4. kesit arasındaki geçişi belirtmektedir.

Kesitlerin düzenlenişi her anlatı için farklı olabilmektedir. En kolay olanı ucuca gelmedir. Bir kesit bitmekte, bir başka kesit başlamaktadır. Ancak her anlatıda böyle olmayabilmektedir. Bazen bir kesit bir başka kesitin içine yerleştirilmiş ya da iki ya da üç kesit sarmal olarak iç içe geçmiş olarak bulunmaktadır. Bu tür durumda her kesite ait bölümü bir yerde toplamak doğru olmaktadır.

4.3.15. Eyleyen / Eylenen İlişkisi

Metinde önermelerin iki bileşeni eyleyen ve yüklem kapsamında eyleyeni karşılayan isim, sıfat, fiil (eyleyenin sözdizimsel işlevlerinin) kullanımı ve yüklemi karşılayan isimsel veya fiilsel yüklemlerin işlevleri, kendinden önceki yüklemlerle olan ilişkisi, algı üzerindeki etkileri ve kullanımları, öznenin kendisinin yüklendiği ve karşısındaki kişiyi ilgilendiren eylemler, bunların bir değer yargısı taşıdığı, tepkilerin bir eylemin ardından geldiği durumlar sözkonusu olmaktadır.

Metin 1 ve Metin 2

Hareket bildirenler eylemler; ...oturmasını işaret etti (1), Oda kandil tebrikine gelenlerle dolup taşıyordu (3), birçok adamlar tazimle içeri giriyor (5), geri çekilerek gidiyorlardı (6), Fırını kapayacağız efendim! (18), Aman efendim, ben nasıl yaparım? (28), Makamına gidersin, huzuruna gelecek davacılardan şahit istersin (36), dinler hükmünü verirsin (37), atarsın hapse (38), emrettiğiniz gibi yaparım (40), Üç ay sonra Kamil Ağa, maiyeti ile beraber Hicaz'a vardı (44), geldiğini duyanlar onu görünce heybetinden korktular (46), yüzüne bakmıyor, karşısında eğilenlere selam bile vermiyordu (47), makamına kuruldu (48), defterdar beye sordu (49), Anlayamadım, efendim? (54), çabuk söyle! (55), Muhzirlere emretti (57), Atın şunu hapse! (58), eşraf sökün etti (59), hepsine aynı suali sordu (60), birer birer hapse tıktırdı (61), Kimse kadının yanına gitrneğe cesaret edemiyordu (63), zenginlerden, hükümet erkânından, aşiret reislerinden üç bin altını toplayıp kadıya yolladılar (71), gece yarısı maiyetini hazırladı (72), Şafak sökmeden yola düzüldü (73), Kamil Ağayı karşısından görünce sordu (74), az zamanda işlerimi bitirdim (77), Mühim meseleleri hallettim (78), Artık bu vazifeyi kim olsa görebilir (79), kadılıktan vaz mı geçiyorsun? (80), tekrar mesleğime dönmek niyetindeyim (81), sedirin üstüne bıraktı (82), Şeyhülislam keseye elini sürmekten çekinerek dikkatle bakıyordu (85), Keseyi avucunda tarttı(91), Haydi öyle ise ticarete başla (92).

Metinde hareket bildiren eylemler ağırlıklı olarak kullanılmaktadır. Ancak betimlemelerde durum eylemleri de kullanılır. Söyleşim egemen olduğundan baş kısımlarda fazlaca hareket bildiren eylemler bulunmamakta ancak daha sonraki (özellikle kadılık dönemi ve geri dönüş kısımlarında) hareket bildiren eylemler oldukça fazla bulunmaktadır.

Metin 1 ve metin 2

Durum bildirenler eylemler Kirpi gibi köşeye büzülen Kamil Ağa şaşkın şaşkın...(4), Sarıklı, cüppeli, sakallı, birçok adamlar (5), Fırıncı Kamil Ağanın cesareti büsbütün kırıldı (7), Parayı nasıl isteyeceğim! Diye düşünüyordu (8), Şeyhülislam Efendi'nin dairesine her gün elli çift ekmek veriyordu (9), Alacağı beş yüz altını bulmuştu (10), Oda boşalınca Şeyhülislam Efendi, bir müddet murakabeye dalmış gibi durdu, elindeki mercan tesbihi birkaç defa parmakları arasında çevirdi (11). Sonra başını kaldırıp sordu (12), Ey, nasılsın bakalım? (13), Ömrü devletinize duacıyım efendim! (14), Sermayemiz tükendi (17), Fırını kapayacağız efendim! (18), Gene bir müddet murakabeye daldı, parmaklarının arasındaki mercan tesbihi süratle çevirdi (20), Sana bir iyilik edelim! (21), Allah ömürler versin efendim! (22), Hicaz kadılığı münhal (23), Kamil Ağa, mühim kadılıkların birkaç bin liraya satıldığını işitmişti (25)

Fakat şimdiye kadar kendisine bir kadılık teklif edilebileceğini hayalinden bile geçirmemişti (26), Kolay! (29), Fakat ben hiç okumadım... (31), Büsbütün cahilim... (32), Kolay dedik a... (34). İşte bu kadar... (39),

Şeyhülislam Efendi samur kürkünü etekleyen fırıncının arkasını sıvazladı (41), Göreyim seni! (43), Fırıncıyı cüppe, kavuk. şalvar…(45), Yeni kadının vasi salahiyetle geldiğini duyanlar onu görünce heybetinden korktular (46), Kaşlar çatık, surat asık, elde tesbih, kimsenin yüzüne bakmıyor, karşısında eğilenlere selam bile vermiyordu (47), Defterdar bendeniz! (51), Şahidin var mı? (52), Hayır efendim! (56), Bütün vilayet korku içinde kalmıştı (62), Kimse kadının yanına gitmeye cesaret edemiyordu (63), Hapsedilenler baş başa verip dertleşmeğe başlar (64), Bu herif elbette deli değil... (65), Bizi hapsetmesinden maksadı para istemek olacak! (66), Hicaz kadılığı o sırada beş altı yüz liraya satılıyordu (68), Üç bin lira kadar bir şey tuttu (70), Bu nedir? (83), Efendimize Hicaz'dan getirdiğim armağan! (84), Helal malinden midir? (86), Ona ne şüphe efendi, sayei şeriatte kazanılmıştır (87), Hala itimat etmiyor gibi görünüyordu (88), Helali hoş o1sun (90), Allah kar açıklığı versin, el kasibü habibullah, oğlum! (93)

Kuşkusuz bazı eylemler bağlama göre hareket bildiriyor olsa da ya durum bildirmekte ya da tersi olmaktadır. Kısacası bu tür sınıflandırmalarda temel ölçüt metin bağlamı olmalıdır.

4.4. Bulguların Değerlendirilmesi

İkna olgusu ile iletişim olgusu arasındaki temel fark 'niyet'tir. Bir bildiriyi üreten özne, ürettiği bildirisi ile alıcı üzerinde belirli bir etki yaratmayı amaçlamaktadır. Yani her vericinin bir niyeti bulunmaktadır. Bu da metnin, iletişim boyutu ile ilgili bir saptamadır.

Metin, öncelikle bir dil sorunudur, bir dil etkinliğidir. İnsan bazı şeyleri söylemeyi seçtiği için değil, onları belli bir biçimde söylemeyi seçtiği için farklılık yaratmaktadır. Belli bir biçimde söylediği bildirisinin de bir amacı ve belirli bir hedefi (niyeti) olması gerekmektedir.

İncelediğimiz metinlerden yola çıktığımızda "Duvar" adlı metinde anlatı kişisinin ve geçmişinde yaşadığı bir deneyimini sunduğu diyalogda yer alan kişilerinin niyetlerinin hapishane ortamından firar etmek olduğu anlaşılmaktadır.

"Duruşma" adlı metinde gönderici (Avukat) ve alıcı (Yargıç) arasında geçen konuşmada göndericinin niyeti, savunduğu sanığın beraatı yönünde karar alınmasını sağlamak, alıcının niyeti ise sunulan delillerde yola çıkarak adil bir karar verilmesini sağlamaktır.

Konuşma ve dil birbirinin tamamlayıcısıdır. Dil denildiğinde konuşmacı, konuşma denildiğinde de dil işaret edilmektedir. Çünkü konuşma (sesli düşünme); iletişim kurmayı, düşünce alışverişini sağlayan en temel etkinliktir.

İkna sürecinde, kişinin (kaynağın ya da alıcının), varlığını kanıtlaması, kendini kabul ettirmesi, konuşmasındaki ustalığına bağlıdır. Kişinin, düşüncelerini açıklamasında ve duygularını dile getirmesindeki etkinliği, bunlar ve mantığı arasında kurduğu ilişki, süreçte belirleyici bir nitelik arz etmektedir.

Nitekim bazı kişiler öylesine bazıları ise etkileyici olmak, karşısındaki üzerinde inanç değişikliğine ve yeni inanç oluşumuna yol açmak, amacına ulaşmak için konuşmaktadırlar. Bu noktada bireyin kişilik özellikleri (dürüst gerçekçi, azimli, güçlü vb.), sahip olduğu nitelikler (güvenirlik, saygınlık, bilgi, uzmanlık vb.), toplumsal, kültürel ve ekonomik konumu belirleyici bir rol oynamaktadır.

İncelediğimiz metinlerde yer alan kişileri ele alacak olursak ikna sürecinde ne gibi bir belirleyiciliklerinin olduğu konusunda bilgi sahibi olmakta ve süreci değerlendirebilmekteyiz. Çünkü metin kişilerini ve değişik yanlarıyla kimliklerini bilmek gerekmektedir. Çözümlemede kullanılan kişiler nasıl betimlenmektedir? Onların karakter ve tip olarak özellikleri nelerdir?

"Duvar" adlı metinde dört kişi bulunmaktadır. Bunlardan ikisi anlatı kişisidir. Üçüncü ve dördüncüsü ise anılardaki kişidir. Her birinin çok belirgin bir kimlikleri bulunmamaktadır. Kişilerin kendilerine özgü çok belirgin özellikleri, olağanüstü durumları bulunmamaktadır. Anlatıcının kimliği ile ilgili olarak yalnız, umutsuz ve bıkkın bir tip özellikleri belirtilmektedir.

İkna sürecinde göndericinin ve alıcının durumunu tespit edebildiğimiz bu tümceler bize süreçte yer alan kişilerden ikisinin dialoğun niyetine (firar teşebbüsüne) 'evet' diğerinin yani anlatı kişisi olarak nitelendirdiğimiz kişinin (kır saçlı mahpusun), 'hayır' yanıtını verdiğini az çok gözler önüne sermektedir.

"Duruşma" adlı metinde diyalog boyutunda iki kişi (Avukat ve Yargıç) yer almaktadır. Aslında üçüncü kişi (sanık) ve diğerleri (duruşma salonundakiler) de bulunmakta ancak diyaloğa katılmamaktadır. Karısını öldürdüğü yönünde şüphelenilen, bu durumun farkında olan ve avukat seçiminde mantığına belki parasına başvuran kimlik sözkonusudur. Son hamlesiyle ve alıcının duygularına hitap eden -özellikle konuşmasında yer alan 'umut' ifadesiyle- şüpheleri ortadan kaldırabileceğini tuttuğunu koparabileceğini düşünen kimlik ağır basmaktadır. Şüpheleri ortadan kaldıracak nitelikte olan küçük ayrıntıyı gözünden kaçırmayan, dikkatli kimlik. Belki de sanığın suçlu olduğunu düşündüğünden, diğerlerini de aldığı karar konusunda ikna etme aşamasında gözleri sanığın üzerindedir.

Ele aldığımız metinlerden yola çıkarak değerlendirmeye aldığımız dialogların taşıdıkları 'niyet' olgusu ve dialogların oluşturucularının özelliklerini (sosyo-psikolojik; farklı kişilik yapıları, vasıfları, hedefleri, değerleri, ilgileri, beklentileri, ihtiyaçları, deneyimleri, davranışları vasıfları, toplumsal konumları, vb.) dâhil ederek ulaştığımız yargıları şu genellemeyi ortaya koyabilir niteliktedir: İncelediğimiz üç metinde de kişiler, mesajları algılamak istedikleri genel kanılarından yola çıkmakta, beklentileri, ihtiyaçları, hedefleri doğrultusunda hareket etmekte ve kişilik yapısı özelliklerinden de ilham alarak davranışlarını sergilemektedirler.

Konuşmada anlaşmayı sağlayan asıl etken, iletilenin mesajın, anlamıdır. Anlam da konuşmadaki ruhsal yönden başka bir şey değildir. Bu da konuşan tarafların, konuya yaklaşımında ve davranışlarında ortaya çıkmaktadır. Kişinin küçük bir davranışı ('Duruşma' metnindeki sanığın başını çevirip mahkeme salonunun kapısına bakmaması gibi), seçtiği sözcüğe uygun olup olmaması açısından, konuşmanın gidişatını etkileyebilmektedir.

İkna sürecinde konuşmanın hedefi ile anlamın, anlamlamanın hedefi aynı olmalıdır. İşarete, sözcüğe, tümceye yüklenen anlam ile alımlanan anlam arasında fark olmaması gerekmektedir. Tarafların paylaşabileceği, zihinlerinde varolan kavramlarla bağıntı kuracak paralellikte bir anlam yaratılmalıdır. Kullanılan sözcüklerin birbiriyle anlamsal ilişki içinde olmaları ve birlikte anlam oluşturmaları gerekmektedir. Anlamlar arasındaki geçişlerin, aktarımı etkin kılması gerekmektedir. Çünkü bütünlük yoksa anlam da bulunmamaktadır. Her birimin anlam hakkının verilmesi önem taşımaktadır. Belirttiğimiz bu önemli noktalara, çalışmamızın uygulamada kısmında yer alan belli çözümleme kriterlerine göre çözümlediğimiz metinlerin anlambilimsel görünüş mantığı altında yer verilmektedir.

Anlamı belirleyen 'kullanım'dır. Düşünmeyi, duymayı, anlamı boyutlandıran ise sözcüklerdir. Öyle ki anlam, sözcüklerin kullanımları dolayısıyla değişebilir nitelik gösteren bir olgudur. Bu noktada amaca uygun sözcüklerin seçimi ve cümle içinde uygun kullanımları önem arz etmektedir.

Nitekim ne söylendiği değil, nasıl söylendiği önemlidir. Ses tonu, doğru telaffuz, konuşma dinamiği (durak, ritim, tekdüzelik, vb.), vurgu (kesinlik, sertlik, yumuşaklık, hecelerin birbirine göre farklı seslendirilmesi), sözün duygu değeri ve anlamı açısından önemli olmakla birlikte incelediğimiz metinler içerisinde bu hususlarla ilgili (parantez içinde) bilgiler verilmişse yorumlayabildiğimizi belirtmek gerekmektedir. Belirttiğimiz bu önemli noktalara, çalışmamızın uygulamada kısmında yer alan belli çözümleme kriterlerine göre çözümlediğimiz metinlerin sözel görünüşü mantığı altında yer verilmektedir.

Sözcüklerin, dilin dilbilgisi kurallarına uygun olup olmadığı diğer bir önemli noktadır. Karışık cümleler, yerinde kullanılmamış kelimeler, gereksiz tekrarlar, vb. metnin sözdizimsel boyutunu etkileyen faktörlere (her ne kadar incelemeye aldığımız metinler de pek rastlanmasa da) çalışmamızın uygulamada kısmında yer alan belli çözümleme kriterlerine göre çözümlediğimiz metinlerin sözdizimsel görünüşü mantığı altında yer verilmektedir.

Son olarak, aynı kelimenin, farklı iletişim ortamında farklı anlama gelebilmesi dolayısıyla sözel davranışı, eylemi biçimlendirmede, çevre koşullarının önemine dikkat çekmek gerekmektedir. Kişinin iletisini, uygun mekân ve uygun zamanda kodlama yeteneği, ikna süreci üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

İncelediğimiz metinlerden yola çıkarak iletişim ortamının ikna süreci üzerindeki etkisi konusunda belli noktalara dikkat çekilebilmektedir. Diyalogların geçtiği üç farklı ancak üç kapalı iletişim ortamı sözkonusudur. Biri hapishane, diğeri kahvehane ve bir diğeri duruşma salonunda geçmektedir. Diyaloglar bu mekânlarda geçmemiş olsa idi bir firar hikâyesinin (Duvar), çıkarları uğruna insanları sebepsiz yere hapse attırma amacının (Hicaz Kadısı), beraat umuduyla hapse girmeme arzusunun (Duruşma) hiçbir anlamı kalmayacaktı. Hatta bu niyetleri taşıyan kişilerin diyaloglarında geçen, tarafların birbirlerini belli konularda ikna etme amacıyla safettikleri tümcelerin de bir amacı kalmayacaktı.

SONUÇ

Kişilerarası ilişkilerde iletişim en dar ve en geniş anlamda temel öğesi olan dil, materyal olarak aracı ve aynı zamanda kendiliğinden bir iletişim sistemi olarak dilbilimlerinin derinliklerine çekilir durumdadır.

Dil ile insanın kendi varlık alanı, psikolojisi ve toplumsal yapısı arasında derin bir bağ bulunmaktadır. Dilin dünya görüşü, onun anlam yönünde ortaya çıkmaktadır. İletişim, insan olmak için hava, su, besin kadar gerekli ve zorunludur. İletişim tüm yaşam demektir. Ancak tüm yaşam olan iletişim süreci, alabildiğine bağımsız, ilkesiz, kuralsız, özgür ve serbest değildir. İletişim, insanın kendini araması, bulması için gerekli olan bir varoluş sürecidir.

İletişim anlamayı hedeflemektedir. Gelen iletiyi anlayabilmek, en genel anlamıyla, sözkonusu konuyu karşı açıdan görebilmek demektir. Kişilerarası ilişkiler 'anlama'nın ilk kaynağını oluşturmaktadır. Her iletişim bir anlam içermektedir.

Birey, kendini anlatmak istemekte ve diğerlerinin kendisini, onun istediği gibi anlamalarını amaçlamaktadır. Dolayısıyla tüm gönderimlerini 'diğerleri beni, benim istediğim gibi anlasın' mantığı ve amacıyla düzenlemektedir İletişimin birincil amacı anlaşılmak olduğuna göre, herhangi bir sözcük dinleyende konuşanın zihnindekiyle aynı düşünceyi uyandırmak esastır. İletişimin anlamı ise karşımızdakinden aldığımız tepkidir.

Dilsel iletişimin incelemesini yansıtan anlambilim, herhangi bir dilin gramer, sözdizimi bilgisinden çok daha fazla şeyi içermektedir. Çalışma, genel olarak dille ilgili kavrayışımızı ve sözcükler, kelimeler aracılığıyla dili kullanım yeteneğimizi geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Kişilerarası iletişimde anlama ve anlaşılmayı kapsayan sürecin niteliği, sözcüklerin, kelimelerin doğru ve sağlıklı bir biçimde kullanımını yansıtmaktadır. Kelimelerin kullanımını gerektiği gibi anlamak, zorunlu olarak dilin, dilsel iletişimin, özellikle de 'anlam'ın kapsamının iyi anlaşılmasına bağlı bulunmaktadır.

Araştırmaya konu olan boyutuyla anlambilim, uzun vadede, büyük zaman kazandıran temel bir düşünce disiplini sunmaktadır. Öyle ki anlambilim sınırları içerisinde kullanılan dilin özelliklerine baktığımızda, sözcüklerin, sözcük anlamlarının dışına çıktığı ve bireyin amaçları doğrultusunda genel bir yaşam tarzını ifade ettiği görülmektedir. Dil, hem kendi bağlamı içerisinde hem de onu kullanan bireyin duyarlı bakış açısıyla ele alındığında, anlamı oluşturan temel yapı birimi sözcük, kendi anlamının oluştuğu bağlamda değer kazanmaktadır.

İletişim kurma süreci, niyet ve anlamı birlikte içermektedir. Etkin iletişim, bireyin aktardığı düşünce ve duyguların, alıcı tarafından, gönderimin amacına ve beklentisine uygun bir biçimde açıklanması ve davranışa dökülmesi anlamına gelmektedir.

Sözcükleri, insanlar yaratmaktadır. Ancak sözcüklerin de kendilerine özgü bir yaşamları bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle sözcükleri hem insanlar hem de onlar kendi kendilerini yaratmaktadırlar. Dilin kullanımı, bir sözcüğün anlamının, kişinin onu ne amaçla kullandığı ile ilgilidir. Bu noktada uygun kelime seçimi hayati önem taşımaktadır.

İnsan, kelimeleri kullanarak iletişim kurabilmekte, gördüklerini, yaşadıklarını ve düşündüklerini anlatırken temel iletişim aracı olarak sözcükleri kullanmaktadır. Sözcükleri seçme ve iletme becerisi iletişimin etkinliğini artırmaktadır. Kelimeler, düşündüklerimizi, hissettiklerimizi, duygularımızı, inandıklarımızı paylaşmanın temelidir. İnsanoğlunun iletişiminin yapıtaşıdır. Dil, iletişimin aracı olduğundan dil ve iletişimi birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Dil, iletişimi sağlayan unsurları birbirine bağlayandır. Dil, iletişime katılanların, dilsel işaretler ile bunların kullanım kurallarına dair ortak anlamların, bilgilerin birikimidir.

Dil de esas, anlaşma, bildirişmedir. Dil bir anlama taşıt olduğu ölçüde görev gördüğünden, dilcinin gayesi biçimlerin nasıl anlam taşıdıklarını yakından izlemektir. Dilin anlam açıklamasını, dil öğelerinin anlamını inceleyen dal ise anlambilimidir.

Dilin varlık sebebi, insanlar arasında sıklıkla ortaya çıkan bir iletişimde bulunma gereksinimidir. Kelimeler de onların taşıdıkları (anlamları) da bu gereksinimi karşılayan unsurlardır. Bu noktada amaç, dil ve iletişimi, bireyin kullanımının hem aracı hem de sonucu olduğunu ve bu iki olgunun örtüştüklerini göstermektedir. Dil ve iletişim, insanları etkileme ve yönlendirme aracıdır.

Sözcüklerin iletmek istedikleri anlam sözkonusu olduğunda onların ne söylediği değil, gerçekte ne anlam geldikleri önem kazanmaktadır. Bu noktada bir aktarımın (söylenimin) anlamının temelini, onunla başkalarına iletilmesi amaçlanan düşünce, ondan anlaşılan şey oluşturmaktadır.

Anlamlılığın temeli, tek tek bireylerden bağımsız olarak varolanın, dilin, iletişim amacıyla ortak kullanımlarında yatmaktadır. Anlam, iletişim için bir koşul, iletişim ise anlamın varlık nedenidir. Anlamın kendisi, kişinin, karşısındakine belli bir düşünceyi iletme çabasıdır. Dilin anlamı kullanımına bağlıdır. İletişim, iletinin ancak bir anlam(lama) biçiminde düzenlenmesiyle nitelik kazanmaktadır. Anlamlandırma ise bireyin bu süreçte meydana getirdiği eylemdir.

İnsan, yaşamı boyunca gerek iç gerek dış varlık dünyasında anlamı öğrenme çabasındadır. İnsan için anlam, her anlamı, yeni bir anlam içinde barındıran bir bağıntıdır.

Anlam, konuşmada anlaşmayı sağlayan asıl unsurdur. Dilin anlam boyutu, gerek anlamın kazandırılması gerek alıcıda açımlanması ve yorumlanmasına dayanmaktadır. Bununla birlikte anlam, konuşmadaki ruhsal yönü de yansıtmaktadır.

Her konuşmanın belli bir içeriği bulunmakta, her konuşmada belli bir anlam işlenmektedir. Konuşma taraflarının içeriğe yönelik yaklaşımları, onların davranışlarına yansımaktadır. Her bir tarafın davranışı, konuşma sürecini etkilemektedir. Anlamın değeri, anlamın hedeflediği ile konuşmanın hedefi birbirinden ayrıldığı anda zayıflamaya başlamaktadır. Etki gücü olmayan, planlanmamış bir sözün, çok anlamı bulunmamaktadır.

Dilin kullanımı konusunun, çok disiplinli yaklaşımlarla incelenmesi, dilin kendi yapısından sıyrılmasını sağlamak bakımından önem arz etmektedir. Dilin kullanımının yansıması olan metin, aynı anda hem toplumsal hem bireysel nitelikli bir söylemdir. İnsana dünyayı anlatmakta, insanı anlatmaktadır. Metnin sunduğu evrende hepimizin bildiği duygular, tutkular, arayışlar, özlemler, kırgınlıklar, coşkular, deneyimler, vb. yer almaktadır. Her gün değişmekte olan dünyanın anlatılmasına ve anlaşılmasına yönelik bir çaba sezdirmektedir. İşte bu çaba, dilin, imgenin, yaratıcılığın izlerini taşımaktadır. Hepimizin içinde kendimizden bir şeyler bulduğumuz, o çok tanıdık gelen evreni özel bir gerçekliğe dönüştüren, metindir. Her yüzüyle farklı alımlamalara açılmaktadır. Söylemsel teknikleriyle, anlatısallığıyla, karşımıza çıkardığı kişilerle, kişilerin derinlikleriyle, akan ve duran zamanıyla her bir birbirinden zengin araştırma alanları sunmaktadırlar.

Kişilerarası ilişkiler, iletişim ve dil olgularının analizinde önemli bir kavram olan ikna, diğer kişi veya kişilerin davranışlarını etkileme eylemidir. İknaya ilişkin tüm tanımlamaların ortak paydası iletişimdir. İkna süreci, büyük ölçüde iletişim süreci ile paralellik arz etmektedir. Bu süreç, ikna edici iletişimin onda kabul veya ret, cevabını doğurduğunu göstermektedir.

İkna dilsel yapının davranış bilimsel işlevidir. Özne ise dil içinde oluşandır. Konuşma, duygu ve düşüncelerimizi, görüp yaşadıklarımızı karşımızdakilere sözel iletişimin sözlü boyutuyla iletme işidir. Konuşma, insanlararası iletişimi sağlayan ve anlatıma yarayan bir işaretler sistemi ve örgütüdür. Konuşma, konuşanın, başkalarını ilgilendireceği varsayımı ile ve diğer kişi ya da kişilerle bir anlaşma sağlamak amacıyla, düşündüklerini dil ve ses kalıpları halinde, haberleşme kanalları aracılığıyla aktarması ve tepkilerini kontrol ederek bu eylemi geliştirmesidir.

Konuşmanın temel aracı sözcüklerdir. Canlı, amaca uygun sözcüklerin seçilmesi, bunları cümle içinde yerli yerinde kullanılması, her birinin ses ve anlam hakkını vererek doğru söylenmesi, konuşmanın etkisini ve güzelliğini artırmaktadır.

İkna edici konuşma, amaçlı ve istendik değişimler ortaya çıkarmaya, belli bir amaca yöneliktir. Konuşma konusunda yalın bir tanımla amaç, konuşmacının dinleyiciler üzerinde bırakmak istediği etkidir. Bunun için bazı sorular konuşma boyunca hep göz önünde tutulmalıdır. Dinleyiciye ne verilmek isteniyor? Onlar neye yöneltilecek? Dinleyicide ne tür bir değişiklik yaratılmak isteniyor? İkna edici konuşma, göndericinin alıcıyı belli bir konuda, belli bir amaca yönlendirmek istediği durumlarda gerçekleştirilmektedir. Onun inançlarını değiştirmeye ve yeni bir inanç oluşturmaya yönelik olmakla birlikte önemli olan alıcıyı harekete geçirmektedir.

İkna sürecinde bir kişinin size 'evet' mi, yoksa 'hayır' mı diyeceği konusunda da çok büyük etkisi vardır. Nitekim etki bir eylemin sonucudur. Ancak ikna açısından etki, eylemin sonucu olarak değil, istenilen bir sonuç yaratmayı amaçlayan eylem olarak düşünülmelidir. Etki, hedefte istenilen, beklenen, tahmin edilen bir hareket, davranış yaratmalı, kısacası bir sonuç doğurmalıdır.

Araştırma, konuşma metninde, anlatılan dünyanın anlam evrenlerini ve ikna sürecini başka bir söylemde yeniden kuran bir yaratım üzerinedir. Dizgisel, tutarlı, bütüncül bir yaklaşımla metnin sunduğu imgeler ve çağrışımlar, araştırmacının nesnesini oluşturmaktadır.

Anlamlılık, anlamlamadan farklı bir şeydir. Gündelik dilde, sözcükler birbirlerine bağlı gibidirler, her biri sunduğu gerçekliğe bağlı bulunmaktadır. Her biri tıpkı kavanozun üzerindeki etiket gibi bir içeriğe yapıştırılmakta ve her biri ayrı birer anlamsal birim oluşturmaktadır. Sonsuz bir ağın öğeleri olan sözcüklerin birbirleri üzerindeki etkileri sözkonusudur. Bu etki metin boyunca oluşmakta ve sözcüklerin, sözlük aracılığıyla üstlenebilecekleri anlamları anlamsız kılmaya yönelik olmaktadır. Gönderileni yorumlamaya çalışan alıcı, anlamsızlığın duvarına çarpmakta, bu da onu metnin sunduğu yeni gönderim çerçevesinde anlam arayışına itmektedir. Bu yeni anlam, anlamlılık dediğimiz şeydir.

Halkla İlişkiler ve Tanıtım mesleğinin sunduğu alan, çalışmamızın ele alınıp inceleneceği önemli bir yön oluşturmaktadır. Halka İlişkiler olgusu ile çalışmamızın ana fikrinin hangi noktalarda bağdaştığı sorusuna verilecek en uygun cevabı, iletişim sürecinde hedefin etkilenmesi için dilin amaçlı kullanımının, bize bu mesleğin çatısı altında yapılan tüm çalışmaların ana noktasını oluşturması niteliği vermektedir. Bu iki ana yolun, Halkla İlişkiler ve Dil olgularının kesiştiği kavşakta, ikna olgusu karşımıza çıkmaktadır.

Nitekim Halkla İlişkiler mesleğinin uygulayıcısı, dilden yola çıktığı hedef üzerinde belli bir konuda etki yaratmaya yönelik çalışmasının, dilin amacına uygun kullanımının bir anlamda temsilciliğini üstlenmektedir.

Anlam ve ikna olgusu, dilsel iletişim boyutunda bambaşka giysilere bürünerek araştırmacının karşısına çıkmaktadır. Sonsuz dil ve anlam olanakları barındıran bir imgesel evreni yakalamak için alınması gereken uzun bir yol sunmaktadır.

EK

Metin 1

DUVAR[153]

Uzun zamanlar deniz kenarında ve surlar içindeki bir hapishanede kaldım (1). Kalın duvarlara vuran suların sesi taş odalarda çınlar ve uzak yolculuklara çağırırdı (2). Tüylerinden sular damlayarak surların arkasından yükseliveren deniz kuşları demir parmaklıklara hayretle gözlerini kırparak bakarlar ve hemen uzaklaşırlardı (3).

Bir mahpusu dünya ile hiç alakası olmayan bir zindana kapamak ona en büyük iyiliği yapmaktır (4). Onu en çok yere vuran şey, hürriyetin elle tutulacak kadar yakınında bulunmak, aynı zamanda ondan ne kadar uzak olduğunu bilmektir (5). On adım ötede en büyük hürriyetlere götüren denizi dinlemek ve sonra aradaki kalın kale duvarlarına gözleri dikerek bakmağa, denizi yalnız muhayyilede görmeğe mecbur kalmak az azap mıdır? (6). Bahçede insanın ayakucuna inerek ekmek kırıntılarını toplayan ve aynı hürriyetsiz topraklarda sağa sola adım atan bir kuşun kanat vuruşlarıyla bu duvarları aşarak serbestliklere kucaklaşmağa gittiğini görmektense nefes almaktan başka hürriyeti hatırlatacak hiçbir şey bulunmayan bir yerde kapanmak daha iyi değil midir? (7) Fakat benim kaldığım hapishanede her şey, her ses, hürriyet gözlerin önüne kadar getirmek, sonra birdenbire çekip götürmek için yapılmış gibiydi (8). Surların üstünde büyüyen ufak ağaçlar, yosunlu taşlardan aşağıya sarkan sarı çiçekler bir bahar havası içinde eli kolu bağlı olmanın bütün acılarını içime dökerdi (9). Uçsuz bucaksız, gökte bir kuğu gibi ağır ağır yüzen küçük beyaz bulut1ar benden bir tek teselliyi: unutmayı alırlardı (10). Ve burada konuşulan şeyler hep eskiye, dışarıya ait şeylerdi (11). Sanki hiç kimse buraya girdikten sonra yaşamıyor yahut hafızası bunu zaptetmiyordu (12). Buradaki hayattan bahsetmek lazım gelince de o kadar isteksiz anlatılırdı ki, insanda, söyleyene azap veren bu şeyleri susturmak arzusu uyanırdı (13).

Yalnız kır saçlı bir mahpus bana hapishaneye ilk geldiği senelere ait bir vaka anlattı (14). Belki bunu ona sıkılmadan anlattıran, içeriden ziyade dışarıya ait olmasıydı (15). Bu, yarı kalmış bir firar hikâyesiydi (16).

[153] Sebahattin Ali, "Duvar", Ses-Kağnı, İstanbul: Cem Yayınları, s. 56-67, aktaran, V. Doğan Günay, a.g.e., s. 84-90

Yalnız daha evvel hapishanenin duvarlarından bahsedelim (17): Avlunun dört tarafını çeviren surlar kara tarafından kalın ve bir bir arkasına birkaç tane idiler (18). Bir zamanlar burası şehrin iç sarayı imiş ve şimdi sarı yüzlü, sakallı ve dünyadan uzak zavallıların dolaştığı bu bahçede asırlarca önce genç cariyeler, belki aynı hürriyet aşkıyla gözlerini yukarı çevirip denizi dinleyerek, dolaşırlarmış (19) Bu kalın surlar onları hem yabancı gözlerden, hem de düşmanlardan korumak için yapılmış (20).

Şimdi yer yer çöken ve üzerlerinde biten bin türlü ot altında taşları görünmez olan bu duvarların garp köşesindeki kısmının yıktırılmasına başlanmıştı (21). Buraya yeni münferit daireler yaptırılacağı söyleniyordu (22).

Bir gün yukarıda söylediğim kır saçlı mahpusla birlikte bu yıktırılan duvarı seyrediyor, kazmayı vurdukça parça parça aşağı dökülen harçlara bakıyorduk (23). Sekiz metre kadar geniş olan surun yıktırılması epey uzun sürüyordu ve dış bahçenin bu tarafına gelmelerine müsaade olunan emniyetli yahut eski mahpuslar, uzun seneler içinde pek bol olarak görülmeyen bu "eğlenceyi" sabahtan akşama kadar oturup seyrediyorlardı (24).

Duvar yarı yarıya yıkılmıştı ki, benim yanımda sesini çıkarmadan duran kır saçlı mahpus yavaşça kulağıma eğildi (25):

"Bir zamanlar ben bu duvardan kaçacaktım!" dedi (26).

Merakla yüzüne baktım (27). O bahçenin bir kenarındaki kuru ayva ağacına doğru yürüdü (28). Yan yana çömeldik, gözlerini parça parça aşağıya düşen duvardan ayırmadan anlattı (29):

"Dokuz sene evvel, yeni hapse düştüğümün birinci senesinde bu duvarların dibinde ahşap dükkânlar vardı (30). Bazı mahpuslar orada marangozluk, oymacılık, kuyumculuk yapar ve çıkardıkları işleri dışarıdaki komisyonculara vererek limana gelen vapurlarda sattırırlardı (31). Biz de cürüm arkadaşlarımla birlikte, evimizden beş on kuruş getirterek şu şimdi yıkılan duvarın önündeki bir dükkânda çalışmağa başladık (32). Sessiz insanlar olduğumuz için müdür bizi koruyordu (33). Biz de karımızdan ona üç beş kuruş ayırıyorduk (34). Fakat ne bu iş, ne de kazanç bize dışarısını unutturamıyordu (35). Düşün! (36) Üçümüz de yirmi iki yaşındaydık (37). Dışarıda ele avuca sığar şey değildik (38). Bir kadın yüzünden vukuat yapıp içeri düştüğümüz zaman burada birkaç günden fazla kalacağımızı aklımız kesmiyordu (39).Cezamız tasdik olup on beş sene yüklendikten sonra aklımız başımıza geldi (40)

Daha doğrusu aklımız başımızdan gitti (41). Ama ne yaparsın? (42) Dört taraf dört duvar (43). Belki af çıkar, cezasını sonuna kadar yatan kaç kişi var ki?... diye kendimizi avutmaya çalıştık (44).

Bir gün dükkânın bir köşesinde tutkal kaynatıyorduk (45). Çanağın altına sürdüğüm odun, duvarın taşına çarptı (46). Bana, taş yerinden oynar gibi geldi (47). Hemen ateşi ve çanağı oradan kaldırdım, taşın soğumasını beklemeden yapıştım (48). Azıcık kireç döküldükten sonra, koca bir tepsi ekmeği kadar büyük olan taş yere düştü (49). Eğilerek içeri baktım (50). Gözlerime inanamayacaktım: uzakta, ta ileride dar bir ışık görünüyordu (51). Hemen arkadaşları çağırdım (52). Onlar da yere yatarak bakmağa başladı (53). Sonra bana dönüp:

"Bu delikten dışarı çıkmak zor olmasa gerek, hemen kaçalım" dedi, biri, diğerine (54).

Ben, onlara "düşünelim" diye cevap verdim (55). Acemilik etmeğe gelmezdi (56). Akşama kadar iş görmedik, bir içeri bir dışarı dolaştık (57).

Bazı geceler, iş çok olursa gardiyana beş on kuruş vererek dükkânda kalmak mümkündü (58). Gardiyan, koğuş yoklamasında bizi mevcut gösterirdi (59). O akşam düdük çalıp herkes koğuşlarına giderken Arap gardiyanın eline bir yirmi beş kuruşlukla bir tutam esrar sıkıştırdık (60). O da: "Hapishaneden banker olup çıkacaksınız ellalem!" diyerek yarenlik ederek gitti (61). Gece oluncaya kadar ceviz takozlarını keserle yontup sözüm ona sedem nalın yaparak vakit geçirdik (62).

Yatsıdan sonra lambayı köşeye çekerek taşı oradan aldım, arkadaş pencereden nöbetçi gardiyanı gözlüyordu (63). Kafir Arap her sefer esrarı çekince bir köşede uyur kalırdı ama bu sefer domuzuna dolaşacağı tutmuştu (64). Ben delikten içeri süzüldüm (65). Gözüm öbür baştaki delikteydi (66). Ay ışığı olmadığı için orası şimdi koyu yeşil bir fener gibi parlıyordu (67). Biraz daha sürünerek ilerledim (68). Sırtım taşlara dokunuyor, enseme kireçler dökülüyordu (69). İki adam boyu kadar gittikten sonra birden ferahladım (70). Elimle iki yanımı, üstümü yoklayınca geniş bir yerde olduğumu anladım, yine yoklaya yoklaya doğruldum (71). "Burası üç adım eninde, üç adım boyunda bir yerdi (72). Başımı eğerek ayakta durabiliyordum (73). Duvara dayanarak solumağa başladım (74). Sürünürken oldukça yorulmuştum (75). Böylece biraz bekledikten sonra dükkân tarafından bir patırtı oldu ve delik karardı (76). Önce korktum, sonra baktım bizim oğlanlar geliyor (77). Sanki bu yerin dibindeki delikte bizi duyacaklarmış gibi yavaş sesle:

"Arap gardiyan uyudu mu ki?" diye sordum (78). Yattığı yerde ilerlemeğe çalışarak: "Öyle olmalı, yarım saatten beri dolaşmaz oldu! dedi biri (79). Onlar benden daha zor sürünebiliyordu (80). Nihayet benim durduğum yere geldi, hemen:

"Burası ne biçim yer?" diye sordu biri (81). Sonra ellerini duvarda gezdirerek söylendi:

"Vıyy, her yanlar da yaş!" (82)

Elimle birinin üstünü aradım, parmaklarıma meşin bir torba dokundu (83). O zaman ne diye zor zoruna sürüklenebildiğini anladım (84). Gündüzün acele ile bir torba bulmuş, belli etmemek için yalnız kendi tayınlarımızı içine koyarak saklamıştık (85). Belki bir gün, iki gün insan yüzü görmeyecektik... (86).

Ben bunu unutmuştum bile, arkadaşım unutmamış ve beraberinde getirmiş (87). Onlar da biraz dinlendikten sonra: "Haydi bakalım, dayanın!" dedim (88). Bu sefer öne düşerek şimdi daha yakın gelen deliğe doğru ilerlemeğe başladık (89). Ben de yere uzanarak arkalarından gitmeğe hazırlandım (90). Önümdeki birdenbire durdu: "Burası geçilmez" dedi (91).

Başı deliğe yaklaştığı için dışarıda, kalenin üstünde dolaşan candarmanın duymasından korkuyor ve yavaş konuşuyorduk (92). Sonra sesi taşların ve kendi elbiselerinin arasında boğulmaktaydı (93). Ben kalktım; o geri geri sürünerek geldi (94).

"Delik birdenbire darlaştı (95). Bir taş var, onu söktürmek lazım (86). Ondan sonrası yine ferah!" dedi (97).

O sıkıntılı yolu bir daha geçerek dükkâna döndüm (98). Bahçeyi bir güzel dinledim: ne ayak sesi, ne Arabın öksürüğü duyulmuyordu (99). Lambayı biraz açtım (100). Sandığın içinden bir keski ile bir çekiç alarak geri döndüm (101).

Ondan sonra sıra ile deliğe girip çıkmağa başladık (102). Ses çıkarmamak için çekici hiç kullanmıyor, yalnız keski ile taşın etrafındaki harçları dökmeğe, taşı oynatmaya çalışıyorduk (103). Bizi dışarı atacak olan deliğe yarım adım bile yoktu (104). "Bir şu taş düşse!" diyordum (105).

Gözüm karanlığa alıştığı için dışarısını seçebiliyordum (106). Karşımda öteki surun taşları vardı (107). Fakat bu surlar pek harap olduğu için aralarından geçmek kolaydı (108). Kasabadaki oğlanlar bile kuzularını alıp burada yayarlardı. Bu vakadan sonra hepsini tamir ettirdiler (109).

Böylece her birimiz üç dört kere girip çıktık (110). En son ben girmiştim (111). Yarım saat kadar uğraştıktan sonra taş, bir sürü sıva ile beraber önüme yuvarlanıverdi (112). Sevincimden deli gibi oldum (113). Arkada sesleri duyan arkadaşlarım da sabırsızlanıyordu (114). Ellerimle sımsıkı sarılarak taşı geri geri getirdim (115). Onu bir kenara iter itmez deliğe doğru atıldım (116).

Fakat ben bu işle uğraşırken hiç dışarı doğru göz atmamıştım; deliğe yaklaşınca ne bakayım: şafak sökmüş bile (117).

Başımı yavaşça uzattım ve elli adım kadar ötede kalede nöbetçi candarmanın gölgesini gördüm (118).

Tere gömülüvermiştim (119). Ağır ağır geriye döndüm ve: "Yazık, kaçamayız!..." dedim (120).

Arkadaşlarım evvela güldü ve biri, deliğe kendisi girdi (121). Fakat biraz sonra o da geldi (122). Karşı karşıya durduk, artık gözlerimiz birbirimizi seçiyordu (123).

"Bu akşam geçti, başka bir akşam inşallah!" dedim (124).

Fakat bu kadar yaklaştıktan, hatta serbestliğin içine böyle başını uzatıp baktıktan sonra insana geri dönmek pek zor geliyor (125). Arkadaş başını salladı: "Başka akşamı falan yok, bu akşam gideriz!" dedi (126):

"Artık bu akşam kalmadı, bugün diye konuş!" dedi diğerine. (126)

"Peki, bugün gideriz!" (127)

İlk önce ben de geri dönmeyi ister değildim, fakat bunun lazım olduğunu onlara anlatırken onları değil kendimi kandırdım (128). En sonunda sözlerime o kadar inanmış ve kendimi o kadar korkutmuştum ki: "Siz isterseniz gidin, ben kalırım, candarma kurşunuyla geberecek halim yok!" diye bağırdım, hızla geriye dönüp dükkâna doğru sürünmeğe başladım (129). Onlar arkamdan bağırdı:

"Ülen gitme! candarmanın gözünü avlar, daha ortalık adamakıllı aydınlanmadan otların arasına sine sine gideriz!" dedi biri (130).

Fakat benim yüreğim, kör olası bu korku, bir can korkusu ile öyle yaman atmağa başlamıştı ki, üstümü başımı yırta yırta kendimi dükkâna zor fırlattım ve taşı eski yerine kapatarak sabahı ve koğuşların açılmasını bekledim (131)

O gün kuşluk vakti iş meydana çıktı (132). Gardiyanlar, candarmalar dükkâna doluverdiler (133). Ben yarı korkudan, yarı şaşkınlıktan aptala dönmüştüm (134). Taşı çektiler, delik meydana çıktı (135). Eğilip bakınca öbür baştaki delik bu sefer kocaman olarak görünüyordu (136). Yol bomboştu... (137)

Bir candarma mavzerini uzatarak iki sıkı attı (138). Kurşunların karşı surlara vurdukları duyuldu (139). Hemen, bütün dükkânları boşalttılar (140). Duvarlar muayene edildi, bizim arkadaşların kaçtığı delik iki yandan ördürüldü ve bir daha böyle dükkân açmak falan yasak edildi (141).

Ben çok dayak falan yemedim (142). Kendim kaçmadığım için hapishane müdürü, karakol kumandanı, hatta müddeiumumî halime acıdılar (143). Fakat keşke dayaktan öldürselerdi!..." (144)

Kır saçlı mahpus bir müddet sustu (145). Yarı kapalı gözleri bir hayali kovalıyor gibiydi (146). Başını bana çevirmeden, küfrediyormuş gibi keskin keskin:

"Ah ne enayilik ettim!" dedi, "ne enayilik ettim! Bir candarma kurşunu on beş seneden daha mı kötü sanki? Bir korku yüzünden gençliğimi yok ettim (147).

"Hâlbuki onlar kim bilir şimdi nerelerdedir (148). Bir daha buralarda görünmediler (149). Herhalde uzak bir memlekette, kendilerini tanımayanlar arasında yerleştiler, akıllı uslu adam oldular... (150) Belki çoluğa çocuğa da karışmıştırlar (151). İstesem ben de onlarla beraber olabilirdim... (152) Fakat bir dakikalık korku... O kahrolası korku..." (153)

Çenesinin adaleleri gelişmişti (154) Hayatımda, kendisini bu kadar istihkar eden, kendisine bu kadar kızan insan görmedim; her gün üst üste yığılarak müthiş bir kin halini alan bu nefret dudaklarından çıkarak bir tükürük halinde kendi korkaklığının yüzüne fırlatıyordu (155).

Karşıda ameleler duvarı iyice alçaltmışlardı, ikimiz de ayağa kalkarak o tarafa yürüdük (156). Tam bu sırada gürültüyle birkaç taşın yuvarlandığı duyuldu (156).

Ameleler geri fırladılar (157). Yanımdaki gülümsemeğe çalışarak: "O benim söylediğim boşluğa geldiler galiba, duvarın tam orta yerindeki boşluğa... (158) Ben o zamandan beri çok düşündüm ama bunun ne diye yapıldığını bulamadım (159). Kim bilir, eski zamanlarda burada duvar içinde yollar, kapılar mı vardı?"dedi (160).

Ameleler bu sefer taşların düştüğü deliğe yaklaşmışlar, içeri doğru bakıyorlardı (161). Birkaç taşı daha ellerine alıp bir kenara koyduktan sonra birdenbire yüzlerinde elle tutulabilecek bir dehşet ifadesiyle doğruldular... (162)

Etrafta bulunanlar ve bunların arasında kır saçlı mahpusla ben, o tarafa yürüdük; artık bir metreye kadar inmiş olan duvara tırmanarak deliğe yaklaştık (163). Herkes halka olmuş, ses çıkarmadan aşağı bakıyordu (164). Bunları aralayarak biz de sokulduk ve gözlerimizi oraya çevirdik (165).

Elime birisinin yapıştığını, sımsıkı tuttuğunu ve sinirli sinirli titrediğini hissettim (166). Orada binlerce seneden beri güneş görmemiş olan rutubetli taşların üstünde bembeyaz iki insan iskeleti uzanıyordu (167).

Çoğu birbirinden ayrılmış olan kemiklerin ayakucunda iki çift eski kundura, yanı başında meşin bir torba vardı (168).

Başımı kaldırarak yanımdakine baktım (169). O hala elimi tutuyor ve sinirli sinirli sıkmakta devam ediyordu (170).

Yüzü sapsarıydı ve bu yüzde henüz ölümden kurtulanlarda görülen şaşkın bir hayata sarılış vardı... (171)

Metin 2

HiCAZ KADISI [154]

Şeyhülislam Efendi, Fırıncı Kamil Ağaya, göz ucuyla oturmasını işaret etti (1).

Ağaya bir kahve (2)

Oda kandil tebrikine gelenlerle dolup taşıyordu (3). Kirpi gibi köşeye büzülen Kamil Ağa şaşkın şaşkın girip çıkanları seyrediyordu (4). Sarıklı, cüppeli, sakallı, birçok adamlar tanzimle içeri giriyor (5). Efendi hazretlerinin kimi elini, kimi eteğini öptükten sonra adım adım geri çekilerek gidiyorlardı (6). Fırıncı Kamil Ağanın cesareti büsbütün kırıldı (7).

- Parayı nasıl isteyeceğim! Diye düşünüyordu (8).

ŞeyhüIislam Efendi'nin dairesine her gün elli çift ekmek veriyordu (9). Alacağı beş yüz altını bulmuştu (10)

Oda boşalınca Şeyhülislam Efendi, bir müddet murakabeye dalmış gibi durdu, elindeki mercan tesbihi birkaç defa parmakları arasında çevirdi (11). Sonra başını kaldırıp sordu (12):

- Ey, nasılsın bakalım? (13)

- Ömrü devletinize duacıyım efendim! (14)

- İşler nasıl gidiyor? (15)

Kamil Ağa güçlükle cevap verdi: (16)

- Sermayemiz tükendi (17). Fırını kapayacağız efendim! (18)

Şeyhülislam Efendi şimşekli bir bakışla Kamil Ağayı süzdü (19).

Gene bir müddet murakabeye daldı, parmaklarının arasındaki mercan tesbihi süratle çevirdi (20).

- Sana bir iyilik edelim! (21)

- Allah ömürler versin efendim! (22)

- Hicaz kadılığı münhal (23). Seni oraya salahiyeti vasia ile tayin edelim, ister misin? (24)

Kamil Ağa, mühim kadılıkların birkaç bin liraya satıldığını işitmişti (25). Fakat şimdiye kadar kendisine bir kadılık teklif edilebileceğini hayalinden bile geçirmemişti (26).

[154] Refik Halit Karay, Düğün Gecesi, İstanbul, 1957, aktaran, V. Doğan Günay, a.g.e., s. 113-115

Şaşırdı (27).

- Aman efendim, ben nasıl yaparım? (28)

- Kolay! (29)

Kekelemeğe başladı (30):

- Fakat ben hiç okumadım... (31) Büsbütün cahilim... (32) Şeyhülislam Efendi kaşlarını çattı (33).

- Kolay dedik a... (34)

Fırıncı korku ve hayret içinde başını yere eğdi (35).

- Makamına gidersin, huzuruna gelecek davacılardan şahit istersin (36). Varsa dinler hükmünü verirsin (37). Yoksa atarsın hapse (38). İşte bu kadar... (39)

- Hay, hay, emrettiğiniz gibi yaparım (40).

Şeyhülislam Efendi samur kürkünü etekleyen fırıncının arkasını sıvazladı (41).

- Haydi bakalım, din ü devlete hizmet etmeli... (42) Göreyim seni! (43)

Üç ay sonra Kamil Ağa, maiyeti ile beraber Hicaz'a vardı (44). Fırıncıyı cüppe, kavuk, şalvar büsbütün değiştirmişti (45). Yeni kadının vasi salahiyetle geldiğini duyanlar onu görünce heybetinden korktular (46). Kaşlar çatık, surat asık, elde tesbih, kimsenin yüzüne bakmıyor, karşısında eğilenlere selam bile vermiyordu (47). Bir müçtehit azametiyle makamına kuruldu (48). Biraz sonra iki büklüm tebrike gelen defterdar beye sordu (49):

- Kimsin? (50)

- Defterdar bendeniz! (51)

- Şahidin var mı? (52)

Defterdar şaşaladı (53):

- Anlayamadım, efendim? (54)

- Bre herif, şahidin var mı diyorum sana, çabuk söyle! (55)

- Hayır efendim! (56)

Muhzirlere emretti (57):

- Atın şunu hapse! (58)

Arkasından diğer vilayet erkânıyla, eşraf sökün etti (59). Kadı efendi hepsine aynı suali sordu (60). (Yok!) cevabını alır almaz birer birer hapse tıktırdı (61).

Bütün vilayet korku içinde kalmıştı (62). Kimse kadının yanına gitmeğe cesaret edemiyordu (63).

Hapsedilenler baş başa verip dertleşmeğe başlar (64):

- Bu herif *elbette* deli değil... (65) Bizi hapsetmesinden maksadı para istemek olacak! (66)

Dediler (67).

Hicaz kadılığı o sırada beş altı yüz liraya satılıyordu (68). Buna gidip gelme yol masraflarıyla kadılığın hâsılatını da ilave ettiler (69). Üç bin lira kadar bir şey tuttu (70). Başlarından bu belayı defetmek için zenginlerden, hükümet erkanından, aşiret reislerinden üç bin altını toplayıp kadıya yolladılar (71).

Fırıncı Kamil Ağa, gece yarısı maiyetini hazırladı (72). Şafak sökmeden yola düzüldü (73). Şeyhülislam Efendi, ummadığı bir gün Kamil Ağayı karşısından görünce sordu (74):

- Hayrola, Kadı Efendi, nereden böyle? (75)

Fırıncı Şeyhülislamı etekledi (76):

- Himmetinizle az zamanda işlerimi bitirdim (77). Mühim meseleleri hallettim (78). Artık bu vazifeyi kim olsa görebilir (79).

- Yani kadılıktan vaz mı geçiyorsun? (80)

- Evet efendim, kulunuz tekrar mesleğime dönmek niyetindeyim! (81)

Beş yüz liralık atlas keseyi hürmetle sedirin üstüne bıraktı (82).

- Bu nedir? (83)

- Efendimize Hicaz'dan getirdiğim armağan! (84)

Şeyhülislam keseye elini sürmekten çekinerek, dikkatle bakıyordu (85).

- Helal malinden midir? (86)

- Ona ne şüphe efendi, sayei şeriatte kazanılmıştır (87).

Hala itimat etmiyor gibi görünüyordu (88).

- Elimi sürmeden hakkını helal et, bakayım! (89)

- Helali hoş olsun! (90)

Keseyi avucunda tarttı (91).

Haydi öyle ise ticarete başla... (92) Allah kar açıklığı versin, el kasibü habibullah, oğlum! (93)

Metin 3

DURUŞMA[155]

Ülkenin birinde çok zengin bir iş adamının karısı kaybolmuştur (1). İş adamının karısını öldürdüğü düşünülmektedir ve karısını öldürmekten yargılanmaktadır (2). Zengin iş adamı, kendisini savunmak üzere ülkenin en ünlü avukatını tutar (3).

Duruşmalar devam eder ve karar son duruşmaya kalır (4). Son duruşma için avukat ilginç bir çıkış yapar ve duruşmaya bir tanık getireceğini bildirir (5). Duruşma günü herkesin huzurunda mahkeme heyetine ve jüriye, biraz sonra kapı açıldığında içeriye tanık olarak sanığın öldürdüğü söylenen eşinin gireceğini belirtir ve kapının açılmasını ister (6). Salonda herkes bir anda kapıya bakar ancak içeriye kimse girmez(7).

Avukat salona dönerek;

"Herkesin içinde çok küçük de olsa eşinin yaşadığına dair varolan umut nedeniyle herkes kapıya dönüp baktığından sanığın masum olduğunu belirterek sözlerimi bitiriyor ve kararı takdirlerinize bırakıyorum (8)." diyerek sözlerini tamamlar.

Karar için toplanılmasının ardından mahkeme başkanı kararını açıklar ve sanık karısını öldürmekten mahkûm olur (9). Bunun üzerine avukat mahkeme başkanına dönerek sorar (10);

"Siz de dâhil herkes kapıya baktığına göre neden bu ayrıntıyı dikkate almadınız? (11)"

Yargıç cevap verir;

"Doğru herkes baktı. Fakat sanık hariç! (12)"

[155] Recep Tayfun, Etkili İletişim ve Beden Dili, 1. Basım, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2007, s. 115

YARARLANILAN YAYINLAR

Adam J.-M., **Langue et litterature**, Hachette, 1991

Adam J.-M., **Les Textes: types et prototypes**, Nathan, 1992

Ağaçsapan (Kurtman) A., **Dil Üzerine**, Eskisehir: Anadolu Üniversitesi, 2002

Aksan D., **Anlambilim Konuları ve Türkçe'nin Anlambilimi**, 4.bs., Ankara: Engin Yayınevi, 2006

Alder H., **NLP Yüksek Performansa Ulaşmanın Yeni Bilimi ve Sanatı**, çev. Zarife Bilir, 6.bs. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2004

Altınörs A., **Dil Felsefesine Giriş**, İstanbul: İnkılâp, 2003

Altınörs A., **Anlam, Doğrulama ve Edimsellik: Austin Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2001

Anık C., **Siyasal İkna**, 1.bs., Ankara: Vadi Yayınları, 2000

Ardle Geri E. H. Mc., **Farklılıkları Yönetme Sanatı**, çev. Yaşar Bülbül, İstanbul: Alfa Yayınları, 1999

Arkonaç S. A., **Psikolojide İnsan Modelleri**, İstanbul: Alfa Yayınları, 1999

Aslan K., **Haber Nasıl Okunur?: Haberde İdeoloji, Söylem**,1.bs., İstanbul: Anahtar Kitaplar, 2004

Ateş, A. V., **Etkili Konuşma**, İstanbul: Tiem Yayıncılık, 2006

Aydın M., **Dilbilim El Kitabı: Temel Kavramlar ve Konular**, İstanbul: 3F Yayınevi, 2007

Aytaç S., **İnsanı Anlama Çabası: Psikolojiye Giriş**, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 2000

Baban E., "İkna Amaçlı Kitle İletişim Kuramları ve Edward Bernays'ın Halkla İlişkiler Uygulamaları", (Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), s.

Barthes R., **Göstergebilimsel Serüven**, çev. Mehmet Rifat, Sema Rifat, 1.bs., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993

Batı Uğur "Yazılı Basın Reklamlarında Dilin Stratejik Kullanımı", (Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002), s.

Bayrav S., **Yapısal Dilbilim**, 2. bs., İstanbul: Multilingual, 1998

Benveniste E., **Genel Dilbilim Dersleri**, çev. E. Öztokat, YKY, 1995

Bulut Ü., **Avrupa Resminde Üslup ve Anlam İlişkisi**, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003

Burg B., **Birlikte Kazanmak**, çev. Selim Yeniçeri, İstanbul: Beyaz Yayınları, 1999

Büker S., **Sinemada Anlam Yaratma**, 2. bs., Ankara: İmge Kitabevi, 1991

Büker S., **Film Dili İçin Yazılar ve Yorumlar**, Ankara

Carnegie D., **Etkili Konuşma Sanatı,** çev. Ayça Haykır, Ankara: Öteki Yayınevi, 1999

Cihangir Z., **Kişilerarası İletişimde Dinleme Becerisi:Örnek Program ve Etkinlikler**, Ankara: Nobel Yayınları, 2004

Condon J. C., **Kelimelerin Büyülü Dünyası: Anlambilim ve İletişim**, çev. Murat Çiftkaya, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995

Cooper K., **Sözsüz İletişim: İnsan Yönetiminde Vücut Dilini Nasıl Kullanırsınız?**, çev. Tunç Yalkı, İstanbul: İlgi Yayınları, 1989

Courtes J., Analyse **Semiotique du discours**, Hachette, 1991

Coquet J.-Cl. - Kasar S. Öztürk, **Discours, semiotique et traduction**, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, 2002

Coquet J. C., Söylem, **Göstergebilim ve Çeviri**, çev. Sündüz Öztürk Kasar, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, Yayın No:030693, 2003

Cüceloğlu D., **İnsan İnsana**, İstanbul: Altın Kitaplar, 1987

Cüceloğlu D., **İyi Düşün Doğru Karar Ver**,12.bs.,İstanbul: Sistem Yayıncılık,1995

Çağlayan S., "Reklamlarda Dilin Stratejik Kullanımı", (Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005)

Çınlar C., "Halkla İlişkiler ve İkna Olgusu", (Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998)

Denkel A., **Anlam ve Nedensellik,** Türkçe 1.bs., İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1996

Descartes R., **1596-1650, Discours de la Methode, Usu Doğru Yönetmek ve Gerçeği Bilimlerde Aramak İçin Yöntem Üzerine Söylem (1637),** çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea, 1997

Dilts R., **Dil İllüzyonları=Sleight of Mouth: Kelimelerin Büyüsüyle Mutluluğa Ulaşmak**, çev. A. Volkan Çubukçu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 908, 1999

Doğan A., "Halkla İlişkilerde İknanın Rolü", (Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998

Dubois ve diğerleri, **Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage**, Larousse, 1994

Ducrot O., **Les mots du discours**, Minuit, 1980

Dürüsken Ç., **Rhetorica Ad Herennium'da Sözcük ve Anlam Sanatları**, 1995

Eco U., **Açık Yapıt: Deneme**, çev. Pınar Savaş, 1.bs., İstanbul: Can Yayınları, 2001

Erdem M., **Türkmen Türkçesinde Metaforlar**, Ankara: KÖKSAV, 2003

Ergeç N. E., **Televizyon Reklamlarına Yönelik Şüphe: (İkna Bilgi Modelinin Yorumlanması)**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 1553, 2004

Evliyaoğlu G., **İletişim Psikolojisi: İnsan ve Toplum İletişiminde Psikolojik Süreçler**, Ankara: Gazeteciler Cemiyeti, 1987

Evren K., **Güncel Örneklerle Medyada Dil Yanlışları**,1.bs., İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım, 2005

Fisher R., Ury W., **Evet'e Ulaşmak: Boyun Eğmeden Uzlaşma Sağlamak**, çev. Bengi Güngür, Ankara: Öteki Yayınevi,1994

Fontanille J., **La Semiotique litteraire**, Essais de Methode, PUF, 1999

Fontanille J., Zilberberg C., **Tension et signification**, Mardaga, 1998

Fowler A., **Müzakere, İkna ve Etkileme**, çev. Aksu Bora & Onur Cankoçak,1.bs., Ankara: İlkkaynak Kültür ve Sanat Ürünleri, 1997

Frankl V. E., **Duyulmayan Anlam Çığlığı: Psikoterapi ve Humanizm**, çev. Selçuk Budak, 4. bs., Ankara: Öteki Yayınevi, 1999

Gardner H., **Zihniyetleri Değiştirmek: Kendimizin ve Başkalarının Zihniyetini Değiştirmenin Sanatı ve Bilimi**, çev. Ahmet Kardam, İstanbul: Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası, 2004

Girgin A., **Haber Yazma Teknikleri: (Haberci Adayının El Kitabı)**, İstanbul: İnkılâp, 1998

Greimas A.-J., **Kusur Üzerine**, çev. A. Kıran, YKY, 1996

Guiraud P., **Anlambilim,** çev. Berke Vardar, İstanbul: Multilingual, 1999

Guiraud P., **Göstergebilim**, çev. Mehmet Yalçın, 2. bs., Ankara: İmge Kitabevi, 1994

Gün N., **NLP ile Satış ve Pazarlama**, 3.bs., İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık, 2003

Günay D. V., **Metin Bilgisi**, İstanbul: Multilingual, 2001

Gürüz D. ve Temel A., **İletişime Yeni Yaklaşımlar**, 1.bs., Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005

Grünberg T., **Anlam, Belirsizlik ve Çok Anlamlılık**, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1999

Grünberg T., **Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006

Haluk A., **İkna ve Konuşma**, 1.bs. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 851, 2005

Harry H, **Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanması**, Bursa: Kurav Yayınları, 2007

Hjelmslev L., **Essais linguistiques**, Minuit, 1971

Hogan K. ve Speakman J., **Gizli İkna Teknikleri**, çev. Taner Gezer, 1.bs., İstanbul: Yakamoz yayınları, 2007

Hogan K., **İstediğiniz Kişiye 8 Dakikada Nasıl Evet Dedirtirsiniz?**, çev. Taner Gezer, 1.bs., İstanbul: Yakamoz Yayıncılık, 2006

Horn S., **Tongue Fu: Sözlü Dövüş Sanatı**, çev. Zülfü Dicleli, İstanbul: Boyner Holding Yayınları, 1997

Işıkyakar A. F., "Çeviri ve Anlam Öğretimi Üzerine Birkaç Uygulayım", **İzlem (Yabancı Dil Öğretimi Dergisi)**, Sayı: 1, Sayfa: 56-60, Ekim 1978

İnce Ö., **Yazınsal Söylem Üzerine**, 1.bs., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 553, 2002

İnceoğlu M., **Tutum, Algı, İletişim**, 3.bs., Ankara: İmaj Yayınevi, 2000

Jamieson H., **İletişim ve İkna**, çev. Necdet Atabek, Banu Dağtaş, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, 1996

Kalender A., **Siyasal İletişim Seçmenler ve İkna Stratejileri**, 2.bs., Ankara: Çizgi Kitabevi, 2005

Kaptan A. Y., "Modernizm ve Sonrası Resim Sanatındaki İmlerin Semantik Açıdan İncelenmesi", (Basılamamış Sanatta Yeterlilik Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2002)

Kaşıkçı E., **Yüreğini Bedenine Yansıt: İmaj-İletişim, Beden Dili**, İstanbul: Hayat Yayıncılık, 2006

Kaufmann W., **İnsanı Anlamak: Goethe, Kant ve Hegel**, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 1995

Kemp Jana, **Hayır: Basit Bir Cümle Hayatınızı Ne Kadar Değiştirir = No: How One Simple Word Can Transform Your Life,** İstanbul: GOA Basım Yayım ve Dağıtım, 2006

Kıbedi-Varga A., **Discours**, Pierre Mardaga, 1989

Kılıç V.,"Yabancı Dil Öğretimine Dilbilimin Katkısı", **İzlem (Yabancı Dil Öğretimi Dergisi)**, Sayı: 4, Sayfa: 88-95, Yaz/Kış 1980

Kıran A. Eziler - Z., **Yazınsal Okuma Süreçleri**, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, 2003

Kirchner B., **Etkileyici Konuşma Sanatı**, çev. Ercan Tuzcular, 1.bs., İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1995

Kirschner J., **Manipulasyon Ama Nasıl?: İnsanları Etkilemenin ve Kullanmanın 8 Kuralı**, İstanbul: Arıtan Yayınevi,1993

Knıght, S., **Uygulamalarla NLP**, çev. İpek Görkay, Taffe, 1.bs. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1999

Köknel Ö., **İnsanı Anlamak**, 6.bs., İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1997

Köknel Ö., **İnsanı Anlamak**, 8. bs., İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2005

Locke J., **İnsanı Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme: (III.-IV. Kitap),** çev. Meral Delikara Topçu, 2.bs., Ankara: Öteki Yayınevi, 2000

London J. C., **Kelimelerin Büyülü Dünyası: Anlambilim ve İletişim**, çev. Murat Çiftkaya, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995

MacKay I., **Soru Sorma Sanatı**, çev. Aksu Bora & Onur Cankoçak, 1.bs.,Ankara: İlkkaynak Kültür ve Sanat Ürünleri, 1997

Maingueneau D., **Les termes cles de analyse du discours**, Seuil, 1996

Mecz Irene T., **Anlambilim**, çev. Necmettin Sevil, Istanbul: İletisim Yayınları, 1998

Neveu F., **Lexique, des notions linguistiques**, Nathan, 2001

O'Connor J., Dermott I. Mc, **NLP'nin İlkeleri**, çev. Demet Uyar Ezerler, 3.bs. İstanbul: Sistem Yayıncılık,2003

Olson J., **Atak Yöneticinin Etkili Sunuş Yapma Rehberi,** çev. E. Sabri Yarmalı, 1.bs., İstanbul: Hayat, 1999

Özdemir E., **Güzel ve Etkili Konuşma Sanatı**, 9.bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004

Öztokat Nedret Tanyolaç, **Yazınsal Metin Çözümlemesinde Kuramsal Yaklaşımlar**, Multılıngual, İstanbul, 2005

Packard V., **Çaktırmadan İkna**, çev. Gürkal Aylan, İstanbul: MediaCat, 2006

Palmer F. R., **Semantik: Yeni Bir Anlambilim Projesi**, çev. Ramazan Ertürk, Ankara: Kitabiyat, 2001

Riley P. G., **Tek Sayfalık Teklif**, çev. Elif Yıldırım, 1.bs., İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2003

Rıfat M., **Göstergebilimin ABC'si**, İstanbul Simavi Yayınları, 1992

Rıfat M., **Homo Semioticus**, 2.bs., Istanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996

Roland & Frances B., **Yapıcı Geribildirim**, çev. Aksu Bora & Onur Cankoçak, 1.bs., Ankara: İlkkaynak Kültür ve Sanat Ürünleri, 1997

Sakallı T., "Anlam ve Dil", (Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001)

Sarfati G.-E**, Elements d'analyse du discours**, Nathan, 1997

Saussure F.de, **Genel Dilbilim Dersleri**, çev. Berke Vardar, Multilingual, 1998

Savasir İ., **Kelimelerin Anayurdu ve Tarihi**, İstanbul: Metis Yayınları, 2000

Searle J.R., **Söz Edimleri: Bir Dil Felsefesi Denemesi**, çev. R. Levent Aysever, 1.bs., Ankara: Ayraç Yayınevi, 2000

Sözen E., **Söylem**, 1.bs. İstanbul, Engin Yayıncılık, 1999

Spence G., **Nasıl Tartışılır ve Kazanılır?,** Ankara: Say Yayınları,1999

Tannen D., **Hiç Anlamıyorsun: Kadın-Erkek Konuşmaları**, çev. Belkıs Çorakçı, 1.bs., İstanbul: Varlık Yayınları, 1997

Tayfun R, **Etkili İletişim ve Beden Dili**, 1.bs., Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007

Tepe H., **Platon'dan Habermas'a Felsefede Doğruluk ya da Hakikat**, 2.bs., Ankara: İmge Kitabevi, 2003

Todorov Tzvetan, **Poetikaya Giriş**, çev. Kaya Şahin, Metis Yayınları, İlk Basım, İstanbul, Ekim 2001

Toktamışoğlu M., **Aklın Öteki Sesi: Duygusal Zekayla Başarı**, 1.bs., İstanbul: Kapital, 2003

Toktamışoğlu M. ve Alkış C., **İnsan Tanıma Klavuzu**, 2.bs., İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri, 2005

Türkkan R. O., **İnsanları İkna Etme ve Uzlaşma Sanatı**, 2.bs., İstanbul: Hayat Yayınları, 1998

Ulağlı Serhat, **İmgebilim: "Öteki"nin Bilimine Giriş**, 1.bs., Ankara: Sinemis Yayınları, 2003

Uzoğlu S., "Kurumsal kimlik ve anlambilim çerçevesinde Vakko örneği", (Basılmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Anadolu Üniversitesi, 1999)

Uygur N., **Dilin Gücü**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997

Vendryes J., **Dil ve Düşünce**, çev. Berke Vardar, İstanbul: Multilingual, 2001

Vural B., **Uygulama ve Örneklerle Toplum Önünde Etkili ve Başarılı Konuşma: Prezantasyon-Sunum**, 6.bs., İstanbul: Hayat Yayınları, 2006

Wilson J., **Dil, Anlam ve Dogruluk**, çev. Ibrahim Emiroglu, Abdullatif Tüzer, Ankara: Ankara Okulu Yayinlari, 2002

Yarkın İ., "Halkla İlişkiler & Dil", (Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002)

Young R. L., **Yanlış Anlamaları Anlamak,** çev. Murat Abuş, 1.bs., İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2003

Yulafçı A., "İletişim Bilimleri Açısından Reklamı Anlamak", (Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002)

Yücel T., **Anlatı Yerlemleri: Kişi/Süre/Uzam**, 2.bs., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995

Yücel T., **Eleştirinin ABC'si**, Simavi Yayınları, 1991

Yücel T., **Yapısalcılık,** YKY, 1999

ÖZGEÇMİŞ

Yasemin Orhanoğlu. 1983 yılında Trabzon'da doğdu. İlköğretim ve lise öğrenimini Trabzon'da tamamladı. Lisans öğrenimini Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım bölümünde tamamladıktan sonra 2 yıl süreyle Karadeniz Teknik Üniversitesi, Tıp Fakültesi Farabi Hastanesi'nde, Sosyal Hizmetler Uzmanı olarak görev aldı. Yüksek Lisans öğrenimini yine aynı bölümde tamamlayarak alanında ve akademik anlamda ilerlemeyi ve eşzamanlı olarak mesleki uygulamalarda görev almayı planlamaktadır.